

VILNIAUS UNIVERSITETAS

KRISTINA JAKAITĖ-BULBUKIENĖ

**LIETUVIŲ EMIGRANTŲ ŠEIMA: KALBA IR
TAPATYBĖ**

Daktaro disertacija
Humanitariniai mokslai, filologija (04 H)

Vilnius, 2015

Disertacija rengta 2010–2015 metais Vilniaus universitete

Mokslinė vadovė – prof. dr. Meilutė Ramonienė (Vilniaus universitetas,
humanitariniai mokslai, filologija – 04 H)

R¹: *Amerikoj augint vaiką lietuviškai yra iššūkis. (JAV, moteris, 68, K1+, 67 metai ne Lietuvoje)*

T: *Tai jūs su vyru jau esat sutarę dėl vaiko?*

R: *Jo, pilnai, jis neturi problemų su tuo visai, jis pilnai remia tai, čia bus problemų su jo tėvais. Jo tėvams nepatinka net tai, kad vaiko pirmas vardas bus lietuviškas. Aš su vaiku kalbėsiu lietuviškai, aš jaudinuosi apie tą situaciją, kaip bus realybėje, kai mes sėdėsime prie stalo ir man reikės ką nors pasakyti vaikui ir kaip bus tuo momentu, ar aš pasakysiu, ar aš susigėdysiu. (JAV, moteris, 37, K3)*

¹ Santrumpos paaiškintos 4 puslapyje. Visi darbe pateikiami pavyzdžiai iš giluminių interviu yra palikti originalūs.

Santrumpos

R – respondentas, santrumpa naudojama pavyzdžiuose iš kokybinių interviu.

T – tyrėjas, santrumpa naudojama pavyzdžiuose iš kokybinių interviu.

K1 – Lietuvoje gimę ir patys emigravę respondentai.

K1+ – respondentai, gimę Lietuvoje, emigravę kartu su tėvais.

K2 – respondentai, gimę emigracijos šalyje.

K3 – respondentai, kurių tėvai gimę svečioje šalyje.

Prie pavyzdžių iš kokybinių interviu esančią santrumpą, pavyzdžiui, *JAV, moteris, 40, K2*, skaityti taip: šalis, lytis, amžius, karta (K1, K1+, K2, K3).

Jei tyrimo dalyvis gimė Lietuvoje, tuomet dar bus parašyta, kiek metų gyvena ne Lietuvoje, pavyzdžiui, *JAV, vyras, 33, K1, 11 metų ne Lietuvoje*.

Padėka

Nuoširdžiai dėkoju visiems tyrimo dalyviams, sutikusiems atsakyti į klausimus, pasidalinti savo patirtimi ir įžvalgomis apie kalbos likimą emigracijoje.

Dėkoju visiems, prisidėjusiems prie disertacijos rengimo patarimais, pastabomis ir palaikymu. Esu ypač dėkinga mokslinei vadovei prof. dr. Meilutei Ramonienei, visai Vilniaus universiteto Filologijos fakulteto Lituanistinių studijų katedrai ir savo šeimai.

Taip pat dėkoju Pasaulio lietuvių bendruomenės valdybos pirmininkei Danguolei Navickienei ir Miuncheno lietuvių bendruomenės pirmininkui Alfredui Hermannui už pagalbą organizuojant keliones ir susitikimus.

Turinys

Svarbiausi darbe vartojami terminai	7
1. Įvadas	9
2. Paveldėtoji kalba emigracijoje.....	22
2.1. Emigracija į JAV	22
2.2. Emigrantų kalba	30
2.3. Šeimos samprata	39
2.4. Kalbų politika ir šeima	42
2.4.1. Šeimos kalbų politikos samprata	45
2.4.2. Veiksniai, lemiantys kalbos išlaikymą ar perėjimą prie kitos kalbos	50
2.4.3. Šeimos kalbų vadyba emigracijoje	57
3. Darbo metodologinės prieigos	63
4. Tyrimų rezultatai	78
4.1. Paveldėtosios lietuvių kalbos santykis su dominuojančia visuomenės kalba	78
4.2. Nuostatų susidarymą lemiantys veiksniai	83
4.2.1. Pirmasis veiksnys – emigracijos banga	84
4.2.2. Antrasis veiksnys – nuostatos lietuvių kalbos atžvilgiu	91
4.2.2.1. Ar svarbu mokėti lietuvių kalbą?	91
4.2.2.2. Kodėl svarbu mokėti lietuvių kalbą?	95
4.2.2.3. Ar lietuvis turi mokėti lietuvių kalbą?	96
4.2.2.4. „Seniausia gyva kalba pasaulyje“	109
4.2.2.5. Ar lietuvių kalba turi būti taisyklinga?.....	110
4.2.2.6. „Vaikai kalba taip, kaip lietuviai Lietuvoje“	117
4.2.2.7. Ar praktiška mokėti lietuvių kalbą?.....	120
4.2.2.8. Nuostatų lietuvių kalbos atžvilgiu apibendrinimas	126
4.2.3. Trečiasis veiksnys – lietuvių bendruomenės JAV kalbinės nuostatos	128

4.3. Kalbų vadyba, siekiant išlaikyti lietuvių kalbą	132
4.3.1. Bendravimas lietuviškai šeimoje / partnerystėje	132
4.3.2. Sąmoningas apsisprendimas likti lietuvių bendruomenėje	140
4.3.3. Sąmoningas apsisprendimas dėl lietuviškos šeimos kūrimo	143
4.3.4. Emocinis prisirišimas prie lietuvių kalbos	146
4.3.5. Vadyba namų domene	149
4.3.5.1. Dažniausi kalbų vadybos modeliai lietuvių / lietuvių kilmės emigrantų šeimose	150
4.3.5.2. Kalbų vadybos laikymosi griežtumas ir skatinimas	158
4.3.5.3. Kalbų vadybos skirtumai su vyresniais ir jaunesniais vaikais	164
4.3.6. Vadyba už namų domeno ribų	173
4.3.6.1. Lietuvių bendruomenės gyvenimas ir šeštadieninė mokykla	174
4.3.6.2. Kalbų vadyba dėl vaikų draugų	184
4.3.6.3. Kelionės į Lietuvą	188
5. Išvados	194
Literatūros sąrašas	200
Schemų sąrašas	209
Lentelių sąrašas	209
1 priedas Kiekybinis klausimynas	211
2 priedas Kokybinių giluminių interviu scenarijus	227

SVARBIAUSI DARBE VARTOJAMI TERMINAI

Šeimos kalbų politika apima tris sritis: kalbines nuostatas, kalbinį elgesį ir kalbų vadybą. Už kalbinių nuostatų slypi kalbinė ideologija. Kalbinis elgesys parodo tam tikrų kalbų vartojimą skirtinguose kontekstuose skirtingais tikslais, t. y. atskleidžia ekologinę kalbų sistemą. Kalbų vadyba atskleidžia tam tikrus veiksmus, kurių imamasi norint daryti įtaką kalbiniam elgesiui ar jį keisti (Curdt-Christiansen 2009). Šeimos kalbų politika – atvirai ir aiškiai išreikštas šeimos narių kalbų vartojimo planavimas. Kaip ir kalbų politika apskritai, taip ir šeimos kalbų politika apima tris veiklos kryptis, dažniausiai vykdomas vienu metu. Tai statuso, korpuso ir mokymo planavimas (King, Fogle, Logan-Terry 2008).

Šeimos kalbų vadyba – siekis pakeisti kitų žmonių kalbinius įpročius ar įsitikinimus. Organizuota kalbų vadyba prasideda tuomet, kai pamatomos tam tikros kalbinės problemos tam tikroje situacijoje, už kurią jaučiama atsakomybė. Įvertinus probleminius reiškinius, pasirenkami veikimo būdai ir pasirūpinama įgyvendinimo priemonėmis. Tai, ko siekiama, yra aiškiai išreikšta, tai daroma turint omenyje tam tikras idėjas ir remiantis tam tikra ideologija. Vienas svarbiausių dalykų, lemiančių šeimos kalbų politiką – kokia kalba turi kalbėti vaikai. (Spolsky 2009)

Kalbinė ideologija lemia kalbines nuostatas. Kalbinė ideologija yra kalbų politikos varomoji jėga, nes joje atsispindi kalbų vertė, galia ir naudingumas (Curdt-Christiansen 2009). Kalbinės ideologijos susidarymą lemia kalbinė ir nekalbinė aplinka: sociolingvistinė aplinka, socialinė ir kultūrinė aplinka (simbolinės vertės, kurios priskiriamos kalboms), socialinė ir ekonominė aplinka (ekonominė ir instrumentinė vertė, kuri priskiriama kalboms), socialinė ir politinė aplinka (nacionalinė švietimo ir kalbų politika) (Spolsky 2004). Šeimos kalbų politikos emigracijoje atveju yra svarbi tėvų,

kaip kalbų politikos kūrėjų, kalbinė ideologija, ją taip pat lemia tėvų emigracijos ir mokymosi patirtis, lūkesčiai.

Paveldėtoji kalba. Jei asmuo teigia, kad moka ar norėtų mokėti tam tikrą kalbą, išreiškia savo kilmės santykį su ja, ji vadinama jo *paveldėtąja kalba*. Kalbant apie paveldėtąją kalbą, neįtraukiamas kalbinės kompetencijos klausimas. Tai gali būti jo gimtoji kalba, geriausiai mokama kalba, pirmoji išmokta, tačiau ne taip gerai kaip dominuojanti kalba mokama kalba, tai gali būti užmiršta kalba, ir tai gali būti jo protėvių kalba, kurią jis laiko sava, bet nemoka.

Kalbos vartojimo sritis, arba domenai – tai yra socialinė erdvė, kurioje veikia kalbų politika, kuri priklauso nuo vidinės tos srities kalbų vadybos ir išorinių jėgų. Domeną apibūdina trys kintamieji: dalyviai, vieta ir tema. Dalyviai charakterizuojami ne kaip asmenys, bet pagal tai, kokius socialinius vaidmenis atlieka, ir tarpusavio santykius. Antrasis kintamasis yra vieta, paprastai ja yra įvardijama tam tikra reali fizinė vieta ir žmonės. Fizinė vietos charakteristika, socialinė vietos reikšmė padiktuoja tam tikras kalbos vartojimo normas. Trečiasis kintamasis – tema. Šis kintamasis atskleidžia, kokiomis temomis yra tinkama kalbėti tam tikrame domene, kokios yra komunikacijos funkcijos. Paprastai asmuo, pasirinkdamas kalbėjimo būdą, tai daro pagal tai, kaip supranta, kas yra tinkama tam tikrame domene. (Spolsky 2009)

1. ĮVADAS

Pastaruoju metu daug diskutuojama apie vieną iš didžiausių Lietuvos visuomenės gyvenimo aktualijų – didelę Lietuvos gyventojų emigraciją². Emigracija yra opi problema Lietuvoje, apie ją daug kalbama plačiojoje visuomenėje, į ją krypsta ir mokslininkų akys, tačiau kol kas šia tema Lietuvoje daugiausiai domėjosi politologai, psichologai, ekonomistai, sociologai ir antropologai, o į sociolingvistinę reiškinių pusę kreipta mažiau dėmesio, tad šiuo darbu bus ir bandoma šią spragą užpildyti.

Tiriamosios problemos iširtumas

Darbe analizuojamas paveldėtosios kalbos išlaikymas emigracijoje, t. y. kokiomis sąlygomis ir kokiais būdais yra perduodama lietuvių kalba kitai kartai emigracijos šalyje JAV, koks yra lietuvių kalbos ir lietuviškos ar iš dalies lietuviškos tapatybės santykis. Darbuose, rašančiuose apie emigraciją, analizuojami įvairūs aspektai: emigracijos dydis, priežastys, pasekmės, galimybės prisitaikyti grįžus Lietuvoje, santykiai šeimoje, ryšiai su Lietuva, viešasis emigracijoje gyvenančių lietuvių gyvenimas, bendruomenių kūrimas, tapatybės klausimas ir kt.

Visus šios temos tyrimus būtų sunku ir išvardyti, čia paminėti tokie, kurie buvo svarbūs kaip platesnis šio darbo kontekstas. Vyčio Čiubrinsko ir Jolantos Kuznecovienės sudarytoje monografijoje „Lietuviškojo identiteto trajektorijos“ (2008) analizuojamas lietuvių, gyvenančių emigracijoje, tapatybės klausimas, aiškinamasi, kaip kinta ir kaip suvokiama tapatybė šiandiniame pakitusiame pasaulyje. Kuznecovienė (2006, 2009a, 2009b) yra paskelbusi nemažai straipsnių, kuriuose gilinamasi į įvairius tapatybės

² Emigracijos šalyje iš Lietuvos emigravęs asmuo yra „imigrantas“, tačiau šiame darbe vartojama „emigranto“ sąvoka, nes žiūrima iš Lietuvos perspektyvos. Jei cituojamas, perfrazuojamas autorius vartoja „imigranto“ sąvoką, ji paliekama, nes kiekvienas autorius žiūri iš savo perspektyvos.

aspektus. Čiubrinskas taip pat yra paskelbęs nemaža darbų tapatybės klausimais, pavyzdžiui, jis analizuoja etniškumo, arba lietuviškumo, lietuviškos kultūros ir paveldo klausimus (2005), skirtingas tapatybės kūrimo strategijas emigracijoje, pasitelkęs transatlantinės emigracijos pavyzdį (2009a), žmonių, emigravusių į Teksasą prieš 150 metų, lietuviškos tapatybės paieškas ir atkūrimą (2009b) ir pan.

Egidijaus Aleksandravičiaus knygoje „Karklo diegas: lietuvių pasaulio istorija“ (2013) aprašyta lietuvių emigracijos istorija. Autorius nagrinėja lietuvių tautos emigraciją nuo seniausių laikų iki mūsų dienų. Stasys Tumėnas (2006, 2008) aprašo emigraciją į JAV, jos periodizaciją, lituanistinį švietimą, analizuoja JAV gyvenančių emigrantų požiūrį į dvikalbystę, vertybines nuostatas kalbos atžvilgiu. Neringos Liubinienės disertacijoje „Migrantai iš Lietuvos Šiaurės Airijoje: „savos erdvės“ konstravimas“ (2009) analizuojami emigrantų ryšiai ir jų kūrimas su įvairiomis vietomis, kuriose buvo gyventa ir dabar yra gyvenama.

Daivos Dapkutės disertacijoje „Lietuvių išeivijos liberaliosios srovės genezė: politiniai-organizaciniai aspektai (1945 m. – šešto dešimtmečio pabaiga)“ (2001) analizuojamas išeivijos politinis gyvenimas, organizacijų kūrimasis. Šios mokslininkės sudarytoje knygoje „Didžiosios Britanijos lietuvių bendruomenė: praeitis, dabartis, ateitis“ (2009) aprašoma bendruomenės istorija, kultūrinė ir politinė veikla, pastangos išsaugoti tapatybę. Į lietuvių bendruomenės istoriją, santykį su lietuviškumu – ar galima būti lietuviu be lietuvių kalbos – taip pat gilinamasi ir Egidijaus Aleksandravičiaus, Daivos Kuzmickaitės, Ingridos Celiešiūtės ir Marijos Raškauskienės sudarytoje knygoje „Pokalbiai lietuvių pasaulio pakraštyje: Brazilija“ (2013), kur pateikiami ir patys pokalbiai su Brazilijoje kalbintais žmonėmis, iš kurių atsiskleidžia jų nuostatos. O Dovilės Žvalionytės disertacijoje „Grįžusių migrantų integracija kilmės šalies darbo rinkoje: Lietuvos atvejo analizė“ (2014) nagrinėjamas atvirkštinis procesas – grįžusių emigrantų situacija, nuostatos, jų galimybės įsidarbinti, darbdavių nuostatos.

Vienas iš darbų, kuriuose paliečiamas klausimas, kas atsitinka su lietuvių kalba emigracijoje, yra Egidijaus Aleksandravičiaus ir Daivos Kristinos Kuzmickaitės sudaryta knyga „Emigracija ir šeima: Vaikų ugdymo problemos ir iššūkiai“ (2008). Joje nagrinėjamas lituanistinis švietimas pasaulyje, vaikų lituanistinio švietimo iššūkiai, į Lietuvą grįžusių vaikų patirtys iš antropologinės perspektyvos. Aurelija Tamošiūnaitė (2008, 2012) nagrinėja lietuvių kalbos išlaikymo ar praradimo klausimą, lituanistinių mokyklų iššūkius. Algis Norvilas savo knygoje „Tauta, kalba ir tapatybė“ (2013) analizuoja lietuvių kalbos išlaikymo, tapatybės, dvikalbystės klausimus iš psichologinės perspektyvos. Vienas iš nedaugelio kalbininkų, analizuojančių, kas atsitinka emigracijoje su lietuvių kalba, yra Lionginas Pažūsis, jis tyrinėja Šiaurės Amerikos lietuvių kalbą, dvikalbystės sąlygojamus reiškinius gramatikos, semantikos, leksikos, fonetikos lygmeniu. Mokslininkas 2009 m. publikavo anksčiau išleistų straipsnių rinkinį „Šiaurės Amerikos lietuvių kalba: dvikalbystės sąlygojamų reiškinių tyrinėjimai“.

Tokių lietuviškos tematikos darbų, kuriuose sociolingvistinė emigrantų situacija būtų nagrinėjama kaip pagrindinis darbo objektas, praktiškai nėra arba jie Lietuvoje nežinomi. Esama bakalauro ir magistro darbų, rašytų vienu ar kitu aspektu sociolingvistinėmis temomis apie emigrantus ir VU, ir kituose universitetuose. Projekto „Emigrantų kalba“ duomenų pagrindu yra parašytas ir apgintas Agnės Gilytės ir Rūtos Kleniauskaitės magistro darbas „Lietuvių emigrantų kalbinis elgesys ir kalbinės nuostatos: Vokietijos ir JAV atvejai“ (2013, vad. M. Ramonienė), iš dalies šio projekto duomenimis rėmėsi Indrė Lukaševičiūtė savo bakalauro darbe „Kalba ir tapatybė: Lietuvos emigrantų Ispanijoje atvejis“ (2013, vad. M. Ramonienė).

Vienas iš sociolingvistinių darbų Lietuvoje yra kolektyvinės monografijos „Miestai ir kalbos“ (2010) ir „Miestai ir kalbos II. Sociolingvistinis Lietuvos žemėlapis“ (2013), kuriose analizuojama Lietuvos gyventojų sociolingvistinė situacija, jose ne tik išsamiai aptariamos gyventojų vartojamos kalbos, kalbinės nuostatos, gilinamasi į daugiakalbystės ir tapatybės problemas, bet ir analizuojamos Lietuvoje gyvenančių etninių

mažumų (lenkų, rusų ir kt. tautinių mažumų) nuostatos, tapatybė, gimtosios / paveldėtosios kalbos išlaikymas. Šiose knygose aptariama tautinių mažumų situacija iš dalies susijusi su lietuvių / lietuvių kilmės emigrantų situacija, nors istoriniai, politiniai, kultūriniai ir socialiniai aspektai skiriasi.

Užsienio tyrimų kryptys keleriopos, dažniau kalbama apie šalies kalbos išmokimą, imigrantų prisitaikymą, apie dvikalbystės ir daugiakalbystės reiškinius, rečiau – apie paveldėtosios kalbos išlaikymą. Tačiau daugėja tokių tyrimų, ypač tose šalyse, kurios nuolat susiduria su imigracijos reiškiniu, kuriose jau gyvena ne pirma imigrantų karta, pavyzdžiui, Izraelis, Didžioji Britanija, Australija ar JAV. Kalbos išlaikymo ar praradimo emigracijoje procesas iš dalies vystosi pagal panašius dėsnius kaip ir mažumos kalbos, ypač nykstančios kalbos, išlaikymas ar praradimas susidūrus su dominuojančia šalies kalba (ypač gyventojams keliantis į miestus iš kaimiškų vietovių). Prie šios temos šliejasi ir kita, dabar labai populiarėjanti tema – beveik išnykusių ir mirusių kalbų atgaivinimas. Reikia pažymėti, kad dėsniai, veikiantys šiose situacijose, taip pat iš dalies panašūs į dėsnius, lemiančius emigrantų kalbos išlaikymą. Tiriama ir paveldėtosios kalbos besimokantys asmenys, kurie nori gerinti savo paveldėtosios kalbos žinias arba pradėti jos mokytis nuo pradžių, tačiau jų mokymosi motyvacija ir santykis su kalba kitoks nei tų, kurie kalbos mokosi kaip svetimšalis.

Šios srities tyrimai išpopuliarėjo po Joshua Fishmano (1970, 2001a, 2001b) darbų apie JAV gyvenančių tautų kalbos išlaikymą. Jis pirmasis iškėlė teoriją, kad emigracijoje prie dominuojančios tos šalies kalbos pereinama per tris kartas. Vienas pagrindinių užsienio autorių yra Bernardas Spolsky's (2004, 2009, 2012), padėjęs teorinius kalbų politikos ir šeimos kalbų politikos pagrindus, išskyręs pagrindinius veiksnius, lemiančius šeimos kalbų politiką ir vadybą. Savo darbuose šis mokslininkas dažnai remiasi Izraelio pavyzdžiu. Dar viena populiarė autorė, nemažai savo darbų paskyrusi Australijoje gyvenančių etninių bendruomenių kalbos išlaikymui, yra Anne Pauwels (2008), kuri stengiasi įžvelgti bendriausius dėsnius, lemiančius kalbos likimą emigracijoje. Neseniai pasirodžiusioje Milos Schwartz ir Annos Verschik

sudarytoje knygoje „Successful Family Language Policy“ (2014) aprašoma šeimos kalbų politika skirtinguose kontekstuose, analizuojama šeimos kalbos ideologija, dvikalbio vaiko ugdymas esant skirtingoms šalių švietimo sistemoms, šeimų patirtys ir skirtingos strategijos. Dar vienoje neseniai pasirodžiusioje Anikó Hatoss knygoje „Displacement, Language Maintenance and Identity: Sudanese refugees in Australia“ (2013) analizuojama karo pabėgėlių iš Sudano, dabar gyvenančių Australijoje, ekolingvistinė situacija, aptariami įvairialypiai aspektai, lemiantys kalbų likimą, pasitraukus iš šalies.

Dar viena tyrėjų grupė – Kendall A. King, Lyn Fogle, Aubrey Logan-Terry (King, Fogle, Logan-Terry 2008; Fogle, King 2012) – aktyviai dirba keliose su šeimos kalbų politika susijusiose srityse. Šios mokslininkės tyrinėja gimtosios kalbos išlaikymą šeimoje, pastangas atgaivinti bemirštančią kalbą bendruomenėje, veikiamoje kitos stiprios ir prestižinės kalbos (konkretūs tyrimai daryti su kečujų kalbos vartotojais, gyvenančiais Ekvadoro Anduose, kuriuos stipriai veikia ispanų kalba). Jos taip pat analizuoja tėvų pastangas ir nuostatas, nuostatų atsiradimo priežastis, kai norima ugdyti dvikalbius vaikus tiek tuomet, kai kalba paveldėtoji, tėvams sava, tiek tuomet, kai vaikai mokomi svetimiosios kalbos. Taip pat šios mokslininkės tiria dvikalbių vaikų mokymąsi. Dar viena autorė – Aurolyn Luykx (2005) tyrinėja kalbos išlikimo klausimą modernizacijos ir emigracijos atveju, vaikų įtaką tėvams pasirenkant kalbą.

Nemaža tyrimų, kuriuose stengiamasi atskleisti, kas lemia paveldėtosios kalbos išlaikymą ar perėjimą prie kitos kalbos. Csilla Bartha (2005) tyrinėja vengrų bendruomenę JAV, analizuoja, kuo skiriasi įvairios emigracijos bangos, kokie veiksniai lemia paveldėtosios kalbos išlaikymą, kaip skiriasi paveldėtosios kalbos išmokimo lygis priklausomai nuo tėvų pasirinktos kalbų vadybos šeimoje. Lisy Seloni ir Yusufas Sarfatis (2013) analizuoja kalbų politikos veiksnius ir atskleidžia priežastis, kodėl žydų, emigravusių iš Ispanijos į Turkiją, kalba prarado savo pozicijas, pasitraukė į periferinį vartojimą ir liko tik religinių apeigų kalba ir etninio identiteto ženklas. Analizuodamos kalbines nuostatas ir kalbinį elgesį šios autorės atkreipia dėmesį ir į valstybės, ir į šeimos kalbų politiką. Xiao Lan Curdt-Christiansen

(2009) tiria kinų kalbos išlaikymą Kanadoje, Kvebeke, svarbiausią dėmesį sutelkdama į tėvų nuostatas kalbų ir jų mokymosi atžvilgiu, tėvų emigracijos patirtį. Vally Lytra (2011) analizuoja Londone, Didžiojoje Britanijoje, gyvenančių turkų tėvų, leidžiančių vaikus į šeštadienines mokyklas, nuostatas apie turkų kalbos išlaikymą.

Kalbos išlaikymas emigracijoje priklauso nuo konkrečių istorinių, politinių, ekonominių aplinkybių, nuo kiekvienos kalbinės bendruomenės kultūros ir tradicijų, susiformavusių kalbinių nuostatų ir kalbinio elgesio. Tad visos teorinės įžvalgos, prie kurių prieina cituojami autoriai, yra kaip taisyklė paremtos konkrečia medžiaga ir konkrečiais pavyzdžiais iš tam tikros tautos gyvenimo tarpsnio, šių teorinių įžvalgų negalima apibendrinti ir pritaikyti kitoms tautoms tam tikru jų gyvavimo tarpsniu be išlygų. Konkrečiu vienos bendruomenės, persikėlusios į kitą vietą, atveju daromi tam tikri apibendrinimai, kurie gali būti visiškai nepritaikomi kitai bendruomenei. Suprantama, yra ir bendrų dėsnių, kuriems paklūsta dauguma kalbinių bendruomenių, bet ne visos.

Darbo naujumas ir aktualumas

Užsienio mokslininkai nemažai dėmesio skiria įvairioms emigrantų kalbinių nuostatų ir kalbinės elgsenos temoms, paveldėtosios kalbos išlaikymo veiksniams atskleisti, problemoms, su kuriomis susiduriama nusprendus išlaikyti kalbą, tačiau Lietuvoje tokių tyrimų dar labai stinga. Paprastai į lietuvių kalbos išlaikymą žiūrima analizuojant bendruomenių kūrimąsi, šeštadieninių mokyklų istoriją, problemas, su kuriomis jos susiduria, į šeimą atsigręžiama retai, nors visuotinai pripažįstama, kad šeima labai svarbi kalbai išlaikyti. Pastaruoju metu atlikta nemažai tyrimų, kur analizuojamas emigrantų etninės tapatybės klausimas, tačiau kalba juose yra tik vienas iš veiksnių, apie kurį kalbama, dažnai žiūrima sociologo ar antropologo žvilgsniu. Todėl yra pakankamai erdvės naujiems atradimams ir naujiems požiūrio taškams rasti.

Šiame darbe į kalbos išlaikymą žiūrima iš sociolingvistikos pusės, dėmesys sutelktas į šeimą, jos nuostatas, ideologiją ir kalbų vadybą.

Tyrimui surinkta didelė apimtis duomenų, kurie atskleidžia naujus lietuvių kalbos išlaikymo emigracijoje aspektus, tad šiuo darbu papildyti ankstesni moksliniai atradimai. Šio darbo rezultatai pateikia naujų žinių ir galėtų būti naudingi iš Lietuvos emigravusiems žmonėms ir lietuvių kilmės asmenims, nusprendusiems išlaikyti lietuvių kalbą šeimoje, auginantiems dvikalbius vaikus. Šeimoms kyla klausimų ir problemų, o akademinės informacijos dažnai pritrūksta. Taip pat darbas galėtų būti naudingas lituanistinio švietimo ne Lietuvoje plėtrai.

Darbo tiriamoji problema, tikslas ir uždaviniai

Susidūrus dviem kalboms emigracijoje, paveldėtajai kalbai gresia išnykimas, nes ji nelygi pagal dydį, galią, gyvybingumą ir prestižą. Kyla klausimas, kodėl kai kurios etninės bendruomenės išlaiko savo kalbą, nors situacija tam nepalanki. Pagrindinė šiame darbe keliamą **mokslinė problema** – kokie kalbos ir tapatybės išlaikymo veiksniai ir priemonės būdingi JAV lietuviams ir lietuvių kilmės asmenims, koks yra lietuvių kalbos ir tapatybės santykis.

Šio darbo **tikslas** – išnagrinėti, kokios kalbinės nuostatos ir kokia kalbų vadyba šeimoje lemia tai, kad lietuviai ir lietuvių kilmės emigrantai išlaiko lietuvių kalbą JAV, koks jos santykis su lietuviška ar iš dalies lietuviška tapatybe.

Kad tyrimo tikslas būtų pasiektas, kelti tokie **uždaviniai**:

Teoriškai apibrėžti:

- 1) kas yra šeimos kalbų politika ir kalbų vadyba;
- 2) kokie galimi paveldėtosios kalbos išlaikymą lemiantys veiksniai ir kalbų vadybos būdai šeimoje; kokių kyla sunkumų norint emigracijoje išlaikyti paveldėtąją kalbą; kokių veiksmų imamasi, kad kalba būtų išlaikyta.

Remiantis kiekybiniais ir kokybiniais duomenimis išanalizuoti:

- 3) koks yra paveldėtosios (lietuvių) ir dominuojančios kalbos (anglų) santykis;
- 4) kokie veiksniai lemia nuostatų, kurios padeda išlaikyti paveldėtąją lietuvių kalbą, susidarymą;
- 5) kokia yra lietuvių kalbos ir lietuviškos ar iš dalies lietuviškos tapatybės sąsaja;
- 6) kokios strategijos lemia tai, kad lietuviai ir lietuvių kilmės emigrantai išlaiko lietuvių kalbą, kokie konkretūs kalbų vadybos būdai taikomi šeimoje, kad lietuvių kalba būtų išlaikyta.

Pagrindiniai ginamieji darbo teiginiai:

1. Iš kiekybinių ir kokybinių duomenų analizės matyti, kad svarbiausi veiksniai, lemiantys teigiamas nuostatas, padedančias išlaikyti paveldėtąją lietuvių kalbą, yra emigracijos banga, žinios apie Lietuvą ir šeimos istoriją, teigiamos nuostatos lietuvių kalbos atžvilgiu ir JAV lietuvių bendruomenės palaikymas.

2. Kokybiniai bei kiekybiniai duomenys patvirtina, kad jau nuo antrosios kartos (K1+, K2 ir K3) stipresnė kalba paprastai yra dominuojančios visuomenės (anglų) kalba, todėl siekiant išlaikyti paveldėtąją lietuvių kalbą reikalinga tikslinga kalbų vadyba šeimoje. Kalbų vadyba yra sėkminga ir veiksminga, jei išlaikyti kalbą yra sąmoningai apsisprendžiama, norima ją perduoti kitoms kartoms, lietuvių kalba suvokiama kaip viena iš kalbų, labiausiai tinkančių šeimos bendravimui, o šeimoje stengiamasi laikytis autoritarinio kalbų vadybos modelio. Kiti du būdai – interakcinis ir integracinis – nėra tokie sėkmingi lietuvių kalbos išlaikymo atžvilgiu, tačiau ir juos dėsningai taikant vaikai pramoksta lietuviškai.

3. Kadangi kiekvienas vaikas gali pakeisti kalbų vadybą šeimoje, tad kalbų vadyba šeimoje išlaikant lietuvių kalbą yra sėkminga ir veiksminga tada, kai su visais vaikais elgiamasi vienodai, kalbų vadyba yra aiškiai išreikšta,

vaikai žino, ko iš jų tikimasi, tėvai nenusivilia ir neleidžia perimti vaikams šeimos kalbų vadybos. Sėkmingai kalbų vadybai padeda, jei tėvų reikalavimai nėra per griežti, o vaikai yra skatinami mokytis kalbos.

4. Didžiosios dalies K1+ ir K2 kartų respondentų viena pirmųjų kalbų buvo lietuvių kalba, o K3 kartos – tik trečdalis, tačiau kuo tolesnė karta, tuo mažiau respondentų lietuvių kalbą įvardijo kaip kalbą, kurią geriausiai moka. Tačiau, net ir nemokant lietuvių kalbos, teigiamos nuostatos lietuvių kalbos atžvilgiu išlieka. Kalba suvokiama kaip svarbi lietuviškumo dalis, tačiau jos nemokėjimas netrukdo suformuoti lietuviškos ar iš dalies lietuviškos tapatybės.

5. Lietuviška aplinka už namų domeno ribų, draugystė su kitais lietuviais, kelionės į Lietuvą turi didelės reikšmės išlaikant paveldėtą lietuvių kalbą, nes suteikia progą bendrauti lietuviškai, pastiprina lietuvių kalbą, sustiprina lietuvišką ar iš dalies lietuvišką tapatybę, be to, užsimezga ryšiai su žmonėmis, kurie laikosi panašių nuostatų.

Darbo metodologinės prieigos

Šioje disertacijoje remiamasi projekto „Emigrantų kalba“³ (vadovė prof. dr. M. Ramonienė, vykdančioji institucija – Vilniaus universitetas, rėmėjas – Valstybinė lietuvių kalbos komisija, trukmė 2011–2013 m.) medžiaga. Disertacijos tyrimui naudoti duomenys iš JAV. Ši šalis ir projekte, ir šiame darbe pasirinkta analizuoti todėl, kad joje gyvena didžiausia lietuvių ir lietuvių kilmės emigrantų dalis, joje gyvena didelės kompaktiškos bendruomenės, kurias sudaro įvairių bangų ir įvairių kartų emigrantai, todėl galima susidaryti detalų tyrimo vaizdą.

Tyrimo imtį sudaro dviejų bangų emigrantai ir jų vaikai ar anūkai: pasitraukę per ir po Antrojo pasaulinio karo ir emigravę po nepriklausomybės atkūrimo. Šie emigrantai buvo iš trijų kartų. Tyrimo dalyviai buvo atrinkti

³ Plačiau apie projektą: <http://www.lsk.flf.vu.lt/lt/katedra/apie-mus/projektai/emigrantu-kalba/>

remiantis tokiu principu: buvo ieškoma tokių respondentų, kurie Lietuvoje negyvena ilgiau nei trejus metus (su grįžimo pertraukomis ne ilgesnėmis nei pusė metų), kurių bent vienas iš senelių buvo lietuvis. Nors tai atvejo tyrimas, darbe stengiamasi išvelgti bendrus dalykus, kurie galėjo lemti pasirinkimą išlaikyti lietuvių kalbą emigracijoje. Suprantama, ne visi emigrantai nori išlaikyti paveldėtąją kalbą.

Projekte ir šioje disertacijoje naudoti du metodai: kiekybinis ir kokybinis. Johnas Creswellas (2009: 14) teigia, kad tyrėjai, suprasdami, kad kiekvienas metodas turi tam tikrą ribotumą, ėmė naudoti kelis metodus, taip sumažindami ar pašalindami vieno ar kito metodo trūkumus. Sujungdami kiekybinio ir kokybinio tyrimo duomenis, tyrėjai gali atlikti visapusę nagrinėjamo klausimo analizę. Kiekybinis tyrimas leidžia pamatyti bendrą tyrimo vaizdą, o kokybinis tyrimas padeda giliau pažvelgti į reiškinį. Pasak Davido Silvermano (2011: 16–17), kokybinis tyrimas padeda ieškoti atsakymo į klausimą, kodėl ir kaip tam tikras reiškinys vyksta.

Šiame darbe iš viso analizuojamos 438 kiekybinės apklausos anketos iš JAV. Kiekybiniai duomenys analizuoti naudojant SPSS programą. Taip pat darbe analizuojama 20 giluminių pusiau struktūruotų interviu, kurių bendra trukmė yra 14 val. 22 min., išrašų iš JAV. Kokybiniai interviu analizuoti naudojant „Maxqda“ programą.

Darbo struktūra

Darbo pradžioje pateikiami svarbiausi jame vartojami terminai. Darbą sudaro įvadas ir trys skyriai. Užbaigiama išvadomis, naudotos literatūros sąrašu ir priedais.

Pirmame skyriuje „Paveldėtoji kalba emigracijoje“ aptariama emigracija į JAV, lietuvių emigracijos bangų į JAV periodizacija, kiek lietuvių ir lietuvių kilmės asmenų gyvena JAV, aiškinamasi, kokios nuostatos vyrauja JAV paveldėtojų kalbų atžvilgiu, kad būtų aiškus šio tyrimo kontekstas. Taip pat apibrėžiama, kas yra paveldėtoji kalba, analizuojama, kas yra šeimos kalbų

politika ir vadyba. Siekiama iškristalizuoti, nuo ko priklauso kalbos išlaikymą lemiančios ideologijos susiformavimas, kokia kalbų vadyba yra veiksminga, kad būtų išlaikyta lietuvių kalba.

Antrame skyriuje aptariamos darbo metodologinės priegijos: kiekybiniai ir kokybiniai duomenys, naudoti įrankiai duomenims apdoroti, pateiktos kiekybinės apklausos ir kokybinių interviu respondentų charakteristikos, sudarytas kokybinių interviu „reikšmių medis“.

Trečiame skyriuje analizuojami kiekybiniai ir kokybiniai duomenys, pateikiami tyrimų rezultatai. Pirmame šio skyriaus poskyryje aptariamas paveldėtosios lietuvių kalbos santykis su dominuojančia visuomenės kalba. Antrame šio skyriaus poskyryje analizuojami nuostatų, lemiančių lietuvių kalbos išlaikymą emigracijoje, susidarymą lemiantys veiksniai. Aptariami tokie veiksniai: emigracijos banga, nuostatos lietuvių kalbos atžvilgiu, santykis tarp lietuvių kalbos ir lietuviškos tapatybės, lietuvių bendruomenės JAV kalbinės nuostatos. Trečiame šio skyriaus poskyryje analizuojama kalbų vadyba, siekiant išlaikyti lietuvių kalbą. Šiame skyriuje aptariami tokie kalbų vadybos aspektai: sąmoningas apsisprendimas, kalbų vadyba namų domene, pozicijos, pasirinktos kalbų vadybos atžvilgiu, laikymosi griežtumas ir vaikų skatinimas, vadyba už namų domeno ribų.

Disertacijos tyrimo rezultatų apibavimas

Straipsniai recenzuojamuose leidiniuose:

Jakaitė-Bulbukienė, K. 2014. Lietuvių kalbos išsaugojimas emigrantų šeimoje: JAV atvejis. *Taikomoji kalbotyra*. Nr. 5. Prieiga internetu: <http://taikomojikalbotyra.lt/lt/2014/11/lietuviu-kalbos-issaugojimas-emigrantu-seimoje-jav-atvejis>.

Jakaitė-Bulbukienė, K. 2015. Lietuvių kalbos išlaikymą emigrantų šeimoje lemiantys veiksniai: JAV atvejis. *Taikomoji kalbotyra*. Nr. 7. Prieiga internetu: <http://taikomojikalbotyra.lt/lt/2015/05/lietuviu-kalbos-isslaikyma-emigrantu-seimoje-lemiantys-veiksniai-jav-atvejis>.

Jakaitė-Bulbukienė, K. 2015. Šeimos kalbų politika ir vadyba. In: *Emigrantai: kalba ir tapatybė* (kolektyvinė monografija, moksl. red. M. Ramonienė), 2015. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.

Pranešimai tarptautinėse konferencijose:

2012 m. rugsėjo 27–28 d. pranešimas Lietuvos edukologijos universiteto tarptautinėje mokslinėje konferencijoje „XXI amžiaus kalbos tyrimai: nuo garso iki teksto“. Tema – „Lietuvių emigrantų šeimos kalbų vadyba“.

2013 m. vasario 21–22 d. pranešimas Lietuvos edukologijos universiteto tarptautinėje mokslinėje konferencijoje „Baltistikos centrai ir Lietuva: baltistika pasaulio kontekste“. Tema – „Lietuvių emigrantų kalbos išsaugojimo strategijos“.

2013 m. spalio 3–4 d. pranešimas Vilniaus universiteto Filologijos fakulteto tarptautinėje taikomosios kalbotyros konferencijoje „Kalbos ir žmonės: erdvė, laikas, tapatybė“. Tema – „Vokietijoje gyvenantys lietuviai: tapatybė ir kalba“.

2014 m. birželio 15–18 d. pranešimas kartu su prof. dr. Meilute Ramoniene Sociolingvistikos simpoziume (Sociolinguistics Symposium 20), Juveskilos universitete (University of Jyväskylä), Suomijoje. Tema – „Heritage language maintenance in Lithuanian diaspora“.

Pranešimai kituose mokslo renginiuose:

2014 m. gegužės 16–18 d. pranešimas „Lietuvos socialinių mokslų forume 2014“. Tema – „Paveldėtosios lietuvių kalbos išlaikymas emigracijoje“.

2014 m. birželio 6 d. pranešimas Vilniaus universiteto Filologijos fakulteto Kalbotyros doktorantų seminare „Kalbotyros doktorantų dirbtuvės: tyrimai, problemos, atradimai“. Tema – emigrantų nuostatos lietuvių kalbos atžvilgiu, pranešimo pavadinimas – „Mum labai skauda, kad sako lyderis, startas, finišas ir halas“.

2014 m. birželio 13–15 d. pranešimas doktorantų kūrybinėse dirbtuvėse „Language policy in the family, the preschool and the school: Theoretical and methodological directions“, Juveskilos universitete (University of Jyväskylä), Suomijoje. Tema – „Heritage language maintenance in Lithuanian diaspora in USA and Germany“.

Viešos paskaitos:

2013 m. birželio 21–22 d. paskaita visuomenei Vasario 16-osios gimnazijoje Vokietijoje, Lampertheime-Hüttenfelde. Tema – „Vokietijoje gyvenančių lietuvių kalbinis elgesys ir kalbinės nuostatos“.

2014 m. balandžio 10 d. paskaita visuomenei Lietuvos ambasadoje Austrijoje, Vienoje. Tema – „Emigrantų kalba“.

2014 m. balandžio 11 d. paskaita universiteto bendruomenei Vienos universitete (Austrija). Tema – „Lietuvių kalba. Lietuvių kalbos išlaikymas emigracijoje“.

Populiarinamieji straipsniai:

Interviu su K. Jakaite-Bulbukiene „Pasaulio lietuviui“. Dokšaitė, D. Mokslininkai išsiaiškino, kiek emigrantams svarbi lietuvių kalba. *Pasaulio lietuvis*. 2014, Nr. 5/527, p. 13–17.

Interviu su K. Jakaite-Bulbukiene „Draugui“. Butkuvienė, G. Emigrantų kalbos tyrėja: „Gimtoji kalba emigracijoje savaime neišlieka“. *Draugas*. 2014 07 14, p. 4–5.

2. PAVELDĖTOJI KALBA EMIGRACIJOJE

2.1. EMIGRACIJA Į JAV

Šiame darbe svarbu trumpai aptarti emigraciją iš Lietuvos, jos periodizaciją, priežastis ir padėtį, nes kalbos likimas emigracijoje priklauso ir nuo politinių, istorinių, ekonominių ir kt. aplinkybių. Paprastai kalbant, emigracija – žmonių persikėlimas iš vienos šalies į kitą. Emigrantas – išeivis, asmuo, persikėlęs gyventi į kitą šalį. Demografijos metraštyje (Statistikos departamentas 2010: 9)⁴ pateikiamas toks emigranto apibrėžimas: emigrantas – asmuo, kuris yra išvykęs į kitą valstybę, ketindamas apsigyventi naujoje gyvenamojoje vietoje nuolat arba ne trumpiau kaip 12 mėnesių. Tačiau emigranto terminą reikėtų praplėsti, nes etninę bendruomenę emigracijos šalyje sudaro ne tik tie, kurie patys išvyko, bet ir jų vaikai bei anūkai, išlaikę lietuvišką tapatybę.

Knygos „Pokalbiai lietuvių pasaulio pakraštyje: Brazilija“ (2013: 7–8) įvardiniame straipsnyje pastebima, kad dažniausiai lietuvis įsivaizduojamas kaip toks, kuris gyvena sėsliai Lietuvoje, tačiau jei „pažvelgtume kitokiomis akimis ir imtume pastebėti, kad jau šimtmečius esame (kaip ir dauguma kitų istorinių tautų) keliavę, kariavę, migravę, apsigyvenę keliuose kontinentuose. Gal pasaulis taps savėnis, o tautinė stiprybė nebus taip stipriai pririšta prie *trijų milijonų*? Gal kas nors pasakys mūsų šiame pasaulyje yra šeši milijonai, tik reikia gebėti atpažinti, prisiminti ir siekti angliškai, ispaniškai, portugališkai, vokiškai šnekančiuosius lietuvius priimti kaip savuosius. Juk tam tikra prasme kaip tauta esame vienos atminties bendruomenė“. Programos „Globali Lietuva“ apibendrintais duomenimis (Užsienio reikalų ministerija 2014)⁵, „Lietuva, nuo seno patyrusi ne vieną emigracijos bangą, turi didelę

⁴ Statistikos departamentas, 2010. Demografijos metraštis 2009. Vilnius.

⁵ Užsienio reikalų ministerija, 2014. Globali Lietuva. <http://www.urm.lt/default/lt/globali-lietuva>

diasporą – skaičiuojama, kad už Lietuvos ribų gyvena apie 1,3 mln. lietuvių ir lietuvių kilmės žmonių.“

Didžiausios emigracijos bangos iš Lietuvos buvo XIX–XX a., kai daugybė sunkiai besiverčiančių europiečių persikėlė į Šiaurės ir Pietų Ameriką ar Australiją. Kaip teigia Dapkutė VDU Lietuvių išeivijos instituto tinklalapyje⁶, „lietuvių migracija visą laiką buvo neatsiejama tarptautinės Vidurio ir Rytų Europos migracijos procesų dalis. Lietuvių padėtis nedaug skyrėsi nuo kitų imigrantų tautų padėčių: adaptacijos, įsitvirtinimo svetimame krašte, tautinio identiteto išlaikymo, asimiliacijos ir kiti procesai ėjo panašiais keliais, kaip ir kitų tautų emigrantų grupių.“ Tokią nuomonę patvirtina ir Tumėnas (2008), išsamiai analizavęs emigraciją į JAV: „lietuvių emigracija iš Lietuvos, vykusi XIX a. vid. – XXI a. pr., nėra lietuvių išskirtinumas. Panašūs procesai dėl ekonominių ir politinių priežasčių vyko ir kitose Europos šalyse.“

Šis tyrėjas (Tumėnas 2008), kalbėdamas apie emigraciją į JAV, skiria tris emigracijos bangas ir jas apibūdina taip:

- 1) pirmoji – 1868–1940 metai – „grynoriai“, iš angl. k. *green-horn*, ateivis, naujokas, žaliūkas, nepatyrėlis, pradininkas – išeiviai iš Lietuvos dėl ekonominių sumetimų;
- 2) antroji – „dipukai“, iš angl. k. *displaced persons*, išvietintieji asmenys – išeiviai, pasitraukę nuo sovietinės okupacijos, kurių po Antrojo pasaulinio karo iš DP stovyklų Vokietijoje vien į Čikagą 1948 m. atvyko per 10 000. Daugelis šios bangos išeivių buvo išsilavinę žmonės, inteligentai;
- 3) trečioji – vadinamieji „tarybukai“ – periodas nuo 1988 m., kada prasivėrė „geležinė uždanga“ – iki šiol. Paskutinioji banga, kurios statistika svyruoja nuo 10 iki 20 tūkstančių asmenų ir dėl kurios pasitraukimo motyvų „tarybukai“ dažnai susilaukia „dipukų“ priekaištų,

⁶ <http://www.iseivijosinstitutas.lt/lietuviai-pasaulyje>

išvyko daugiausia irgi dėl ekonominių sumetimų, nepriteklių, prarasto darbo, pajamų šaltinio, nesaugumo ir nestabilios valstybės padėties.

Kituose šaltiniuose pateikiamos panašios klasifikacijos, pavyzdžiui, Dapkutė VDU Lietuvių išeivijos instituto tinklalapyje⁷ emigrantų bangas skirsto labai panašiai, tik prideda, kad kai kurie tyrėjai atskirai išskiria emigraciją iš Lietuvos pirmos nepriklausomybės metais:

- 1) XIX a. pabaigos – XX a. pradžios ekonominė emigracija (vadinamieji „grynoriai“);
- 2) emigracija iš Lietuvos Respublikos 1920–1940 m. (kai kurie tyrinėtojai šiuos emigrantus priskiria prie „grynorių“ emigracijos ir neišskiria į atskirą emigracijos bangą);
- 3) politiniai pabėgėliai pasitraukę iš Lietuvos Antrojo pasaulinio karo pabaigoje (vadinamieji dipukai);
- 4) šiuolaikinė emigracija iš Lietuvos.

Pagal šias klasifikacijas ir tiriamąją darbo medžiagą šiame darbe bus laikomasi trijų bangų klasifikacijos:

- 1) pirmoji emigracijos banga („prieškario emigracija“) – XIX a. pab. 1939 m.;
- 2) antroji emigracijos banga („pokario emigracija“) – po 1940 m.;
- 3) trečioji emigracijos banga („šiuolaikinė emigracija“) po 1988 m. iki dabar. Asmenys, emigravę vėlesniais sovietinės okupacijos metais, ypač prieš pat nepriklausomybę, pagal savo nuostatas taip pat priskiriami šiam periodui.⁸

Nors pasauliniu mastu emigracija iš Lietuvos yra normalus dalykas, vis dėlto Lietuvos gyventojų baimė, jog per daug žmonių pastaruoju metu emigruoja, yra pakankamai pagrįsta. Tokias mintis paremtų ir Žilvinas Martinaitis bei Dovilė Žvalionytė (2007: 113), kurie teigia, kad „pastaruoju

⁷ <http://www.iseivijosinstitutas.lt/lietuviai-pasaulyje>

⁸ Šio tyrimo respondentai pirmąją bangą vadina „pirmabangiais“, antrąją bangą dar vadina „antrabangiais“, „pokario banga“, „politiniais egzilais“, o trečiąją bangą – „trečiabangiais“, „po nepriklausomybės“, „dabartiniais emigrantais“, „šiuolaikiniais emigrantais“.

metu emigracija neretai yra laikoma didžiausia nekarine grėsme Lietuvai – jos demografinėi plėtrai, ūkio augimui ir kultūrinio savitumo išsaugojimui“. Iš Lietuvos išvykstančiųjų skaičius, palyginti su kitomis didelių valstybių migracijomis, nėra didelis, tačiau, šį skaičių lyginant su Lietuvos gyventojų skaičiumi, akivaizdu, jog nemažas procentas šalyje gyvenančių asmenų nusprendžia emigruoti. Projekto „Migracija skaičiais“ apžvalgoje teigiama⁹, kad „šalies emigracijos rodikliai tūkstančiui gyventojų yra vieni didžiausių Europos Sąjungoje. Per nepriklausomybės metus iš šalies išvyko apie 788 tūkst. asmenų arba apie ketvirtadalis Lietuvos gyventojų. Nors emigracija pati savaime nėra neigiamas reiškinys, tačiau Lietuvos atveju dideli emigracijos mastai kelia šaliai nemažai iššūkių: kinta šalies demografinė struktūra (visuomenė sensta), ima trūkti darbo jėgos, nuteka protai.“ Pastaruoju metu emigracija kiek sulėtėjo, „2013 m. išvyko 39 tūkst. asmenų, t. y. 2 tūkst. mažiau nei 2012“¹⁰, taip pat reikia neužmiršti ir to fakto, kad dalis emigravusių asmenų ar jų vaikų grįžta.

Kalbant apie lietuvių emigraciją, svarbu pabrėžti, kad skirtingos emigrantų bangos susidūrė su skirtinga politine ir ekonomine pasaulio situacija, tad ir jų padėtis buvo nevienoda. Antrojo pasaulinio karo politiniai pabėgėliai pasitraukė iš Lietuvos bijodami būti represuoti, bet tikėjosi į ją grįžti, ir dažnas šios vilties neprarado visą gyvenimą, nors to padaryti iš pradžių negalėjo dėl politinių priežasčių, vėliau dėl to, kad per penkiasdešimt metų gyvenimas jau buvo sukurtas svetur.

Šiuolaikinės emigracijos bruožai kitokie. Vija Platačiūtė (2012: 91) teigia, kad migracija XX a. pab. „ryškiai transformavosi. Praėjusio šimtmečio pradžioje buvo migruojama norint įsikurti kitoje valstybėje nuolatinai. Šiandieninis migracijos procesas yra daug dinamiškesnis, įvairiapusiškesnis ir mobilesnis.“ Kaip pažymi Hatoss (2013: 3) šiandiniame globaliame pasaulyje

⁹ Migracija skaičiais, 2014. <http://123.emn.lt/>

¹⁰ Migracija skaičiais, 2014. <http://123.emn.lt/lt/bendros-tendencijos/migracija-10-metu-apzvalga>

migrantų judėjimas nebėra nuo taško A iki taško B, be to, ir patys migruojantys žmonės pasikeitė. Tai migrantai, imigrantai, atvažiuavę laikinai pagyventi, pasaulio piliečiai, pasaulio klajokliai, pabėgėliai, prieglobsčio prašytojai ir kiti. Taigi šiandienė emigracija kitokia, nėra griežtai nusprendžiama ateitį sieti tik su emigracijos šalimi, be to, politinės aplinkybės leidžia bet kada sugrįžti gyventi ar aplankyti Lietuvą.

Skirtinguose šaltiniuose pateikiami gana skirtingi duomenys apie lietuvius ir lietuvių kilmės asmenis JAV. Apibendrinama įvairių šaltinių duomenis, Dovilė Krupickaitė (2015) teigia, kad į JAV įvairiais laikotarpiais emigracija buvo tokia:

JAV / Laikotarpis	Skaičius
Pirmoji emigracijos banga į JAV XIX a. pab.–1939 m.	309 400
Antroji emigracijos banga į JAV 1940–1990 m.	30 000
Trečioji emigracijos banga į JAV 1991–2010 m.	21 140
Iš viso:	360 540

1 lentelė. Emigracija į JAV (lentelė sudaryta pagal duomenis iš: Krupickaitė (2015))

Suprantama, vertinant šiuos duomenis, reikia atkreipti dėmesį, kad jie nėra visai tikslūs, be to, dalis emigravusių grįžta. Krupickaitės (2015) pateikiamais duomenimis, 1991–2010 m. į Lietuvą iš JAV atvyko 5215 asmenų.

Kyla klausimas, kiek lietuvių ir lietuvių kilmės asmenų galėtų gyventi JAV ir kiek iš jų galėtų kalbėti lietuviškai. Strateginių tyrimo centro atlikto tyrimo duomenimis (2006)¹¹, JAV gyvena 1,1 mln. lietuvių ir lietuvių kilmės asmenų. Apibendrintais Lietuvos ir užsienio šalių statistikos, Lietuvos Respublikos atstovybių ir Pasaulio lietuvių bendruomenės duomenimis (2010)¹², užsienyje gyvena apie 1,3 mln. lietuvių ir lietuvių kilmės asmenų, iš jų JAV gyvena 700 tūkst.

¹¹ Lietuvos valstybės ilgalaikė strategija lietuvių emigracijos ir išėmijos atžvilgiu, 2006. Strateginių tyrimų centras.

¹² Užsienio reikalų ministerija, 2010. Lietuvos valstybės atkūrimo 20-metis: diplomatinės tarnybos indėlis ir vaidmuo. Faktai ir skaičiai. <https://se.urm.lt/index.php?2768531236#Uzsieniolt>

Pagal 2012 m. JAV gyventojų surašymo duomenis¹³, 2009 m. JAV gyveno 727 tūkst. lietuvių kilmės asmenų. 2010 m. metų surašymo duomenys¹⁴ taip pat atskleidžia, kiek apklaustųjų vartojo lietuvių kalbą namie. Jie rodo, kad 2006–2008 m. JAV gyveno 42 306 asmenys (5 m. amžiaus ar vyresni), kurie lietuvių kalbą vartojo namuose. Per šį surašymą buvo prašoma gyventojų nurodyti, ar jie kartais / visada namuose vartoja kitą kalbą nei anglų. Tie, kurie moka kitą kalbą, bet jos nevartoja namuose, ir tie, kurių mokėjimas apsiriboja keliomis frazėmis, į duomenis neįtraukti. Taigi lietuvių kilmės asmenų (vyresnių nei 5 m.), kalbančių lietuviškai, pagal šiuos duomenis tikrai nėra daug – 5,8 proc. iš visų lietuvių kilmės asmenų. Suprantama, lietuvių kilmės asmenimis save gali laikyti ir tie, kurių protėviai buvo vieni iš pirmųjų emigracijos bangų dar XIX a., taigi gana natūralu, kad jie nekalba lietuviškai. Taip pat reikia turėti omeny, kad emigracija į JAV tęsiasi ir toliau, taigi lietuviškai kalbančių asmenų daugėja. Be to, ne visi trečiosios bangos emigrantai gyvena legaliai, todėl, tikėtina, ne visi dalyvavo gyventojų surašyme. Manytina, kad yra daugiau lietuvių kilmės asmenų, kurie kalba lietuviškai, nei rodo oficialūs duomenys. Tačiau aišku viena – kalbos išlaikymo klausimas tikrai aktualus.

Taip pat verta trumpai aptarti, kokios yra bendrosios nuostatos kitų kalbų atžvilgiu JAV ir kokios yra galimybės išlaikyti JAV kitą kalbą. Žvelgiant iš istorinės perspektyvos, ilgą laiką JAV vyravo asimiliacinės nuostatos tiek vietinių kalbų, kuriomis buvo kalbama iki dabartinės JAV teritorijos kolonizacijos, tiek emigrantų kalbų atžvilgiu.

Ypač tokia kalbų politika išryškėjo XIX a. viduryje, kai JAV vyriausybė ėmė vykdyti griežtą asimiliacijos politiką, ypač vietinių kalbų atžvilgiu, ir vaikai buvo verčiami lankyti mokyklas, kuriose buvo griežtai draudžiama kalbėti kita kalba nei angliškai (Haynes 2010: 1). Kitas ryškus žingsnis

¹³ Population by Selected Ancestry Group and Region: 2009. <http://www.census.gov/compendia/statab/2012/tables/12s0053.pdf>

¹⁴ Detailed Language Spoken at Home and Ability to Speak English for the Population 5 Years and Older by States: 2006-2008 (ACS). <http://www.census.gov/hhes/socdemo/language/>

asimiliacijos link po Pirmojo pasaulinio karo prasidėjusi stipri antivokiška kalbų politika, vokiečių kilmės amerikiečiai buvo išlaikę paveldėtąją kalbą nuo kolonijinio laikotarpio iki Pirmojo pasaulinio karo, vartojo ją mokykloje, bažnyčioje ir spaudoje (Van Deusen-Scholl 2009: 214). Antivokiška ir „amerikonizacijos“ politika siekė, kad mokyklose būtų vartojama tik anglų kalba. Nelleke Van Deusen-Scholl (2009: 214) aprašo vieną to meto kalbininką, kuris 1920 m. žurnale „Modern Language Journal“ užsienio kalbų studijas vadina „laiko švaistymu“ ir pasisako prieš vietinių (iki kolonizacijos) paveldėtųjų kalbų mokymą, nes tai balkanizuos šalį. To meto kalbininko nuomonė atskleidžia to meto nuostatą – gyventojų baimę gyventi kaip Balkanų „tautų katilė“. Buvo siekiama, kad vaikai pereitų tik prie anglų kalbos.

Neigiamas nuostatas kitų kalbų atžvilgiu atskleidžia ir XX a. aštuntajame ir devintajame dešimtmetyje visuomenėje kilęs judėjimas „Tik angliškai“ (*angl. English Only*) (Van Deusen-Scholl 2009: 213). Guusas Extra ir Kutlay'us Yagmuras (2005: 15) mano, kas šis judėjimas buvo reakcija į išaugusį ispanakalbių skaičių JAV, atsirado kaip pasipriešinimas dvikalbiam ispaniškam ir angliškam švietimui, nes buvo manoma, kad toks švietimas lems susimaišiusios, sutrikusios tapatybės formavimąsi. Tai paskatino siekius įtvirtinti anglų kalbą kaip valstybinę kalbą. Buvo manoma, kad kitos kalbos, ypač ispanų, gali sujudinti valstybės pamatus. Van Deusen-Scholl (2009: 215) teigia, kad šis judėjimas gerokai apribojo dvikalbį ugdymą ir kitas dvikalbes praktikas. Apibendrindama ji sako, kad bendrosios nuostatos paveldėtųjų kalbų išlaikymo atžvilgiu yra neigiamos ir tai lemia greitą perėjimą prie kitų kalbų. Ji teigia, kad šiose neigiamose nuostatose slypi ne tik manymas, kad JAV anglų kalba turi būti dominuojanti, bet ir tai, kad vienakalbė visuomenė yra ideali. Taip pat tai atskleidžia nuostatą, kad anglų kalbą reikia ginti, o XIX a. ir XX a. buvusi populiari ir ryški „tautų katilo“ metafora parodo, kad kalbinė įvairovė suprantama kaip pavojinga, daugiakalbystė kaip problema, o kultūrinė asimiliacija yra pageidautina.

Tačiau reikia pažymėti, kad pozicija kalbų išlaikymo atžvilgiu po truputį kinta. Tai rodo pakitusi nuostata vietinių kalbų (iki kolonizacijos) atžvilgiu.

Erin Haynes (2010: 1–2) rašo, kad 1990 metais JAV kongreso priimtas Vietinių Amerikos kalbų aktas (*angl.* Native American Languages Act (NALA)) ir 2006 m. priimtas Esther Martinez vietinių kalbų apsaugos aktas (*angl.* Esther Martinez Native American Languages Preservation Act) rodo, kad vietinių kalbų buvimo faktas yra pripažįstamas, kad yra pripažįstama, jog visos kalbos yra vienodai svarbios, turi savitą sistemą ir atspindi jomis kalbančių žmonių supratimą apie pasaulį. Svarbu pažymėti, kad šiame akte yra nurodoma, kad šių kalbų negalima drausti vartoti viešose vietose, taip pat ir valstybinėse mokyklose. Taip pat juo leidžiama daryti išimtis asmenims, kurie neatitinka mokytojams keliamų reikalavimų, tačiau nori mokytis vietinių kalbų mokykloje. Toks akto priėmimas rodo, kad yra suvokta, jei vietinėmis kalbomis kalbančių tėvų vaikai jų nesimokys, šios kalbos, jau dabar esančios prie išnykimo ribos, išnyks. Taip pat šiuo aktu yra skiriamas finansavimas vietinių kalbų apsaugai. JAV, kuri neturi teisinio reguliavimo kalbų politikos srityje¹⁵ (Haynes 2010: 1), toks teisinis žingsnis yra svarbus pakitusių nuostatų rodiklis. Van Deusen-Scholl (2009: 218) taip pat įžvelgia naują reiškinių, kuris rodo pakitusias nuostatas paveldėtųjų kalbų atžvilgiu, vis daugiau asmenų, kurie gimė JAV ar kurių jau tėvai gimė JAV, nori mokytis ar atnaujinti paveldėtosios kalbos žinias, priartėti prie savo etninės bendruomenės ir šaknų per kalbą.

Duomenys iš 2010 m. JAV gyventojų surašymo¹⁶ rodo, kad 20 proc. gyventojų 2007 m. namuose kalbėjo kita nei anglų kalba, ir atskleidžia, kad gyventojų nusiteikimas išlaikyti paveldėtąją kalbą šioje šalyje po truputį keičiasi. Gyventojai linksta kalbėti namuose paveldėtąja kalba. Iš surašymo duomenų matyti, kad per tris dešimtmečius (1980–2007 m.) kalbinė situacija JAV gerokai pasikeitė. Per šį laikotarpį 5 m. amžiaus ir vyresnių asmenų,

¹⁵ Nors JAV nėra teisinio reglamentavimo kalbų politikos srityje, tačiau anglų kalba yra vyriausybės, žiniasklaidos, švietimo ir verslo institucijų kalba (Haynes 2010: 2). Taip pat viešojo bendravimo kalba.

¹⁶ New Census Bureau Report Analyzes Nation's Linguistic Diversity. Population Speaking a Language Other than English at Home Increases by 140 Percent in Past Three Decades. 2010. http://www.census.gov/newsroom/releases/archives/american_community_survey_acs/cb10-cn58.html

kalbančių namuose kita nei anglų kalba, skaičius išaugo 140 proc.¹⁷, o bendras gyventojų skaičius išaugo tik 34 proc. Taigi bendroji šalies situacija yra iš dalies teigiama nusprendusiems išlaikyti paveldėtąją kalbą namuose, iš surašymo matyti, kad ne tik tie, kurie patys emigravo, bet ir tie, kurie jau gimė JAV, kalba paveldėtąją kalbą namuose.

Taigi bendrosios JAV nuostatos paveldėtosios kalbos atžvilgiu po truputį kinta, bendroji situacija kalbos išlaikymo atžvilgiu yra palankesnė naujiems atvykusiems emigrantams nei pirmosios ar antrosios bangos emigrantams. Pozityvumo suteikia ir faktas, kad JAV lietuvių bendruomenė, pasipildžiusi naujais nariais iš trečiosios bangos, turi naują stiprų impulsą, galintį padėti išlaikyti kalbą.

2.2. EMIGRANTŲ KALBA

Trumpai aptarus emigraciją į JAV, reikia atsigręžti į emigrantų kalbą ir ją įvardijančių terminų problematiką. Kalbos klausimo negalima atskirti nuo galios klausimo. Hatoss (2013: 5) pastebi, kad emigracijoje pasikeičia ne tik gyvenamoji vieta, bet ir kalbos galia. Emigrantai, kurie savo šalyje kalbėjo daugumos kalba, emigracijos šalyje tampa kalbantys mažumos kalba. O mažumos kalba turi ribotas socialines, ekonomines ir politines galias. Savo šalyje kalbėję vietine kalba, buvę autochtonais, emigracijos šalyje tampa svetimais, alochtonais. Autochtonų kalbos, kurias per kolonizaciją išstūmė dominuojanti visuomenės kalba, gali reikalauti žmogaus kalbinių teisių ir teisių savo kalbą propaguoti, o emigrantų kalbos gali reikalauti tik kalbinės

¹⁷ Labiausiai augo ispanų ir vietnamiečių kalbų vartojimas namuose. Po anglų dažniausiai namuose buvo kalbama ispaniškai, kiniškai, filipinietiškai, prancūziškai, vietnamietiškai, vokiškai ir korėjietiškai, visos šios kalbos turi daugiau nei 1 mln. kalbančiųjų. Ne visų kalbančiųjų skaičius išaugo per tris dešimtmečius (1980–2007 m.). Italų, jidiš, vokiečių, lenkų ir graikų kalbų vartotojų buvo mažiau 2007 m. nei 1980 m.

(Šaltinis: New Census Bureau Report Analyzes Nation's Linguistic Diversity. Population Speaking a Language Other than English at Home Increases by 140 Percent in Past Three Decades. 2010. http://www.census.gov/newsroom/releases/archives/american_community_survey_acs/cb10-cn58.html)

tolerancijos (ibid., p. 6). Taigi emigracijoje pasikeičia žmogaus ir kalbos statusas.

Mokslinėje literatūroje, analizuojant etninių mažumų kalbas, emigrantų kalbas, vartojamas ne vienas terminas. Jie įvairuoja priklausomai nuo tyrėjo išeities pozicijos, analizuojamo klausimo, rėmimosi tam tikra literatūra, susiklosčiusios vartojimo tradicijos. Extra ir Yagmuras (2004: 19), tyrinėję Europos kalbinę situaciją namie ir mokykloje, atrado, kad mažumos kalboms apibūdinti įvairiuose kontekstuose vartojami tokie terminai:

- bendruomenės kalba (Europoje ir Australijoje);
- protėvių / paveldėtoji kalba (Kanadoje);
- tautinė / istorinė / regioninė / vietinė mažumos kalba arba ne teritorinė / ne regioninė / ne vietinė / ne Europos mažumos kalba;
- senbuvių (autochtonų) arba ne senbuvių (alochtonų) kalba;
- rečiau vartojama / rečiau plačiai vartojama / rečiau plačiai mokoma kalba (Europos rečiau vartojamų kalbų biuro kontekste);
- be valstybės / diasporos kalba (apie romų kalbą)
- kitos kalbos nei anglų kalba (Australijoje)

Šie autoriai savo tyrime pasirenka vartoti terminą „imigrantų mažumų kalba“. Jie sako (ibid., p. 17), kad paprastai, kalbant apie kitas nei daugumos¹⁸ kalbas Europoje, vartojami regioninės mažumos ir imigrantų mažumos kalbų terminai. Nors iš pirmo žvilgsnio šios grupės atrodo skirtingos, tačiau jas vienijančių dalykų yra nemažai. Šių kalbų sociolingvistinė, švietimo ir politinė situacija, tikrasis paplitimas, gyvybingumas namie ir viešojoje erdvėje, išlaikymo ar perėjimo prie daugumos kalbos procesas, ryšiai tarp kalbos, tapatybės ir etniškumo, statusas, padėtis mokykloje, ypač privalomo pradinio ar vidurinio švietimo, yra labai panašūs. Taigi, kad ir kuris terminas pasirinktas vartoti, kalbant apie mažumos, emigrantų situaciją, dažnai juo išsakomi labai panašūs dalykai.

¹⁸ Extra ir Yagmuras (2005: 16–17) pažymi, kad iš tiesų Europoje nėra vienos daugumos kalbos, visos kalbos yra iš tiesų mažumos kalbos, jomis kalba nedidelis skaičius žmonių. Tačiau daugumos kalbomis Europoje laikomos oficialios tautinių valstybių kalbos, vartojamos viešojoje erdvėje.

Kalbant apie etnines mažumas, emigrantų situaciją, aktualūs yra ir „gimtosios kalbos“, „pirmosios kalbos“, „namų kalbos“ terminai. Kartais šie terminai vartojami kaip sinonimai, o kartais įgyja papildomų reikšmių ir apribojimų. Šiame skyriuje pasirinkta aptarti keletą terminų, kurie arčiausiai susiję su šio darbo tema ir kurie dažniausi darbuose, kuriuose tyrinėjamas panašus objektas – kalbos išlaikymas emigracijoje. Tai būtų „gimtoji kalba“, „pirmoji kalba“, „bendruomenės kalba“, „paveldėtoji kalba“ ir „namų kalba“.

„Gimtoji kalba“ Lingvodidaktikos terminų žodyne (2012: 55) apibrėžiama kaip „kalba, kuri įsisavinama ankstyvoje vaikystėje bendraujant su tėvais, artimais asmenimis, girdint ją artimiausioje aplinkoje. Gimtoji kalba dažniausiai yra asmens pirmoji kalba. Mokykloje gimtoji kalba dažniausiai yra mokomoji kalba, taip pat gimtosios kalbos mokoma kaip atskiro dalyko.“ Loreta Vilkienė (2006: 157) pastebi, kad apibrėžiant, kas galėtų būti laikoma „etaloniniu gimtakalbiu“ yra įvardijami tokie požymiai: tai ta kalba kalbančioje šalyje „ilgai gyvenantis ir čia išsilavinimą įgijęs žmogus, kuris priklauso viduriniajam visuomenės sluoksniui ir yra ankstyvoje vaikystėje išmokęs gimtosios kalbos, kurią nuolat vartoja visose gimtakalbiams tipiškosose situacijose, be to, jis susitapatina ar yra tapatinamas su gimtosios kalbos kalbinės bendruomenės nariais.“ Taigi tipišką gimtakalbį apibūdina nemaža požymių, vienas iš abiejose apibrėžtyse svarbiausių požymių yra ta kalba įgytas išsilavinimas.

Kalbant apie asmenis, kurie patys emigravo iš Lietuvos, nekyla abejonių, kad jiems lietuvių kalba dauguma atvejų yra gimtoji kalba ar viena iš gimtųjų kalbų, taip pat tikėtina, kad jie šia kalba bent jau kurį laiką, priklausomai nuo amžiaus emigruojant, įgijo išsilavinimą. Taip pat beveik neabejotina, kad jie susitapatina ir yra tapatinami su kitais lietuviais. Tačiau kalbant apie asmenis, kurie jau gimė ne Lietuvoje ar kurių tėvai ar seneliai gimė ne Lietuvoje, suprantama, kad jie lietuvių kalbą ne tik ankstyvoje vaikystėje, bet ir vėliau dažnai vartoja tik artimiausioje aplinkoje, namie, kad tai nėra jų mokyklos kalba, nors, žinoma, lankydami šeštadieninę mokyklą, jie gali gauti ir formalaus ugdymo lietuvių kalba. Be to, jų lietuvių kalbos gebėjimai ne visada

atitinka lietuvių iš Lietuvos gebėjimus, ypač kalbant apie skaitymą ir rašymą, nes kalba nėra dažnai vartojama visose kalbai įprastose situacijose. Dažnai dominuojanti visuomenės kalba, šio darbo atveju, anglų kalba, yra stipresnė jų kalba. Be to, gimę ir užaugę kitoje šalyje, ypač mišrioje šeimoje, jie gali tik iš dalies tapatintis su kitais lietuviais. Taigi apibrėžti užaugusių ne Lietuvoje lietuvių kalbą kaip gimtąją kalbą, galima tik su išlygomis, suprantant, kad jų kalba neatitinka teorinio „etaloninio gimtakalbio“ bruožų.

Žiūrint į gimtąją kalbą iš šalių, kur gyvena daug tautų, kur didelė imigracija, perspektyvos, kur persipina daugybė skirtingų atvejų, sąvoką, kas yra gimtoji kalba, apibrėžti sunku. Prireikus sužinoti, kokia yra gimtoji kalba, kartu suformuluojama ir apibrėžtis, kas yra gimtoji kalba. Pavyzdžiui, taip daroma Kanadoje per gyventojų surašymus. 2001 metais¹⁹ surengtame Kanados gyventojų surašyme²⁰ buvo klausiama, kokia yra gyventojų gimtoji kalba. Klausimyne taip pat buvo pridėta gimtosios kalbos apibrėžtis: „tai pirmoji kalba, kuri išmokyta namie vaikystėje ir kurią asmuo šio surašymo metu vis dar supranta“²¹. Jei asmuo vaikystėje išmoko dvi kalbas, tuomet buvo prašoma įvardyti tą kalbą, kuri buvo vartojama namuose iki mokyklos dažniausiai. Dvi kalbas buvo leidžiama įvardyti tuomet, kai jos buvo vartojamos taip pat dažnai. Jei surašymo metu vaikas dar nekalbėjo, tuomet buvo prašoma įvardyti, kokia kalba į ją kreipiamasi dažniausiai, dvi kalbas buvo leista įvardyti tuomet, jei kreipiamasi jomis po lygiai. Klausimyno rengėjai paaiškina, kad į gimtosios kalbos apibrėžtį įdėdami „namie“, norėjo aiškiai nurodyti kalbos vartojimo sritį. Iš tokios gimtosios kalbos apibrėžties aiškėja, kad daugiakalbėse visuomenėse linkstama manyti, kad gimtoji kalba yra ta kalba, kuri išmokyta vaikystėje namie, kuri tuo metu buvo dažniausiai

¹⁹ Tai paskutinis Kanados surašymas, kitas bus 2016 metais.

²⁰ Apie gimtosios kalbos apibrėžtį Kanados 2001 m. metų surašyme:
<http://www12.statcan.ca/english/census01/Products/Reference/dict/pop082.htm>

²¹ *Angl.* „Refers to the first language learned at home in childhood and still understood by the individual at the time of the census.“

vartojama ir kurią vis dar supranta. Taigi tuo atveju, jei asmuo yra užmiršęs tą kalbą, kurios išmoko vaikystėje, ji negali būti vadinama gimtąja.

Tokia gimtosios kalbos apibrėžtis beveik sutampa su „namų kalbos“ apibrėžtimi. Namų kalbos terminas paprastai vartojamas apibūdinti kalbą, kuria kalbama namuose, kuri yra kita nei dominuojančios visuomenės kalba arba kuri yra viena iš kalbų, kuria kalbama namuose, šalia dominuojančios visuomenės kalbos. Šis terminas turi vartojimo tradiciją JAV, ypač dažnai vartojamas mokslinėse publikacijose apie ispanakalbius ar Azijos kalbomis kalbančius JAV gyventojus (Dolson 1985; Kennedy, Park 1994; Lianga et al. 2000), kur vartojamas kitos nei anglų kalbos reikšme. Tačiau šis terminas vartojamas ir Europos ar Australijos kontekste (Clyne, Kipp 1997; Scheele et al. 2010). Paprastai tyrimai, kuriuose vartojamas namų kalbos terminas yra apie dvikalbių vaikų mokymosi pasiekimus, gyventojų surašymą ir pan., namų kalbos terminas dažniausiai vartojamas sinonimiškai pirmosios kalbos terminui, parodydamas, kad tai kalba, kurią vaikas pirmiausia išmoksta namuose.

Asmenys, ikimokykliniu laiku kalbėję tik viena namų kalba ar ir namų kalba, ir dominuojančios visuomenės kalba, išėję į švietimo įstaigas, tampa dvikalbiais. Jie tampa tokiais dvikalbiais, kurių antrosios, nors ir vėliau išmoktos, kalbos kompetencija būna labai stipri, dažnai geresnė nei namų kalbos. Ši kalba jiems – ne tik nauja kalba, bet ir būdas pažinti pasaulį, todėl ji tampa labai svarbi ir dažnai suvokiama kaip antroji gimtoji kalba. Ala Lichačiova (2009: 257), apibendrinama savo išvalgas apie jaunesnės kartos Lietuvos rusų ir rusakalbių gimtosios kalbos suvokimą, pastebi, kad, „lietuvių kalba potencialiai tampa gimtąja todėl, kad šalia vienos kalbos (ankstyvojo, ikimokyklinio gyvenimo etapo) atsiranda kita (kitokia negu namų), mokymosi kalba, irgi susijusi su intensyviu pasaulio pažinimu. Tokią kalbą žmogus suvokia kaip antrąją gimtąją kalbą. Čia svarbu tai, kad antrosios gimtosios kalbos statusą įgauna būtent mokymosi kalba, kuria jaunas žmogus gauna naujų žinių.“ Taigi gimtosios kalbos sąvoka, gyvenant kitos kalbos apsupty ir vartojant kelias kalbas, gali prasiplėsti.

Kalbant apie asmenis, kurie gimtąją kalbą vartoja namuose, o visur kitur vartoja kitą – dominuojančią visuomenės kalbą ir ją moka geriau, dažnai vartojamas „pirmosios kalbos“ terminas. Lingvodidaktikos terminų žodyne (2012: 155) pirmoji kalba apibrėžiama kaip „kalba, kurią asmuo įsisavina pirmiausia ir (ar) moka geriausiai. Bendraudamas pirmąja, kalbos vartotojas jaučiasi patogiausiai, gali save išreikšti laisviausiai ir taisyklingiausiai. Dažniausiai pirmoji yra asmens gimtoji kalba. Daugiakalbėse visuomenėse, kai dvikalbiai ar daugiakalbiai asmenys vartoja gimtąją kalbą vienokiame kontekste (pvz., šeimoje), o kitą kalbą – kitokiame (pvz., darbe), yra ta, kurią asmuo moka geriau.“ Iš šios apibrėžties aiškėja, kad pirmąja kalba daugiakalbėse visuomenėse linkstama vadinti tą kalbą, kurią asmuo išmoko pirmąją arba kurią moka geriau, bet tai gali būti ne pirmoji pagal išmokymo laiką, ne vaikystėje, o mokykloje išmokta asmens kalba. Pastebėtina, kad kartais atsitinka taip, jog vaikystėje išmoktą pirmąją kalbą suaugę asmenys tik supranta, bet negali ja kalbėti arba visai užmiršta ir tuomet vartoja tik dominuojančią visuomenės kalbą. Taigi terminas „pirmoji kalba“ sukelia dviprasmiškumą: ar pagal išmokymo eiliškumą, ar pagal mokėjimo gerumą. Šiame darbe, kad būtų išvengta painiavos, kalbant apie išmokymo eiliškumą bus vartojama „pirmoji kalba“, o kalbant apie mokėjimą „geriausiai mokama kalba“.

Dar vienas terminas, vartojamas emigracijos kontekste, yra „paveldėtoji kalba“. Tai plačios apibrėžties terminas, leidžiantis apibrėžti įvairius santykius su kalba. Pačia bendriausia reikšme, paveldėtąja kalba vadinama kalba, kuri yra kita nei dominuojanti kalba tam tikrame socialiniame kontekste (Kelleher 2010: 1). JAV atveju, kur dominuojanti kalba yra anglų kalba, nors ji nėra oficiali kalba, bet ji *de facto* vartojama vyriausybėje, švietime ir viešajame gyvenime, visos kitos kalbos nei anglų kalba jomis kalbantiems yra paveldėtosios kalbos. Ann Kelleher (2010: 1) pastebi, kad paveldėtoji kalba – tai kalba, su kuria asmuo yra susijęs tam tikru būdu. Kai kurie gali šia kalba kalbėti, skaityti ir rašyti, kiti – tik kalbėti ar tik suprasti, dar kiti – gali nesuprasti šios kalbos, bet jie gali būti šeimos ar bendruomenės dalis, kur

kalbama šia kalba. Mokslininkė mano, kad terminas „paveldėtoji kalba“ gali būti vartojamas nusakyti bet kuriuos iš išvardytų ryšių tarp nedominuojančios kalbos ir asmens, šeimos ar bendruomenės.

Kalbant apie „paveldėtosios kalbos“ terminą, reikia pastebėti, kad moksliniuose darbuose jis vartojamas keliomis reikšmėmis. Fishmanas (2001a: 81) pažymi, kad šis terminas, priklausomai nuo šalies, gali apibrėžti vietinę šalies kalbą iki kolonizacijos, kolonizacijos atneštą kalbą ir imigrantų kalbą. Kartais viena kalba patenka į dvi skirtingas kategorijas, pavyzdžiui, ispanų kalba JAV yra ir kolonizatorių atnešta kalba, ir imigrantų kalba. Agnes Weiyn He (2010: 66) pateikia panašias paveldėtosios kalbos termino reikšmes, ji teigia, kad Šiaurės Amerikoje paveldėtą kalbą paprastai vadinama imigrantų kalba, vietinė kalba (iki kolonizacijos) ar protėvių kalba, su kuria asmuo turi ryšių ar nori atgaivinti ryšius. Ši autorė teigia, kad paveldėtosios kalbos terminas sinonimiškai vartojamas su bendruomenės kalbos, gimtosios kalbos, motinos kalbos terminais ir apibūdina kitą nei anglų kalbą, kurią vartoja imigrantai ir jų vaikai. Ši autorė (ibid., p. 67) analizuoja paveldėtosios kalbos mokymosi ir mokinių temą ir teigia, kad paveldėtosios kalbos mokinio apibrėžimas įvairuoja nuo dvikalbio asmens iki tokio, kuris siekia atgaivinti ryšius su šeimos praeitimi per kalbą, kuria jau kelios kartos nekalba. Taigi paveldėtosios kalbos terminas yra labai platus ir apima visus asmenis, kurie turi arba nori turėti su tėvų ar protėvių kalba tam tikrų ryšių.

Kai kurie mokslininkai abejoja termino tinkamumu vartoti. Fishmanas (2001a: 81) teigia, kad pagal savo reikšmę šis terminas rodo praeitį, sieja su tuo, kas buvo, bet ne su tuo, kas bus, lyg ir rodo, kad tos kalbos jau nebėra. Panašią nuomonę išsako ir Van Deusen-Scholl (2009: 217), kuri mano, kad JAV šis terminas gali turėti mažiau vertingos kalbos nei anglų ir žemesnio statuso kalbos konotaciją. Tačiau anglų kalbos prestižas šiuo metu yra tikrai didelis tiek JAV, tiek kitose šalyse, ji plinta kaip tarptautinė kalba ir tokia konotacija gali visai nepriklausyti nuo to, koku terminu yra įvardijama kita nei anglų kalba.

Žiūrint iš lietuvių kalbos pusės, žodis „paveldėti“ neturi tokių reikšmės atspalvių kaip nurodo aptarti autoriai, Lietuvių kalbos žodyne (2008), aprašytos trys žodžio „paveldėti“ reikšmės: „gauti kaip palikimą“, „gauti iš prigimties“, „įgyti, pasisavinti, užvaldyti“, taigi nėra reikalo abejoti pamatinio termino žodžio tinkamumu. Be to, lietuvių kalbotyroje „paveldėtosios kalbos“ terminas dar visai naujas, jis nėra įgijęs papildomų neigiamų atspalvių. Tamošiūnaitė (2012: 3), pristatydama savo tyrimą apie Čikagos lituanistines mokyklas, paveldėtąją kalbą kalbantį apibūdina kaip asmenį, kuris pirmiausia namuose išmoko kitą nei anglų kalbą (ir ja kalba namuose) ir kuris tam tikra prasme yra dvikalbis, t. y. moka anglų ir paveldėtąją kalbą, tačiau anglų kalbą, laikui bėgant, tampa jo / jos geriau mokama kalba. Taip pat, jos manymu, didžioji dalis (jei ne visi) lituanistinių mokyklų mokinių yra dvikalbiai, kurių geriau mokama kalba yra anglų kalba.

„Bendruomenės kalba“ galėtų būti neutralus terminas apibūdinti emigrantų kalbą. Šis terminas turi seną vartojimo tradiciją Australijoje, Michaelis Clyne'as (1991: 3) teigia, kad šis terminas įsigalėjo darbuose apie imigrantų kalbą apie 1975 m. ir žymi visas kitas kalbas, kuriomis kalbama Australijos visuomenėje, nei anglų ir aborigenų kalbos. Pauwels (2008), paskelbusi nemažai darbų apie Australijos emigrantų kalbų išlaikymą, taip pat vartoja šį terminą. Toks terminas leidžia kalbėti apie emigrantų kalbą nekeliant klausimo, ar tai gimtoji, ar tai pirmoji, ar ja mokama kalbėti, ir nurodo priklausomybę tam tikrai etninei bendruomenei. Tuo šis terminas yra sinonimiškas paveldėtosios kalbos terminui. Pastebėtina, kad šiuo terminu yra pabrėžiama, kad kalba pati, be dalyvavimo bendruomenės veikloje ir bendruomenės paramos, neišlieka (Van Deusen-Scholl 2009: 224). Be to, terminas „bendruomenės kalba“ leidžia išvengti painiavos su tomis bendruomenėmis, kurios turi daugiau nei vieną kalbą ar kalbos variantą, bet ne visų šių kalbų yra mokomasi namie (standartinis kalbos variantas, kuris visiškai / gerokai skiriasi nuo vartojamo namuose, tarptautinė tam tikros bendruomenės kalba, kurios nesimokoma namuose, religijos kalba, kurios irgi

nesimokoma namuose kaip gimtosios), tačiau šis aspektas lietuvių emigrantams nėra labai aktualus.

Šiame darbe kalbos išlaikymo klausimas analizuojamas iš šeimos perspektyvos, todėl kaip pagrindinis terminas pasirinktas „paveldėtosios kalbos“ terminas. Gimtosios kalbos terminas nepasirinktas todėl, kad jis neapima visų galimų santykių su lietuvių kalba, ne visi lietuviai / lietuvių kilmės asmenys teigia, kad lietuvių kalba – tai jų gimtoji kalba / viena gimtųjų kalbų, be to, ne visi ją moka taip, kaip gimtakalbiai Lietuvoje, vartoja ne visose gimtakalbiams įprastose situacijose. Namų kalbos terminas nepasirinktas todėl, kad juo pasakoma kalbos vartojimo erdvė. Nors emigracijoje gyvenantys asmenys lietuvių kalbą dažniausiai vartoja namie, tačiau dažnai yra ir kitų vartojimo sričių, ir atvirkščiai, ne visi emigrantai vartoja lietuvių kalbą namie, vieni neturi galimybės, nes gyvena vieni, arba nevartoja, nes gyvena mišrioje šeimoje.

Paveldėtosios kalbos terminas pasirinktas todėl, kad padėtų išvengti painiavos. Šiame darbe paveldėtąją kalbą vadinama lietuvių kalba, jei ne Lietuvoje gyvenantis asmuo teigia, kad moka ar norėtų mokėti lietuvių kalbą, išreiškia savo kilmės santykį su ja. Kalbant apie paveldėtąją kalbą, nepabrėžiamas kalbinės kompetencijos klausimas. Tai gali būti jo gimtoji kalba, geriausiai mokama kalba, pirmoji išmokta, tačiau ne taip gerai mokama kalba kaip dominuojanti kalba, tai gali būti užmiršta kalba, ir tai gali būti jo protėvių kalba, kurią jis laiko sava, bet nemoka.

2.3. ŠEIMOS SAMPRATA

Trumpai aptarus emigraciją į JAV, emigrantų kalbą, reikia apibrėžti, kas yra šeima, nes šiame darbe kalbos išlaikymas yra analizuojamas per šeimos prizmę. Iš tyrimo matyti, kad labai svarbus ir pakitęs šeimos modelis. Pokario šeimose, kuriose vyravo vienas šeimos modelis, – kalbos išlaikymo atžvilgiu elgiamasi vienaip, o trečiosios bangos šeimose – elgiamasi kitaip. Būtent todėl svarbu trumpai aptarti ir šeimos sampratos kaitą.

Nors beveik kiekvienas turime šeimą, vis dėlto atsakyti į klausimą, kas yra šeima, ją apibrėžti yra sudėtinga. Iš vienos pusės, šis klausimas atrodo savaime aiškus, nereikalaujantis apibrėžimo, iš kitos pusės, keičiasi šeimos modeliai, požiūris į šeimą, kinta pati šeima. Kunigas ir edukologas Kęstutis Ralys (2009: 9) pažymi, kad „šeimos samprata nėra baigtinė ir atspindi kiekvienos kultūros ir visuomenės tradicijas ir poreikius. Tačiau kiekvienas apibrėžimas akcentuoja tai, kas jo autoriui ar autorių grupei yra svarbiausia: įstatymdaviai ir politikai iškelia formalių ryšių svarbą; edukologams šeima – svarbiausias visuomenės vienetas, kuriame kuriama ir atstatoma visuomenė.“

Filosofas Antanas Maceina (1990) šeimą supranta kaip tautiškumo pradą. Šeima – tautos miniatiūra, joje glūdi visų tautinio gyvenimo sričių užuomazgos. Tauta nulemia šeimos kalbą, kultūrinį gyvenimą, tačiau būtent šeimai padeda tautai atsinaujinti ir išsilaikyti. Filosofas pabrėžia šeimos kaip tautos atspindį, pažymi, kad kalba suformuojama šeimoje. Pasak edukologės Giedrės Kvieskienės (2003: 84), šeima yra unikali socialinė institucija, joje pratęsiama gyvybė, individas tampa tam tikros grupės nariu ir prasideda jo ankstyvoji socializacija šeimoje, vėliau šeimai padedant, už jos ribų. Dauguma žmonių savo gyvenimą pradeda šeimoje, pastovioje grupėje, kuriai vėliau jie priklausys. Šeima vaikui perduoda pagrindines normas ir vertybes. Šeimos jungiasi į bendruomenes, kurios taip pat turi labai didelę įtaką vaiko socializacijai. Šios autorės nuomone, visų pirma, šeima yra socializacijos vieta, kur perduodamos normos ir vertybės.

Lietuvos Respublikos Konstitucijoje šeima nėra aiškiai apibrėžta, nėra vardijami jai priklausantys šeimos nariai, teigiama, kad „Šeima yra visuomenės ir valstybės pagrindas. Valstybė saugo ir globoja šeimą, motinystę, tėvystę ir vaikystę“ (LR Konstitucija, III skirsnis „Visuomenė ir valstybė“²²). Jungtinės Tautos šeimą apibrėžia kaip individų grupę, susietą giminystės, santuokos, įvaikinimo ar partnerystės ryšiais (Family 1993). Tradiciškai „modernios šeimos pagrindiniais kriterijais buvo kraujo (arba įvaikinimo) ryšys arba santuoka, buvo išskiriamos branduolinės ir išplėstinės šeimos“ (Česnuitė 2012: 258), o modernia branduoline šeima buvo laikomi sutuoktiniai su vaikais arba įvaikiais. Tačiau paskutiniaisiais dešimtmečiais šeimos samprata smarkiai pakito visame pasaulyje ir Lietuvoje.

Sociologė Vida Česnuitė (2012: 267), tyrinėjusi, kaip Lietuvos gyventojai suvokia šeimą, prieina prie išvados, kad „didžioji Lietuvos gyventojų dalis savo šeimos nariais pirmiausiai laiko branduolinės šeimos narius, tačiau maždaug trečdalis šeimą pirmiausiai asocijuoja su išplėstine šeima, o dešimtadalis – su draugu(-u) / sugyventiniu(e), buvusiu(-sia) sutuoktiniu(-e), buvusiu(-siu) draugu(-e) / sugyventiniu(-e). Šie ir kiti tyrimo rezultatai patvirtina tyrimo hipotezę ir leidžia daryti prielaidą, kad šalies gyventojų sąmonėje formuojasi postmoderniai visuomenei būdinga šeimos samprata.“ Taigi branduolinės šeimos ribos postmodernioje visuomenėje yra prasiplėtusios. Šiame darbe pagrindinis dėmesys kreipiamas į branduolinę šeimą, kuri suprantama kaip sutuoktiniai ar partneriai su vaikais arba įvaikiais, taip pat buvę sutuoktiniai ar partneriai.

Lietuvoje gyvenančios šeimos, kaip ir visa valstybė, išgyveno įvairius laikus: karą, pokarį, sovietizaciją, nepriklausomybę. Kito visuomenė, kito ir pati šeima. Pokariu emigravusios šeimos sovietizacijos nepatyrė, bet patyrė įvairius procesus, vykusius jų gyvenamosiose šalyse. Dabartiniai emigrantai jau yra paveikti įvairių procesų, vykusių Lietuvoje po Antrojo pasaulinio karo.

²² <http://www3.lrs.lt/home/Konstitucija/Konstitucija.htm>

Ralys (2009: 14) pastebi, kad „šalis išgyvena laikmetį, kai asmeniniai individualūs poreikiai iškeliami į pirmą vietą“, taigi šeimoje dažnai nebėra nei aiškaus vaidmenų pasiskirstymo, šeimos nariai vienodai gali pareikšti savo nuomonę, patys apsispręsti, ko jiems labiausia reikia, kas jiems naudingiausia.

Lyginant šeimos sampratą po Antrojo pasaulinio karo ir dabar (praleidžiant sovietizacijos laikotarpį, nes pokario emigrantai jos nepatyrė ar beveik nepatyrė, o dabartinių emigrantų šeimos samprata yra ir sovietizacijos pasekmė, kurios vienas ryškiausių bruožų nuosavybės praradimas ir moters išėjimas į darbą) galima apibendrinti Ralio (2009: 12–13) žodžiais, „XX a. pradžioje Lietuvoje vyravo agrarinė kultūra, kuri darė didelę įtaką šeimos kūrimo taisyklėms, gyvenimo joje tvarkai, ryšių su bendruomene palaikymui, priklausomybės laipsniui. <...> Natūralu, kad žmogaus gyvenimas susietas su gamta, jos dėsniais, istorine etnografinė praeitimi, formavo aiškias dvasines orientacijas ir šeimos gyvenime. Šiuo periodu vyravo aiškus patriarchalinės šeimos modelis, su aiškiai paskirstytais moters ir vyro vaidmenimis. Vyras – tėvas – pirmiausia šeimos rūpintojas, materialinių gėrybių kūrėjas, šeimos saugotojas. Moteris šeimoje pirmiausia – motina, prižiūrėtoja, auklėtoja, ugdytoja, tradicijų nešėja ir puoselėtoja. <...> Šiuo metu stipri Bažnyčios kaip moralės normų saugotojos įtaka visuomeniniame gyvenime.“ Iš autoriaus pateiktos apibrėžties matyti, kad buvo aiškūs šeimos narių vaidmenys, kiekvienas šeimos narys turėjo aiškias funkcijas ir priedermes.

O poindustrinė epocha (moderni – šių laikų – šeima), Ralio (2009: 16) nuomone, pasižymi tuo, kad joje „sparčiai nyksta tradiciniai papročiai, moterys įgyja finansinę nepriklausomybę, supanašėja vyrų ir moterų socialiniai vaidmenys, į šeimą žiūrima kaip į atgyvenusią tradiciją, nyksta tėvų ir vaikų atsakomybė vienu kitiems“. Taigi šiuolaikinėje šeimoje nėra aiškaus vaidmenų pasiskirstymo, nėra aiškių tradicijų, kokia ji turi būti. Taigi pakitus moters padėčiai, jai daugiau skiriant laiko profesinei veiklai, trumpėja laikas, praleistas su vaikais. Tradicinėje šeimoje moterys dažnai nedirbo – vadinas, daugiau bendravo su vaikais, nors namų ruošos darbai atimdavo didelę dalį dienos. Pokario emigrantai dažnai perkėlė šį šeimos modelį ir į emigraciją,

moterys augindavo vaikus namuose iki juos reikėdavo išleisti į mokyklą. Taigi lyginant pokario emigrantų bangą su banga, emigravusia po nepriklausomybės, vienas ryškiausių skirtumų yra šeimos sampratos pasikeitimas, šeimos narių vaidmenų pasikeitimas. Pokario šeimose ryškus stiprus tėvų autoritetas, tėvai gerbiami vien todėl, kad jie yra tėvai, su vaikais yra praleidžiama daugiau laiko.

2.4. KALBŲ POLITIKA IR ŠEIMA

Kas yra kalbų politika ir kurioje vietoje kalbų politikos sampratoje yra šeima? Spolsky's (2012: 3) pastebi, kad pokolonijiniu laikotarpiu (penktame ir šeštame XX a. dešimtmetyje) kalbų politika buvo suprantama kaip valstybinis kalbos planavimas, siekiant išspręsti naujai susikūrusių valstybių kalbos „problemas“²³. Toks klasikinis kalbų politikos supratimas yra išlikęs iki šių dienų, paprastai į kalbų politiką žiūrima kaip į vietinės ar regioninės savivaldos ir valstybės reikalą, kaip į valdžios sukurtą centralizuotą kalbų politiką, kuri skirta palaikyti naują nacionalinę kalbą. Pavyzdžiui, po nepriklausomybės daugelyje Afrikos šalių pagrindinė kalbininkų užduotis buvo paremti vietinių kalbų statusą, iškelti jas kaip oficialias kalbas ir padėti joms prisitaikyti prie šiuolaikinių visuomenės poreikių (Spolsky 2012: 3). Panaši užduotis teko ir po Sovietų sąjungos griūties kai kurių nepriklausomybę atgavusių šalių kalbininkams.

Iš esmės toks klasikinis modelis yra vienakryptis modelis, kuriame žiūrima iš viršaus (valstybė) žemyn (asmuo), tokiam modelyje apačioje esančių jėgų spaudimo yra nepaisoma. Nemažai mokslininkų bando paneigti tokį modelį, bandydami apibrėžti ir nustatyti jėgas, veikiančias kita kryptimi, iš apačios (asmuo) aukštyn (valstybė). Tačiau abu šie modeliai pernelyg supaprastina kalbų politikos sampratą. Kalbėdamas apie ją, Spolsky's (2012: 3)

²³ Spolsky's (2012: 8) mano, kad požiūris į kalbą kaip į „problema“ yra klasikinio požiūrio į kalbų politiką dalis.

tvirtina, kad iš tiesų kalbų politikos reiškinys nėra toks paprastas, tai sudėtinga, nehierarchinė sistema, kurioje kiekviena sritis ekologinėje kalbų sistemoje turi savo kalbų politiką ir visos veikia ir yra veikiamos kitų sričių.

Tačiau reikia pažymėti, kad ir šioje klasikinėje kalbų politikos sampratoje pripažįstama, kad esama įvairių kalbos vartojimo sričių, kurios tiesiogiai veikia kalbų politiką. Viena iš tokių sričių – šeimos sritis (Spolsky 2012: 4). Šeimos sritis į kalbų politikos kūrėjų ir tyrėjų dėmesį pateko po 1970 m. Fishmano iškeltos teorijos apie per tris kartas prarandamą kalbą emigracijoje. Ši teorija vadinama „natūraliu perėjimu (nuo vienos kalbos prie kitos) per kartas“ (plačiau apie šią teoriją skyriuje „Kalbos išlaikymą lemiančios kalbinės ideologijos susiformavimas“). Fishmano teorijos populiarumas ir pripažinimas, kad perėjimas nuo vienos kalbos prie kitos vyksta šeimoje, kad šeimos sritis tiesiogiai susijusi su valstybės kalbų politika, įvedė šeimos sritį į kalbų politikos planuotojų akiratį, tačiau šeimos kalbų politika buvo nedažnai studijuojama kaip atskiras objektas (Spolsky 2012: 4).

Spolsky's (2009) knygoje apie kalbų vadybą teigia, kad, be valstybinės kalbų politikos, dar yra daugybė sričių, kuriose veikia kalbų politika ir kurias galima studijuoti atskirai. Tai jau minėta šeima, taip pat religijos, darbo, viešųjų vietų kalbos, mokyklos, teisės ir sveikatos institucijų, kariuomenės, kalbos aktyvistų ir tarptautinių organizacijų ir sąjungų (Jungtinių Tautų, Europos Sąjungos) sritys. Apibrėždamas kalbos vartojimo sritį arba domeną, Spolsky's (2009: 3) teigia, kad visų pirma, tai yra socialinė erdvė, kurioje veikia kalbų politika, kuri priklauso nuo vidinės vadybos ir išorinių jėgų. Pavyzdžiui, šeimos kalbų politiką kontroliuoja šeimos nariai, o jos tikslus dažnai veikia veiksniai iš išorės – bendruomenė.

Kalbų vadyba yra kalbų politikos dalis. Spolsky's (2004: 8) kalbų vadyba vadina tiesioginį siekimą paveikti kalbinę situaciją. Kalbų vadyba užsiima ir valstybė, kai vieną ar kelias kalbas paskelbia oficialiomis, tuo suteikdama joms daugiau teisų nei kitoms kalboms, tai gali būti tam tikro regiono valdžia, kuri oficialiai įtvirtina tam tikrą dialektą, tai gali būti tam tikra suinteresuota grupė, kuri siekia pakeisti įstatymą ir juo įtvirtinti savo kalbą, tai gali būti institucija

ar verslo įmonė, kuri nustato, kokią kalbą vartoti, kokia kalba leisti leidinius, kokios kalbos mokyti ir kokius vertėjus rengti, taip pat tai gali būti šeimos narys, siekiantis įtikinti kitus šeimos narius toliau vartoti paveldėtąją kalbą ar pereiti prie šalies, į kurią emigruota, kalbos.

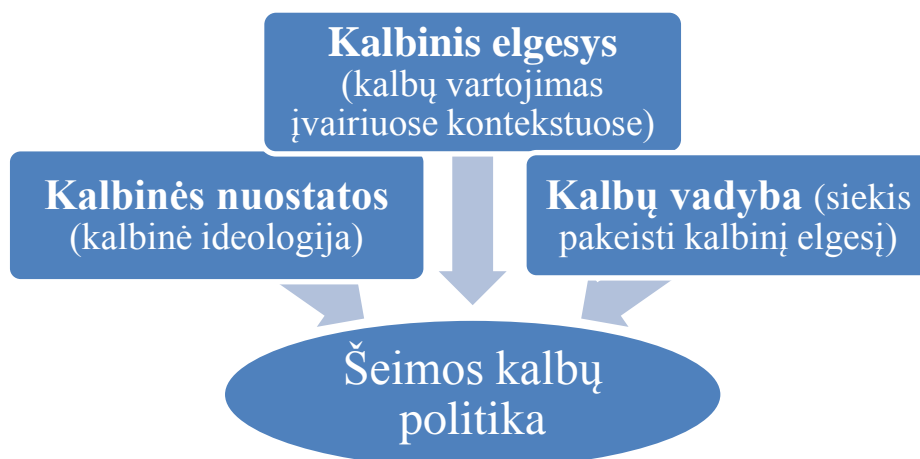
Apibrėždamas kalbos vartojimo sritį arba domeną, Spolsky's (2009: 3) remiasi Fishmano (1972) iškelta mintimi, kad bet kurį domeną, taip pat ir šeimos, apibūdina trys kintamieji: dalyviai, vieta ir tema. Dalyvius Spolsky's charakterizuoja ne kaip asmenis, bet pagal jų socialinius vaidmenis ir santykius. Namų domene tai būtų tėvas, motina, brolis, sesuo, teta, dėdė, močiutė ir senelis ir kiti socialiniai vaidmenys, būdingi šiai sričiai, pavyzdžiui, tarnaitė ar auklė. Suprantama, tas pats asmuo skirtinguose domenuose gali atlikti skirtingus vaidmenis, taigi kartais tarp šių vaidmenų gali kilti konfliktas (kaip kalbėti su sūnumi darbo vietoje, kai girdi vadovas?). Antrasis Fishmano įvardytas kintamasis yra vieta, paprastai ja yra įvardijama tam tikra reali fizinė vieta ir žmonės (namai, fabrikas). Fizinė vietos charakteristika, socialinė vietos reikšmė, padiktuoja tam tikras kalbos vartojimo normas, kurios aiškiai pasimato, jei kintamieji nesutampa (kaip pristatyti profesorių savo tėvams namuose?). Trečiasis kintamasis – tema. Šis kintamasis atskleidžia, kokiomis temomis yra tinkama kalbėti tam tikrame domene, kokios yra komunikacijos funkcijos – koks yra kalbėjimo ar rašymo tikslas. Apibendrinamas Spolsky's (2009: 3) teigia, kad paprastai asmuo, pasirinkdamas kalbėjimo būdą, tai daro pagal tai, kaip supranta, kas yra tinkama tam tikroje srityje.

Pripažįstama, kad šeima yra gyvybiškai svarbi kalbos išlaikymui, nes būtent šeimoje daugiausia vartojama etninės bendruomenės kalba (Pillai et al. 2014: 75). Kiekvienas emigravęs asmuo (ne)sąmoningai pasirenka tam tikrą kalbą / kalbas, kurios / kurių mokys savo vaikus, šį jo pasirinkimą lemia tam tikri veiksniai. Mokslininkė Pauwels (2008: 125) teigia, kad dauguma veiksmų, kurie padeda išlaikyti kalbą ir kurie yra priskiriami etninei bendruomenei, gali būti analizuojami perkeliant juos į šeimos lygį, o kai kurie iš jų priklauso tik šeimai. Šioje disertacijoje taip pat remiamasi tokiu pat išėjties tašku – analizuojamas klausimas priskiriamas šeimos kalbų politikos

sričiai, o visi veiksniai, lemiantys kalbos išlaikymą, analizuojami per šeimos prizmę.

2.4.1. ŠEIMOS KALBŲ POLITIKOS SAMPRATA

Šeimos kalbų politika apima tris sritis (Curdt-Christiansen 2009: 352): kalbines nuostatas, kalbinį elgesį ir kalbų vadybą. Šeimos kalbų politikos samprata pavaizduota 1 schemeje. Už kalbinių nuostatų slypi tam tikra kalbinė ideologija. Kalbinis elgesys parodo tam tikrą kalbų vartojimą skirtinguose kontekstuose skirtingais tikslais, t. y. atskleidžia ekologinę kalbų sistemą. Kalbų vadyba atskleidžia tam tikrus veiksmus, kurių imamasi norint daryti įtaką kalbiniam elgesiui ar jį pakeisti.

1 schema. Šeimos kalbų politikos samprata

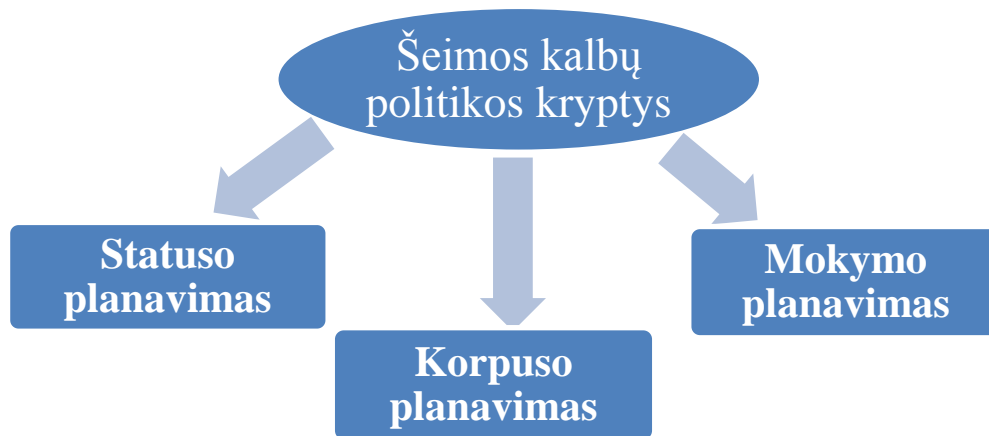
Iš visų šių trijų kalbų politikos sričių (nuostatų, elgesio ir vadybos) seniausią tyrimų tradiciją turi kalbinių nuostatų tyrimai, išpopuliarėję po 1966 m. Williamo Labovo tyrimo, kuriame buvo atskleista sąsaja tarp anglų kalbos varianto ir socialinių nuostatų tuo variantu kalbančių žmonių atžvilgiu. „Tiriama, kaip šios nuostatos veikia įvairių kalbinių bendruomenių tarpusavio ryšius, tarpkultūrinę komunikaciją, kalbų išlikimą, vieno kalbinių kodų keitimą kitais, kalbų planavimą. Nuostatų tyrimas yra vertinga priemonė, leidžianti atskleisti kalbinio kodo socialinę svarbą, numatyti vienos ar kitos kalbinės atmainos gyvybingumą, jos ateities galimybes. Kalbinės nuostatos yra kalbos

virtotojų požiūris į vieną ar kitą kalbos atmainą, kalbinio kodo vertinimas, susijęs su paties kalbėtojo ir kitų vartojamais kodais. Nuostatos asocijuojasi su jausmine ir kognityvine dimensijomis, be to, jos apima ir elgseną – nusiteikimą ir pasirengimą veikti“ (Ramonienė, 2006, 137–138). Tiriant paveldėtosios kalbos išlaikymą, taip pat įvairiais atžvilgiais tiriamos su šia kalba susijusių asmenų nuostatos. Hatoss (2013: 32) apibendrina, kad paprastai paveldėtosios kalbos tyrimuose nuostatos tiriamos šiais aspektais:

- 1) pačių kalbančiųjų nuostatos paveldėtosios kalbos ir iš jos išlikimo atžvilgiu;
- 2) nuostatos dominuojančios kalbos atžvilgiu;
- 3) nuostatos dominuojančios bendruomenės akcento atžvilgiu;
- 4) savo pačių paveldėtosios kalbos mokėjimo ir akcento atžvilgiu;
- 5) kitų kalbų mokymosi;
- 6) daugiakalbystės;
- 7) kitų emigrantų kalbų ir dialektų;
- 8) vietinių (iki kolonizacijos buvusių) kalbų atžvilgiu;
- 9) tarptautinės kalbos (*linguae francae*) atžvilgiu;
- 10) savos kalbos gyvybingumo emigracijos kontekste ir kilmės šalyje atžvilgiu.

Nemažai įtakos paveldėtosios kalbos likimui turi ir dominuojančios visuomenės nuostatos emigrantų kalbų atžvilgiu.

King, Fogle ir Logan-Terry (2008: 907) teigia, kad šeimos kalbų politika – atvirai ir aiškiai išreikštas šeimos narių kalbų vartojimo planavimas. Šios tyrėjos (2008: 910) mano, kad kaip ir kalbų politika apskritai, taip ir šeimos kalbų politika apima tris veiklos kryptis, dažniausiai vykdomas vienu metu. Tai statuso, korpuso ir mokymo planavimas. Šeimos kalbų politikos kryptys pavaizduotos 2 schemeje.

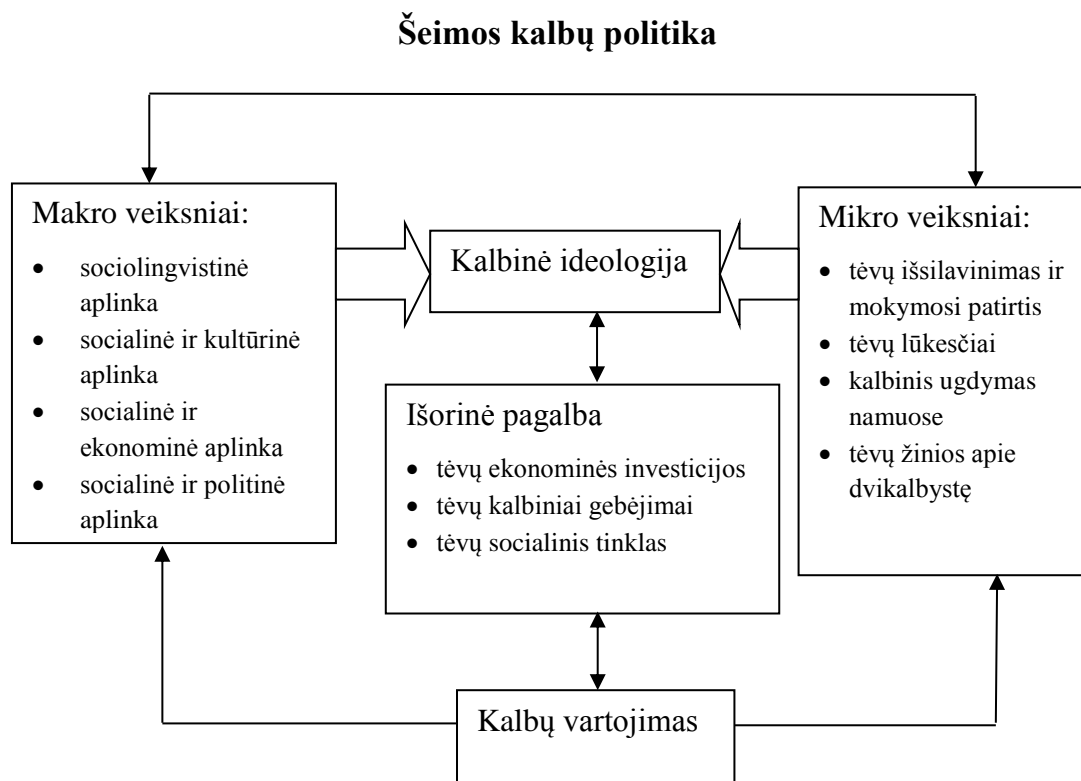

2 schema. Šeimos kalbų politikos kryptys

Pavyzdžiui, tėvai ar kiti besirūpinantys vaikais gali nuspręsti, kada vartoti tam tikrą kalbą (statuso planavimas), kuri kalbos variantą vartoti (korpuso planavimas), kada ir kaip formaliai ar neformaliai mokyti kalbos (mokymo planavimas). Pagrindinis šeimos kalbų politikos tyrimo tikslas galėtų skambėti taip (ibid., p. 910): „kuriš šeimos narys stengiasi pakeisti kurio šeimos nario elgesį kuriuo tikslu kokiomis sąlygomis kokiomis priemonėmis koks sprendimo būdas koks poveikis“. Curdt-Christiansen (2009: 352) mano, kad šeimos kalbų politiką lemia tikėjimas, kad tam tikra kalba ar kalbos sustiprins šeimos socialinį statusą ir geriausiai pasitarnaus jos narių gyvenimo tikslams. Pastarųjų metų darbuose apie šeimos kalbų politiką laikomasi nuomonės, kad šeimos kalbų politiką suformuoja dvi tradicinės teorinės prieigos: kalbų politika ir vaiko kalbos įsisavinimas (Curdt-Christiansen 2009; King, Fogle, Logan-Terry 2008; Fogle, King 2012 ir kt.).

Šeimos kalbų politika ir ją lemiantys veiksniai apibendrinti 3 schemeje. Joje vaizduojamos šeimos kalbų politiką lemiančių veiksnių tarpusavio sąsajos. Spolsky's (2004) teigia, kad kalbinės ideologijos susidarymą lemia kalbinė ir nekalbinė aplinka. Jis mano, kad tai sociolingvistinė aplinka, socialinė ir kultūrinė aplinka (simbolinės vertės, kurios priskiriamos kalboms), socialinė ir ekonominė aplinka (ekonominė ir instrumentinė vertė, kuri priskiriama kalboms), socialinė ir politinė aplinka (nacionalinė švietimo ir kalbų politika).

Visa tai yra kalbinės ideologijos kūrimosi šaltiniai ir veiksniai, kurie lemia kalbų politikos sprendimus.

3 schema. Šeimos kalbų politika ir ją lemiantys veiksniai (pagal Curdt-Christiansen 2009: 355)

Kalbinė ideologija (Curdt-Christiansen 2009: 354) yra kalbų politikos varomoji jėga, nes joje atsispindi kalbų vertė, galia ir naudingumas. Curdt-Christiansen (2009: 352), tyrusi kinų kalbos išlaikymą Kanadoje, Kvebeke, priėjo išvadą, kad šeimos kalbų politiką lemia įsitikinimas, kad tam tikra kalba / kalbos sustiprins šeimos socialinį statusą ir geriausiai pasitarnaus jos narių gyvenimo tikslams. Taigi veikiamas kalbinės ideologijos asmuo gali imtis aktyvių šeimos kalbų vadybos veiksmų – įvairiomis priemonėmis stengtis išmokyti paveldėtosios kalbos vaikus ar anūkus.

Kalbinė ideologija atspindi socialinius, politinius ir ekonominius kalbų politikos kūrėjų, šiuo atveju tėvų, siekius (Curdt-Christiansen 2009: 355). Kad ir iš kurio išeities taško būtų analizuojamas kalbų politikos reiškiny, jis vis tiek turės ekonominį, politinį, socialinį ir kultūrinį bei kalbinį pjūvius. Taip pat jis bus susijęs su tėvų mokymosi patirtimi ir lūkesčiais. Išvardyti veiksniai

veikia asmens nuostatų sistemą, kuri gali atitikti arba ne valstybės kalbų politiką – kurios kalbos turi būti išlaikytos, kurios spartina ekonominį šalies vystymąsi, kurios atitinka politinius interesus ir kurias turi būti leidžiama vartoti viešosiose srityse.

Curdt-Christiansen (2009: 356) teigia, kad dauguma autorių ekonominius veiksnius nurodo kaip kalbinės ideologijos variklį. Ji mano, kad kultūriniai veiksniai atskleidžia, kokia vertė yra priskiriama tam tikrai kalbai. Iš kultūrinės perspektyvos kalba suprantama kaip kultūros išraiška, atskleidžianti protėvių palikimą, nuostatas, vertę ir supratimą apie pasaulį. Per kalbą gali būti išreiškiama socialinė patirtis, kilmė, istorija, lytis, amžius, etniškumas, tautybė ir rasė. Kalba – tai ne tik žmonių bendravimas, bet kartu ir poezija, muzika ir mokslas. Socialinis veiksnys atskleidžia galimybę užmegzti socialinius ryšius. Šis veiksnys yra labai susijęs su ekonomine kiekvienos kalbos verte. O tėvų lūkesčiai (ibid., p. 356) yra svarbiausias mikroveiksnys, atskleidžiantis, ko tikisi tėvai ir kokių tikslų siekia dėl vaikų daugiakalbystės ir išsilavinimo. Šie lūkesčiai dažnai priklauso nuo tėvų socialinių, kultūrinių ir istorinių gyvenimo aplinkybių, nuo tėvų socializacijos jų gimtojoje ir emigracijos šalyje. Kalbinis ugdymas namuose priklauso nuo tėvų išsilavinimo, nuostatų apie išsilavinimą, nuo jų emigracijos patirties ir jausmų apie prarastas galimybes.

Hatoss (2013: 10) pažymi, kad, analizuojant emigrantų kalbinę situaciją, reikia remtis ne tik ta situacija, kuri yra „čia ir dabar“, bet turėti omeny ir prisiminimus, patirtį iš praeities, ir įsivaizduojamą ateitį. Kalbos pasirinkimas priklauso nuo tapatybės, kuri kuriama atsižvelgiant į praeitį, dabartį ir ateitį. Ji mano, kad kalbinius ir kultūrinius aspektus judėjimo kontekste geriausia analizuoti atsižvelgiant į erdvės ir laiko matmenis: „čia ir dabar“ priėmusioje visuomenėje, „ten ir tada“ kilmės šalyje, „tarp“ pereinamuoju laikotarpiu (ibid., p. 11). Tokia dinaminė prieiga leidžia atkreipti dėmesį į emigracijoje gyvenančio asmens situacijos daugialypiškumą.

2.4.2. VEIKSNIAI, LEMIANTYS KALBOS IŠLAIKYMĄ AR PERĖJIMĄ PRIE KITOS KALBOS

Šeimos kalbų politikos tyrimais norima atskleisti, kodėl vieni emigrantai mano, kad jų kalba yra verta išlaikyti, ir ją išlaiko, o kiti – labai greitai ją praranda. Paprastai yra nurodomos trys veiksmų grupės, kurios lemia paveldėtosios kalbos likimą, tai:

- 1) demografinės emigrantų bendruomenės charakteristikos;
- 2) institucinis palaikymas;
- 3) statusas, pavyzdžiui, ar emigrantų kalba gali būti vartojama viešoje erdvėje (Clyne 2003, Fishman 1991b, Giles, Johnson 1987).

Demografija apima grupės dydį, gimimų skaičių, besitęsiančią migraciją. Institucinis palaikymas rodo, kaip grupė yra reprezentuojama oficialiose institucijose, ar turi švietimo sistemą, žiniasklaidą, ar savo kalba atlieka religines apeigas, ar turi atstovų vyriausybėje. O statusas rodo, kokio prestižiškumo yra kalba, bendruomenė bendroje tos visuomenės hierarchijoje, kokia jos socialinė, kalbinė, kultūrinė emigracijos istorija.

Išpopuliarėjus šios srities tyrimams, autoriai dažnai koncentravosi į demografinius veiksmus. Tai tam tikros kalbinės bendruomenės narių skaičius, ir jų pasiskirstymas miesto, regiono ir šalies viduje, šis pasiskirstymas lemia grupės narių koncentraciją tam tikroje vietoje (Hatoss 2013: 25). Atkreipiamas dėmesys į visų kalbinės bendruomenės narių skaičių, gimimų ir mirčių skaičių, amžių, vienatautes ir mišrias santuokas, imigracijos ir emigracijos iš kilmės šalies būdą. Taip pat žiūrima į santykį tarp dominuojančios kalbos ir emigrantų kalbos.

Fishmanas vienas pirmųjų iškėlė mintį, kad tos bendruomenės, kurios gyvena centruotai, turi daugiau galimybių išlaikyti kalbą nei tos, kurios yra išsibarsčiusios, tačiau tokį teiginį paneigia kai kurie tyrimai, kuriuose išsisklaidžiusios bendruomenės geriau išlaikė kalbą nei centruotai gyvenančios (Clyne, Kipp 1998). Pauwels iškėlė mintį, kad mišrios santuokos trukdo išlaikyti kalbą, tačiau kiti autoriai teigia (Saunders 1988), kad kalba

išlaikoma, jei tėvai renkasi strategiją – vienas tėvas – viena kalba. Demografinių veiksnių analizė turi tam tikrų trūkumų: kadangi sunku surinkti patikimus duomenis, paprastai remiamasi surašymų duomenimis, tačiau, pavyzdžiui, Australijos surašymuose iki 2006 metų nebuvo klausimo apie pirmąją kalbą ir etnolingvistinė kilmė buvo nustatoma pagal gimimo šalį, bet gimimo šalis nebūtinai yra susijusi su asmens etniškumu ir jo pirmąja kalba (Hatoss 2013: 26).

Skaitant teorinę literatūrą kalbos išlaikymo klausimu, matyti, kad kalbos išlaikymas ar perėjimas prie dominuojančios kalbos priklauso ne tik nuo šių objektyvių faktų, bet ir nuo subjektyvių dalykų. Nuo tuo metu susiklosčiusių istorinių, politinių ir socialinių aplinkybių, tad bendrų teorinių vardiklių, kurie būtų būdingi visiems, nėra, konkrečiu vienos etninės bendruomenės, persikėlusios į kitą vietą, atveju daromi tam tikri apibendrinimai, kurie gali visiškai netikti kitai etninei bendruomenei.

Pasirinkimas, ar skirti jėgų išlaikyti protėvių kalbą per kartas ar ne, priklauso nuo šeimos, bendraamžių, bendruomenės, religinės bendruomenės ir priėmusios šalies bendruomenės lūkesčių (Hatoss 2013: 4). Veikiama šių lūkesčių, emigrantų bendruomenė viduje skyla į kelias dalis: tuos, kurie laikosi tradicinių taisyklių, ir tuos, kurie pereina į naują kalbinę, kultūrinę ir ekonominę erdvę ir tuo pačiu pakeičia savo kalbinį elgesį (ibid., p. 8).

Be išvardintų dalykų, kalbos pasirinkimą namuose gali lemti ir kiti veiksniai. Clyne'as (2003: 22) teigia, kad kalbą gali nulemti bendradarbiai, vedybos, vaiko gimimas, vaikų mokymasis įvairiose švietimo sistemos pakopose, vaikų išėjimas iš tėvų namų. Pavyzdžiui, vedybos gali lemti perėjimą prie kitos kalbos vienam ar abiem sutuoktiniams, vaiko gimimas gali lemti perėjimą prie dominuojančios kalbos ar atvirkščiai, grįžimą prie bendruomenės kalbos, o vaiko išėjimas iš namų po 20 ar 25 metų, gali vėl grąžinti nuo dominuojančios prie bendruomenės kalbos.

Kalbos išnykimas ar mirtis įvyksta dvikalbėje ar daugiakalbėje aplinkoje, kur daugumos kalba yra ta kalba, kuri turi didesnę politinę galią, privilegijas ir socialinį prestižą, ši kalba užima mažumos kalbos vietą ir perima jos funkcijas

(May 2000: 366). Emigracijos situacijoje susidūrus dviem kalboms – paveldėtajai ir dominuojančiai gyvenamosios šalies kalbai – dažniausiai išnykimas gresia paveldėtajai kalbai. Nors bendrų vardiklių dažniausiai nėra, tačiau ne vienas autorius (Bartha 2005: 22–23; Holmes 2001: 52; Coulmas 2005: 158; Portes, Hao 2002: 890) pritaria Fishmano (1970) teorijai apie perėjimą emigracijoje prie dominuojančios tos šalies kalbos per tris kartas. Perėjimas prie kitos kalbos pavaizduotas 4 schemeje:

4 schema. Perėjimas prie kitos kalbos per tris kartas

Nors kiekvienas atvejis yra individualus ir čia aprašyta schema gali netikti, tačiau tipiška situacija paprastai yra tokia: pirmosios kartos emigrantai yra vienakalbiai, jie gerai moka tik savo gimtąją kalbą, o priėmusios šalies kalba jiems yra svetimoji kalba. Savo kalba jie kalba namie ir stengiasi kuo greičiau išmokti dominuojančią kalbą, kad galėtų ja kalbėti darbe, nes nuo kalbos mokėjimo priklauso ir galimybės susirasti darbą, ir užsidirbti. Jų vaikai – dažniausiai dvikalbiai, laisvai kalbantys dominuojančia kalba, ją vartojantys visose gyvenimo srityse, o paveldėtąją – daugiausia namie. Antrosios kartos emigrantams dažnai iškyla pasirinkimo klausimas – kuria kalba kalbėti šeimoje ir su savo vaikais. Šios kartos emigrantai, kaip minėta, paveldėtąją kalbą dažniausiai vartoja tik namie, tad jų vaikai paprastai jau yra

vienakalbiai, gerai mokantys tik priėmusios šalies kalbą, o paveldėtąją kalbą moka tik šiek tiek arba visai nemoka. Trečiosios kartos kalbos mokėjimo jau nepakanka, kad būtų galima ją perduoti tolesnėms kartoms, tad kalba išnyksta. Spolsky's (2012: 4) prie šios teorijos taip pat priduria, kad perėjimas prie kitos kalbos gali būti greitesnis, kai jaunesni broliai ar seserys auga su vyresniaisiais, kurie jau eina į mokyklą, ir lėtesnis, jei prisirišimas prie savo kalbos yra stiprus ar kai dominuojanti visuomenė neleidžia emigrantams asimiliuotis. Pagrindinis požymis, kad kalba yra ant išnykimo ribos, yra tas, kad šia kalba gali sklandžiai kalbėti tik vyresnė karta (Pillai et al. 2014: 76)

Jei tėvai nusprendžia vartoti dominuojančią kalbą, jei jiems nepakanka autoriteto ar susiklostę sąlygos, nepalankios kalbai išlaikyti, pereinama prie kitos kalbos. Pasak Floriano Coulmaso (2005: 158) – tai laipsniškas perėjimas nuo vienos kalbos prie kitos, kuris paprastai įvyksta susidūrus dviem kalboms imigracijos situacijoje, o kalbos išlaikymas – atvirkščias dalykas, kai kalbinė bendruomenė išlaiko savo kalbą tokiomis aplinkybėmis, kurios palankios pereiti prie kitos kalbos.

Kaip pabrėžia Hatoss (2013: 24), kalbos išlaikymas ir perėjimas prie kitos kalbos nėra lyg juoda ir balta, greičiau tai du priešingi besitęsiančio proceso, kuriame daugybė skirtingų variantų, galai. Perėjimas prie kitos kalbos gali reikšti visos bendruomenės, bendruomenės dalies ar vieno bendruomenės nario perėjimą (Clyne 2003: 20). Tai gali reikšti perėjimą prie pagrindinės kalbos, prie dominuojančios asmens ar grupės kalbos, perėjimą prie kitos kalbos tam tikroje srityje (namie, darbe, mokykloje, bažnyčioje ir kt.), perėjimą prie kitos kalbos tam tikroje kalbinėje veikloje (kalbant, skaitant, rašant, klausant) (Clyne 2003: 20). Taigi perėjimas nuo vienos kalbos prie kitos yra besitęsiantis, daugiasluoksnis procesas.

Kalbėdami apie regioninių mažumų kalbas Europoje, Extra ir Yagmuras (1995: 17) pažymi, kad jei tėvai nustoja kalbėtis su savo vaikais protėvių kalba, praktiškai neįmanoma sustabdyti perėjimo prie kitos kalbos. Vienintelė galima priemonė, pristabdanti perėjimą, yra švietimas ta kalba. Tačiau šie autoriai atkreipia dėmesį (ibid., p. 17–18), kad imigrantų kalbos, skirtingai nei

regioninių mažumų kalbų, paprastai sulaukia mažiau pritariančiųjų veiksmų ir yra mažiau apsaugotos teisinėmis priemonėmis, pavyzdžiui, švietimo srityje. Dominuojančia kalba kalbančių ir kalbų politikos kūrėjų mažumos kalbos mokymasis ir mokymas paprastai yra suvokiamas kaip integracijos trukdis. Taigi perėjimas prie kitos kalbos yra natūralus procesas, kurį lemia ne tik išorinis dominuojančios visuomenės spaudimas, bet ir vidinis šeimoje vykstantis spaudimas (vyresnių vaikų elgesys), o kalbos išlaikymas yra nuolatinių pastangų rezultatas, kuriame svarbiausi yra tėvai, o išorinės priemonės (tam tikro pobūdžio švietimas, bendruomenės palaikymas apsauga įstatymais) gali šias pastangas paremti.

Su sunkumais išlaikyti kalbą susiduria jau pirmoji emigrantų karta. Pauwels (2008: 128) teigia, kad neseniai atvykę emigrantai, kuriems būtų lengviausia išlaikyti kalbą, deda labai daug pastangų dėl ekonominio išgyvenimo ir anglų kalbos mokymosi, todėl neturi laiko sukurti sėkmingo kalbų vadybos pagrindo šeimoje. Curdt-Christiansen (2009: 353) pabrėžia, kad emigrantai susiduria ne tik su kalbos praradimo klausimu, bet ir su daugybe kitų iššūkių: jie stengiasi nepasiduoti dominuojančios visuomenės kalbinėms ideologijoms, varžosi su vaikų populiariaja kultūra ir bendraamžių įtaka vaikų vertybėms, stengiasi atsilaikyti prieš nepagrįstus dominuojančios visuomenės reikalavimus, kovoja dėl ekonominio išgyvenimo ir legalaus statuso. Spolsky's (2009: 29) mano, kad kalbos statusas tiesiogiai susijęs su asmeniniu statusu ir jį sustiprina ar susilpnina. Emigracijoje pirmosios kartos silpnas autoritetas susiduria su nauja visuomene, ir todėl jų vaikai gali atmesti paveldėtąją kalbą ir pasirinkti dominuojančią kalbą.

Net pasiryžusios išlaikyti kalbą ir entuziastingai nusiteikusios šeimos teigia, kad sėkmingai šeimos kalbų vadybai reikia didelių pastangų (Pauwels 2008: 127). Ne pirmosios kartos tėvai abejoja savo kalbos mokėjimu, sakosi, kad jiems patiems reikia įdėti daug pastangų, kad kalbėtų savo bendruomenės kalba, ir tas ypač sunku, kai vaikai priešinasi. Be to, kalbos išlaikymas reikalauja nemažų finansinių lėšų: kainuoja ne tik knygos, filmai, mokymosi priemonės, kalbos pamokos, bet ir kelionės į tėvų ar senelių gimtąją šalį

(ibid., p. 127). Taigi kalbinė ideologija turi būti pakankamai stipri, kad asmuo įveiktų įvairius iššūkius, su kuriais susiduriama emigracijoje, ir imtųsi aktyvių kalbų vadybos veiksmų.

Svarbu pažymėti, kad vienoms etninėms emigrantų bendruomenėms kalbą išlaikyti padeda vieni veiksniai, kitoms – kiti, o pakitus tam tikroms, ypač politinėms, aplinkybėms, kai kurie veiksniai gali visai prarasti savo aktualumą. Net toje pačioje šalyje tuo pačiu metu gyvenančių etninių bendruomenių kalbinis elgesys ir kalbos išlaikymas gali skirtis. Vienos bendruomenės pereina prie dominuojančios kalbos, o kitos – ne, nors gyvena toje pačioje šalyje²⁴. Bartha (2005: 23), tyrinėjusi vengrų etninę bendruomenę JAV, prieina išvadą, kad net tos pačios vengrų emigracijos bangos viduje pereinama prie dominuojančios anglų kalbos skirtingu greičiu, priklausomai nuo konkrečioje vengrų etninėje bendruomenėje susiklosčiusių tam tikrų kalbinio elgesio normų. Procesas lėtesnis, jei tam tikra vengrų bendruomenė deda sąmoningas pastangas išlaikyti kalbą.

Taigi kai kuriose etninėse bendruomenėse kalbą emigracijoje išlaiko tik pirmos kelios kartos, bet yra ir tokių, kurių kalba išlieka per kartų kartas. Coulmasas (2005: 158) apibendrina, kad kalbos likimą lemia „konkreto žmogaus, šeimos ir bendruomenės kalbos pasirinkimas.“ Nors konkreto žmogaus pastangos labai svarbios, bet jos priklauso nuo daugybės „išorinių ir povandeninių srovių.“ Curdt-Christiansen (2009: 354) tvirtina, kad kalbų politika priklauso nuo geografinės, istorinės, politinės ir socialinės bei ekonominės padėties. Panašią nuomonę išdėsto ir Bartha (2005: 22): kalbant apie kalbos išlaikymą ar perėjimą prie kitos kalbos esą būtina analizuoti ir ne kalbinius dalykus. Mokslininkė teigia, kad vienu atveju istoriniai, socialiniai ir

²⁴ Coulmasas (2005: 159) aprašo Michaelio Clyne'o (1991) tyrimą apie skirtingų emigrantų bendruomenių kalbos išlaikymą Australijoje. Šis mokslininkas tyrė, kiek trečiosios kartos asmenų moka paveldėtąją kalbą. Iš šio tyrimo aiškėja, kad greičiausiai prie anglų kalbos perėjo kai kurie europiečiai (tik 0,6 proc. danų, po 0,8 proc. švedų ir norvegų, 2 proc. prancūzų, 1,3 proc. vokiečių, 6,2 proc. austrų, 7,1 proc. suomių ir 0,6 proc. olandų mokėjo savo paveldėtąją kalbą). Visai kitokie rezultatai atsiskleidė su pietų europiečiais ir Azijos tautomis: jų trečiosios kartos kalbos mokėjimas siekė 60 ar net 80 proc. (kroatai, serbai ir makedonai – per 60 proc., turkai – 83,6 proc., vietnamiečiai – 79,5 proc., laosiečiai – 76,5 proc.).

ekonominiai veiksniai lemia kalbos išlaikymą, kitu atveju – kalbos praradimą. Ji taip pat mano, kad būtina analizuoti emigrantų vertybinę sistemą, elgesio normas, nuostatas. Mokslininkė (ibid., p. 22) pabrėžia, kad reikia atkreipti dėmesį į plačiai paplitusias teorijas (jas vadina „folklorinėmis“) ir ideologinius nusistatymus, kuriais tiki prie kalbos pasirinkimo klausimo atsidūrę emigrantai. Dar vienas veiksnys, lemiantis kalbos išlaikymą ar praradimą, yra kalbinis – asmens gebėjimas vartoti kalbą ir jos vartojimas. Jos tyrimas (ibid., p. 23) taip pat atskleidė, kad nemažą reikšmę kalbos išlaikymui ir pastangoms išlaikyti kalbą gali turėti išsilavinimas ir socialinis bei ekonominis statusas tiek gimtojoje šalyje (Vengrijoje), tiek emigracijos šalyje (JAV). Nors tiesiogiai šie veiksniai nėra susiję su kalbos išlaikymu, tačiau lemia kalbinių nuostatų apie paveldėtąją kalbą susidarymą.

Seloni ir Sarfatis (2013: 23) nagrinėjo, kodėl žydų išėivių iš Ispanijos kalba (vadinama Ispanijos žydų arba ladino) Turkijoje atsidūrė prie išnykimo ribos. Ši kalba nuo žydų pasitraukimo iš Ispanijos gyvavo dar penkis amžius, bet dabar baigia išnykti. Mokslininkai prieina prie išvados, kad lemiamas veiksnys yra pakitusios nuostatos šeimoje. Neigiamų nuostatų šeimoje susidarymą lėmė tai, kad išėiviai iš Turkijos bėgant amžiams ėmė manyti jų kalbą esant žemesnio prestižo, ypač tą paveikė XIX a. įsigalėjusi prancūzų kalba Aljanso mokyklose, į kurias žydai emigrantai ėmė leisti savo vaikus. Šiose mokyklose vyravo nuostata, kad kultūringas žmogus kalba prancūziškai, o Ispanijos žydų kalba yra žemesnio lygio, todėl ja kalbėti buvo drovimasi. Vėliau, kuriantis Turkijos Respublikai, labai stipri buvo vienos kalbos ir vienos tautos idėja. Ši ideologija buvo tokia stipri (ibid., p. 24), jog žydai ėmė bijoti, kad vaikai nekalbėtų turkiškai su akcentu, ir nusprendė, kad neverta išlaikyti savo kalbos. Taip dėl socialinių ir politinių priežasčių paveldėtoji kalba buvo išstumta iš platesnės vartosenos, nebeatliko praktiškai jokių funkcijų kasdieniame gyvenime. Vadinasi, teigiamos nuostatos kalbos išlaikymo atžvilgiu gali padėti išlikti kalbai emigracijoje per kartų kartas, o joms pakitus, susidūrus su stipresne ideologine sistema – lemti perėjimą prie kitos kalbos.

Curdt-Christiansen (2009: 352) taip pat iškelia idėją, kad labai svarbu, kiek tėvai tiki kalbų verte, kiek svarbios jiems atrodo kalbos apskritai. Jei tėvai labai tiki pačia kalbų verte, toks tikėjimas gali virsti veiksminga kalbų vadyba. Ši mokslininkė (ibid., p. 356) teigia, kad labai svarbus tėvų kalbinis optimizmas. Vieni emigrantai galimybę kalbėti paveldėtąja kalba ir galimybę mokytis paveldėtosios kalbos vadina „žmogaus teise“, o kiti mano, kad etninės mažumos kalbos išlaikymas yra „problema“, kuri trukdo dalyvauti gyvenamosios šalies socialiniame ir politiniame gyvenime. Taigi nesupriešinimas paveldėtosios kalbos su dominuojančia gyvenamosios šalies kalba ir manymas, kad kalba savaime yra vertybė, taip pat yra labai svarbus kalbos išlaikymo veiksnys.

2.4.3. ŠEIMOS KALBŲ VADYBA EMIGRACIJOJE

Kalbų politika yra kalbinio elgesio planavimas ir tikslų užsibrėžimas, o kalbų vadyba yra tam tikras tokio planavimo taikymas. Pasak Spolsky'o (2009: 11), kalbų vadyba yra siekis pakeisti kitų žmonių kalbinius įpročius ar įsitikinimus. Šio mokslininko nuomone (2009: 12), savęs pataisymas yra paprastos vadybos pavyzdys, o organizuota kalbų vadyba prasideda tuomet, kai pamatomos tam tikros kalbinės problemos tam tikroje situacijoje, už kurią jaučiama atsakomybė. Įvertinus probleminius reiškinius, pasirenkami veikimo būdai ir pasirūpinama įgyvendinimo priemonėmis. Organizuota vadyba skiriasi nuo paprastos ir tuo, kad čia daugiau nei vienas dalyvis (viena pusė užsiima vadyba, o kita – ją patiria), šiuo atveju tai, ko siekiama, yra išreikšta, tai daroma turint omenyje tam tikras idėjas ir remiantis ideologija. Tačiau net ir teigiamos nuostatos kalbos atžvilgiu nebūtinai lemia tai, kad imamasi veiksmų. Stefanie Pillai, Wen-Yi Soh ir Angela S. Kajita (2014: 76), nagrinėjusios portugalų kreolų kalbos (dar vadinama kristanų kalba) išlaikymą Malaizijoje pažymi, kad teigiamos bendruomenės nuostatos šios kalbos atžvilgiu nelemia kalbos vartojimo ir perdavimo jaunesnei kartai.

Spolsky's (2009: 17) tvirtina, kad vienas svarbiausių dalykų, lemiančių šeimos kalbų politiką – kokia kalba turi kalbėti vaikai. King, Fogle, Logan-Terry (2008: 907) mano, kad, kalbant apie šeimos kalbų politiką, būtina kalbėti ir apie vaiko kalbos įsisavinimą. Tik apėmus šias dvi sritis, susidaro visapusiškas šeimos kalbų politikos paveikslas, paaiškėja kalbinės nuostatos, tikslai, išryškėja pastangos paveikti kalbinį elgesį ir tam tikros kalbos mokymąsi, atsiskleidžia tokių pastangų rezultatai.

Splosky's (2004: 8) pabrėžia, kad ne visuomet kalbų politika yra formali ir rašytinė, dažnai ją galima nustatyti tik iš nusistovėjusios praktikos ir įsitikinimų, o formali ir rašytinė kalbų politika ne visuomet atsispindi nusistovėjusiose praktikose ir įsitikinimuose. Suprantama, šeimų kalbų vadyba geriausiu atveju yra aptarta žodžiu, galbūt priimtas vienas ar kitas sprendimas kalbų atžvilgiu, kurio bandoma laikytis, išreikšti šeimos narių norai. Šeimos kalbų politika atsikleidžia per kasdienę praktiką, tėvų ir vaikų siekius, bandymus, klaidas. Kartais deklaruojami dalykai nesutampa su realiais, ypač tai akivaizdu, kai tėvai teigia kalbantys su vaiku tik savo gimtąja kalba, bet tyrėjo akivaizdoje į vaiką kreipiasi aplinkos kalba.

Šeimos kalbų vadybos strategijos įvairuoja priklausomai nuo šeimos ir vaikų amžiaus. Yra tokių atvejų, kurie iškrenta iš bendrų dėsningumų, vienoje šeimoje taikytos priemonės buvo veiksmingos, o kitoje – atvirkščiai, vaikas, taip tėvams elgiantis, nutolo nuo jų kalbos. Šeimos kalbų vadyba gali būti ir pasąmoninga²⁵, neišreikšta žodžiu, lygiuojantis į kitus, jų elgesį. Šeimos kalbų politika įvairuoja priklausomai nuo šeimos ir nuo vaikų amžiaus, galima sakyti, kad ji nuolat kinta, vienas būdas keičia kitą būdą.

Taigi šeimos kalbų vadyba:

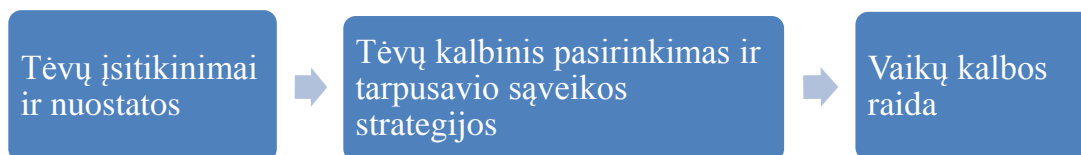
- 1) siekis įtikinti kitus šeimos narius vartoti tam tikrą kalbą (Spolsky, 2004);
- 2) galima nustatyti tik iš nusistovėjusios praktikos ir įsitikinimų;

²⁵ Coulmasas: „Kartais, pasirinkdami kalbą, žmonės patys nežino, ką daro“.

3) priklauso nuo šeimos, nuo vaikų amžiaus;

4) nuolat kinta.

Dažniausiai į šeimos kalbų politiką žiūrima per tėvų ar kitų besirūpinančių vaikais prizmę. King, Fogle, Logan-Terry (2008: 912) brėžia tokią šeimos kalbų politikos kryptį (5 schema):

5 schema. Tradicinės prieigos šeimos kalbų vadybos kryptis

Spolsky's teigia (2009: 15), kad tėvai, siekdami valdyti vaikų kalbos pasirinkimą, pasitelkia savo autoritetą. Mokslininkas svarsto: „Kas suteikia teisę užsiimti kalbų vadyba? Kodėl tas, kuris užsiima vadyba, tiki, kad turi galią keisti kito kalbinius įsitikinimus ir įpročius? Ar kas nors turi teisę kontroliuoti kitų kalbą? Panašu, kad tas, kuris turi autoritetą, gali tą daryti.“²⁶ Taigi tėvai, kurie turi aiškiai išreikštas nuostatas ir kurių nuomonės vaikai nori klausyti, turi daugiausia galimybių išmokyti vaikus paveldėtosios kalbos.

Tačiau reikia turėti omeny, kad emigracijoje pasirenkant kalbą ne mažiau svarbus ir pačių vaikų bei jų bendraamžių vaidmuo. Spolsky's (2009: 22) teigia, kad iki to laiko, kol namų domenas yra uždaras, tėvai turi galios valdyti vaikų kalbą. Namų domenas atsiveria tuomet, kai pirmasis vaikas išeina į mokyklą. Kai tik vyresnysis pajunta mokyklos ir bendraamžių spaudimą, jis nori pritapti prie dominuojančios visuomenės ir jos nuostatas perkelti į namų aplinką, taigi jis parneša naują kalbą namo. Kartais šia kalba jis kalba su tėvais ir dažniausiai su jaunesniais broliais ir seserimis (Spolsky 2009: 18). Išorinis mokyklos ir bendraamžių spaudimas lemia tai, kad namų kalba tampa konflikto su tėvais priežastimi, ir vaikai dažnai atmeta tėvų kalbą. Taigi

²⁶ Ši ir kitos citatos verstos šio darbo autorės.

atsivėrusiame šeimos domene susiduria skirtingos nuostatos – tėvų ir dominuojančios visuomenės.

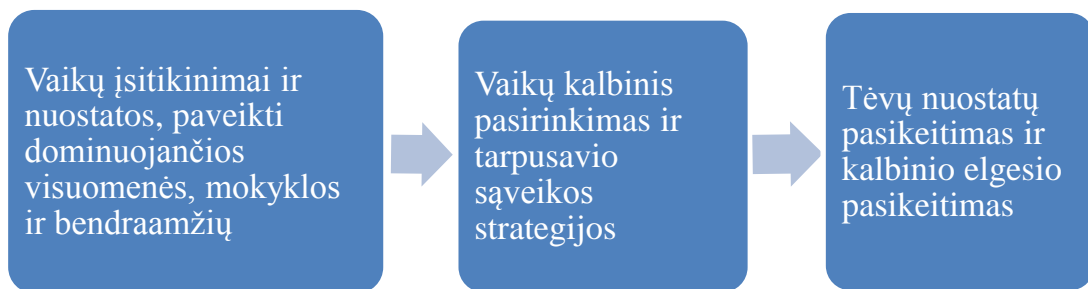
Dominuojančios visuomenės nuostatos paprastai yra labai stiprios. Luykx (2005: 1412), tyrinėjusi kalbos išlikimo klausimą modernizacijos ir emigracijos atveju, vaikų įtaką tėvams pasirenkant kalbą, teigia, kad „Bolivijoje, kaip ir kitose šalyse, kur daug vietinių kalbų, mokykla yra svarbiausias kalbos pakeitimo veiksnys“. Be to, šios autorės nuomone (2005: 1409), tėvų autoritetas nukenčia, nes jie dažnai prasčiau moka dominuojančios visuomenės kalbą nei vaikai. Jei tėvų autoritetas išlieka stiprus ir tada, kai vaikai susiduria su bendraamžių nuostatomis, tada galima tikėtis sėkmingos kalbų vadybos.

Emigracijoje pasikeičia kartų vaidmenys. Mahera Ruby (2011: 69), tyrinėjusi močiutės vaidmenį išlaikant bengalų kalbą Rytų Londone, teigia, kad tiriant kalbos išlaikymą emigracijoje, svarbu atkreipti dėmesį į tai, kad, susidūrus su kita kultūra, pasikeičia vaikų, tėvų ir senelių vaidmenys. Šios mokslininkės tirtoje šeimoje atsiskleidė (Ruby 2011: 73), kad močiutė, kuri mokė anūkę bengalų kalbos, pati suvokia ir tikslingai elgiasi kitaip negu jos močiutė su ja vaikystėje. Su savo močiute ji leisdavo daug laiko kartu ir stebėdavo ją, mokėsi iš patirties, o savo anūkę ji moko tikslingai norėdama perduoti kalbą ir kultūrą.

Kad tą padarytų, močiutė stengiasi suvokti, kokioje kultūrinėje aplinkoje auga jos anūkė, ir mokydama bengalų kalbos vartoja anglų kalbą, kad anūkė ją suprastų, nors taip nesielgė su savo vaikais (Ruby 2011: 73). Kad žinotų, kuo gyvena vaikai Anglijoje, ji, pavyzdžiui, domisi kompiuteriniais žaidimais, skaito anglišką pasaką ir jų mokosi (ibid., p. 73). Tad yra pakitusi ne tik aplinka (gyvena atskirai, praleidžia mažiau laiko su anūke nei jos močiutė, kita švietimo sistema ir kitoks vaikų auginimas), bet iš dalies ir pats bendravimo tikslas. Mokslininkė tokį bendravimą vadina *sinergija*, dalijimusi žiniomis ir patirtimi (ibid., p. 79). Taigi naujoje aplinkoje vyresnioji karta (ta karta, kuri emigravo), norėdama išmokyti kalbos, turi įdėti daugiau pastangų negu natūralioje tos kalbos aplinkoje ir turi priimti tai, kad santykiai su vaikais ar

anūkais nebus tokie, kokie buvo šalyje, iš kurios emigravo, kad jiems patiems gali reikėti mokytis ir prisitaikyti.

Be to, reikia pažymėti, kad emigracijoje tėvai, gerai nemokėdami dominuojančios kalbos, paprastai nemoko vaikų socializuotis įvairiose dominuojančiai visuomenei būdingose situacijose. Luykx mano (2005: 1412), kad socializacija per kalbą namie yra lemiamas kalbos išlaikymo ar perėjimo prie kitos kalbos veiksnys. Mokslininkė teigia (2005: 1412), kad mokyklinio amžiaus vaikai, turėdami geresnę priėjimą prie visuomenės vertinamų kalbinių šaltinių, ima formuoti kitų šeimos narių, tarp jų ir suaugusiųjų, kalbos vartojimo įgūdžius ir nuostatas. Mokykla ir bendraamžiai perima socializacijos, kurią anksčiau atliko tėvai ir bendruomenė, funkciją. Šioje situacijoje tėvų autoritetas taip pat nukenčia ir vaikai gali imti kalbėti tik dominuojančia kalba, ignoruodami tėvų norą kalbėti jų kalba. Taigi kalbų vadybos kryptis šeimoje gali būti ir priešinga (6 schema):

6 schema. Šeimos kalbų vadybos kryptis atsižvelgiant į vaikus veikiančias nuostatas

Tėvai ar kiti besirūpinantys vaikais, norėdami išlaikyti savo kalbą, turėtų pasirūpinti, kad vaikai galėtų socializuotis ir vartoti kalbą ne tik namie, bet ir už namų domeno ribų, taip pat turėtų mažinti bendraamžių įtaką, taigi jie turėtų sąmoningai kontroliuoti vaikų kalbinę aplinką. Kartais teigiama (Spolsky 2008: 19), kad svarbiausias dalykas šeimos kalbų vadyboje – pasirinkti tokią aplinką, kuri būtų palanki šeimos kalbų politikai, kur bendraamžiai turėtų panašias vertybes. Taigi lemiamas žingsnis – kaimynystės (ir mokyklos) pasirinkimas, vaikai, gyvenantys šalia, yra netiesioginiai namų domeno

dalyviai. Be to, tėvai turėtų neužmiršti, kad vaikai, pradėję lankyti mokyklą, ima daug sparčiau plėsti dominuojančios kalbos žinias, o mažumos kalbos žinios neplečiamos tose srityse, kurios nebūdingos namų domenui (King et al. 2008: 916), taigi norėdami išmokyti savos kalbos, tėvai turėtų sudaryti sąlygas kalbą vartoti ir už namų ribų.

3. DARBO METODOLOGINĖS PRIEIGOS

Šiame darbe analizuojama dalis duomenų, surinktų per projektą „Emigrantų kalba“ (vadovė prof. dr. M. Ramonienė, vykdančioji institucija – Vilniaus universitetas, rėmėjas – Valstybinė lietuvių kalbos komisija, trukmė 2011–2013 m.). Šiuo projektu buvo siekiama išanalizuoti dabartinę senųjų ir naujųjų Lietuvos emigracijos bangų sociolingvistinę ir ekolingvistinę situaciją, naujųjų ir senųjų emigrantų kalbinį elgesį, kalbinį repertuarą, kalbinių atmainų pasirinkimą vartoti įvairiose privataus ir viešojo gyvenimo srityse, kalbines nuostatas, sąsajas su tautine tapatybe ir etnolingvistinį gyvybingumą.

Projekte naudoti du metodai: kiekybinis ir kokybinis. Respondentų atrankos principas: ir kiekybinėms apklausoms, ir kokybiniams interviu buvo ieškoma tokių respondentų, kurie Lietuvoje negyvena ilgiau nei trejus metus (su grįžimo pertraukomis ne ilgesnėmis nei pusė metų), kurių bent vienas iš senelių buvo lietuvis. Taip buvo stengiamasi, kad tyrime atsispindėtų visos emigracijos bangos. Projektui buvo planuojama apklausti internetu 1000 respondentų iš Europos ir 1000 – iš kitų žemynų. Iš viso projektui surinktos 2026 anketos (1349 Europoje ir 674 kituose žemynuose)²⁷. Internetinė apklausa buvo paruošta keturiomis kalbomis: lietuvių, anglų, vokiečių ir ispanų, respondentai galėjo pasirinkti kalbą, kuria nori pildyti. Taip pat buvo planuojama surinkti 100 kokybinių pusiau struktūruotų giluminių interviu. Surinkta 177 interviu, visus interviu įrašė projekto „Emigrantų kalba“ dalyviai. Dalis interviu įrašyta emigrantams grįžus į Lietuvą, per „Skype“ programą, kiti – per ekspedicijas-komandiruotes į Vokietiją (Miuncheną, Hanoverį) ir JAV (Los Andželą, Čikagą).²⁸

²⁷ Internetinę apklausą atliko UAB „SIC“. Kontaktus apklausai rinko projekto „Emigrantų kalba“ dalyviai ir apklausą atlikusi UAB „SIC“.

²⁸ Plačiau apie projekto internetinę apklausą, tikslią grupę, apklausos klausimą, jo sandarą ir klausimų pobūdį, respondentų kontaktų bazės sudarymą, apklausos atlikimą, kokybinę tyrimo dalį, giluminius kokybinius interviu, jų scenarijų, duomenų rinkimą ir apdorojimą: Ramonienė, M. 2015. Kiekybinis ir kokybinis emigrantų kalbos tyrimai. In: *Emigrantai: kalba ir tapatybė* (kolektyvinė monografija, moksl. red. M. Ramonienė).

Projekto „Emigrantų kalba“ tyrime buvo taikyta nuo devintojo dešimtmečio humanitariniuose ir socialiniuose moksluose plačiai paplitusi kiekybinio ir kokybinio tyrimų metodo derinimo metodika. Kiekybinio ir kokybinio tyrimų derinimo metodika leidžia „gauti ir plataus masto imčių duomenis, ir giluminį mažos tiriamosios imties vaizdą“ (Ramonienė 2015: 31). Šios dvi skirtingos tyrimo strategijos leidžia nustatyti ir bendras tendencijas, ir atskleisti giluminius procesus bei nustatyti jų priežastis.

Kiekybinei apklausai projekto „Emigrantų kalba“ dalyvių buvo sudarytas 66 klausimų klausimynas (visas klausimynas – žr. 1 priedą), apimantis kalbų mokėjimo, vartojimo, kalbos ir tapatybės, emigracijos ypatumų ir kitus klausimus. Klausimyną sudarė keletas pagrindinių klausimų blokų (žr. 2 lentelę), apimančių informaciją apie respondentą, jo mokamas ir vartojamas kalbas, kalbines ir kultūrinės nuostatas. Klausimyną sudarė klausimai su pasirenkamaisiais atsakymais, klausimai su pasirenkamaisiais atsakymais ir atvira galimybe įrašyti savo atsakymą, jei pasirenkamieji atsakymai neatitiko respondento atvejo, ir atvirieji klausimai. Klausimyno validumas buvo patikrintas bandomuoju tyrimu, po kurio klausimynas buvo kiek pakoreguotas ir papildytas.

Klausimai	Duomenys
1–11	Informacija apie respondentą (tėvų ir senelių tautybė, gimimo šalis, emigracijos karta, gyvenama šalis ir pilietybė, gimtoji kalba, tautinė tapatybė)
12–19	Lietuvių ir kitų kalbų mokėjimas, išmokimo vieta, būdas, gebėjimas suprasti, kalbėti, skaityti ir rašyti lietuviškai, gebėjimų tobulinimas, nuostatos dėl lietuvių kalbos
20–29	Lietuvių ir kitų kalbų vartojimas skirtingose sferose (viešoje, privačioje, pusiau viešoje) ir su įvairiais pašnekovais
30–45	Kalbos, kalbinių gebėjimų ugdymas ir kalbinės nuostatos šeimoje
46–55	Kalbinė ir kultūrinė tapatybė
56–61	Ryšys su Lietuva (vizitai, jų tikslai ir pan.)
D1–D5	Kita informacija apie respondentą (lytis, amžius, išsilavinimas, užsiėmimas, gyvenamoji vieta)

2 lentelė. Apklausos klausimyno struktūra

Pirmasis internetinės apklausos uždavinys buvo sudaryti emigrantų kontaktų bazę. Pasirodė, kad šis uždavinys yra sudėtingas. Kontaktai buvo renkami jungtinėmis projekto „Emigrantų kalba“ dalyvių ir apklausą atlikusios UAB „SIC“ pastangomis, reklamuojant projektą internete, bendradarbiaujant su bendruomenėmis tyrimo šalyse ir kitais būdais. Kontaktų paieška buvo atliekama nuo 2012 m. gegužės 20 d. ir tęsėsi visą tyrimo laikotarpį. Sudarius kontaktinę bazę, respondentams buvo siunčiami autorizuoti klausimynai. Internetinė apklausa respondentui suteikė galimybę klausimyną pildyti jam patogiu laiku. Siunčiant individualias nuorodas, kvietimus dalyvauti apklausoje, kiekvienam vartotojui buvo suteikiama unikali nuoroda, todėl nutraukęs pildyti klausimyną ir prisijungęs prie nuorodos iš naujo, respondentas dalyvavimą apklausoje galėjo tęsti nuo paskutinio atsakyto klausimo. Respondentui užpildžius klausimyną jis automatiškai buvo uždaromas, t. y. jo koreguoti ir prisijungti prie klausimyno nebebuvo galima. Internetinė apklausa buvo atliekama nuo 2012 metų gegužės 20 iki spalio 12 dienos.

Kokybiniam tyrimui atlikti giluminiai interviu. Su emigrantais, pasiekiamais internetu, interviu atlikti per programą „Skype“. Su emigrantais, nepasiekiamais internetu (vyresnio amžiaus, ankstesnių nei 1990 m. emigracijos bangų ir kai kuriais kitais atvejais), atlikti tiesioginiai interviu nuvykus į jų gyvenamas šalis ir emigrantams įvairiais tikslais atvykus į Lietuvą. Daugiausia kokybinių interviu atlikta su emigrantais, gyvenančiais Vokietijoje ir JAV.

Kokybiniam tyrimui projekto dalyvių buvo parengtas kokybinių giluminių interviu scenarijus (žr. 2 priedą) – pusiau standartizuotas klausimynas, patikrintas jo validumas, klausimynas buvo išbandytas – atlikta vienuolika bandomųjų giluminių interviu su į Lietuvą trumpam atvykusiais ir emigracijos šalyse esančiais emigrantais (naudojantis programa „Spype“). Bandymai leido dar kartą pakoreguoti klausimyną ir scenarijų, atskiriant į atskiras klausimyno dalis klausimus, skirtus skirtingų bangų ir kartų emigrantams. Giluminių interviu metu buvo gilinamasi į respondentų kalbinį

repertuarą, kalbų išmokimo detales, kalbų mokėjimą, pasirinkimą vartoti įvairiose situacijose, bendraujant su skirtingais respondentais, į vienokio ar kitokio pasirinkimo priežastis, į kalbų ir jų atmainų vartojimo įvairiose sferose niuansus, kalbų svarbą, tautinę ir kultūrinę tapatybę bei ją nulemiančius veiksnius ir pan. Visi interviu buvo įrašyti diktofonu, o analizei parengti išrašai. Iš viso įrašyta 177 interviu.

Šiame darbe iš visų duomenų atsirinkti duomenys, kurie susiję su JAV. Ši šalis ir projekte, ir šiame darbe pasirinkta analizuoti todėl, kad joje gyvena didžiausia lietuvių ir lietuvių kilmės emigrantų dalis, joje gyvena didelės kompaktiškos bendruomenės, kurias sudaro įvairių bangų ir įvairių kartų emigrantai, todėl galima susidaryti detalų tyrimo vaizdą. Per tyrimą buvo apklausti dviejų bangų emigrantai ir jų vaikai ar anūkai: pasitraukę per ir po Antrojo pasaulinio karo ir emigravę po nepriklausomybės atkūrimo. Šie emigrantai yra iš trijų kartų:

- 1 karta: gimę Lietuvoje ir patys išvažiavę iš Lietuvos – K1,
gimę Lietuvoje ir išvažiavę iš Lietuvos kartu su tėvais – K1+,
- 2 karta: gimę ne Lietuvoje – K2,
- 3 karta: tokie, kurių tėvai jau gimę ne Lietuvoje – K3.

Reikia pažymėti, kad priklausymas tam tikrai kartai nerodo priklausymo tam tikrai bangai. Pavyzdžiui, K1+ ar K2 kartų asmenys gali būti ir iš antrosios, ir iš trečiosios emigracijos bangos. Taigi vienas K1+ kartos asmuo gali emigracijoje būti gyvenęs 5 metus, o kitas – 65 metus. Respondentai skirstomi ir analizuojami pagal kartas todėl, kad tam tikros kartos kalbinės nuostatos ir kalbinis elgesys emigracijoje paprastai kinta pagal tuos pačius dėsnius, nors juos, suprantama, veikia tam tikros istorinės, socialinės, ekonominės ir emocinės aplinkybės. Pavyzdžiui, K1+ kartos asmuo turės emigracijos patirties, dominuojančios šalies kalbos mokymosi, adaptacijos ir kitos patirties, nepriklausomai nuo to, kokiomis istorinėmis ir kitomis aplinkybėmis jis emigravo, tačiau šios aplinkybės gali veikti jo nusiteikimą paveldėtosios kalbos atžvilgiu.

Iš viso šiame darbe analizuojami 438 kiekybinių apklausų duomenys iš JAV. Kiekybiniai duomenys analizuojami SPSS programa.

Daugiau pavyko gauti moterų nei vyrų kiekybinės apklausos atsakymų, tad atsakymuose geriau atspindėta moterų, o ne vyrų nuomonė (žr. 3 lentelę).

Lytis / JAV					
Vyras		Moteris		Iš viso:	
N ²⁹	Proc.	N	Proc.	N	Proc.
138	32%	300	68%	438	100%

3 lentelė. Kiekybinės apklausos respondentų pasiskirstymas pagal lytį

Žiūrint pagal kartas, geriau atspindėta K1 kartos nuomonė, bet duomenų pakanka ir iš kitų kartų respondentų (žr. 4 lentelę).

Karta / JAV									
K1		K1+		K2		K3		Iš viso:	
N	Proc.	N	Proc.	N	Proc.	N	Proc.	N	Proc.
208	47%	66	15%	99	23%	65	15%	438	100%

4 lentelė. Kiekybinės apklausos respondentų pasiskirstymas pagal kartas

Pasiskirstymas pagal amžių matyti 5 lentelėje, daugiausia apklausta 30–39 metų respondentų, jie sudaro beveik trečdalį visų respondentų.

Amžiaus grupės / JAV	N	Proc.
15–19	7	1%
20–29	47	11%
30–39	125	28%
40–49	69	16%
50–59	82	19%
60+	108	25%
Iš viso:	438	100%

5 lentelė. Kiekybinės apklausos respondentų pasiskirstymas pagal amžių

²⁹ N yra skaičius.

Žiūrint pagal išsilavinimą, daugiausia apklausta respondentų, kurie turi aukštąjį išsilavinimą, jie sudaro keturis penktadalius visų respondentų (žr. 6 lentelę).

Išsilavinimas / JAV	N	Proc.
Pradinis	4	1%
Vidurinis	13	3%
Specialusis vidurinis	33	7%
Aukštasis	350	80%
Magistras, daktaras	28	6%
Nebaigtas aukštasis	3	1%
Neatsakė	7	2%
Iš viso:	438	100%

6 lentelė. Kiekybinės apklausos respondentų pasiskirstymas pagal išsilavinimą

Pasiskirstymas pagal užsiėmimą matyti 7 lentelėje, daugiausia respondentų dirbo samdomą darbą, jie sudaro pusę visų respondentų.

Užsiėmimas / JAV	N	Proc.
Pats sau darbdavys, -ė	79	18%
Samdomas darbuotojas, -ė	224	51%
Motinytės / vaiko priežiūros atostogose	20	5%
Bedarbis, -ė	9	2%
Namų šeimininkas, -ė	18	4%
Pensininkas, -ė, neįgalusis, -ioji	64	15%
Moksleivis, -ė, studentas, -ė	24	5%
Iš viso:	438	100%

7 lentelė. Kiekybinės apklausos respondentų pasiskirstymas pagal užsiėmimą

Skirstant respondentus pagal gyvenamąją vietą matyti, kad dauguma jų, daugiau nei du trečdaliai, gyvena didmiestyje arba mieste (žr. 8 lentelę).

Gyvenamoji vieta / JAV									
Didmiestyje		Mieste		Miestelyje		Kaime		Iš viso:	
N	Proc.	N	Proc.	N	Proc.	N	Proc.		
207	47%	128	29%	94	22%	9	2%	438	100%

8 lentelė. Kiekybinės apklausos respondentų pasiskirstymas pagal gyvenamąją vietą

Iš 438 kiekybinėje apklausoje apklaustų respondentų 314 (72 proc.) turi vaikų (žr. 9 ir 10 lenteles). Trečdalis respondentų (31 proc.) turi nepilnamečių vaikų, dar trečdalis (34 proc.) turi suaugusių vaikų, nedidelė dalis (7 proc.) turi ir nepilnamečių, ir suaugusių vaikų. Respondentai dažniausiai turi du vaikus (44 proc.), trečdalis iš jų (28 proc.) vieną vaiką, penktadalis (19 proc.) tris vaikus. Esama ir didelių šeimų su keturiais, penkiais, šešiais ir septyniais vaikais.

Ar turite vaikų? / JAV	N	Proc.
Taip, turiu nepilnamečių vaikų / nepilnamečių vaiką (iki 18 metų)	136	31%
Taip, turiu suaugusių vaikų / suaugusį vaiką (18 metų ir vyresnį / vyresnį)	149	34%
Turiu ir nepilnamečių, ir suaugusių vaikų	29	7%
Ne, neturiu	124	28%
Iš viso:	438	100%

9 lentelė. Respondentų pasiskirstymas pagal tai, ar turi vaikų

Kiek vaikų turite? / JAV															
1 vaikas		2 vaikai		3 vaikai		4 vaikai		5 vaikai		6 vaikai		7 vaikai		Iš viso:	
N	Proc.	Sk.	Proc.	N	Proc.	N	Proc.	N	Proc.	N	Proc.	N	Proc.	N	Proc.
88	28%	138	44%	59	19%	22	7%	3	1%	3	1%	1	0%	314	100%

10 lentelė. Kiekybinės apklausos respondentų pasiskirstymas pagal vaikų skaičių

Taigi iš pateiktų duomenų apie respondentus tikėtina, kad pagal apibendrintas charakteristikas tipiškas respondentas būtų moteris su aukštuoju išsilavinimu, nuo 30 iki 39 metų, dirbanti samdomą darbą ir gyvenanti mieste. Tai pirmos kartos respondentė, kuri priklauso paskutinei emigracijos bangai. Jei ši respondentė turi vaikų, tuomet, labiausiai tikėtina, ji turi du vaikus. Daugiausia šios apklausos respondentų iš visų kartų yra įgiję aukštąjį išsilavinimą, todėl šiame darbe nėra svarstoma išsilavinimo reikšmė, nes didžioji dauguma respondentų pagal šį kriterijų yra lygūs.

Tačiau labai svarbu pažymėti, kad apklausta pakankamai respondentų iš skirtingų kartų, tad kalbines nuostatas ir kalbinį elgesį galima tirti atsižvelgiant ir į kartą, ir į emigracijos bangą. Taip pat reikia pasakyti, kad didesnė dalis respondentų turi vaikų, todėl gali išreikšti savo nuomonę kalbos išlaikymo

klausimu remdamiesi savo patirtimi. O tie respondentai, kurie augo ne Lietuvoje, gali pasakyti ir tai, kaip tėvai elgėsi su jais. Respondentai turi ir nepilnamečių, ir suaugusių vaikų, todėl gali pasidalyti ir tuo, kas vyksta dabar, ir reflektuoti praeitį, pasakyti, kiek paveikios buvo jų pastangos, kiek lietuviškos rūpi jų suaugusiems vaikams.

Cituojant kiekybinės apklausos atvirusius atsakymus, ištaisytos korektūros ir kitos klaidos, atsakymai perrašyti su lietuviškais diakritiniais ženklais, kitomis kalbomis parašyti atsakymai išversti darbo autorės. Taip nuspręsta pasielgti todėl, kad darbe neanalizuojama informantų lietuvių kalba.

Taip pat darbe analizuojama 20 giluminių pusiau struktūruotų interviu iš JAV, didesnė dalis jų įrašyta šio darbo autorės, kiti – projekto vadovės Meilutės Ramonienės. Didesnė dalis šių giluminių pusiau struktūruotų interviu įrašyta 2012 metų gegužės mėnesį JAV, Los Andžele, keli – emigrantams grįžus į Lietuvą atostogauti, mokytis lietuvių kalbos vasaros kursuose, vienas – per ekspediciją-komandiruotę Vokietijoje. Vienas interviu įrašytas per „Skype“ programą, o kiti – gyvai. Pasirinkti analizuoti interviu tokių asmenų, kurie patys augo ir / arba augino (ruošiasi auginti) vaikus ne Lietuvoje, nes tokie asmenys turi asmeninės patirties. Kadangi didesnė dalis interviu įrašyti tyrimo dalyvių gyvenamoje ar darbo vietoje, lituanistinėje mokykloje, tad remiamasi ir šio darbo autorės stebėjimų duomenimis. Kokybinių interviu respondentai patys gali kalbėti lietuviškai ir (jei turi) stengiasi / stengėsi išmokyti lietuvių kalbos savo vaikus. Taip pasirinkta siekiant išvelgti lietuvių kalbos išlaikymą emigracijoje lemiančias nuostatas. Taip pat atrenkant interviu analizei buvo stengtasi, kad būtų respondentų iš abiejų emigracijos bangų ir visų kartų, apylygiai vyrų ir moterų.

Iš viso analizuojamas 20 kokybinių interviu išrašas, patys interviu iš viso sudaro 14 val. 22 min. 11 lentelėje pateikiami duomenys apie darbe analizuojamus kokybinius interviu. Darbe dedant pavyzdžius iš kokybinių interviu, naudojama santrumpa, pavyzdžiui, *JAV, moteris, 72, K1+, 68 metai ne Lietuvoje*, kurią skaityti taip: gyvenamoji šalis, lytis, amžius, karta (K1, K1+, K2, K3), kiek metų gyvena ne Lietuvoje. Ta pati santrumpa kaip ir

pavyzdžiuose, pateikiama ir 11 lentelėje. Kadangi tyrimo dalyviai gali būti gyvenę keliose šalyse, nuspręsta rašyti „ne Lietuvoje“. Antrosios bangos emigrantai gyveno Vokietijos pabėgėlių stovyklose, kai kurie iš jų po Vokietijos dar gyveno Didžiojoje Britanijoje ar Prancūzijoje, tada atvyko į JAV. Trečiosios bangos emigrantams JAV taip pat gali būti ne pirma emigracijos šalis.

Nr.	Šalis, kurioje dabar gyvena	Kar-ta	Am-žius	Ly-tis	Išsilavini-mas	Profesija / užsiėmi-mas	Įrašo trukmė	Santrumpa pavyzdžiuose
1.	JAV	K1	33	vyr.	aukštasis	program-uotojas	28 min.	JAV, vyras, 33, K1, 11 metų ne Lietuvoje
2.	JAV	K1	40	mot.	aukštasis	finansų analitikė	1 val.	JAV, moteris, 40, K1, 12 metų ne Lietuvoje
3.	JAV	K1	44	vyr.	aukštasis	verslinin-kas	18 min.	JAV, vyras, 44, K1, 11 metų ne Lietuvoje
4.	JAV	K1	45	mot.	aukštasis	mokytoja (rusų kalba)	43 min.	JAV, moteris, 45, K1, 16 metų ne Lietuvoje
5.	JAV	K1	50	mot.	aukštasis	ekonomis-tė	45 min.	JAV, moteris, 50, K1, 20 metų ne Lietuvoje
6.	JAV	K1	50	vyr.	aukštasis	- (nepasa-kė)	11 min.	JAV, vyras, 50, K1, 22 metai ne Lietuvoje
7.	JAV	K1	69	mot.	aukštasis	muzikan-tė, mokytoja (smuikas)	57 min.	JAV, moteris, 69, K1, 25 metai ne Lietuvoje

8.	JAV	K1+	33	vyr.	aukštasis	kompiuterija	27 min.	JAV, vyras, 33, K1+, 14 metų ne Lietuvoje
9.	JAV	K1+	68	mot.	aukštasis	matematinė	1 val. 9 min.	JAV, moteris, 68, K1+, 67 metai ne Lietuvoje
10.	JAV	K1+	72	mot.	aukštasis	mokytoja	28 min.	JAV, moteris, 72, K1+, 68 metai ne Lietuvoje
11.	JAV	K1+	74	vyr.	aukštasis	dantų gydytojas	23 min.	JAV, vyras, 74, K1+, 70 metų ne Lietuvoje
12.	JAV	K1+	82	vyr.	aukštasis	inžinierius	28 min.	JAV, vyras, 82, K1+, 68 metai ne Lietuvoje
13.	JAV	K2	40	mot.	aukštasis	draudikė	1 val. 15 min.	JAV, moteris, 40, K2
14.	JAV	K2	58	vyr.	pagrindinis	verslininkas	50 min.	JAV, vyras, 58, K2
15.	JAV	K2	63	mot.	aukštasis	poetė	2 val. 5 min.	JAV, moteris, 63, K2
16.	JAV	K2	65	mot.	aukštasis	pedagogė	30 min.	JAV, moteris, 65, K2
17.	Vokietija ³⁰	K2	40	vyr.	aukštasis	ekonomistas	24 min.	JAV užaugęs, vyras, 40, K2
18.	JAV	K2	44	vyr.	aukštasis	menininkas	39 min.	JAV, vyras, 44, K2

³⁰ Šis respondentas gimęs Kanadoje, užaugęs JAV, dabar gyvena Vokietijoje. Interviu su juo įrašytas per ekspediciją-komandiruotę Vokietijoje, Miunchene. Šiame darbe nuspręsta jį pridėti prie respondentų iš JAV, nes šioje šalyje jis užaugo.

19.	JAV	K2	68	vyr.	aukštasis	architek- tas	30 min.	JAV, vyras, 68, K2
20.	JAV	K3	37	mot.	aukštasis	mokytoja (Ameri- kos istorija)	52 min.	JAV, moteris, 37, K3

11 lentelė. Kokybinių interviu tyrimo dalyviai

Dalis interviu iššifruota pačios darbo autorės, kiti – „Emigrantų kalbos“ projekto dalyvės Vaidos Našlėnaitės-Eberhardt ir VU Litanistinių katedros studentė Agnė Gilytė ir Rūtos Kleniauskaitė. Visi darbe pateikiami pavyzdžiai iš giluminių interviu yra palikti originalūs. Šifruojant kalba netaisyta, tik atsisakyta minties parodyti visas pauzes, pasikartojančius pertarus, nes šie dalykai ne tik trukdo suprasti tekstą, bet ir neatskleidžia jokių papildomų prasmų. Kokybiniai interviu analizuoti naudojant „Maxqda“ programą.

„Maxqda“ programa padeda analizuoti kokybiniais metodais ar kiekybiniais ir kokybiniais metodais gautus duomenis. Į programą galima įkelti duomenis, saugomus įvairiais formatais (interviu, lentelės, video, paveikslėliai ir kt.). Kiekvienas tyrėjas (ar tyrėjų grupė) gali susikurti tam tikrą kodų sistemą – „reikšmių medį“. „Maxqda“ programa leidžia priskirti tam tikras kategorijas panašioms duomenų segmentams, sukurti kodavimo sistemą, smulkinti ir stambinti kategorijas, užsirašyti pastabas. Suprantama, visa tai galima atlikti ir be programos (žymint pavyzdžius iš kokybinių interviu spalvotais žymekliais ir rašant pastabas paraštėse), tačiau kompiuteris čia pasitarnauja todėl, kad visus šiuos procesus galima atlikti nepalyginamai greičiau. Taip pat programa leidžia sukurti sąsajas tarp skirtingų duomenų. Sukoduotus duomenis galima atrinkti ir peržiūrėti vienoje vietoje: galima peržiūrėti vienos kategorijos duomenis ar kelių, visų tyrimo dalyvių interviu ar, pavyzdžiui, tik moterų, tik vienos kartos, kokios visų ar pasirinktų tyrimo dalyvių nuostatos tam tikru klausimu, kokiame kontekste tai buvo pasakyta ir

pan. Ši programa taip pat leidžia vizualizuoti duomenis (lentelės, grafikai) ir perkelti reikalingus duomenis į pasirinkto formato failus³¹.

Vaidas Morkevičius (2012: 19–20) siūlo naudojant kompiuterines programas kokybinei analizei vadovautis tokiomis strategijomis:

- 1) sieti teksto (duomenų) segmentus su teorinėmis sąvokomis (kodavimas ir kategorizavimas), tobulinti kategorijas;
- 2) sieti ir interpretuoti – kurti tipologiją, teoriją bei (grafinį) modelį;
- 3) atrinkti persikertančius (ar einančius vienas po kito) teksto segmentus, nagrinėti kokybines hipotezes (patvirtinti ar atmesti kokybine prasme);
- 4) ieškoti skirtumų, panašumų ir santykių tarp teksto segmentų (kategorijų);
- 5) integruoti kokybinę ir kiekybinę analizę.

Šiame darbe iš esmės remiamasi V. Morkevičiaus nurodytomis kokybinės analizės strategijomis.

Kuriant kodavimo sistemą, visų pirma, buvo atliekamas pirminis kodavimas. Sukėlus iššifruotus interviu į „Maxqda“ programą, buvo koduojama pagal interviu klausimus, kartu pažymimi ir esminiai žodžiai, žodžių junginiai, kurie interviu dažnai kartojosi. Vėliau toks pirminis reikšmių medis tobulintas, siekiant kategorijas susieti pagal bendresnes temas, jos jungiamos taip, kad atsakytų į išsikeltus disertacijos tikslus, ir atliktas antrinis kodavimas. Kategorijų medyje kai kurie kodų pavadinimai yra pasikartojantys žodžių junginiai iš tyrimo dalyvių kalbos („Romantinis paveikslas“, „Nami tik lietuviškai“, „Sėkmės receptas“ ir kt.), jie žymi tam tikrą tyrimo dalyvių nuostatą analizuojamu klausimu, taip pat antrinio kodavimo metu atkreipiamas dėmesys į tai, kad reikia ieškoti, kokias nuostatas šiuo klausimu turi ir kiti tyrimo dalyviai. Dalis šiame reikšmių medyje esančių kategorijų yra tik pagalbinė informacija, padedanti interpretuoti pagrindinius duomenis, matyti

³¹ Daugiau apie programą: <http://www.maxqda.com/>.

analizuojamų reiškinių priežastis. Šiame darbe naudota tokia kodavimo sistema:

„Reikšmių medis“

1. Emigracijos banga ir priežastis.
2. Požiūris į bangas:
 - 2.1. Požiūris į pirmąją emigracijos bangą.
 - 2.2. Požiūris į antrąją emigracijos bangą.
 - 2.3. Požiūris į trečiąją emigracijos bangą.
3. Santykis su Lietuva:
 - 3.1. Romantinis paveikslas.
 - 3.2. Domėjimasis Lietuva.
 - 3.3. Kelionės į Lietuvą.
 - 3.4. Ar grįžti gyventi į Lietuvą?
4. Santykis su lietuvių bendruomene JAV:
 - 4.1. Bendruomenė atvykus.
 - 4.2. Dalyvavimas veikloje.
 - 4.3. Atskilę nuo lietuvių.
 - 4.4. Bendruomenės požiūris į lietuvių kalbos mokymą.
 - 4.5. Bendruomenės požiūris į nekalbančius lietuviškai.
 - 4.6. Bendruomenės požiūris į kalbėjimą angliškai.
5. Santykis su katalikybe, bažnyčia.
6. Požiūris į lietuvių kalbą:
 - 6.1. Požiūris į savo kalbą.
 - 6.2. Požiūris į vaikų kalbą.
 - 6.3. Ar lietuvių kalba gyvybinga?
 - 6.4. Standartinės kalbos ideologija.
 - 6.5. Jausmas, kad kalba emigracijoje sustojo.
7. Tapatybė:
 - 7.1. Kas jūs esat?
 - 7.2. Lietuvis ir lietuvių kilmės asmuo be lietuvių kalbos.
 - 7.3. Nutautėjęs žmogus.
 - 7.4. Vaikų tapatybė.
 - 7.5. Vardas ir pavardė.
 - 7.6. Tradicijos.
 - 7.7. Šventės.
 - 7.8. Simboliniai daiktai.
 - 7.9. Santykis su istorija ir kultūra.
8. Partnerio pasirinkimas:
 - 8.1. Išankstinis noras dėl partnerio.

- 8.2. Tėvų noras dėl žmonos ar vyro.
- 9. Kalbos vartojimas:
 - 9.1. Ar mokate tarmę?
 - 9.2. Stipresnė kalba.
 - 9.3. Namų kalba.
 - 9.4. Draugai.
 - 9.5. Bendravimas žodžiu.
 - 9.6. Sapnavimas.
 - 9.7. Galvojimas.
 - 9.8. Skaitymas.
 - 9.9. Rašymas.
 - 9.10. Televizija, radijas.
- 10. Kalbos planavimas:
 - 10.1. Kaip tyrimo dalyvis išmoko lietuvių kalbą.
 - 10.2. Kaip kalba tyrimo dalyvio vaikai.
 - 10.3. Kodėl reikia mokytis lietuvių kalbos.
 - 10.4. Namie tik lietuviškai.
 - 10.5. Šeštadieninė mokykla:
 - 10.5.1. Ar leisti vaikus į šeštadieninę?
 - 10.5.2. Sunkumai dėl šeštadieninės.
 - 10.6. Bendros tėvų pozicijos svarba.
 - 10.7. Vaikų mokymas:
 - 10.7.1. Pirmoji vaikų kalba.
 - 10.7.2. Vaikų kalbėjimas iki mokyklos.
 - 10.7.3. Vaikų kalbėjimas su broliais ir seserimis.
 - 10.7.4. Vaikų palyginimas pagal gimimo eiliškumą.
 - 10.7.5. Močiutės pagalba.
 - 10.7.6. Slapta kalba.
 - 10.7.7. Skatinimas ir griežtumas.
 - 10.7.8. Sėkmės receptas.
 - 10.7.9. Mišrių šeimų patirtis.
 - 10.7.10. Grauzėtis, kad neišmokė.
 - 10.8. Kalbėjimas su anūkais.
 - 10.9. Požiūris į kalbų maišymą.
 - 10.10. Požiūris į tėvus, kurie nemoko lietuvių kalbos.
 - 10.11. Požiūris į kalbėjimą ne lietuviškai.
 - 10.12. Priežastys, kodėl nekalba vaikai.

Kalbant apie metodinę darbo prieigą, būtina pažymėti, kad emigrantus tirti sudėtinga. Tiek dėl to, kad sunku surasti respondentų kiekybiniam ir kokybiniam tyrimui, jų negalima atsirinkti atsitiktiniu būdu kaip kituose tyrimuose, tiek dėl emocinių dalykų. Tačiau reikia pasakyti, kad didžioji dalis kokybiniams interviu kalbintų tyrimo dalyvių labai mielai kalbėjo apie visus su kalba susijusius dalykus, džiaugėsi, kad turi kam išsakyti savo mintis ir nuostatas, net dėkojo, kad iš jų buvo paimtas interviu, sakė, kad buvo įdomu. Taip pat reikia turėti omeny, kad dažnas šio tyrimo dalyvis per interviu labai norėjo pabrėžti lietuvių kalbos išlaikymo pastangas, o nesėkmes pripažino labai skaudžiai, su ašaromis akyse. Be to, dažnai interviu pradžioje buvo išsakomas visuotinai priimtas požiūris ir tik gerokai vėliau buvo pereinama prie asmeniškės nuomonės, savos patirties. Aišku, tokios aplinkybės kiek pakreipia ir darbo rezultatus – šią išlygą visada reikia turėti prieš akis. Taip pat reikia atkreipti dėmesį ir į tai, kad kartais deklaruojami dalykai nesutampa su realiais. Tai ypač akivaizdu tokiose situacijose, kai tėvai teigia kalbantys su vaiku visada tik lietuviškai, bet tyrėjo akivaizdoje į vaiką kreipiasi angliškai ar kita kalba, ar teigia, kad vaikai kalba lietuviškai, ir bijo, kad prie tyrėjo vaikas nekalbėtų angliškai ar kita kalba.

4. TYRIMŲ REZULTATAI

4.1. PAVELDĖTOSIOS LIETUVIŲ KALBOS SANTYKIS SU DOMINUOJANČIA VISUOMENĖS KALBA

Kaip jau minėta, realus paveldėtosios kalbos išnykimo pavojus iškyla antrajai kartai, kuri silpniau moka paveldėtąją kalbą nei dominuojančią. Lietuviai ir lietuvių kilmės emigrantai šiuo atveju taip pat nėra išimtis. Tą patvirtina ir kiti tyrimai, ir šio tyrimo respondentų atsakymai. Norvilas (2013: 52), tyrinėjęs jaunos (18–25 m.) svetur gimusius lietuvius, kurių pirmoji kalba buvo lietuvių, daro tokias išvadas: „svetur augusiam lietuvių jaunimui vietinė kalba yra tapusi pajėgesnė negu iš tėvelių išmokta lietuvių kalba. Jie mieliau renkasi vartoti anglų kalbą, nes <...> šia kalba gali tiksliau ir sklandžiau reikšti savo mintis“. Kiekybinės apklausos duomenys rodo tas pačias tendencijas. Jei pažvelgtume į respondentų duomenis pagal tai, ar viena iš pirmų išmoktų kalbų buvo lietuvių kalba, ir pagal tai, kokią kalbą jie jaučiasi mokantys geriau (žr. 12 ir 13 lenteles), tai matyti, kad praktiškai visų K1, K1+ ir K2 kartų asmenų (99 proc., 98 proc. ir 96 proc.) viena iš pirmų kalbų buvo lietuvių. Tačiau pusė respondentų (48 proc.), išvažiavusių su tėvais, teigia, kad kalba, kurią jie geriausiai moka, yra dominuojančios visuomenės – anglų – kalba, tą patį sako ir didžioji dauguma (92 proc.) tų, kurie gimė ne Lietuvoje. O iš tų, kurių tėvai gimę ne Lietuvoje, tik trečdaliui (28 proc.) lietuvių kalba buvo viena iš pirmų kalbų ir praktiškai visi (95 proc.) geriau moka dominuojančią kalbą.

Ar lietuvių kalba buvo viena iš pirmų išmoktų kalbų? / JAV			
Karta	Kalba	N	Proc.
K1	Taip	207	99%
	Ne	1	1%
	Iš viso:	208	100%
K1+	Taip	65	98%
	Ne	1	2%
	Iš viso:	66	100%
K2	Taip	95	96%
	Ne	4	4%
	Iš viso:	99	100%
K3	Taip	18	28%
	Ne	47	72%
	Iš viso:	65	100%

12 lentelė. Lietuvių kalbos kaip pirmosios išmokimas

Kalba, kurią geriausiai moka / JAV			
Karta	Kalba	N	Proc.
K1	Lietuvių	188 (iš jų 1 įvardijo kaip žemaičių)	90%
	Anglų	16 (iš jų 1 įvardijo kaip Amerikos anglų)	8%
	Rusų	4	2%
	Iš viso:	208	100%
K1+	Lietuvių	32	48%
	Anglų	34	52%
	Iš viso:	66	100%
K2	Lietuvių	8	8%
	Anglų	91 (iš jų 1 įvardijo kaip Amerikos anglų)	92%
	Iš viso:	99	100%
K3	Lietuvių	3	5%
	Anglų	62 (iš jų 3 įvardijo kaip Amerikos anglų)	95%
	Iš viso:	65	100%

13 lentelė. Respondentų geriausiai mokama kalba

Kyla klausimas, kodėl net pusė respondentų, emigravusių su tėvais (K1+) teigia, kad geriau moka dominuojančią kalbą. Tai galėtų paaiškinti Tamošiūnaitės (2008), tyrinėjusios lietuvius emigrantus JAV, išvada, jog su tėvais išvažiuavę paaugliai prie anglų kalbos dominavimo pereina per 8–12 metų, be to, ji atkreipia dėmesį, kad iš gyvenančių JAV daugiau nei 12 metų

95 proc. nurodo, kad dominuojanti kalba yra anglų, ir tik 5 proc., kad lietuvių ir anglų kalba vienoda. Reikia atkreipti dėmesį ir tai, kad dalis (8 proc.) K1 kartos asmenų (žr. 13 lentelę) anglų kalbą įvardija kaip tą, kurią geriausiai moka, tikėtina, jie taip mano todėl, kad jiems, kaip ir JAV užaugusiems vaikams, anglų kalba tampa jų aktyvioji kalba, kuria tenka dažniausiai bendrauti.

Norvilas (2013: 48) aiškina, ar dvikalbiai Čikagos studentai, gimę JAV, namie ir šeštadieninėje mokykloje išmokę lietuviškai, su kitais lietuviais ir lietuvių kilmės asmenimis kalbasi lietuviškai, ar angliškai ir kokios priežastys tai lemia. Jis prieina prie išvados, kad „renkamasi ta kalba, kurios reikalauja aplinka, šiuo atveju – lietuvių arba anglų; tačiau ten, kur aplinka skirtingų reikalavimų nekelia, renkamasi ta kalba, kuri savesnė, šiuo atveju – anglų. <...> į šią kasdienę kalbos rinkimosi eigą gali įsiskverbti lietuviška savimonė. Savo lietuviškumo suvokimas gali paskatinti jaunuolį pradėti sąmoningai kalbėti lietuviškai, nors šią kalbą moka silpniau ir gal net reikia drąsos ją vartoti“. Taigi dvikalbės kartos dominuojančios kalbos vartojimas yra savaiminis, o lietuvių kalbos – sąmoningas³².

Kokybiniais interviu kalbinti K1+, K2, K3 kartų tyrimo dalyviai, paklausti, kuri kalba stipresnė, dažnai kalbas dalijo pagal tam tikras sritis (1 pavyzdys) arba pripažindavo, kad vietinė kalba stipresnė (2 pavyzdys):

1

T³³: *O kokia kalba dabar yra jūsų stipresnė?*

R: *Lietuviškai, profesiniai turbūt angliškai.*³⁴ (JAV, moteris, 72, K1+, 68 metai ne Lietuvoje)

³² Norvilas (2013: 47–48), kalbėdamas apie dvikalbių asmenų JAV anglų ir lietuvių kalbos išgyvenimą teigia, kad anglų kalba vartosenos atžvilgiu yra sklaidi ir išraiški, o lietuvių – trūkčiojanti ir neišraiški, jausminiu atžvilgiu anglų kalba yra sava ir patogi, o lietuvių – nesava ir surakinanti, pamatiniu atžvilgiu anglų kalba būtina, o lietuvių – nebūtina. Tačiau skirtingas išgyvenimas nebūtinai lemia šių kalbų vartojimą. Labai svarbus veiksnys yra lietuviškos sąmonės įsiterpimas.

³³ T – tyrėjas, R – respondentas.

³⁴ Visi straipsnyje pateikiami pavyzdžiai iš kokybinių pusiau struktūruotų giluminių interviu yra palikti originalūs, jų kalba netaisyta. Prie pavyzdžių iš kokybinių interviu pateikiama santrumpa apie respondentą (šalis, lytis, amžius, karta, jei respondentas gimė Lietuvoje, tuomet parašome, kiek metų gyvena ne Lietuvoje). Papildoma informacija, trūkstami žodžiai, paaiškinimai, vertimas pateikiami laužtiniuose skliaustuose.

2

T: *Kuri kalba jums yra stipresnė?*

R: *Stipresnė vis tiek anglų, bet natūralesnė lietuvių.* (JAV, vyras, 68, K2)

Tai, kad vietinė kalba yra aktyvesnė, lengvesnė, reikalaujanti mažiau pastangų rodo ir toks faktas, kad kuo tolesnė karta, tuo mažiau respondentų rinkosi pildyti šio tyrimo kiekybinę apklausą lietuvių kalba (žr. 14 lentelę). Tarp tų, kurie su tėvais emigravo į JAV, buvo penktadalis (23 proc.), kurie pildė apklausą anglų kalba, iš gimusių svečioje šalyje jau du trečdaliai (69 proc.), o trečios kartos (K3) asmenų buvo didžioji dauguma (net 92 proc.). Suprantama tokį K3 rodiklį jau lemia ir tai, kad jie nemoka ar per mažai moka lietuvių kalbą, kad galėtų užpildyti apklausą (kaip minėta, tik trečdaliui (28 proc.) iš K3 kartos lietuvių kalba buvo viena pirmųjų kalbų). Kalbinis elgesys pildant apklausą tik patvirtina respondentų išsakytas mintis dėl kalbos, kurią jie moka geriausiai. Taigi matyti, kad gyvenamosios šalies kalba tampa dominuojančia kalba.

Kalba, kuria atsakė į apklausos klausimus / JAV			
Karta	Kalba	N	Proc.
K1	Lietuvių	200	96%
	Anglų	8	4%
	Iš viso:	208	100%
K1+	Lietuvių	51	77%
	Anglų	15	23%
	Iš viso:	66	100%
K2	Lietuvių	31	31%
	Anglų	68	69%
	Iš viso:	99	100%
K3	Lietuvių	5	8%
	Anglų	60	92%
	Iš viso:	65	100%

14 lentelė. Respondentų kalbos pasirinkimas pildant apklausą

Tačiau dažnas gerai lietuviškai kalbantis tyrimo dalyvis, kuris galėtų teigti, jog moka abi kalbas vienodai, to nesakė dėl savo nuostatų apie savo lietuvių kalbos žinias. Tokios nuostatos galėjo atsirasti dėl to, kad lietuvių

kalbą vartojo tik namų domene, dėl to, kad jautėsi per retai vartojantis lietuvių kalbą, dėl to, kad jautėsi taip, lyg po išvažiavimo jo lietuvių kalba nustojo vystytis, „tarsi sustojo vietoje“ ir pan. Tačiau bekalbant šia tema, tyrimo dalyviai po kelinto klausimo jau imdavo sakyti, kad jie lietuviškai irgi gerai kalba ir gali kalbėti visomis temomis:

3

T: *Kuri kalba jūsų: lietuvių ar anglų yra stipresnė?*

R: *Nu, vis tiek, aš sakyčiau, galų gale tai anglų yra stipresnė. Lietuvių, kaip su žmona [žmona lietuvė iš Lietuvos] susipažinom, tai buvo tokia virtuvinė, tai vis tiek buvo su priemaišom, tarmybėm, vis tiek ta, kuri buvo karinė, vis tiek tuo metu, buvo lenkiški žodžiai, kur perėjo, nes mano močiutė, viena tai Vilniuj gimus, kuriam laikui gyveno, kai Vilnius priklausė lenkams.*

T: *O, sakykit, jūs viską galit lietuviškai papasakot, ar yra tokių temų, kur tik angliškai?*

R: *Nu, jeigu kažką daugiau techniško žaist, sakykim, jeigu ką nors su mano darbo reikalais tema, tai aš galų gale galėčiau lietuviškai, tik reikty pasiruošt.*

R: *O spontaniškai?*

T: *Spontaniškai, tai... Galiu. Mano manymu. (JAV užaugęs, vyras, 40, K2)*

Iš šio tyrimo dalyvio atsakymo matyti, kad jis netvirtai jaučiasi dėl to, jog daugiausia kalba namų domene, be to, tarmybes, įvairius skolinius ir kitus dabartinei bendrinei lietuvių kalbai nebūdingus dalykus jis vertina kaip tam tikrą savo kalbos nevisavertiškumą, kuris ypač išryškėja susidūrus su gimtakalbiu iš Lietuvos. Taigi kalbos mokėjimas – ne tik kalbinių žinios, bet ir požiūris, pasitikėjimas savimi ir įpratimas (plačiau apie šį aspektą skyriuje „Nuostatos lietuvių kalbos atžvilgiu“).

Kaip rodo kiti tyrimai, antroji karta gali nuspręsti nebemokyti savo vaikų paveldėtosios kalbos, nes jos išlaikymas reikalauja nemažų sąmoningų pastangų. Sudėtingesnė situacija susidaro, jei sukuriama mišri šeima. Jei vienas iš tėvų – iš dominuojančios grupės, tikėtina, jog vaikai kalbės tik jo kalba (Holmes 2001: 56). Mišriose šeimose dėl įvairių nuostatų susidūrimo, kompromisų neradimo, pasirenkama dominuojanti kalba:

4

R: *Pas mus [lietuvių bendruomenėj] atsirado vienas vyrukas, kurio tėvas lietuvis, motina kolumbietė, kažkokia pietų amerikietė. Ir kadangi negalėjo susitart, kaip, kuria kalba mokint vaikus, nutarė, kad nemokinsim savo kalbos: nei ispaniškai, nei lietuviškai, [kalbėsime] angliškai tikrai.* (JAV, moteris, 68, K1+, 67 metai ne Lietuvoje)

5

T: *Bet [jūsų vaikų] šeimose ten nėra: vienas lietuviškai kalba, kitas – angliškai?*

R: *Ne, nėra, nes vyrai ar žmonos ne lietuviai, tai tarp savęs kalba angliškai. Žinoma, mėgina kalbėti lietuviškai ir stengiasi, bet labai sunku. Taip, ką padarė mūsų [lietuviškos] mokyklos direktorė, su amerikiečiu vyru užaugino tris lietuvius, tai labai mažai pasitaiko. Turėtų gauti medalį už tą.* (JAV, vyras, 82, K1+, 68 metai ne Lietuvoje)

Taigi K1+, K2 ir K3 kartos asmuo, nusprendęs išlaikyti lietuvių kalbą, turi turėti pakankamai lietuvių kalbos žinių. Taip pat jis turi pasitikėti savo kalbinėmis žiniomis, turėti stiprią iš tėvų ir bendruomenės perimtą motyvaciją tai daryti, nes dominuojančios visuomenės nuostatos paprastai yra paveikesnės. Be to, šios kartos asmuo jau pats yra iš dominuojančios visuomenės, o dominuojanti kalba paprastai yra stipresnė jo kalba.

4.2. NUOSTATŲ SUSIDARYMĄ LEMIANTYS VEIKSNIAI

Iš surinktų kiekybinių ir kokybinių duomenų matyti, kad norą išlaikyti lietuvių kalbą lemia nuostatos, kurios suformuotos istorinių, politinių ir socialinių paties emigravusio asmens ar jo tėvų / senelių gyvenimo aplinkybių ir emocinio santykio su tomis aplinkybėmis. Nors veiksnių, lemiančių kalbos išlaikymą, sąrašas nėra baigtinis, šiame darbe pasirinkti aptarti tokie dalykai, kurie labiausiai išryškėjo analizuojant kiekybinius ir kokybinius duomenis, formuojančius lietuvių ir lietuvių kilmės asmenų, gyvenančių JAV, kalbinę ideologiją. Visų pirma, tai nuostatos, kurias lemia emigracijos laikas ir priežastis; antra, tai nuostatos, susijusios su lietuvių kalba: ar ji emigrantams atrodo būtina kaip tapatybės dalis, ar mano ją esant reikalingą kasdieniame gyvenime, kokią simbolinę vertę jai suteikia; trečia, tai lietuvių bendruomenės

JAV nuostatos. Tiek iš mokslinių šaltinių, tiek iš kiekybinių ir kokybinių duomenų matyti, kad bendruomenės nuostatos ir parama turi didelę reikšmę asmens nuostatoms ir pasirinkimui.

Toliau aptariami kalbos išlaikymą lemiantys veiksniai nėra vieno pagrindo ir vieno dydžio, greičiau – tai tam tikri dalykai, kurie dažnai persikloja ir lemia vienas kitą, pavyzdžiui, kiekvienas asmuo turi savo asmeninę nuomonę dėl kalbos išlaikymo, bet kartu jis formuoja ir bendrą lietuvių bendruomenės JAV nuomonę. Be to, nėra taip, kad visi veiksniai būtų būdingi visiems, pasiryžusiems išlaikyti kalbą, pavyzdžiui, vienas trečiosios bangos emigrantas savo kalbiniu elgesiu ir jį nulėmusiomis nuostatomis gali gerokai skirtis nuo antrosios bangos emigrantų, tačiau kitas trečiosios bangos emigrantas gali turėti iš esmės tokias pačias nuostatas kaip ir antrosios bangos emigrantai.

Be toliau aptariamų lietuvių kalbos išlaikymą lemiančių veiksnių, labai svarbi ir tėvų ar senelių perduota kultūra, papročiai, tradicijos (kartu ir simboliniai artefaktai, liudijantys etniškumą), ir tėvų ar senelių priklausymas įvairioms etniniu pagrindu suformuotoms visuomeninėms organizacijoms (darbas jose suvokiamas kaip vertybė), ir tėvų duotas vardas ir pavardė, kurie rodo etninę priklausomybę. Visa tai yra glaudžiai susiję su toliau aptariamais kalbos išlaikymą lemiančiais veiksniais ir formuoja lietuvišką ar iš dalies lietuvišką tapatybę.

4.2.1. PIRMASIS VEIKSNYS – EMIGRACIJOS BANGA

Kalbant apie emigrantus, svarbi ne tik jų kilmė (etniškumas, religija ir kalba), bet ir emigracijos priežastys bei emigracijos kelias (Hatoss 2013: 3). Nors emigrantų bendruomenė atrodo pakankama vienalytė, atskleidus jų skirtingą emigracijos patirtį, išryškėja akivaizdūs skirtumai. Kaip rodo šis tyrimas, vienas svarbiausių dalykų, lemiančių kalbinės ideologijos susiformavimą, yra emigracijos laikas ir kartu istorinės, politinės, socialinės ir ekonominės priežastys, nulėmusios tam tikrą didesnę emigracijos bangą ir

formuojančios įvairias išvažiavusiųjų nuostatas Lietuvos, lietuviškos tapatybės ir kalbos klausimais.

Ypač ryški sąsaja tarp noro išlaikyti kalbą ir emigracijos laiko yra antrosios bangos atveju. Norint suprasti situaciją, kurioje atsidūrė antrosios bangos emigrantai emigracijos šalyje JAV ir kaip ši situacija lėmė jų kalbinės ideologijos formavimąsi bei sustiprėjimą, reikia trumpai pristatyti ir prieš tai buvusios bangos – pirmosios bangos – emigrantų kalbiniam elgesiui ir kalbinėms nuostatomis būdingus bruožus, juos palyginti.

Antrosios bangos emigrantai daugiausia buvo „išsilavinę žmonės, inteligentai“ (Tumėnas 2008: 3). Jie dažnai buvo iš vidurinėsios ar aukštesniosios klasės, iš miestų, atvykę su šeimomis. Šios bangos emigrantai iš esmės skyrėsi nuo ankstesnės – pirmosios bangos – emigrantų, kurie dažniausiai emigravo vieni, iš kaimų ir neišsilavinę. Tumėnas (2008: 2) sako, kad tai buvo „žemiausio ekonominio ir finansinio statuso“ asmenys. Tai paprastai buvo nuskurdę valstiečiai, bežemiai ir smulkūs amatininkai. Dažniausia jų emigracijos priežastis – ekonominė, nors dalis emigravo ir dėl politinių priežasčių, nenorėdami tarnauti carinėje kariuomenėje. Tačiau gyvenamoje šalyje antrosios bangos statusas nebuvo aukštesnis nei pirmosios bangos ekonominių emigrantų, jie negalėjo išmokti dominuojančios visuomenės kalbos lyg gimtosios, nes emigravo jau vyresniame amžiuje, taip pat, bent jau iš pradžių, negalėjo susirasti savo kvalifikaciją atitinkančio darbo.

Pirmosios bangos emigrantai emigravo iš Lietuvos, kai ji dar buvo Rusijos imperijos sudėtyje. Kaip pažymi viena tyrimo dalyvė, pirmosios bangos emigrantai padėjo naujiems atvykusiems antrosios bangos emigrantams, bet jų prisiminimai apie Lietuvą labai skyrėsi: jie atsiminė „tamsią juodą Lietuvą“, dalis jų laikėsi antrosios bangos emigrantams nepriimtinių politinių pažiūrų:

6

R: Bet, kiek aš girdėjau, aaa kai kurie labai daug padėjo Bostone ar Čikagoj, labai čia įvairiai, padėjo mum dipukam, kai kurie jau buvo, kaip mes vadinom, biškį ružavi, biški raudoni užtat, kad jie nepriklausomos

Lietuvos pokarinės nelabai pažinojo, atsiminė tikrai tą tamsią juodą Lietuvą, nu, tai čia jie biškį sukomunistėję kai kurie buvo.

T: Čia vietoj kurie gyveno?

R: Taip, tie Amerikos lietuviai, taip buvo buvo. Ne visi, gink Dieve, gink Dieve. (JAV, moteris, 72, K1+, 68 metai ne Lietuvoje)

Be to, JAV visuomenė dažnai neigiamai reagavo į antrosios bangos emigrantus:

7

R: Aš nežinau, ar čia Antrojo karo pasekmės, kad visi svetimtaučiai buvo reaguojami kaip šnipai ar kažkas prastesnio, kad atvažiuoja. (JAV, moteris, 68, K1+, 67 metai ne Lietuvoje)

Kalbinti antrosios bangos emigrantų vaikai pabrėžia, kad jų tėvai neužmezgė daug ryšių su JAV visuomene ir pagal savo išsilavinimą bei patirtį ir siekius skyrėsi nuo ankstesnės bangos emigrantų, tad jiems teko užsidaryti savame rate. Politinės emigracijos priežastys, bendra padėtis emigracijoje ir Lietuvos nepriklausomybės siekis lėmė norą jungtis į lietuviškas organizacijas, išlaikyti lietuvišką kultūrą ir kalbą, ir tai buvo vienas svarbiausių antrosios bangos socialinės veiklos tikslų. Paprastai šios bangos emigrantai gyveno tarsi dvigubą gyvenimą: darbinė aplinka buvo angliška, o visas laisvalaikis buvo siejamas su lietuviais ir lietuvių kilmės asmenimis:

8

R: [Man augant] mūsų visas, kaip sakant, socialinis gyvenimas buvo tarp lietuvių ir kitų emigrantų, žinai, į parapijas, į šokių grupes, lietuviškus skautus... Dainų būrelius, taip toliau, visur su lietuviais. (JAV, vyras, 58, K2)

Panašų gyvenimo modelį iš savo tėvų perėmė ir antrosios bangos emigrantų vaikai: jie irgi teigia, kad socialinis gyvenimas daugiausia yra lietuviškas (9 pavyzdys), nors jų, suprantama, neriboja nei anglų kalbos nemokėjimas, nei kiti veiksniai, kurie buvo būdingi jų tėvams.

9

T: Tai iš esmės tas lietuviškas tai yra labiausiai bendravimas žodžiu?

R: Nu, taip taip. Mes dar visi iš savo taško, aš dabar jau pensininkas, bet iš savo taško žiūrint, su amerikiečiais kartu dirbi ir, nu tai toks privatus gyvenimas.

T: O draugai jūsų?

R: *Mūsų draugai devyniasdešimt procentų yra lietuviai, nors mes turim labai gerų grynų amerikiečių draugų, bet daugumas, su kuriais mes draugaujame, susieinam, tai yra lietuviai, ir tokie kaip ir aš, pakeliaunam kartu.* (JAV, vyras, 82, K1+, 68 metai ne Lietuvoje)

Kalbinti antrosios bangos emigrantų vaikai teigia, kad jiems buvo nuolat pabrėžiama, kad tėvai nenorėjo emigruoti, kad jie nebuvo emigrantai, o karo pabėgėliai, kad visada norėjo grįžti:

10

R: *Mūsų inteligentija atvažiavo prievarta, o ne ieškodami geresnio gyvenimo, bet kad buvom žmonės be krašto, Lietuvos nebuvo, dabar negalėjo tos Lietuvos atgaut, tai buvom žmonės be namų, tai atvažiavom čia su tokia viltim visada, kad grįšim grįšim, pamažu nubluko ta viltis po ilgo laiko.* (JAV, moteris, 68, K1+, 67 metai ne Lietuvoje)

11

R: [Mano tėvai] *anksti išėjo į pensiją, norėjo grįžti į Lietuvą. Ir draugai klausdavo, sakydavo: kodėl jūs norit grįžti į Lietuvą, Amerika tokia fine [gera, puiki] vieta, jūs esat imigrantai, kodėl jūs norit [išvažiuoti]. Ir jie labai gerai atsakė: mes nesam emigrantai, mes esam refugees [pabėgėliai], mes esam pabėgėliai, čia didelis skirtumas, mes nenorėjom išvis iškelt iš Lietuvos. <...> Mano tėvams buvo svarbu grįžti, jie grįžo prieš 15 metų, jie nebuvo emigrantai, jie buvo pabėgėliai, tokia mano šeimos istorija, todėl man svarbu tą pratęsti.* (JAV, vyras, 44, K2)

Iš kokybinių interviu matyti, kad antrosios bangos emigrantų vaikams buvo labai daug pasakojama apie Lietuvą, jos istoriją, karą ir apie šeimos istoriją. Didžioji dauguma kalbintų antrosios bangos emigrantų vaikų ar anūkų gali smulkiai papasakoti savo šeimos istoriją, vietas, kuriose gyveno protėviai, karo aplinkybes ir kitus istorinius dalykus. Tai, kad antrosios bangos emigrantų vaikai daug žino apie Lietuvą, pastebi ir trečiosios bangos emigrantai:

12

R: *Čia yra iš tikrųjų va tokių labai daug lietuvių, kurie... ir yra anūkai lietuvių, ir kurie žino daugiau apie Lietuvą negu mes, atvažiavę iš Lietuvos, ypatingai istoriją ar dar kažką. Labai gražiai kalba lietuviškai, ir aš juos labai gerbiu.* (JAV, vyras, 33, K1+, 14 metų ne Lietuvoje)

Galima daryti prielaidą, kad būtent tos žinios ir padeda suprasti, kas esi, sukurti savo lietuvišką tapatybę, padeda atsirasti kalbos išlaikymo motyvacijai. Lietuva antrosios bangos emigrantams labai svarbi, vertinga, gerbiama. Tiesa,

Lietuvos paveikslas gerokai romantizuotas, idealizuotas, tą jaučia ir emigrantų vaikai:

13

R: *Mūsų tėveliai mum davė tokį labai nerealy <...> Lietuvos paveikslą, tarpkariniai Smetonos tą Lietuvą, kad ten jau taip buvo gražu ir gerai <...>. Ir aš prisimenu tokią vieną knygą, kur mano mergaitė šeštadieninėj turėjo ir parašyta ten: „Kaunas – švariausias pasaulio miestas“, tai čia jau jau, tai net ir man buvo juokinga (juokiasi). (JAV, moteris, 72, K1+, 68 metai ne Lietuvoje)*

Dažnas tyrimo dalyvis, apsilankęs Lietuvoje, suprato, kad tėvų pavaizduotos šalies nėra, kad neįmanoma pamatyti to, apie ką pasakojo tėvai, kad realybė visai kitokia, tačiau susitaikė su ta mintimi:

14

R: *Kai aš atvažiavau, tais metais buvo labai liūdna viskas Lietuvoj, na, visi gavo nepriklausomybę, jau pora metų ten, o buvo labai sunkūs laikai, nebuvo jokių pinigų ir buvo daug girtuoklių ir nebuvo nebuvo daug, žinai, nebuvo karšto vandens. Žinai, toki laikai. Tai tas man buvo liūdna, kadangi aš aš laukiau tokios smagesnės Lietuvos, žinai, bet taip išėjo. (JAV, vyras, 44, K2)*

Kalbinti antrosios bangos emigrantų vaikai teigia, kad jie jautė, jog Rytų Europos emigrantų, lyginant su emigrantais iš Vakarų Europos, statusas nėra aukštas, situaciją sunkino ir tai, kad, vieno tyrimo dalyvio žodžiais tariant, jie net negali parodyti žemėlapyje, kur yra ta šalis, iš kurios jie emigravo (tuomet Lietuva buvo SSSR sudėtyje). Tačiau juos jungė ir stiprino Lietuvos nepriklausomybės siekis, domėjimasis Lietuva. Ne vienas tyrimo dalyvis pabrėžė, kad Lietuvos nepriklausomybės atkūrimas buvo viena reikšmingiausių dienų jo gyvenime:

15

R: *<...> atkūrėm tą nepriklausomybę, tai tikrai buvo mano gyvenime, apart vaikų gimimo, viena iš mano iškiliausių dienų. Tai, aš sakyčiau, mano sentimentai Lietuvai, tikrai Lietuvai. Ir mane amerikietė paklausė vieną kartą, jeigu būtų dvi komandos – Amerikos ir Lietuvos – už ką tu? <...> Aš sakiau: už Lietuvą, jai nepatiko, jai nepatiko. Bet jinai, žinai,*

amerikonė, kur jinai supras. Tai, matot, toksai biškį šizofreniškas dalykas, bet aš pasiutiškai tokia iš viso esu, man labai rūpi Lietuvos ateitis, pasiutiškai pasiutiškai. (JAV, moteris, 72, K1+, 68 metai ne Lietuvoje)

Ši tyrimo dalyvė (15 pavyzdys), emigravusi kartu su tėvais, išreiškia stiprias ir teigiamas nuostatas Lietuvos atžvilgiu, kiti tyrimo dalyviai, ypač K2 ir K3, irgi išreiškia savo domėjimąsi Lietuva, tačiau jau santūresni, pabrėždami, kad tai – tik viena dalis jų asmenybės:

16

R: O aš visada viena koja vienoj grupėj, kita koja – kitoj, ir man tvarkoj su tuo, aš niekad neturėjau problemos su tuo, nes aš nenorėjau pasisemt viską iš vienos grupės tikrai, man buvo įdomu, man visą gyvenimą ir dabar man viskas įdomu: aš noriu pasisemt žinių ir iš čia, ir iš čia, ir iš čia, ir iš skirtingų grupių, ir iš skirtingų kultūrų, ir, aš manau, aš taip išsiskiriu iš kitų, nes aš atsimenu, ypatingai per, kada čia buvo, visai prieš kai Lietuva pasiskelbė nepriklausomybę, aš 90-ais metais, ir lietuviai, mano draugai, viskas dėl Lietuvos, ir ir aš turiu prisipažint, kad tik dalis manęs suprato to, ir aš aš nedalyvavau jokių, jokiose demonstracijose, aš mokykloj, savo gimnazijoj, pasikabinau lietuvišką vėliavą, bet aš demonstracijose nedalyvavau. (JAV, moteris, 37, K3)

Nors tyrimo dalyvė (16 pavyzdys) pabrėžia, kad ji ne visai suprato savo lietuvių ir lietuvių kilmės draugų visišką panirimą į kovą dėl Lietuvos nepriklausomybės, iš jos elgesio aišku, kad ir ją, jau K3 (motina gimusi JAV), yra palietusios šios idėjos, kad ir ji savo elgesiu (pasikabino gimnazijoje lietuvišką vėliavą), nors ir santūresniu, išreiškė savo pritarimą tam, kas vyksta, parodė tą ir dominuojančiai visuomenei.

Emigracijos po nepriklausomybės atkūrimo bruožai kitokie – emigracija savanoriška, nors dažnoje situacijoje tą padiktavo ekonominiai veiksniai, tačiau galimybė sugrįžti ir aplankyti visuomet yra. Liubinienės (2009: 6) teigimu, „paskutiniame XX amžiaus ketvirtyje tarptautinės migracijos bruožai stipriai kito: ji tapo globalesnė, jos srovės heterogiškesnės, be to, naujus tarptautinius migracijos judėjimus labiau charakterizuoja ne griežta emigracijos–imigracijos dichotomija, bet cirkuliacinė migracija (migrantų judėjimas pirmyn ir atgal).“ Taip pat ji laikosi nuomonės ir teigia, kad šiandieniai migrantai yra kaip „transmigrantai bei kaip intensyviai palaikantys daugialypius transmigrantinius

ryšius ir įvairiai – socialiai, ekonomiškai, politiškai, kultūriškai – dalyvaujantys kelių šalių gyvenime <...>.“ Iš duomenų matyti, kad paskutinės bangos emigrantai daugiau ar mažiau dalyvauja ir Lietuvos gyvenime – dažnas domisi politiniu ir kultūriniu Lietuvos gyvenimu, čia atostogauja, turi nekilnojamojo turto, palaiko artimus ryšius su giminaičiais ir draugais, kai kurie turi darbo santykių.

Dažnas trečiosios bangos emigrantas dėl tam tikros susiklosčiusios ekonominės situacijos, emocinio santykio su Lietuva nėra apsisprendęs, nežino, ar nori į ją grįžti, ar likti emigracijos šalyje, grįžti nenori ir neplanuoja arba planuoja tik pasibaigus darbingam amžiui:

17

T: *Ir liksit, ar jūs čia jaučiatės laikinai?*

R: *Laikinumas yra, ir ir butas, kurį turėjom, ir laikom, ir vis tiek važiuojam atostogų, ir draugai, ir giminės, bent jau su vyru sakom: „Nu, jau į pensiją, tai grįšim į Lietuvą.“ Ta prasme, daugelis, kas čia atsikėlė, laiko kažkokias šaknis su Lietuva. Nesakom, kad viskas, visam laikui. (JAV, moteris, 40, K1, 12 metų ne Lietuvoje)*

Tyrimo dalyviai pabrėžia, kad jie nenutraukė santykių su Lietuva, kartais joje apsilanko ir palaiko ryšius su Lietuvoje likusiais giminaičiais, draugais. Tai, kad į Lietuvą grįžti nebeplanuojama, lemia daugybė veiksnių: ne tik paminėtieji ekonominiai ir emociniai, vienas svarbiausių veiksnių yra amžius. Iš Lietuvos, kaip ir iš kitų šalių, dažniausiai emigruoja jauni žmonės. Statistikos departamento duomenimis³⁵, 2007–2013 m. daugiausia emigravo jauni, 20–29 m. asmenys. Galima manyti, kad svečiose šalyse jauni žmonės įsitvirtina, susikuria savo gyvenimą, pradeda leisti vaikus į mokyklas ir todėl nebeplanuoja grįžti. Šios bangos emigrantų nusiteikimas Lietuvos atžvilgiu nevienalytis, labiau paveiktas emocinių dalykų (nusivylimo ar nuomonės, kad svečioje šalyje ramiau, saugiau, didesnės galimybės karjerai ar vaikams) ir noro įsitvirtinti svečioje šalyje.

³⁵ Lietuvos statistikos departamentas, db1.stat.gov.lt/M3020103.

4.2.2. ANTRASIS VEIKSNYS – NUOSTATOS LIETUVIŲ KALBOS ATŽVILGIU

Kaip jau minėta, kalbos išlaikymas ar išnykimas priklauso ir nuo ideologinių įsitikimų apie kalbą. Taigi svarbu išsiaiškinti, kokios nuostatos vyrauja lietuvių kalbos atžvilgiu, ar jos yra tiek stiprios, kad galėtų suformuoti kalbinę ideologiją, kuri galėtų lemti lietuvių kalbos išlaikymą emigracijoje.

4.2.2.1. Ar svarbu mokėti lietuvių kalbą?

Norint išsiaiškinti, kokios respondentų nuostatos lietuvių kalbos atžvilgiu, nuspręsta pasižiūrėti į tai, kaip jie kiekybinėje apklausoje atsakė į klausimą, ar svarbu mokėti lietuvių kalbą. Kaip matyti iš 15 lentelės, didžioji dauguma respondentų mano, kad lietuvių kalbą mokėti „labai svarbu“ ir „labiau svarbu nei nesvarbu“: K1 – 97 proc., K1+ – 98 proc., o K2 – 94 proc. Ryškiau atsiskiria tik K3 asmenys, kurių taip galvoja trys ketvirtadaliai – 74 proc. Kadangi dalis šios kartos asmenų nemoka lietuvių kalbos, tad natūralu, jog ir nuostatos jos mokėjimo atžvilgiu yra kitokios, mažiau respondentų mano, kad lietuvių kalbą mokėti svarbu. Kita vertus, kadangi K3 respondentų jau ir tėvai gimę ne Lietuvoje, jų manymas, jog lietuvių kalbą mokėti svarbu, atskleidžia stiprias teigiamas nuostatas lietuvių kalbos išlaikymo atžvilgiu.

Ar svarbu mokėti lietuvių kalbą? / JAV	K1		K1+		K2		K3	
	N	Proc.	N	Proc.	N	Proc.	N	Proc.
Labai svarbu	174	84%	60	90%	76	77%	27	42%
Labiau svarbu nei nesvarbu	26	13%	5	8%	17	17%	21	32%
Labiau nesvarbu nei svarbu	5	2%	1	2%	4	4%	10	15%
Visai nesvarbu	3	1%	-	-	2	2%	7	11%
Iš viso:	208	100%	66	100%	99	100%	65	100%

15 lentelė. Lietuvių kalbos mokėjimo svarba

Taigi galima teigti, kad bendra tendencija yra teigiamos visų kartų respondentų nuostatos lietuvių kalbos mokėjimo atžvilgiu. Tokių respondentų, kurie mano, kad lietuvių kalbos vartojimas nėra svarbus (pasirinko atsakymus „labiau nesvarbu nei svarbu“ ir „visai nesvarbu“), buvo 7 proc. (32 resp.). Iš jų pasirinktų atsakymų (žr. 16 lentelę) matyti, kad K1 kartos asmenims dažniau atrodo, kad galima susikalbėti ir kitomis kalbomis, K2 kartos asmenys teigia, kad nėra su kuo ir kur bendrauti lietuviškai, o K3 kartos asmenys taip pat teigia, kad neturi su kuo ir kur bendrauti lietuviškai, taip pat jie pabrėžia ir tapatybės klausimą, jie mano, kad galima būti lietuviu ir nemokant kalbos.

Kodėl nesvarbu mokėti lietuvių kalbą? / JAV (Buvo galima rinktis daugiau nei vieną atsakymą.)	K1		K1+		K2		K3	
	N	Proc. ³⁶	N	Proc.	N	Proc.	N	Proc.
Nes galima būti lietuviu ir nemokant kalbos	2	25%	-	-	2	33%	10	59%
Nes nėra su kuo / kur bendrauti lietuviškai	2	25%	1	100%	4	67%	9	53%
Nes galiu susikalbėti ir kitomis kalbomis	6	75%	1	100%	2	33%	2	12%
Iš viso:	8	-	1	-	6	-	17	-

16 lentelė. Respondentų nuomonė, kodėl nesvarbu mokėti lietuvių kalbą

Respondentai, manantys, kad nėra svarbu mokėti lietuvių kalbą, taip pat galėjo išreikšti savo nuomonę, jei manė, kad esami pasirinkimai neatspindėjo jų tikrosios situacijos. Tai padarė penki respondentai. Iš jų atsakymų taip pat matyti, kad jie mano, jog nebūtina sieti kalbos su tapatybe (18 pavyzdys), lietuvių kalba yra praktiškai nenaudinga, nes retai vartojama (19 pavyzdys) ir iškyla dar vienas, anksčiau nepaminėtas aspektas – lietuvių kalbą sunku išmokti (20 pavyzdys):

³⁶ Šiame klausime ir kituose klausimuose, kur buvo galima rinktis daugiau nei vieną atsakymo variantą, atsakiusiųjų procentas skaičiuojamas nuo respondentų skaičiaus, kuris pateiktas grafoje „iš viso“, šiuo konkrečiu atveju procentas skaičiuojamas pagal tam tikros kartos respondentų skaičių.

18

R: *Kalba – komunikacijos priemonė, ji neturi bendro su kitomis vertybėmis.* (K3)

19

R: *Retai vartojama, nelabai reikia.* (K1, K3)

20

R: *Sunku išmokti lietuviškai.* (2 resp. K3)

Taigi iš šių atsakymų aiškėja, kad lietuvių kalba atrodo nelabai svarbi ar nesvarbi tuomet, kai jos jau nebemokama ar mokama nepakankamai, tuomet tapatybė yra labiau siejama ne su kalba, o su kultūrinėmis tradicijomis ir vertybėmis. Be to, kalba ima atrodyti nereikalinga tuomet, kai asmuo neturi progos jos vartoti, kai mano, kad jos mokymasis reikalauja per daug pastangų, kad galima išsiversti ir su kitomis kalbomis. Daugiau manančių, jog lietuvių kalbos nereikia, priklauso K2 ir K3 kartoms (23 resp. – 72 proc.), tai asmenys, gimę ne Lietuvoje, tačiau iš tokias nuostatas išreiškusių yra ir 9 asmenys, gimę Lietuvoje. Kyla klausimas – kas lemia tokią jų nuomonę? Galima iškelti prielaidą, kad tai lemia ne vien išreikšta nuostata, jog lietuvių kalba nenaudinga, reta, bet kartu gali reikšti ir gyvenimą atskirai nuo lietuvių bendruomenės, santykių nepalaikymą, neigiamas nuostatas Lietuvos atžvilgiu, neigiamą emigracijos patirtį.

Kitas aspektas, kuris parodo nuostatas lietuvių kalbos atžvilgiu, yra nuomonė, kokia kalba turi kalbėti vaikai. Kaip jau minėta, tai – vienas svarbiausių šeimos kalbų politiką lemiančių dalykų. Suprantama yra tai, kad vaikams būtina mokėti šalies, kurioje gyvena, dominuojančią kalbą, tačiau respondentai, paklausti, ką rinktųsi iš šių dviejų kalbų, atskleidžia stiprų ryšį su lietuvių kalba. Kiekybinėje apklausoje respondentų, turinčių vaikų (314 respondentų), buvo klausama, ar vaikams svarbiau mokėti šalies, o ne lietuvių kalbą (žr. 17 lentelę). Kaip matyti iš duomenų, daugiau respondentų (41 proc.) nesutinka ir visiškai nesutinka su teiginiu, kad vaikams svarbiau mokėti šalies, kurioje gyvena, kalbą, o ne lietuviškai; dešimtadaliu mažiau respondentų (29 proc.) visiškai sutinka ir sutinka su šiuo teiginiu; dar 22 proc. pasilieka prie neutralios nuomonės.

Manau, kad vaikams svarbiau mokėti šalies, kurioje gyvena, kalbą, o ne lietuviškai / JAV	N	Proc.
Visiškai sutinku	29	9%
Sutinku	62	20%
Nei sutinku, nei nesutinku	69	22%
Nesutinku	72	23%
Visiškai nesutinku	57	18%
Nepritaikoma	25	8%
Iš viso:	314	100%

17 lentelė. Respondentų nuomonė dėl to, kurią kalbą (šalies ar lietuvių) geriau mokėti vaikams

Paprašyti pasirinkti tarp dviejų kalbų: anglų kalbos, kurią vaikams būtina išmokyti gyvenant JAV, ir lietuvių kalbos, didelė dalis respondentų renkasi lietuvių kalbą. Galima būtų iškelti kelias prielaidas dėl nuostatų, lemiančių tokį pasirinkimą. Pirma, galima iškelti prielaidą, kad respondentams labai svarbu su vaikais šnekėtis savo gimtąja kalba. Ne vienas kalbintas tyrimo dalyvis pašaipiai atsiliepė apie tuos emigrantus, kurie nesusišneka su savo vaikais, nes „tėvai dar nemoka angliškai, o vaikai jau nemoka lietuviškai.“ Antra, gali būti, kad tėvai nori išmokyti lietuvių kalbos, nes ji svarbi kaip tapatybės dalis. Trečia, gali būti, kad galvojama apie grįžimą į Lietuvą – tokiu atveju lietuvių kalba reikalinga norint, kad vaikai lengviau pritaptų grįžę. Ketvirta, jie stengiasi išsaugoti ir pačią lietuvių kalbą, kad emigracijoje ir apskritai ji neišnyktų. Taigi šis pasirinkimas tarp dviejų kalbų, iš kurių viena būtina gyvenant emigracijos šalyje, atspindi teigiamas nuostatas lietuvių kalbos atžvilgiu, kurios iš dalies gali lemti kalbų pasirinkimą šeimoje ir kalbų vadybą.

4.2.2.2. Kodėl svarbu mokėti lietuvių kalbą?

Išsiaiškinus, ar lietuviams ir lietuvių kilmės asmenims, gyvenantiems JAV, svarbu mokėti lietuvių kalbą, reikia išsiaiškinti, kodėl jie mano, kad tai yra svarbu, kokios nuostatos slypi už šio teiginio. Jei kiekybinės apklausos respondentas manė, kad lietuvių kalbą mokėti svarbu, jo taip pat buvo klausiama, kodėl tai svarbu (žr. 18 lentelę).

Kodėl svarbu mokėti lietuvių kalbą? / JAV (Buvo galima rinktis daugiau nei vieną atsakymą.)	K1		K1+		K2		K3	
	N	Proc.	N	Proc.	N	Proc.	N	Proc.
Nes lietuvis turi mokėti lietuvių kalbą	144	72%	37	57%	35	38%	12	25%
Nes lietuvių kalbos mokėjimas užtikrina lietuvių kalbos ir kultūros išsaugojimą ir tęstinumą	153	77%	54	83%	81	87%	40	83%
Kad galėčiau bendrauti su lietuviais, gyvenančiais Lietuvoje (giminėmis, draugais, pažįstamais ir pan.)	133	67%	47	72%	54	58%	32	67%
Kad galėčiau bendrauti su lietuviais, gyvenančiais ne Lietuvoje (giminėmis, draugais, pažįstamais ir pan.)	29	15%	22	34%	53	57%	26	54%
Dėl darbo	-	-	-	-	1	1%	-	-
Dėl mokslų	-	-	1	2%	-	-	1	2%
Dėl viešojo gyvenimo (bendruomenės gyvenimo ir pan.)	16	8%	17	26%	15	16%	10	21%
Iš viso:	200	-	65	-	93	-	48	-

18 lentelė. Respondentų nuomonė, kodėl svarbu mokėti lietuvių kalbą

Žvelgiant į tai, kaip atsakė įvairių kartų respondentai, matyti, kad svarbiausias dalykas, kurio reikšmingumas nekinta per kartas, yra idėja, jog „lietuvių kalbos mokėjimas užtikrina lietuvių kalbos ir kultūros išsaugojimą ir tęstinumą“. Šį teiginį pasirenka 77 proc. K1 asmenų, 83 proc. K1+ ir K3 bei 87 proc. K2. Vadinas, respondentams labai svarbus yra idėjinis, o ne praktinis motyvas, jiems svarbu, kad lietuvių kalba ir kultūra apskritai neišnyktų. Kiti

aspektai, atsiskleidžiantys šioje lentelėje, plačiau analizuojami tolesniuose skyriuose.

4.2.2.3. Ar lietuvis turi mokėti lietuvių kalbą?

Buvimas lietuviu paprastai labai glaudžiai yra susijęs su lietuvių kalbos mokėjimu. Kaip rašo Extra ir Yagmuras (1995: 15), tautinių valstybių susikūrimas ar susivienijimas įtvirtino idėją, kad tautinė valstybė yra glaudžiai susijusi su tautos kalba, o ši kalba yra tautinės tapatybės šerdis. Šie autoriai teigia (ibid., p. 16), kad lygybės ženklas tarp tautos ir kalbos neigia daugumos ir mažumos kalbų buvimą kartu valstybėje. Jie mano, kad tokios idėjos ištakos kyla iš XVIII a. pabaigoje ir XIX a. pradžioje vyravusio vokiečių romantizmo. Lygybė tarp vokiečių kalbos ir Vokietijos buvo reakcija į Šviečiamąjį amžiaus racionalizmą ir taip pat tai lėmė nusistatymas prieš prancūzų kalbą. Taigi idėja, kad lietuvis turi mokėti lietuvių kalbą, kyla iš tautinės valstybės sampratos, iš manymo, kad lietuvių kalba yra buvimo lietuviu pagrindas.

Svarbu išsiaiškinti, ką mano iš Lietuvos išvažiavę asmenys, ar jie taip pat sutinka su šia mintimi. Kaip jau minėta teorinėje dalyje, kadangi JAV taip pat labai stipri vienos tautos ir vienos kalbos idėja, JAV yra laikomasi nuostatos, kad visi privalo kalbėti angliškai, o kartais, kad reikia kalbėti tik angliškai (XX a. VIII dešimt. kilęs judėjimas „Tik angliškai“), tad įdomu pasižiūrėti, ką mano respondentai, gyvenantys tarp šių dviejų, nors ir tą patį teigiančių, bet viena kitai prieštaraujančių idėjų. Iš kiekybinių duomenų (žr. 18 lentelę) atrodytų, kad idėja „lietuvis turi mokėti lietuvių kalbą“ nėra labai svarbi kalbos išlaikymui: su kiekviena karta ši nuostata tolydžio mažėja: nuo 72 proc. taip manančių iš K1 iki 25 proc. iš K3. Tačiau taip pat būtų galima daryti prielaidą, kad šie duomenys rodo ne idėjos stiprumą, o labiau atspindi realų lietuvių kalbos mokėjimą: jei respondentas ar jo vaikai / anūkai nekalba lietuviškai, tuomet, tikėtina, jis neteigia, kad „lietuvis turi mokėti lietuvių kalbą“, o lietuviškumą labiau sieja su kitais dalykais: tradicijų laikymusi ir pan.

Manytina, tokia nuostata, kad lietuvis ir lietuvių kilmės asmuo nebūtinai turi mokėti lietuvių kalbą, dažniau paveikta realių gyvenimo aplinkybių.

Žiūrėdami į lietuvių bendruomenės gyvenime dalyvaujančius, tačiau lietuviškai nekalbančius jos narius, kitų tautų žmones, nekalbančius savo paveldėtąją kalbą, kai kurie tyrimo dalyviai, ima laikytis nuomonės, kad lietuvis gali būti ir be lietuvių kalbos:

21

T: *Tai gali būti lietuvis be lietuvių kalbos?*

R: *Nu, aš manyčiau, daleiskim, jeigu jūs paimsite Izraelį, čianais yra daug daug žydų kilmės amerikiečių, kurie nei žodžio nemoka jų [savo] kalbos, ir jie stengiasi ir ką, ir taip toliau. Ir, aš manyčiau, kad gali būti, taip sakant, gali žinot, kad esi lietuvių kilmės, kad turi gerbti savo kraštą, iš kurio protėviai yra gimę, kur tik gali, padėt tam kraštui, aš manau, tas yra įmanoma, taip. (JAV, vyras, 82, K1+, 68 metai ne Lietuvoje)*

Tačiau kiti tyrimo dalyviai mano, kad lietuvių kalba yra viena iš esminių lietuvių dalių ir nemano, kad asmuo vadinsis lietuviu, jei tai nėra jo gimtoji ar geriausiai mokama kalba. 22 pavyzdyje cituojamas respondentas, kurio sūnus gimė mišrioje šeimoje, apie savo sūnų galvoja taip:

22

R: *Jisai vis tiek yra amerikietis, čia gimęs, anglų kalba kaip ten bebūtų yra pagrindinė, eina į mokyklą, nors ir katalikiška visa kita, anglų kalba yra anglų kalba jo... Gerai, kad supranta ir žino, kas tai Lietuva, žino visus pusbrolius, pusseseres, visus šunis, katinus, vardus visa kita puikiai žino, bet čia jau gimęs yra, šaknys yra čia, kaip ten bebūtų... Jau... Kariaujam... (JAV, vyras, 44, K1, 11 metų ne Lietuvoje)*

Kaip matyti iš 22 pavyzdžio, kalbą ir gimimo vietą respondentas laiko esminiais dalykais („Jisai vis tiek yra amerikietis, čia gimęs, anglų kalba kaip ten bebūtų yra pagrindinė <.>“), iš kurių sprendžia tapatybės klausimą. Nors tyrimo dalyvis to nesako, galima daryti prielaidą, kad amerikiečiu save vadina jo sūnus, todėl ir jis savo sūnų priskiria amerikiečiams, nors sakosi „kariaujantis“. Svarbu pažymėti, kad šio respondento sūnus kalba lietuviškai ir mokosi lietuvių kalbos šeštadieninėje mokykloje, nėra taip, kad jis išvis nekalbėtų lietuviškai. Tad galima manyti, kad tapatinimosi klausimą čia labiau lemia gimimo vieta ir tai, kad sūnus yra iš mišrios šeimos. Galima būtų išskelti

ir dar vieną prielaidą, kad, viena vertus, sūnaus jis nelaiko pusiau lietuviu todėl, kad jis nekalba taip, kaip gimtakalbis, arba todėl, kad kiti lietuviai, ypač lietuviai Lietuvoje, laiko jį amerikiečiu.

Tačiau iš kiekybinės apklausos matyti, kad lietuviais ar pusiau lietuviomis save laiko daugiau respondentų nei yra mokančių lietuvių kalbą. Kiekybinėje apklausoje buvo klausiama, kuo respondentai save laiko, ir buvo galima įvardyti save taip:

- (1) lietuvis (-ė);
- (2) pusiau lietuvis (-ė), pusiau kitos tautybės / šalies žmogus;
- (3) šalies, kurioje daugiausiai gyvenate, žmogus;
- (4) žemyno, kuriame gyvenate, žmogus (europietis, amerikietis);
- (5) pasaulio žmogus;
- (6) kita (nurodykite);
- (7) nežinau, sunku pasakyti.

Apibendrinus atsakymus, buvo sudaryta 19 lentelė. Iš jos matyti, kad didžioji dauguma respondentų jaučiasi esant lietuviomis ar pusiau lietuviomis. Iš tų, kurie emigravo patys (K1), lietuviomis jaučiasi beveik visi (96 proc.), o maža dalis iš jų (3 proc.) jaučiasi esant pusiau lietuviomis, tikėtina, kad tai asmenys iš mišrių šeimų. Keli respondentai save įvardija kaip amerikiečius (1 proc.), galima išskirti prielaidą, kad jie taip save įvardydami nori parodyti, kad JAV jau pritapo, gerai jaučiasi ar kad nežada grįžti į Lietuvą, kad savo ateities su ja nesieja. Dar vienas respondentas išreiškė savo nuomonę atsakydamas į atvirąjį klausimą, jis teigė esant „planetos žemės žmogus“, iš šio atsakymo matyti, kad jis savęs netapatina su jokia šalimi, galima kelti prielaidą, kad tapatybė emigravus kinta, emigracijos patirtis nebeleidžia savęs priskirti kokiam nors konkrečiai bendruomenei.

Kaip jūs jaučiatės galvodamas, -a apie save? Ar jūs jaučiatės esantis, -i labiau... / JAV (Buvo galimas tik vienas atsakymas.)			
	Tautybė	N	Proc.
K1	Lietuvis, -ė	199	96%
	Pusiau lietuvis, -ė	5	3%
	Amerikietis, -ė	3	1%
	Neatsakė	1	0%
	Iš viso K1 respondentų:	208	100%
K1+	Lietuvis, -ė	60	90%
	Amerikos lietuvis, -ė	5	8%
	Amerikietis, -ė	1	2%
	Iš viso K1+ respondentų:	66	100%
K2	Lietuvis, -ė	71	72%
	Amerikos lietuvis, -ė	8	8%
	Pusiau lietuvis, -ė	6	6%
	Amerikietis, -ė	13	13%
	Kanadietis, -ė	1	1%
	Iš viso K2 respondentų:	99	100%
K3	Lietuvis, -ė	20	30%
	Pusiau lietuvis, -ė	33	50%
	Amerikos lietuvis, -ė	3	5%
	Amerikietis, -ė	8	13%
	Neatsakė	1	2%
	Iš viso K3 respondentų:	65	100%

19 lentelė. Kaip respondentai save įvardija pagal tautybę

Iš išvažiavusių kartu su tėvais (K1+) lietuviais jaučiasi taip pat beveik visi, 90 proc. save įvardija kaip lietuvius, o 8 proc. kaip Amerikos lietuvius. Toks įvardijimas nurodant šalį, galima manyti, yra respondento siekis pabrėžti, kad jis nėra toks pats lietuvis kaip tie, kurie gyvena Lietuvoje, kad priklauso kitai lietuvių bendruomenei, kad gyvena ne Lietuvoje. Dar vienas respondentas išreiškė savo nuomonę atsakydamas į atvirąjį klausimą, jis teigė esąs „lietuvių kilmės amerikietis [American of Lithuanian descent]“, taigi jis nori pabrėžti gyvenamąją šalį ir tik iš dalies tapatintis su šalimi, iš kurios emigravo.

Daugiau nei du trečdaliai (72 proc.) tų, kurie gimė ne Lietuvoje (K2), save įvardija kaip lietuvius, 8 proc. kaip Amerikos lietuvius ir dar 6 proc. kaip

pusiau lietuvius. Dar penki šios kartos respondentai išreiškė savo nuomonę atsakydami į atvirąjį klausimą, du iš jų teigė esą „Amerikos lietuviai“, vienas „Ir lietuvis, ir amerikietis [Both... Lithuanian and American], vienas „lietuvis ir pasaulio pilietis [Lithuanian + world Citizen]“ ir vienas „amerikietis, bet su lietuviškomis tradicijomis ir jausmais [American but with Lithuanian traditions and feelings]“. Taigi iš šių atsakymų matyti, kad asmenys, emigravę kartu su tėvais, dalį savo tapatybės sieja su lietuviškumu, o kitą dalį – su gyvenamąja šalimi. Galima daryti prielaidą, kad to respondento, kuris įvardija save kaip pasaulio pilietį, tapatybės savivoką lemia emigracijos patirtis: jis nenori susieti savęs su dabartine gyvenamąja šalimi, galbūt yra gyvenęs ir kitose šalyse, galbūt nežino, ar ateityje gyvens toje pačioje šalyje.

Beveik trečdalis tų, kurių tėvai gimė ne Lietuvoje (K3), save įvardija kaip lietuvius (30 proc.), pusė iš jų (50 proc.) kaip pusiau lietuvius, o keletas (5 proc.) kaip Amerikos lietuvius. Dalis K3 kartos asmenų gimę mišriose šeimose (kai kurių ir tėvai gimę mišriose šeimose), tad jie dažniau save įvardija kaip pusiau lietuvius. Panašūs dalykai išryškėja ir peržvelgus atviruosius atsakymus, kuriuos parašė keturi šios kartos respondentai. Tik vienas iš jų teigė esąs „amerikietis“, kiti norėjo pabrėžti ir savo lietuvišką tapatybės dalį: „Ir lietuvis, ir amerikietis [Lithuanian-American], „lietuvis ir amerikietis, lietuvis, gimęs Amerikoje [Lithuanian-American, a Lithuanian born in America]“ ir „lietuvių kilmės JAV pilietė“. Taigi iš šių atsakymų matyti, kad asmenys, kurių tėvai gimę ne Lietuvoje, nori pabrėžti, kad dalis tapatybės priklauso JAV, kita dalis susijusi su lietuviškumu, galima daryti prielaidą, kad jiems svarbi jų kilmė, kad sąsajų nepraranda ir gimę kitoje šalyje. Žiūrint per kartas, aiškėja, kad noras pabrėžti savo gyvenamąją šalį nedidėja ir nėra didelis. Taip pat aiškiai matyti, kad respondentai, gimę ne Lietuvoje, gana retai save įvardija kaip amerikiečius (K2 ir K3 po 13 proc.).

Kokybiniuose interviu respondentai dažniausiai save įvardijo kaip lietuvius (23 pavyzdys), Amerikos lietuvius (24 pavyzdys), tačiau keli respondentai norėjo pabrėžti, kad jų tapatybė žemaitiška (25 pavyzdys). Pastebėtina, kad asmenys kilę iš kitų Lietuvos regionų nei Žemaitija,

neišreiškia tokių stiprių sąsajų su jais. Taip pat ir įvardydami brangiausią / mieliausią kalbą, keli respondentai renkasi žemaičių tarmę (apie tai užsiminta skyriuje „Emocinis prisirišimas prie lietuvių kalbos“).

23

R: *Aš lietuvi.*

T: *Lietuvi?*

R: *Aš tik lietuvi.*

T: *O vyras?*

R: *Vyras irgi lietuvis.*

T: *O dukros?*

R: *Dukros žiūrint, priklausys, žinokit, nuo situacijos, kai jos, pavyzdžiui, mažesnioji, kai jinai nenori į tą lietuvių mokyklą eiti, tai jinai visą laiką: aš neisiu, nes aš amerikietė, bet kai į Lietuvą reikėjo važiuot, tai aš lietuvi. Taip kad nuo situacijos, o vyresnioji, tai man atrodo, ji irgi, priklausytų, dėl ko reikia atsakyti į tą klausimą. (JAV, moteris, 45, K1, 16 metų ne Lietuvoje)*

24

R: *Gal aš sakyčiau: aš Amerikos lietuvi.*

T: *Aha. O ką pasakytų jūsų dukros?*

R: *Jos labai didžiuojas tuo, kad jos yra lietuvių ir domisi, ir daug klausimų turi ir jos yra abidvi yra buvusios Lietuvoj. Turbūt kiekviena po kokius tris sykius dabar ir na aš nežinau, jos turbūt sakytų, kad jos Amerikos lietuvi, aš nežinau. (JAV, moteris, 65, K2)*

25

T: *Tai jeigu jums reiktų pasakyt, kas jūs toks esat, ką pirma sakytumėt, kas stipriausia?*

R: *Žemaitis.*

T: *Žemaitis.*

R: *Jo.*

T: *Tik žemaitis? Ne lietuvis, ne amerikonas?*

R: *(Atsidūsta.) Joo žemaitis amerikonas. (JAV, vyras, 50, K1, 22 metai ne Lietuvoje)*

Kaip matyti iš 23 pavyzdžio, tyrimo dalyvė nė kiek neabejoja tuo, kaip save įvardytų jos vyras, tačiau apie dukras ji negali tiksliai atsakyti, ji mano, kad dukros savo tapatybę įvardytų pagal situaciją, pagal tai, kaip tuo metu yra naudingiau. Apie prisitaikymą prie situacijos kalba ir kitas tyrimo dalyvis, kuris jaučiasi esąs lietuvis:

T: *Kokia tavo šalis?*

R: *Jeigu manęs paklaustum lietuviškai, aš sakyčiau „Lietuva“, jeigu „What’s your country?“, sakyčiau „America“ (juokiasi). (JAV, vyras, 44, K2)*

Taigi kiekybinių ir kokybinių duomenų matyti, kad lietuviai ir lietuvių kilmės asmenys save įvardija kaip lietuvius, Amerikos lietuvius, pusiau lietuvius, dalis iš jų tapatybę įvardija pagal tą situaciją, kurioje yra, taip parodydami savo tapatybės dvipusiškumą. Galima išskirti prielaidą, kad lietuviams ir lietuvių kilmės asmenims yra svarbu išlaikyti lietuvišką ar iš dalies lietuvišką tapatybę.

Lyginant duomenis apie tapatybę su duomenimis apie pirmąją išmoktą kalbą (žr. 12 lentelę) ir geriausiai mokamą kalbą (žr. 13 lentelę), matyti, kad lietuviais, Amerikos lietuviais ir pusiau lietuviais jaučiasi esą gerokai daugiau respondentų nei tų, kurių pirmoji kalba ar geriausiai mokama kalba yra lietuvių. Palyginimui sudaryta 20 lentelė.

JAV	Pirmoji kalba – lietuvių		Geriausiai mokama kalba – lietuvių		Jaučiasi esą lietuviai, Amerikos lietuviai		Jaučiasi esą pusiau lietuviai		Iš viso:	
	N	Proc.	N	Proc.	N	Proc.	N	Proc.	N	Proc.
K1	207	99%	188	90%	199	96%	5	3%	208	-
K1+	65	98%	32	48%	65	98%	-	-	66	-
K2	95	96%	8	8%	79	80%	6	6%	99	-
K3	18	28%	3	5%	23	35%	33	50%	65	-

20 lentelė. Santykis su pirmąja kalba, geriausiai mokama kalba ir tapatybe

Žiūrint į tuos, kurie emigravo su tėvais (K1+), matyti, kad didžiajai jų daliai (98%) lietuvių kalba buvo viena iš pirmųjų kalbų, pusė (48%) iš jų sakosi, kad tai geriausiai mokama kalba, ir praktiškai visi (98%) jaučiasi esą lietuviais ar Amerikos lietuviais. Vadinasi, tapatybė ir savęs tapatinimasis tai pusei K1+ kartos respondentų, kurių geriausiai mokama kalba yra gyvenamosios šalies kalba – anglų kalba – nekinta, nedidelė jų dalis save įvardydami prideda šalies pavadinimą taip parodydami, kad sieja save ne tik su

lietuviams, bet ir su gyvenamąja vieta, kad jų patirtis kitokia nei lietuvių Lietuvoje.

Iš tų, kurie gimė ne Lietuvoje (K2), atsakymų matyti, kad didžiosios dalies jų (96%) viena iš pirmųjų kalbų buvo lietuvių, bet mažiau nei dešimtadaliui (8%) tai yra stipriausia kalba, tačiau lietuviams ir pusiau lietuviams jaučiasi didžioji dalis respondentų (80%). Galima būtų kelti prielaidą, kad nepaisant to, kad pirmosios kalbos vietą užima dominuojanti šalies kalba ir pirmajai kalbai lieka tik nedidelės vartojimo sritys, ji yra vienas iš labai svarbių veiksnių formuojant lietuvišką ar iš dalies lietuvišką tapatybę.

Tų respondentų (K3), kurių jau tėvai gimė ne Lietuvoje, mažiau trečdaliui (28%) lietuvių kalba buvo viena iš pirmųjų kalbų, mažai daliai (5%) ji yra geriausiai mokama kalba, tačiau lietuviams jaučiasi esą daugiau nei trečdalis respondentų (35%), o pusiau lietuviams pusė (50%). Šios kartos asmenys jaučiasi esą lietuviams ar pusiau ir tais atvejais, kai lietuvių kalba nebuvo viena iš pirmųjų kalbų. Taigi šios kartos atveju galima kelti prielaidą, kad formuojant lietuvišką tapatybę labiau veikia ne tiek pirmosios kalbos veiksnys, bet kilmės, kultūrinių vertybių ir tradicijų veiksnys.

Nors kiekybiniai duomenys rodo, kad lietuviams ar pusiau lietuviams jaučiasi ir tie, kurie lietuvių kalbos nemoka ar moka prasčiau nei anglų kalbą, kokybiniams interviu kalbinti tyrimo dalyviai buvo linkę pabrėžti, kad lietuvių kalba formuojant lietuvišką tapatybę yra svarbi ir netgi būtina. Tokia nuostata, kad lietuvis gali būti be lietuvių kalbos, nebuvo dažna. Tyrimo dalyviai dažniau buvo linkę teigti, kad taip gali atsitikti, tačiau jie buvo linkę pabrėžti, kad lietuvių kalbos nemokėjimas yra trūkumas formuojant lietuvišką tapatybę:

27

R: *Ar gali būt lietuvis ir nemokėt lietuviškai? Nu, aš manau, tokių yra. Nors, aš sakyčiau, kad yra didelis sunkumas. Tai kaip, jis gal taip jaučiasi, gal jo kraujas toksai, gal tokių ir yra, bet, sakyčiau, čia didelis minusas.* (JAV, vyras, 74, K1+, 70 metų ne Lietuvoje)

28

R: *Aš galvoju, kad turėtų mokėti kalbą, turėtų žinoti apie Lietuvą, jei nori būt lietuvis, jei žinoma, jei yra, jei yra čia gimęs ir turi šaknis, ir čia nemažai yra, kurie atvažiuoja šeštadieniais, jie nori pramokt lietuviškai,*

bet, žinoma, jų pavardės jau yra amerikoniškos, bet jie jie dalinai jie save laiko lietuviais, bet jie nemoka tos kalbos ir jie nori pramokt. Tai, aš galvoju, kad ten turėtų būti ten toks ryšis, kad ten kalba ar kas nors įvesta, teip, kad žinai, jaustumės daugiau ta lietuvybė. Gal, žinoma, mūsų generacijos čia eina ir tas gal pamažu viskas retėja, kaip sakant. Ta lietuvybė sunkiau darosi. (JAV, vyras, 68, K2)

Kituose tyrimuose taip pat atsiskleidžia, kad tapatybė ir kalba yra nedaloma visuma. Lichačiova (2014: 120), tyrusi rusų ir rusakalbių, gyvenančių Lietuvoje, nuostatas rusų kalbos atžvilgiu, pažymi, kad jos tyrimo respondentai nemano, kad galima būti rusu nemokant kalbos. Tik mokėjimas kalbėti rusiškai leidžia kurti rusišką tapatybę, respondentai iš jos tyrimo teigia tokius dalykus: norint save laikyti rusu, reikia bendrauti rusiškai, reikia kalbėti savo kalba; jei rusas nemoka rusiškai, jis negali būti rusas; jei rusas nemoka rusiškai, kodėl jis vadina save rusu. Tokia nuomonė dėl kalbos ir tapatybės buvo vieninga tarp jos tyrimo respondentų. Tačiau rusų ir rusakalbių situacija Lietuvoje yra iš dalies skirtinga nuo lietuvių emigrantų JAV, viena vertus, rusai sudaro didelę etninę mažumą, antra vertus, gali įgyti vidurinę išsilavinimą rusiškai, trečia, Vilniuje, Klaipėdoje ir Visagine gyvena koncentruotos bendruomenės, tad kalbai išlaikyti yra daugiau paramos. Tad nuomonė, kad kalba būtina tapatybės formavimui, dar be šios paremta ir kitų su kitų su kalba susijusių nuostatų, gali būti kategoriškesnė ir griežtesnė.

Tyrimo dalyviai iš antrosios bangos taip pat atskleidžia, kad idėja „lietuvis turi mokėti lietuvių kalbą“ jiems yra labai svarbi. Jų gyvenimo patirtis lėmė stipraus įsitikinimo susiformavimą: suvokdami save kaip politinius pabėgėlius, jausdami savo buvimo emigracijos šalyje laikinumą ir vienijami pagarbos ir domėjimosi Lietuva, jie manė, kad lietuvis turi kalbėti lietuviškai, ir stengėsi išlaikyti kalbą kaip simbolinį savo etninės tapatybės ir veiklos ženklą:

29

T: Jeigu tu jį veži į lietuvišką mokyklą, tai, vadinasi, nori, kad sūnus išmoktų lietuviškai?

R: Jo, aš noriu, labai noriu, aš labai vertinu, ką aš išmokau, mūsų istorija yra iš kitos pusės, kai aš buvau vaikas, neįmanoma, kad Lietuva bus laisva, visiškai neįmanoma, kai aš buvau vaikas, rašydavau laiškus

prezidentui, kad Lietuva būtų laisva ir mes tikrai užjaučiam [suvokiam], kad nenorim prarasti tą kalbą, buvo daug metų tokia kova mano šeimoj, mes nenorim prarasti tą kalbą <...> (JAV, vyras, 44, K2)

Kaip matyti iš tyrimo dalyvio minčių (29 pavyzdys), tokia kalbinės ideologijos idėja yra perduota ir tolesnėms kartoms, tyrimo dalyvis dėl šios priežasties lietuvių kalbos moko ir savo sūnų, jau K3 asmenį.

Kalbant antrosios bangos emigrantams apie kalbos išlaikymą, išryškėja tokie motyvai: „rūpestis“, „pastanga“, „padarėm, ką turėjom“, „padarėm, kas mums priklausė“, „stengėmės, kiek galėjom.“ Jie suvokia kalbos išlaikymą kaip būtiną ir privalomą dalyką, kuriame nėra pasirinkimo – išlaikyti kalbą ar ne – ir kuris reikalauja atsidavimo ir pastangų, jie supranta, kad dalis lietuvių ir lietuvių kilmės asmenų iškrenta iš bendruomenės, bet kalbėdami apie save nemano, kad turėjo pasirinkimą dėl kalbos išlaikymo. Kalbintas tyrimo dalyvis (30 pavyzdys) parodo, kad gerbia savo tėvų pastangas išmokyti juos, vaikus, kalbos, ir tikisi, kad padarė viską, ką galėjo, su savo vaikais, kad jo vaikai neišeis iš bendruomenės, pratęs toliau „lietuvišką dvasią“:

30

R: Jo, aš galvoju, kad mes, tėveliai mūsų įdavė tokią pastangą, kad išlaikė mumis, ir mes lietuviškai išmokom <...> Aš nutariau ir žmona irgi taip pat jaučiasi, kad mes bandysim įdiegti tą lietuviškumą, kiek galim. O toliau, kai vaikai užaugo, jau, žinoma, sūnus jau vyras ir tėvas ir taip toliau, aš jį negaliu jau mokinti (juokiasi) ir sakyt: tu kalbėk čia lietuviškai (juokiasi). Aš galvoju, kad jie su laiku patys susipranta ir ir ir, žinoma, kiti atkrenta, ir toliau veda tą lietuvišką dvasią. Aš vadinu „lietuviška dvasia.“ (JAV, vyras, 68, K2)

Manytina, kad antrosios bangos emigrantų kalbos išlaikymui ir tolesniam lietuviškų bendruomenių kūrimui labai padėjo pirmosios bangos pradėta lietuviška veikla, bendruomenės ir parapijos gyvenimas, lituanistinės mokyklos. Tačiau, kaip matyti iš 31 pavyzdžio, kuriame teigiama, kad pirmosios bangos emigrantai neišmokė savo vaikų kalbėti lietuviškai, kad šiai bangai buvo svarbiau lietuviškai melstis ir parodyti dominuojančiai visuomenei, kad ji pakankamai stipri ekonominiu požiūriu ir gali sau leisti turėti ir bažnyčią, ir mokyklą, ir ligoninę:

31

R: *Mes patekom į tokį lietuvių telkinį, tokią parapiją, kur buvo ten vien tik pirmabangiai, kur pastatė savo bažnyčią, žinoma, ėjo į tą bažnyčią ir dar jų vaikai ėjo į tą bažnyčią, bet nei vienas iš jų neaugino vaikų kalbėti lietuviškai, nei vienas. <...> Vis tiek atvažiavo ne inteligentija tais laikais, tai buvo ekonominiai pabėgėliai ir, aš manau, kažkodėl jiems buvo svarbiau melstis [nei kalbėti] lietuviškai. Čikagoj pristatė tų lietuviškų mokyklų, net ligoninę pastatė tos seselės kazimierietės, bet buvo vis tiek kažkas, kad parodyt <...>, tai gal jau čia pasirodymas, kad gali, kad va čia turim, bet kad perdavė tą dovaną mums, antrabangiams, o ne savo vaikams. Arba tie mėgino perduoti ir vaikams, bet vaikams jau buvo nebesvarbu. <...> Nuo tėvų norų iki vaikų kažkas neperėjo. (JAV, moteris, 68, K1+, 67 metai ne Lietuvoje)*

Kyla klausimas, kodėl pirmosios bangos emigrantai, dėję daug pastangų ir finansinių išteklių, pavyzdžiui, „prieš Antrąjį pasaulinį karą JAV veikė 34 mokyklos, jose dirbo apie 450 mokytojų ir mokėsi 14 tūkst. moksleivių“ (Tumėnas 2008: 7), turėję nemaža pasiaukojusių žmonių, neišmokė savo vaikų kalbėti lietuviškai, kodėl jiems nebuvo svarbi idėja „lietuvis turi mokėti lietuviškai“, bet buvo svarbu kurti bendruomenę. Turbūt tam yra ne viena priežastis³⁷. Kaip jau minėta, pirmosios ir antrosios emigracijos bangų

³⁷ Kaip teigia Dapkutė (<http://www.iseivijosinstitutas.lt/lietuviai-pasaulyje>), „daugelis XIX a. emigrantų iš Vidurio ir Rytų Europos prieš atvykdami į JAV turėjo daugiau lokalinį-geografinį negu tautinį tapatumą. Pirmieji lietuviai emigrantai atvyko į JAV iš tuo metu pramoniniu atžvilgiu atsiliekancio agrarinio krašto, paveikti lenkų, rusų įtakų, be tvirtesnio tautinės savimonės jausmo. Net statistiniai duomenys rodo tautinės savimonės silpnumą – lietuviai atvykę į JAV registruodamiesi neretai užsirašydavo lenkais (pagal tikybą) ar rusais (pagal kraštą, iš kurio emigravo). Būtent migracijos patirtis skatino savęs suvokimo, etninio skirtingumo nuo aplinkos sampratą ir spartino tautinio identiteto formavimąsi emigracijoje.“ Taigi be anksčiau minėtų ekonominių emigracijos priežasčių ir išsilavinimo neturėjimo, sunkumų įsitvirtinant emigracijos šalyje, to meto emigrantai atvažiuodami neturėjo aiškiai susiformavusio tautinio tapatumo jausmo, siejamo su kalba, juos buvo paveikusi lenkiška ir rusiška kultūra.

Tumėnas (2008: 7) rašo, kad prieš Antrąjį pasaulinį karą „krito į akis lietuvių, atvykusių į JAV XIX a. pab., senėjimo procesas, jų atžalas veikė amerikietiška anglakalbė aplinka, kuri neskatinė jų mokytis tėvų kalbos. Daugėjo mišrių šeimų. Nuo XX a. ketvirtojo dešimtmečio net pamokslai vis dažniau buvo sakomi anglų kalba, taigi jeigu anksčiau vyravo lenkiška lietuvių aplinka, tai nuo 1930 m. ėmė įsigalėti amerikinizmas.“ Aiškėja dar kelios priežastys – kurtos mišrios šeimos, pirmosios bangos emigrantai gyveno Lietuvoje, kurioje išsilavinę žmonės dažnai kalbėjo lenkiškai, o gyvenamojoje šalyje pateko į kitos kalbos apsuptį.

Nuo lietuvių kalbos pirmosios bangos emigrantus iš dalies atitolino ir pačios parapiinės mokyklos, kurių steigimu buvo ypač rūpinamasi, renkamos lėšos, kuriamos vienuolijos, kad būtų paruošti mokytojai jose mokytis. Kaip rašo Karčiauskaitė (2008: 39), „į integraciją nukreipta lietuviška mokykla menkai stabdė nutautėjimą, suprantamą kaip lietuvių kalbos ir tautiškumo praradimą“, mokyklose tik lietuvių kalba, tikyba ir Lietuvos istorija buvo dėstoma lietuviškai, o visi kiti dalykai – angliškai. Be to, mokyklose dirbančios vienuolės jau buvo gimusios JAV ir geriau šnekėjo angliškai

prisiminimai apie Lietuvą skyrėsi: antrosios bangos emigrantai prisiminė laisvą, nepriklausomą Lietuvą, be to, buvo jos ir bendrinės lietuvių kalbos kūrėjai. Skirtinga emigracijos priežastis ir požiūris į lietuvių kalbą bei jos mokymą, tarsi supriešino pirmąją ir antrąją emigracijos bangas, antrosios bangos emigrantai neperėmė iš pirmosios bangos emigrantų parapinių mokyklų, o ėmė kurti savas šeštadienines mokyklas. Kaip rašo Indrė Karčiauskaitė (2008: 66), „pirmosios bangos lietuviškųjų mokyklų tikslas buvo integruotis į Amerikos visuomenę neprarandant etninės tapatybės, lietuviškosios šeštadieninės mokyklos prioritetas buvo ne integracija, bet lietuvių etninės tapatybės užkonservavimas“. Taigi jų požiūris į lietuvišką švietimą ir tapatybę buvo iš esmės skirtingas.

Kaip sako Bartha (2005: 25), tyrinėjusi vengrų etninę bendruomenę JAV, nors antrosios bangos emigrantai dominuojančios visuomenės akyse buvo tokio paties socialinio statuso, jie save atskyrė nuo ankstesnių ekonominių emigrantų, nes vartojo vengrų kalbą – vengrų kalba jiems tapo esmine etninės tapatybės dalimi, skirtingai nuo ankstesnių emigrantų, kur priklausymą etninei vengrų bendruomenei rodė drabužiai, maistas, šokiai ir dainos. Kalbinti šio tyrimo dalyviai taip pat pabrėžė, kad jų, palyginti su ankstesne banga, statusas yra aukštesnis:

32

R: *Mūsų čia klestėjo ir teatrai, ir operos, mūsų people [žmonių], matot, egzilų politinių, mes save skaitėm egzilais, mes save neskaitėm ekonominiiais, nu, tai čia mum biškį buvo lyg tokia moralinė high ground [aukšto pagrindo].* (JAV, moteris, 72, K1+, 68 metai ne Lietuvoje)

Taigi antrosios bangos emigrantams lietuvių kalbos išlaikymas buvo suvokiamas kaip pagrindinis etninės tapatybės rodiklis, pagrindinis veiklos

nei lietuviškai. Karčiauskaitė (2008: 40) cituoja 1934 m. apie mokyklas „Naujojo Romuvoje“ rašiusį Fabijoną Kemėšį, kuris apie parapinėse lietuvių mokyklose dirbusias vienuoles atsiliepia taip: „Visos jos Lietuvą ir jos reikalus užjaučia labiau principiškai, nes jos arčiau nepažįsta. <...> Tarp savęs jos dažniausia kalbasi angliškai, nes joms tai ir lengviau, ir maloniau. Tai argi nuostabu, kad su lietuvišku vaiku, atėjusiu jau į mokyklą, su geresniu pažinimu anglų kalbos nei lietuvių – seselė mokytoja kalbasi daugiausiai anglų kalba; ir net kada ragina mylėti Lietuvą ir jos kalbą ir namie kalbėtis lietuviškai – tą viską pasako ne lietuviškai, o angliškai.“ Kaip matyti iš šios citatos, nors ir turėta didelio noro išlaikyti lietuvių kalbą ir tapatybę, vis dėlto perėjimas į anglų kalbą vyko sparčiai.

ženklas ir kaip galimybė parodyti savo skirtingumą nuo ankstesnės emigracijos bangos.

Didžioji dauguma kokybiniams interviu kalbintų respondentų sieja tapatybę ir lietuvių kalbą, ypač tie, kurie lietuvių kalbą moka ir kurie stengėsi / stengiasi išmokyti savo vaikus. O tapatybės su lietuvių kalba nesieja paprastai tie respondentai, kurie nemokė / neišmokė lietuviškai kalbėti savo vaikų arba jų vaikai suaugę nekalba lietuviškai. Tačiau viena respondentė, kuri puikiai kalbėjo lietuviškai, savęs lietuve nelaiko, vadina save „amerikiete, kuri moka lietuvių kalbą“ ir tik paklausta patikslina, kad yra lietuvių kilmės:

33

R: *Amerikiete. Amerikiete, kuri žino lietuvių kalbą.*

T: *Lietuve nevadinat savęs?*

R: *Nea.*

T: *O kaip prisistatot? Su nepažįstamu žmogum kalbat, jis klausia: kas jūs?*

R: *Aš tai pasakau: lietuvių kilmės. Lietuviškas vardas, mama lietuvė. Man asmeniškai būtų sunku pasakyti, kad aš lietuvė, nes kraujo atžvilgiu aš nesu pilna lietuvė, mano tėvas tai italas ir bulgaras, bet tas faktas, kad aš augau be jo, kad aš lietuviškai galiu kalbėti, ir galiu skaityti, ir rašyti ir t. t. Bet aš gimus Amerikoj ir man vis tiek lengviau išsireikšti anglų kalboj ir didesnė dalis mano gyvenimo yra viskas anglų kalboj. Vyras amerikietis, ir man, apart sesers, aš neturiu šeimos čia, nes mama mano persikraustė į Lietuvą, tai mano ta kasdienybė yra daugiau amerikoniška negu lietuviška. (JAV, moteris, 37, K3)*

Savo pasirinkimą ji motyvuoja tuo, kad ji lietuvė tik pagal mamą, kad ji geriau kalba angliškai nei lietuviškai ir kad jos kasdienybė yra amerikietiška. Vadinasi, net ir mokėdami lietuvių kalbą, respondentai nebūtinai save tapatina su lietuviais.

Apibendrinant šį skyrių galima sakyti, kad yra pripažįstama, kad lietuviai gali nemokėti lietuvių kalbos, tačiau kalba suvokiama kaip vienas iš pačių svarbiausių veiksnių, formuojančių lietuvišką ar iš dalies lietuvišką tapatybę. Tačiau lietuvių kalbos mokėjimas, nors yra ir labai svarbus veiksnys, formuojantis tapatybę, ne visada yra pagrindinis ir ne visuomet atsveria kitus tapatybę formuojančius veiksnius: kraujo ryšius, gimimo šalį, geriausiai mokomą kalbą, kasdienį gyvenimą.

4.2.2.4. „Seniausia gyva kalba pasaulyje“

Prie idėjos „lietuvis turi išlaikyti lietuvių kalbą“ antrosios bangos emigrantų atveju glaudžiai šliejasi kita idėja – kalbos išlaikymas yra „garbės ir orumo ženklas“, tam tikras būdas parodyti savo pasipriešinimą sovietinei okupacijai ir norą atgauti Lietuvos nepriklausomybę. Šie emigrantai aiškiai suvokė, kad grįžti į Lietuvą nėra jokių galimybių, tačiau, kaip matyti iš 34 pavyzdžio, stengėsi išlaikyti kalbą:

34

R: *Yra tokių, kurie galvoja: kokio čia prasmė, mes niekad negrįšim į tą Lietuvą, bet vis tiek, jeigu net negrįši į Lietuvą, juk kalba čia yra, seniausia gyva kalba pasaulyje, yra šioks toks onoras [garbė] ją mokėt, ne tiek, kad gerai [praktiška], niekad negalėjom savo vaikam sakyti, kad praktiška, kadangi jau tikrai jau buvom giliai įsitikinę, kad Lietuva niekad nebus laisva, bet mes sakėm, kad yra garbė. Jūs turit išlaikyt tą kalbą, kadangi mes nežinom, kas ten darosi, ten rusifikacija labai veikli vyksta, tai mes maždaug dėl tokių visokių priežasčių išsaugojom tą kalbą savo namuose. (JAV, moteris, 68, K1+, 67 metai ne Lietuvoje)*

Iš šių tyrimo dalyvės minčių aiškėja, kad buvo stengiamasi ne tik dėl kalbos išlaikymo šeimoje, bet ir dėl pačios kalbos – moteris teigia, kad jos tėvai ir ji pati savo šeimoje norėjo išsaugoti pačią kalbą, nes buvo galvojama, kad lietuvius Lietuvoje gali surusinti ir jie gali prarasti lietuvių kalbą.

Iš tyrimo duomenų išryškėja dar vienas aspektas, susijęs su kalbinėmis nuostatomis. Ir antrosios bangos emigrantus, ir emigravusius po nepriklausomybės atkūrimo vienija idėja, kad lietuvių kalba prestižiška, kad ji – „viena seniausių pasaulio kalbų“:

35

R: *<...> pavyzdžiui, Amerikos visuomenėj, jeigu tu moki anglų kalbą, nu ir kas maždaug, o jeigu tu moki lietuvių kalbą, tai jau kažkas yra tokio, kaip sakant, unikalaus ir, tarkim, prestižiško, tai jau galima į tą pusę sukti, kad lietuvių kalba jau yra šioks toks prestižas ir taipogi yra prestižas pasakyti, vat žinai, kad aš čia moku lietuvių kalbą, ir čia ne šiaip kokio, o čia jinai yra labai sena ir vos ne visos kalbos iš jos kilo ir čia jinai seniausia ir taip toliau ir panašiai. Tai va ta prasme, tam tikras prestižas, tam tikras pasididžiavimas tikrai yra. (JAV, vyras, 33, K1, 11 metų ne Lietuvoje)*

Tai, kad tikima, jog lietuvių kalba – viena seniausių kalbų, atsiskleidžia ne tik šioje, trečiosios bangos emigranto nuomonėje, bet ir ankstesniame 34 pavyzdyje, antrosios bangos emigrantų vaiko kalboje. Suprantama, ne visi mano, kad lietuvių kalba prestižiška visur, kai kurie žvelgia į ją dominuojančios visuomenės akimis, mato, kad jos nėra kur vartoti, kad ji mažai kam žinoma, prestižiškumą vertina iš praktiškumo (darbas, galimybė susišnekėti), tačiau neneigia jos prestižo ir didžiavimosi ja apskritai.

4.2.2.5. Ar lietuvių kalba turi būti taisyklinga?

Šalia simbolinių ir praktinių paskatų išlaikyti lietuvių kalbą, labai ryškus siekis apsaugoti pačią kalbą. Apie tai jau buvo užsiminta kalbant, kad antrosios bangos emigrantai bijojo, jog lietuvius surusins (34 pavyzdys). Emigrantų manymu, lietuvių kalba turi būti „švari“, „gryna“, „be kitų kalbų priemaišų“, be tarmybių, be žargono. Kad taisyklinga kalba labai gerai vertinama, matyti ir iš kiekybinių, ir iš kokybinių duomenų. Iš kiekybinės apklausos (žr. 21 lentelę) taip pat aiškėja, ar respondentai stengiasi kalbėti taisyklingai.

Stengiuosi lietuviškai kalbėti taisyklingai / JAV	N	Proc.
Visiškai sutinku	207	47%
Sutinku	169	39%
Nei sutinku, nei nesutinku	23	5%
Nesutinku	11	3%
Visiškai nesutinku	10	2%
Nepritaikoma	18	4%
Iš viso:	438	100%

21 lentelė. Respondentų nuomonė apie tai, ar stengiasi kalbėti lietuviškai taisyklingai

Kaip matyti iš duomenų, didžioji dauguma (86 proc.) visiškai sutinka ir sutinka su teiginiu, kad stengiasi kalbėti taisyklingai ir tik labai nedidelė dalis respondentų (5 proc.) nesutinka ir visiškai nesutinka su šiuo teiginiu, vadinasi, taisyklingas kalbos vartojimas vertinamas kaip prestižiškas.

Siekį vartoti „tikrą“ kalbą, taip parodyti savo skirtumą nuo ankstesnių ekonominių emigrantų, išvelgia ir Bartha (2005: 25), kuri teigia, kad

nestandartinės, tarminės kalbos vartojimas, kodų maišymas pokario emigrantų vengrų buvo suvokiamas kaip žemas prestižas. Kalbinti šio tyrimo dalyviai taip pat prisimena, kad iš pirmosios bangos emigrantų kalbos buvo šaipomasi:

36

R: *Mūsų jaunimas [gimę JAV] truputį bijo, kad iš jų šaipysis [dabar atvažiuavę lietuviai], iš jų lietuvių kalbos. Ir gali būti, kadangi mes šaipėmės iš pirmabangių kalbos atvažiuavę (juokiasi), iš jų kalbos. (JAV, moteris, 68, K1+, 67 metai ne Lietuvoje)*

Griežtas nusistatymas vartojamos kalbos varianto atžvilgiu ypač išryškėja vertinant lietuvių iš Lietuvos kalbą. Viena vertus, tyrimo dalyviai jaučiasi taip, kad lietuviai iš Lietuvos moka kalbą geriau, kita vertus, smerkia juos dėl lietuvių kalbos nesaugojimo:

37

T: *O kaip jūs manot, jūsų kalba skiriasi nuo tų, kurie dabar Lietuvoj gyvena?*

R: *O, tai, aš manau, mano kalba daug silpnesnė. Aš manau, aš manau, mano tarmė gal kitokia yra, amerikonizmą įdedu, bet taipogi aš turiu pasakyti Lietuvos lietuviai labai daug anglišku žodžių vartoja, kur mes nevartojam. Mum labai skauda, kad sako „lyderis“, „startas“, „finišas“ ir „halas“, tai kokie čia lietuviški žodžiai? (Juokiasi.) Kas blogai su „vadas“ ir „pradžia“, „pabaiga“? Kartais mes gal net aiškiau ir tariam negu dabartinėj Lietuvoj pačioj. (JAV, vyras, 74, K1+, 70 metų ne Lietuvoje)*

Trečiosios bangos emigrantai taip pat nusiteikę griežtai, nesupranta, netgi pyksta dėl to, kad lietuviai, ypač vaikai, Lietuvoje vartoja angliškus žodžius (38 pavyzdys). Jie taip pat, kaip ir antrosios bangos emigrantai, mano, kad lietuviai Sovietų sąjungos metais labai greitai perėjo prie rusų kalbos, o dabar taip pat greitai eina prie anglų kalbos (39 pavyzdys).

38

R: *Ir dabar tas yra, kad Lietuvoj vaikai jau angliškai... Žiūriu, kad jie kartais... Lietuvoj vaikai, jiems smagu ką nors irgi iš jos [dukros] pasisemt angliškai, ir tas žargonas, man atrodo, angliškas jau populiarus tarp jaunimo Lietuvoj, tai jinai kartais grįžta, juokiasi. Jai atrodo juokinga tai, nors ten kitaip atrodo... Kodėl tiem lietuviams reikia to žargono angliško? (JAV, moteris, 40, K1, 12 metų ne Lietuvoje)*

39

R: *Jo, labai įdomu, aš kai nuvažiuoju į Lietuvą, žinai, aš esu čia daugiau kaip dvidešimt metų, man sako, kad akcento nepraradęs, žinai, žmogus, lietuviško, man atrodo, čia žemaičių privilegija yra neprarasti, visi kiti, žinai, išvykę iš vienos, iš kitos pusės lietuviškos po trijų metų užmiršta lietuviškai jau ir šneka su tokiu dainuojančiu galu, man atrodo, [neaišku] Lietuvoj kaip anksčiau buvo uoliai buvo prisidavę, žinai, rusiškai, nusirusinimui, dabar labai gražiai nusianglingę visi esat, aš visai neseniai buvau Lietuvoj, tai, žinai, toks buvo įspūdis gražus, kad... (JAV, vyras, 50, K1, 22 metai ne Lietuvoje)*

Kaip matyti iš 39 pavyzdžio, tyrimo dalyvis didžiuojasi, kad per daugiau nei dvidešimt emigracijos metų jo lietuvių kalba neįgavo anglų kalbai būdingos intonacijos, įdomu tai, kad jis sieja tai su žemaitišku, su žemaičių užsispyrimu ir karingumu:

40

R: *[Jei] leistumeis į kokius nors vikingų laikus <...> [kur vikingai] plaukdavo per visokius, žinai, Dauguvą ir kitas ten, į Rusijos kraštus plaukė ten sėkmingai, per Nemuną nepraplaukė, žinai, tai čia reikėtų sakyti „ačiū“ žemaičiams“.* (JAV, vyras, 50, K1, 22 metai ne Lietuvoje)

Šis tyrimo dalyvis teigia, kad asmenys, emigravę iš kitų Lietuvos vietų, labai greitai įgyja svetimą lietuvių kalbai intonaciją. Kaip ir emigrantus, kurie kalba su „akcentu“, taip ir besikeičiančią lietuvių kalbą Lietuvoje jis vertina neigiamai, pašiepia, mano, kad tikras lietuvis turi kalbėti švariai, jo kalboje neturi jaustis kitų kalbų įtaka.

Ypač ši griežta nuostata išryškėja kiekybinės apklausos atviruose atsakymuose, manytina, kad anonimiškumas leidžia atviriau ir griežčiau išreikšti savo nuomonę nei kalbant akis į akį. Paklausti, kuo skiriasi jų ir Lietuvoje gyvenančių lietuvių kalba, didžioji dauguma respondentų teigia, kad nevartoja anglicizmų, rusicizmų, barbarizmų ir keiksmazodžių:

41

R: *Lietuvoje dažnai naudojami iš kitų kalbų žodžiai su lietuviškomis galūnėmis, pvz., nacija, aplodismentai ir kt.*

R: *Lietuvoje daug anglišku žodžių su lietuviška galūne.*

R: *Mano kalboje beveik nėra rusicizmų ir anglicizmų, sąmoningai jų atsikratau.*

R: *Nevartoju anglicizmų.*

R: *Nenaudoju „tarptautinių“ žodžių.*

R: *Per daug anglų žodžių įtraukti į „naują“ lietuvių kalbą.*

R: *Stengiamės kalbą išlaikyti švaria, be rusicizmų ir keiksmožodžių.*

R: *Vartoju mažiau barbarizmų, „tarptautinių“ žodžių.*

R: *Vartoju daugiau literatūriškus žodžius nei mano giminės ar draugai, gyvenantys Lietuvoje.*

R: *Vartoju geriau lietuvių kalbą nei Lietuvoje gyvenančių lietuvių visuma.*

Iš visų atsakusių į šį atvirą kiekybinės apklausos klausimą tik keli respondentai iškėlė mintį, kad jų pačių kalboje daug anglicizmų, kad jie mano, jog tai bendras jaunimo bruožas:

42

R: *Nauduju nemažai anglišku žodžių tiesiog pridėdama jiems lietuvišką galūnę – ypač su studijų ar darbo terminologija, kurią pirmiausia išmokau angliškai ir sudėtinga rast lietuviškus atitikmenis. Nemažai lietuvių jaunimo, kad ir gyvenančių Lietuvoje, taip daro.*

Iš šių nuomonių matyti, kad respondentai galvoja kalbantys geriau, švariau, taisyklingiau, kad jie nepripažįsta tarptautinių žodžių ir neigiamai vertina tokį kalbos variantą, kuriuo dabar kalbama Lietuvoje.

Kaip minėta, respondentai galėjo rinktis, kokia kalba pildyti kiekybinę apklausą internetu. Dalis respondentų iš JAV ją pildė angliškai. Taigi jie aiškindami, kuo skiriasi jų ir lietuvių Lietuvoje kalba, tą daro angliškai. Nors reikšdami savo mintis vartoja kitą kalbą, nors ir pripažįsta, kad kalba senesniu lietuvių kalbos variantu, jie vis dėlto teigia, kad jų lietuvių kalba „tikresnė“, „grynesnė“, „švaresnė“:

43

R: *I learned the older (pre-war) Lithuanian as a child and when I travel to Lithuania, I hear a version that has some Russian and American influences there [Aš išmokau prieškarinio lietuvių kalbą, o kai buvau Lietuvoje, išgirdau lietuvių kalbos versiją, kuri paveikta rusų ir anglų kalbos].*

R: *Our language is the same language spoken prior to WWII... However; the present language in Lithuania has taken on Russian and polish words or word-endings... Ours is more pure/original [Mūsų kalba tokia pati, kokia kalbėjo prieš Antrąjį pasaulinį karą... Tačiau dabartinė kalba*

Lietuvoje turi daug rusų ir lenkų kalbų žodžių arba nelietuviškų žodžių su lietuviškomis galūnėmis... Mūsų yra „grynesnė“, „tikresnė“].

R: *My Lithuanian is cleaner, no Russian vocabulary* [Mano lietuvių kalba švaresnė, be rusiškų žodžių].

Tikėtina, kad šie respondentai bent šiek tiek moka ar mokėjo lietuviškai, tačiau jie pasirinko pildyti internetinę apklausą angliškai, nes anglų kalba dažniau vartojama, tad išreikšti savo mintis lengviau ir paprasčiau. Gali būti, kad anglų kalba pasirinkta ir todėl, kad pernelyg nepasitikima savo kalbos žiniomis, skaitymo ar rašymo įgūdžiais ar galbūt iš viso nemokama rašyti. Galima daryti prielaidą, kad kalba pasikeičia, nebeužtenka kompetencijos ją vartoti, o nuostatos paveldėtosios kalbos atžvilgiu išlieka.

Iš kiekybinių duomenų taip pat atsiskleidžia noras kalbėti kuo lietuviškiau, nevartojant kitų kalbų žodžių (žr. 22 lentelę). Kaip matyti iš duomenų, beveik trys ketvirtadaliai (72 proc.) visiškai sutinka ir sutinka su teiginiu, kad stengiasi vartoti tik lietuviškus žodžius kalbėdami lietuviškai ir tik nedidelė dalis respondentų (12 proc.) nesutinka ir visiškai nesutinka su šiuo teiginiu, vadinasi, stengimasis kalbėti nevartojant kitų kalbų žodžių yra vertinamas kaip tinkamas kalbėjimas, galima kelti prielaidą, kad respondentai jį suvokia kaip prestižišką.

Stengiuosi vartoti tik lietuviškus žodžius kalbėdamas lietuviškai / JAV	N	Proc.
Visiškai sutinku	158	36%
Sutinku	159	36%
Nei sutinku, nei nesutinku	55	13%
Nesutinku	33	8%
Visiškai nesutinku	18	4%
Nepritaikoma	15	3%
Iš viso:	438	100%

22 lentelė. Respondentų nuostata dėl to, ar stengiasi vartoti tik lietuviškus žodžius kalbėdami lietuviškai

Galima manyti, kad noras kalbant lietuviškai nevartoti tarptautinių žodžių yra susijęs su idėja išsaugoti „pačią seniausią gyvą kalbą“ ir su

nuostata, kad taisyklingas kalbėjimas yra kalbėjimas vartojant tik lietuviškus žodžius.

Gali būti, kad nusiteikimą kalbėti taisyklingai ir lietuviškais žodžiais lemia tai, kad pokariu išvažiavę emigrantai iš Lietuvos išsivežė idėją apie taisyklingą lietuvių kalbą. Tarpukario Lietuvoje lietuvių kalba buvo norminama, apie kalbos dalykus buvo kalbama visuomenėje, tad išvažiavusieji galėjo būti naujai kuriamos bendrinės lietuvių kalbos vartotojai ir puoselėtojai. Be to, nuolatinis spaudimas iš dominuojančios – anglų – kalbos pusės, nuolatinės pastangos vengti anglicizmų emigracijoje vartojamoje lietuvių kalboje lemia tam tikrą konservatyvumą.

Po nepriklausomybės atkūrimo atvažiavę asmenys taip pat galėjo jau Lietuvoje būti perėmę kalbos „gryninimo“ idėją, nes bendrinė lietuvių kalba Lietuvoje laikoma prestižiška, bendrinė lietuvių kalba ir dabar yra tvarkoma, norminama. Loreta Vaicekauskienė ir Ėrika Sausverde (2012) mano, kad „lietuvių kalbos, kaip ir daugelio kitų su nacionaline valstybe atsiradusių ir įtvirtintų bendrinių kalbų, standartizavimo ideologijos atsiremia į bendrinės kalbos istoriją ir yra paženklintos nacionalinės valstybės sampratos, kuriai viena tauta, viena kalba ir viena valstybė sudaro nedalomą visumą. Bendrinė kalba čia yra „vienos kalbos“ koncepto pagrindas, ji iškeliamą aukščiau kitų kalbos atmainų – visų pirma, tarmių. Lietuvoje ši samprata nekinta jau gerą šimtą metų. Šiandieniniame oficialiame ideologiniame diskurse ir toliau palaikoma bendrinės kalbos viršenybė, motyvuojant, kad tik „taisyklinga“ kalba garantuoja tautai išlikimą“. Be to, tikėtina, kad trečiosios bangos emigrantus taip pat veikia seniau gyvenančių antrosios bangos emigrantų nuotaikos.

Panašios nuostatos taisyklingos standartinės kalbos atžvilgiu rastos ir kituose tyrimuose. Lytra (2011: 89–90), Londone, Didžiojoje Britanijoje, tyrusi turkų tėvų, leidžiančių vaikus į šeštadienines mokyklas, nuostatas apie turkų kalbos išlaikymą, pažymi, kad tėvai nori, jog šeštadieninėse mokyklose būtų mokoma standartinio turkų kalbos varianto. Šis variantas susiformavo pagal Vakarų Turkijos išsilavinusio elito kalbą kuriant Turkijos respubliką po

Osmanų imperijos griūtis apie 1920 m. Šis standartinis variantas nuo to laiko suvokiamas kaip prestižiškas, atveriantis galimybę mokslo ir ekonominiam mobilumui. Taip pat jis siejamas su modernios turkų tautos susiformavimu. Bet šis variantas gali labai skirtis nuo to, kurį vartoja emigrantai namie Londone, nes jų kilmės vietos gali būti labai įvairios (skirtingais variantais kalbama pačioje Turkijoje, dar kitokiu variantu kalbama Kipre), tačiau tėvai pritaria šio varianto pasirinkimui ir mano, kad būtent standartinio varianto ir turi būti mokama mokykloje.

Taip pat Lytra (2011: 91) atkreipia dėmesį, kad kai kurie tėvai kaip svarbiausią priežastį, kodėl jie leidžia vaikus į šeštadieninę mokyklą, nurodo norą, kad vaikai išmoktų standartinį variantą, nes juo kalbantis asmuo atrodo labiau išslavinęs ir daugiau žinantis. Kita vertus, yra ir praktinių priežasčių, dėl kurių šis standartinis variantas populiarus, jis yra tapęs *lingua franca* tarp pačių turkų Londone, jei asmuo nori laikyti turkų kalbos egzaminą, jis turi mokėti standartinį variantą. Kaip ir lietuviai bei lietuvių kilmės šio tyrimo dalyviai, taip ir Lytros apklausti tyrimo dalyviai, teigia, kad jiems patinka kalbėti standartine kalba, nes ji yra „švari“, „tikra“ turkų kalba. Mokslininkė (ibid., p. 92) teigia, kad tokios jų nuostatos rodo, kad regioninius variantus jie suvokia kaip „nešvarius“, „užterštus kitų kalbų“. Taigi teigiama kultūrinė vertė suteikiama būtent standartiniam variantui.

Kalbos standartizacijos idėja yra labai stipri ir lemia, viena vertus, vienu kalbų išlaikymą, kita vertus, kitų kalbų išnykimą. Puristinės nuotaikos gali padėti išlaikyti kalbą. Bartha (2005: 31), po savo tyrimo su JAV gyvenančia vengrų etnine bendruomene prieina išvadą, jog puristinis nusiteikimas lemia tai, kad vengrų kalbos situacija kuriam laikui stabilizavosi, kad konservatyvus nusiteikimas padeda išlaikyti paveldėtąją kalbą. Darbe jau anksčiau minėtas žydų išėivių iš Ispanijos kalbos išnykimas Turkijoje buvo nulemtas stiprios turkų kalbos ideologijos. Spolsky's (2009: 26) aprašo Heinrich (2004) tyrimą, kuriame teigiama, kad ryukyu grupės kalbų (Japonija) nykimas ir perėjimas prie standartinės japonų kalbos buvo nulemtas nuostatos, kad standartinis variantas – tai „tautinės vienybės, modernumo, progreso ir vystymosi

simbolis“. Ryukyu kalbas siekiantys atgaivinti aktyvistai nesėkmingai kovoja su tokia kalbine ideologija ir pralaimi.

Taigi standartinės kalbos kaip siekiamybės idėja gali suformuoti nuostatas, lemiančias kalbos išlaikymą, arba kaip tik trukdyti ją išlaikyti, nes tai gali tapti pernelyg sunkiu uždaviniu tėvams.

4.2.2.6. „Vaikai kalba taip, kaip lietuviai Lietuvoje“

Dar vienas aspektas, susijęs su kalbos ideologija, yra tėvų noras išmokyti vaikus kalbėti lietuviškai taip, kaip kalba gimtakaliai Lietuvoje. Iš kokybinių interviu matyti, kad tyrimo dalyviai labai teigiamai vertina vaikų išmokymą kalbėti taip, lyg jie būtų gimę ir augę Lietuvoje, tai sukelia pasididžiavimą ir tėvų, ir taip išmokusių vaikų akyse:

44

R: *Kartais labai įdomu, nes kartais visai nesijaučia, kad mano kalba ne tokia gera, švari. Bet vis tiek buvo toks atvejis, kai susipažįsti su žmonėm, ypač Kalgary čia buvo keletą gerų atvejų, ir jie klausia: „O kada tu atvažiavai iš Lietuvos?“ – „Aš čia Kanadoj gimęs“ – „Nejaugi...“ (JAV užaugęs, vyras, 40, K2)*

Tačiau nekalbantys taip, kaip lietuviai Lietuvoje, jaučiasi nevisaverčiai, ir nemano, kad gali vadintis lietuviais:

45

R: *Taip, tas yra truputį juokinga Lietuvoj, nes žiūri į mane kaipo amerikietę, man kartais net nereikia pasisakyt, aš net nežinau, kaip reaguotų, jeigu aš sakyčiau, jeigu aš vadinčiaus lietuvaite. Nes beveik tuoj pat iš kalbos, kaip aš kalbu ir intonacija, ir visa ką, aš skiriuosi iš tų, kur Lietuvoj gyvena, tai iš to taško jau jie žino, kad aš ne [lietuvė]... (JAV, moteris, 37, K3)*

Kaip matyti iš šio pavyzdžio, respondentė jaučiasi neturinti teisės save vadinti lietuve, nors lietuviškai kalba puikiai, su vos jaučiamu antrosios bangos Amerikos lietuviams būdingu akcentu. Taigi galima daryti prielaidą, kad tie, kurie moka lietuviškai tik truputį, negali įvardyti savęs kaip lietuvių ir sakosi

esą „lietuvių kilmės“, nors pagal savo šaknis, istoriją, tradicijas galėtų vadintis lietuviais.

Panašias nuostatas išreiškia jau anksčiau minėti Lytros (2011: 94–95) tirti tėvai, leidžiantys vaikus į turkiškas šeštadienines mokyklas. Vertindami savo vaikų ir savo pačių (jei gimę ne Turkijoje) turkų kalbą, pasiektą pažangą, jie lygina ją su gimtakalbio iš jų kilmės vietos (Turkijos regiono ar Kipro) kalba. Jų nuomone, gimtakalbis yra tas, kuris gali kalbėti be akcento taip, kaip kiekvieną dieną kalba vietiniai skirtinguose miestuose, miesteliuose ar kaimuose, kalboje turi būti girdima, iš kur tu esi kilęs, o su standartine kalba tai nesusiję. Jei vaikai kalba taip, kaip gimtakalbiai iš kilmės vietos, jei kilmės vietoje aplinkiniai nesupranta, kad jie čia negyvena, tai sukelia tėvams pasididžiavimo jausmą (ibid., p. 95). Toks kalbėjimas, kaip kalba vietiniai, kuriame atpažįstamas regionas ir kuris yra be akcento, suvokiamas kaip būtina turkiškos tapatybės dalis. Jei vaikai ar patys respondentai kalba su akcentu, tuomet tai suvokiama kaip galima gėda, drovėjimosi priežastis, kaip kliūtis grįžti į kilmės šalį. Taip pat toks kalbėjimas sukelia baimę būti išjuoktam (ibid., p. 96). Taigi kalbėjimas taip, kaip kalba vietiniai kilmės vietoje, turkų kilmės emigrantams, kaip ir lietuvių kilmės emigrantams, atrodo vertingas, jis padeda sukonstruoti tapatybę.

Panašų dalyką atskleidė Lichačiovos tyrimas (2014: 124). Jos tirti rusai ir rusakalbiai, gyvenantys Lietuvoje, teigė, kad Rusijoje į juos žiūri kaip į užsieniečius, nes jų kalboje girdimas akcentas, kurį kai kurie vadina baltišku akcentu, kad jų kalboje girdimas balsių pailginimas, kitokia intonacija, kitokios sandaros sakiniai. Taigi iš šio tyrimo matyti, kad palyginti nedideli kalbiniai skirtumai atskiria rusus ir rusakalbius iš Lietuvos, kurių rusų kalba yra gimtoji kalba ar viena iš gimtųjų kalbų, nuo rusų iš Rusijos.

Shulamit Kopeliovich (2013: 255) atkreipia dėmesį, kad tėvai, kurie vertina savo vaikų kalbėjimą pagal tai, kiek jų kalba artima gimtakalbiams, nepavykus to pasiekti, jaučiasi taip, lyg būtų patyrę nesėkmę. Tokiu atveju tikėtina, kad jie nuleis rankas ir nebevykdys savo užsibrėžtos kalbų vadybos arba nusileis vaikų norams. Mokslininkė teigia (ibid., p. 256), kad tiesioginiai

nurodymai ir liepimas kalbėti paveldėtąja kalba, vengti kalbų maišymo vaikams yra tušti – tokios pastangos bergždžios ir neveiksmingos. Ji mano (ibid., p. 256), kad šeimos kalbų aplinką prastai veikia, jei tėvai vaikų kalbą vadina „negryna“, „maišyta“, „užteršta“, „laužyta“. Atlikusi tyrimą, ji prieina išvadą, kad vaikų kalbą reikia vertinti kaip dvikalbio vaiko pasiekimą, o ne kovoti su ja.

Stephenas Krashenas (1998: 41), analizavęs perėjimą prie dominuojančios kalbos, pastebi, kad nemažą vaidmenį šiame procese vaidina neįtikėjimo ir gėdos jausmas. Net gerai paveldėtąją kalbą kalbantys asmenys savoje bendruomenėje nuolat susiduria su žmonėmis, kurie už juos kalba geriau. Jei padarius klaidą yra pataisoma arba net pasijuokiama, žmogus gali jaustis sutriuškintas. Klaidų taisymas ir pastabos turi atvirkštinį rezultatą. Asmuo nenori rizikuoti ir padaryti klaidų, todėl kalba mažiau, kalbėdamas mažiau, gauna mažiau įvesties, mažiau įvesties reiškia mažesnę kompetenciją. Kadangi kalba yra bendruomenės žymiklis, toks uždaras ratas gali paskatinti atsiriboti nuo grupės (ibid., p. 41).

Spolsky's (2009: 22–23) taip pat pabrėžia, kad reikalavimai kalbos lygiui neturi būti per griežti. Jis aprašo Te Puni Koriki (2002) tyrimą, kuriame buvo tirtas maorių kalbos vartojimas ir kuriame klausama tėvų, kodėl jie nekalba su savo vaikais šia kalba. Dažniausiai buvo atsakoma, kad jie jaučia nevisavertiškumą ir bijo būti išjuokti vyresnių gimtakalbių vartotojų. Spolsky's teigia, kad jauni entuziastingi sionistai, kurie klydo kalbėdami hebrajiškai su savo laisviau kalbančiais vaikais, nesijaudino dėl vyresnės kartos nuomonės, kaip tą patiria gajinamų maorių, airių ar bretonų kalbų vartotojai.

Siekis išmokyti vaikus kalbėti taip, kaip gimtakalbiai kilmės šalyje, gali turėti priešingą rezultatą. Kadangi vaikai gauna per mažai kalbinės įvesties ir paprastai kalba su klaidomis, nebūdingomis gimtakalbiams, be to, juos veikia dominuojanti šalies kalba, kuri paprastai yra stipresnė jų kalba, tėvų ir bendruomenės narių pastangos išmokyti vaikus kalbėti paveldėtąja kalba tinkamai taisant jų klaidas, darant pastabas ar šaipantis, gali nutolinti nuo kalbos, sukelti baimę ją kalbėti. Tad, norėdami įvykdyti tokį savo tikslą, tėvai

turėtų stengtis padidinti galimybes bendrauti, skaityti, rašyti, klausyti lietuviškai, kad vaikas galėtų pagerinti savo kompetenciją. Taigi kalbos vertinimas pagal tai, ar vaikai kalba taip, kaip gimtakalbiai iš emigracijos šalies, gali sutrukdyti išlaikyti kalbą, nes neleidžia jai natūraliai vystytis, kisti, atima drąsą kalbėti tiems, kurie jaučiasi gerai jos nemokantys.

4.2.2.7. Ar praktiška mokėti lietuvių kalbą?

Iš kiekybinės apklausos (žr. 18 lentelę) matyti, kad ne mažiau svarbus ir praktinis motyvas – „kad galėčiau bendrauti su lietuviais, gyvenančiais Lietuvoje“ (svyruoja apie 60–70 proc.). Galima daryti prielaidą, kad respondentai nori bendrauti su lietuviais iš Lietuvos lietuviškai, nes supranta, kad bendravimas lietuviškai atveria daugiau galimybių palaikyti santykius, nesukuria bendravimo barjerų. Apie tai kalba emigracijoje gimusi tyrimo dalyvė (46 pavyzdys), ji pabrėžia kad būtent lietuvių kalba, žlugus Sovietų sąjungai ir atsivėrus sienoms, leido jai užmegzti santykius su giminėmis, artimai su jais bendrauti, be lietuvių kalbos ji to nebūtų galėjusi padaryti. Tokia draugystė jai labai svarbi, ji teigia, jog tai praturtina jos gyvenimą:

46

T: *O kaip jūs dabar vertinat, kaip jums dabar atrodo, tėvai elgėsi teisingai [griežtai reikalaujami kalbėti lietuviškai]?*

R: *Oi, labai. Aš labai dėkinga, kad aa jie tą kalbą man perdavė, kad... iš, nes po to, kai Lietuva išsilaisvino, aš net ir nežinojau, kad mes turėjom tenais tiek daug giminių. Mes baisiai daug giminių ten turim, tai dabar kad aš galiu važiuoti ir susikalbėti, ir draugauti su giminėm, mes skambinam vieni kitiem ir važiuojam kartu. Aš važiuoju, mes dabar šią vasarą vėl į Lietuvą važiuojam, praeitą vasarą aš į Indiją su savo pussesere [lietuve] važiavau. Tokios draugystės labai nuostabios, bet tikrai dėl to, kad mes galim susikalbėt. Be kalbos nebūtų tų draugysčių. Labai svarbios jos yra tos draugystės. (JAV, moteris, 65, K2)*

Kyla klausimas, kodėl asmenims iš K2 ir K3 (atitinkamai 57 proc. ir 54 proc.), kurie puikiai kalba angliškai, palyginti su K1 ir K1+ asmenimis (atitinkamai 15 proc. ir 34 proc.), yra svarbiau kalbėti lietuviškai su lietuviais, gyvenančiais ne Lietuvoje? Galima daryti prielaidą, kad jie lietuvių kalbą

vertina kaip bendrą užsienyje, ne tik JAV, gyvenančių lietuvių ir lietuvių kilmės asmenų kalbą. Kaip rašo Hatoss (2013: 3), tyrusi karo pabėgėlių iš Sudano, gyvenančių Australijoje, kalbos išlaikymą, yra linkstama palaikyti ryšius ne tik su kilmės šalimi, bet ir su bendruomenėmis kitose šalyse, taip pat su tomis bendruomenėmis, su kuriomis buvo gyventa emigracijos kelyje. Tai ypač būdinga pabėgėliams iš Sudano, kurie dešimtmetį gyveno įvairiose vietose (paprastai karo pabėgėlių stovyklose), kol įsikūrė Australijoje. Kaip ir pabėgėliai iš Sudano, taip ir antrosios bangos lietuviai, prieš apsistodami JAV ar kitose šalyse, nemaža laiko praleido Vokietijos karo pabėgėlių stovyklose ir kitur. Taigi, galima daryti prielaidą, kad lietuvių kalba tampa ir tarptautine kalba, kuria bendraujama su skirtingose šalyse gyvenančiais lietuviais.

Iš kokybinių interviu matyti, kad K1+ (šiuo atveju antrosios emigracijos bangos vaikai), K2 ir K3 asmenys dažnai draugauja daugiau su lietuviais ir lietuvių kilmės asmenimis nei su amerikiečiais. Suprantama, lietuvių draugų pasirinkimą lemia ne tik noras bendrauti lietuviškai, bendra gyvenimiška patirtis, bet ir patogumas:

47

R: <...> mes sužinojom, kad mes negalim kviest ir lietuvių, ir amerikiečių į tą patį balių, jeigu ruošiam balių amerikiečiams, tai jiem, o kitą balių lietuviams, kadangi mes užsimirštam, pamatom lietuvių, kalbam lietuviškai, o amerikiečiai vargšiuškai sėdi, nežino, kas darosi (juokiasi). (JAV, moteris, 68, K1+, 67 metai ne Lietuvoje)

Viena tyrimo dalyvė pabrėžia buvusi išskirtinė tarp lietuvių ir lietuvių kilmės asmenų, nes mokėjusi suderinti draugystę:

48

R: Čia irgi yra išskirtinis dalykas su manim, beaugdama aš turėjau lietuvius draugus ir amerikiečius. Dauguma iš mano lietuvių draugų draugavo tik su lietuviais. Nors jie lankė anglišką mokyklą, jų bendravimas su kitais buvo bendrai tik su lietuviais. (JAV, moteris, 37, K3)

K1 ir K1+ (iš trečiosios emigracijos bangos) asmenys taip pat turi lietuvių draugų JAV, tačiau jie pabrėžia, kad bendravimui labai trūksta laiko:

49

R: *Draugai? Dauguma lietuviai, kai kurie amerikonai, tai...*

T: *Lietuviai iš kurios bangos?*

R: *Naujos. Mano kartos, atvažiavusių...*

T: *Ne anūkai, ne vaikai tų antrabangių?*

R: *Ne. Ne, su jais mes palaikom irgi gerus santykius, bet dažnai nesimatom – per šventes kokias, čia būna, bažnyčioj būna baliai festivaliai, ten su jais bendraujam, labai smagu, bet, bet taip nėra, kad labai artimai. Bendrauti čia nėra kada, čia visi per daug užsiėmę. Dar tie naujesni lietuviai, kur atvažiavę, tai pusė be darbo, tai yra laiko daug. Kur rimtesni, visi užsiėmę darbais savais. (JAV, vyras, 33, K1+, 14 metų ne Lietuvoje)*

Neseniai atvažiavę turi daug laiko skirti įsitvirtinti: mokytis kalbą, siekti karjeros, todėl ir laiko bendrauti nėra daug. Be to, su ankstesnės bangos lietuviais ir lietuvių kilmės asmenimis jų nesieja bendra gyvenimo patirtis ir prisiminimai, šie dalykai juos labiau sieja su jų bangos emigrantais ir su lietuviais iš Lietuvos. Tačiau reikia atkreipti dėmesį, kad antrosios bangos emigrantai sąmoningai renkasi draugus lietuvius ir lietuvių kilmės asmenis ir tą pasirinkimą aiškiai įvardija, taip pat pabrėžia, kad tą daro ir dėl kalbos:

50

R: *Socialiai, sakyčiau, daugiausiai lietuviškai, socialiai. Mūsų geriausi draugai yra lietuviai, tai pasirinkimo [klausimas], kai mes keliones važiuojam ar ką, tai mes daugiausia kalbam, kad taip išėjo, kad mūsų geriausi draugai yra lietuviai. Irgi mes dar angliškai kartais pakalbam, bet irgi dažniausiai irgi lietuviškai kalbam, jo. (JAV, vyras, 74, K1+, 70 metų ne Lietuvoje)*

Taigi tolesnių kartų ir ilgiau gyvenančių JAV lietuvių bendravimas yra sąmoningas pasirinkimas, suvokiant, kad bendravimas su lietuviais, viena iš galimybių vartoti kalbą už namų ribų.

Iš kokybinių duomenų taip pat atsiskleidžia ir kiti praktiniai kalbos mokėjimo motyvai. Vieni tyrimo dalyviai pabrėžia, kad yra gerai tiesiog mokėti daugiau nei vieną kalbą:

51

R: *Jūs [vaikai] esate lietuviai, čia yra jūsų kraujas, gyvenime niekad nepakenks, jeigu tu dvi kalbas mokėsi. Ir jie ir jie tai tą labai suprato ir ir per daug nesispardė. (JAV, vyras, 74, K1+, 70 metų ne Lietuvoje)*

Kiti tyrimo dalyviai atskleidžia, kad jie lietuvių kalbą, t. y. kitą kalbą nei dominuojančios visuomenės kalba, suvokia kaip būdą praplėsti akiratį, jie galvoja, kad kalba padeda suvokti savo kilmę, dvikalbis žmogus gali į pasaulį pažvelgti skirtingų kultūrų akimis:

52

R: *Lietuvių kalba ir lietuvių kultūra yra didžiausia dovana, kurią mums tėvai davė. Praturtino mūsų gyvenimą, davė dvi kultūras, dvi vietas, kurias galim vadinti namais, ir ir tas, sakyčiau, yra labai brangus dalykas, ir mes žinom, kas mes esam. (JAV, moteris, 68, K1+, 67 metai ne Lietuvoje)*

53

T: *Negraži lietuvių kalba, bet mokat ją?*

R: *Jo.*

T: *Ar jums svarbu mokėt lietuviškai?*

R: *Man yra svarbu mokėt kitą kalbą. Man taip išėjo gyvenime, kad ta kita kalba yra lietuvių kalba. Mes kaip su vyru kalbėjom porą metų po to, kai pradėjom draugaut, mes taip kalbėjom apie ateitį mūsų: ir jeigu mes vieną dieną turėtumėm vaikų, aš sakiau, aš norėčiau su jais lietuviškai kalbėt, jam absoliučiai tas nepatiko ir jis nepriėmė to visai, ir aš sakiau: čia gali būti problema tarp mūsų, nes aš žinau, kad draugystėje turi būti kompromisai, bet aš žinau, kad čia yra vienas dalykas, kurio aš neatleidiu, nepaleisiu, čia aš sakiau, ypatingai čia, Amerikoje, kur bendrai nepripažįsta kitos kalbos, viskas turi būt angliškai, angliškai, angliškai, tai yra tik dovana žinot kitą kalbą, aišku, Los Andželij didžiausia dovana, tai mokėt ispanų kalbą, bet čia aš nemoku ispanų kalbos <...> Žinot kitą kalbą ir suprasti tą kultūrą iš tos kalbos, tai yra tik dovana, tai čia kaip aš priimu lietuvių kalbą... <....> Tai yra man didelė didelė dovana suprast ja kultūrą ir gyvenimą iš kitos perspektyvos, ne iš amerikoniškos perspektyvos, tai čia man yra didelė didelė dovana, aš vyrui sakiau, jeigu aš žinočiau ispanų kalbą, tai aš ispanų kalba su vaikais kalbėčiau, jeigu būtų prancūzų, tai būtų prancūziškai, nes kuo daugiau kalbų žinai, tuo tvirtesnis gyvenimas. (JAV, moteris, 37, K3)*

Kaip matyti iš 52 ir 53 pavyzdžių, lietuvių kalba suvokiama kaip tėvų dovanota dovana, kaip galimybė suvokti savo kilmę. „Kalbos kaip turto“, „kalbos kaip dovanos“ motyvas išryškėjo ne viename interviu. Kaip matyti 53 pavyzdyje, K3 tyrimo dalyvė lietuvių kalbą vertina iš kitos perspektyvos – kaip galimybę gyventi įdomesnį, kultūriškai įvairesnį gyvenimą. Kaip ir 52 pavyzdyje, šios tyrimo dalyvės nuomone, kalba – tai galimybė turėti

„dvejus namus“ ir „suprast gyvenimą ir kultūrą iš kitos perspektyvos.“ Tikėtina, kad tokios tyrimo dalyvių nuostatos suformuoja stiprią teigiamą kalbinę ideologiją ir norą perduoti lietuvių kalbą savo vaikams.

Mišrioje šeimoje gyvenantys tyrimo dalyviai ar tokie, kurių vaikai sukūrę mišrias šeimas, nors patys ir džiaugiasi išmokę lietuvių kalbą, labiau pabrėžia kultūrinių ir tapatybės dalykų praradimo svarbą, nemano, kad ateities kartos gali sklandžiai kalbėti lietuviškai. Viena tyrimo dalyvė (54 pavyzdys), kuri su savo dukromis lietuviškai kalba mažai, o daugiausia kalba angliškai, apie lietuvių kalbos mokėjimą, kultūros puoselėjimą ir ateities kartas mano taip:

54

R: *Mano draugė danė, aš su ja, mes daugiau turim tą patį supratimą <...> aš nežinau, ar ji laiko save Amerikos dane, bet man rodos, kad ji taip laiko save. Ir mes viena kitą, viena kitą gana gerai suprantam per tą, kad yra tokia antra kultūra. Aš savo, mano galvoj aš ją laikiau kaip toks antras beveik kambarys, kad yra du kambariai: vienas – angliškas, kitas – lietuviškas. O pas amerikiečius yra tik vienas kambarys (nusijuokia), tai įdomu toks, pereini visai į kitą vietą, į visai kitą kambarį. <...> Aš žiūriu, kaip čia skandinavai savo vaikus augina <...>. Kad tie vaikai gal nemoka skandinaviškai, bet jie visi grįžta į Skandinaviją pas gimines, jiems labai įdomu, čia yra skandinavų muziejus, dalyvauja, yra daug šokių grupių ir panašiai, tai jie išlaiko savo kultūrą per tai, kad jie keliauja atgal tenais, jų giminės čia. <...> Tai aš manau, kad realistiškai būt gal taip, aš tikiuos, kad išsilaikytų tas Lietuvos supratimas, per tokius ryšius. Aš nesitikiu, kad jie visi kalbės sklandžiai lietuviškai, mano anūkai. Bet bet kad išsilaikytų tas supratimas ir susidomėjimas tos kultūros ir palaikymas. (JAV, moteris, 65, K2)*

Kaip matyti iš 54 pavyzdžio, galimybę suprasti dvi kultūras tyrimo dalyvė apibūdina kaip „du kambarius“, kuriuose smagu pereiti iš vieno į kitą, ji teigia, kad tokią dovaną turi tik panašios patirties žmonės, kaip jos draugė danė, kuri, nors ir gimusi JAV, jaučiasi esanti danė ir yra nenutraukusi kultūrinių ryšių su tėvynainiais. Tyrimo dalyvė mano, kad amerikiečiai, kurie jau nutolę nuo savo šaknų, jai pavydi. Nors ji pati labai džiaugiasi kalbanti lietuviškai, mano, kad ateities kartos jau nekalbės ir tikisi, kad palaikys su

lietuviais kultūrinius ryšius, kurie jai pačiai atrodo labai svarbūs gyvenant JAV.

Ši tyrimo dalyvė, kurios viena dukra kalba lietuviškai neblogai, bet gėdijasi tą daryti, o kita daugiau supranta nei kalba ir nori pramokti lietuvių kalbos daugiau, mato, kad jos dukros noriai dalyvauja lietuvių bendruomenės veikloje, eina į susitikimus su lietuviais ir lietuvių kilmės asmenimis, dalyvauja organizuojant vaikų vasaros stovyklas ir pažymi, kad dukros yra nusiteikusios savo vaikus truputį mokyti lietuviškai:

55

R: *Jos [dukros] prie stovyklos visada prisideda ir normaliai su manim važiuoja į visus subuvimus [su lietuviais], ypač mano jaunesnė, vyresnė gal ne tiek. Bet ir vyresnė sako, kad ji žada savo vaikus nors dalinai lietuviškai auginti.* (JAV, moteris, 65, K2)

Iš tokio respondentės dukrų elgesio ir jų nuostatų, galima daryti prielaidą, kad stipriais kultūriniais ryšiais susiję lietuviai ir lietuvių kilmės asmenys, nors patys ir nekalba sklandžiai lietuviškai, vis tiek mano, kad kalbą vaikams bent iš dalies perduoti svarbu. Galima manyti, kad jie taip elgiasi, nes mato, kad kalba suteikia daugiau galimybių bendrauti su lietuviais ir lietuvių kilmės asmenimis, ypač su lietuviais iš Lietuvos, taip pat geriau pažinti kultūrą ir tradicijas.

Ne vienas tyrimo dalyvis, ypač iš trečiosios bangos, užsiminė apie tai, kad vaikai turi mokėti susišnekėti su giminėmis iš Lietuvos. Tai nėra vienintelis motyvas mokyti vaikus lietuvių kalbos, bet jis tikrai yra stipresnis nei antrosios bangos atveju. Skirtingai nuo antrosios bangos, trečiosios bangos emigrantai turi daugiau galimybių palaikyti ryšius su Lietuva, be to, jie supranta, kad giminės dažnai per mažai moka jų gyvenamosios šalies kalbą, kad bendravimas su vaikais / anūkais būtų pakankamai sklandus ir artimas. Taigi nors lietuvių kalbos išlaikymo ideologiją labiau formuoja idėjiniai motyvai, praktiniai motyvai taip pat stiprina šią ideologiją.

4.2.2.8. Nuostatų lietuvių kalbos atžvilgiu apibendrinimas

Kiekybinės apklausos respondentai, atsakydami į klausimą „Kodėl svarbu mokėti lietuvių kalbą?“ (žr. 18 lentelę), taip pat galėjo išreikšti savo nuomonę, jei manė, kad esami pasirinkimai neatspindi jų įsitikinimų. Peržvelgus šiuos atsakymus³⁸, matyti, kad juose vyrauja tos pačios mintys kaip ir anksčiau pateiktuose kokybinių interviu pavyzdžiuose. Juose atsispindi:

- idėjinis lygmuo – lietuvių kalbos unikalumas, grožis, garbė:

56

R: *Didžiuojuosi lietuvių kalba, nuostabi kalba.* (K1+, K3)

R: *Lietuvių kalba unikaliausia išlikusi „gyvoji“ kalba, išskirtinė.* (K2)

R: *Garbės reikalas.* (K1+)

- noras išlaikyti lietuvių kalbą, kultūrą, pažinti Lietuvą, savo šeimos istoriją:

57

R: *Kad galėčiau išmokinti lietuvių kalbos savo vaikus.* (3 resp. K2)

R: *Gerbiu savo lietuvišką kilmę, mano šaknys, kultūrinis paveldas.* (K3)

R: *Skaityti senus laiškus.* (K3)

R: *Kad galėčiau skaityti, kas vyksta Lietuvoje dabar.* (K2)

R: *Rašau apie Lietuvą.* (K3)

- dvikalbystės nauda:

58

R: *Gerai mokėti kelias kalbas; bet kokia kalba naudinga.* (2 resp. K2, K3)

R: *Daugiakalbystė naudinga smegenų vystymuisi.* (K3)

Taigi iš atvirų kiekybinės apklausos atsakymų matyti, kad tėvų perduodamos idėjos pasiekė ir vaikus (K1+, K2, K3 asmenis), kad jie perėmė šias idėjas. Taip pat iš atvirų atsakymų matyti, kad asmenys, kurie emigravo patys (K1), vertina gimtąją kalbą kaip labai svarbią, neketina jos atsisakyti emigracijos šalyje:

³⁸ Čia pateikiami visi atviri kiekybinės apklausos atsakymai, dalis jų išversta iš anglų kalbos. Jei skliausteliuose nurodyta taip: 3 resp. K2, vadinasi, keli asmenys pateikė tokius pačius atsakymus.

59

R: *Lietuviškai kalbėjau, kol gyvenau Lietuvoje.* (K1)

R: *Mąstyti ir mintis išreikšti lengviausia gimtąja kalba.* (K1)

R: *Myliu ir gerbiu gimtąją kalbą, nes tai gimtoji kalba.* (2 resp. K1)

Apibendrinant šiame skyriuje aptartas nuostatas lietuvių kalbos atžvilgiu, būtų galima santykiškai skirti tris grupes:

1. Pirmoji nuostatų grupė – idėjinės nuostatos – didžiavimasis pačia lietuvių kalba ir noras išsaugoti pačią kalbą ir su ja susijusią kultūrą:
 - a) lietuvių kalbos mokėjimas užtikrina lietuvių kalbos ir kultūros išsaugojimą ir tęstinumą;
 - b) lietuvių kalbą išlaikyti svarbu dėl tapatybės;
 - c) lietuvių kalba yra prestižiška;
 - d) lietuvių kalba yra „viena seniausių pasaulio kalbų“;
 - e) lietuvių kalbą reikia apsaugoti, kad ji išliktų „gryna“, švari“, „be priemaišų“.
2. Antroji nuostatų grupė – nuostatos, pabrėžiančios pačių kalbą išlaikančiųjų išskirtinumą:
 - a) lietuvių kalbos išlaikymas yra galimybė parodyti savo skirtingumą nuo ankstesnės emigracijos bangos;
 - b) lietuvių kalbos išlaikymas yra garbės ir orumo ženklas;
 - c) lietuvių kalba yra simbolinis etninės tapatybės ir veiklos ženklas.
3. Trečioji nuostatų grupė – nuostatos, kurias lemia labiau pragmatiniai dalykai:
 - a) lietuvių kalba atveria platesnes galimybes bendrauti su lietuviais iš Lietuvos, su lietuviais ir lietuvių kilmės asmenimis, gyvenančiais ne Lietuvoje;
 - b) lietuvių kalba suteikia galimybę gyventi įdomesnę ir kultūriškai įvairesnę gyvenimą;
 - c) gerai yra mokėti daugiau kalbų.

Suprantama, toks nuostatų skirstymas yra su išlygomis, pavyzdžiui, nuostatą, jog „lietuvių kalbos išlaikymas yra garbės ir orumo ženklas“ galima būtų priskirti ir idėjinių nuostatų grupei, tačiau ji būdingesnė antrajai emigracijos bangai, kurios nariai tuo pabrėžė savo skirtingumą nuo ankstesnės

emigracijos bangos. Iš šio santykiško skirstymo matyti, kad didžiausia nuostatų grupė, sudaranti kalbinės ideologijos pagrindą, – idėjinės nuostatos, pačios kalbos kaip vertybės suvokimas.

4.2.3. TREČIASIS VEIKSNYS – LIETUVIŲ BENDRUOMENĖS JAV KALBINĖS NUOSTATOS

Bendruomenės ir artimųjų nuostatos labai veikia šeimos pasirinkimą dėl kalbos išlaikymo. Pauwels (2008: 127) pažymi, kad bendruomenė gali turėti labai skirtingas nuostatas – nuo absoliutaus palaikymo iki visiško nepritrimo. Giminės, draugai, kolegos taip pat gali veikti šeimą labai teigiamai ir atvirkščiai. Taigi kalbos išlaikymą lemia ne vien tėvų, bet ir gyvenamosios šalies etninės bendruomenės kalbinis elgesys, kalbinės nuostatos ir elgesio normos – ar gerbiama etninė kalba, kokiose situacijose manoma, kad ji turi būti vartojama. Ar tikimasi, kad kiti bendruomenės nariai jos mokys savo vaikus, kaip vertinami tie bendruomenės nariai, kurie jos nemoko, kaip kalbamasi su vaikais, ar toleruojama tai, kad vaikai bendruomenėje kalba ne tik lietuvių, bet ir anglų kalba. Taip pat reikšminga, kaip vertinami tie, kurie nekalba etnine kalba, ar jie pripažįstami kaip visateisiai bendruomenės nariai ir pan.

Analizuojant bendruomenės kalbines nuostatas, susiduriama su problema – kaip sužinoti, kokios yra vyraujančios bendruomenės nuostatos: juk kiekvienas tyrimo dalyvis kalba apie save ir iš savų pozicijų, nulemtų jo konkrečių gyvenimo aplinkybių, tad tyrimo dalyvių nuomonės gali visiškai skirtis. Analizuojant kokybinius pusiau struktūruotus interviu buvo laikomasi tokios išėities pozicijos: ta nuomonė, kurią tyrimo dalyviai išsako apie kitus žmones, tai, ką jie pasakoja kaip bendrai priimtus dalykus, tai, kaip kitų bendruomenės narių jų kalbinis elgesys ir kalbinės nuostatos buvo pakomentuotos, laikoma bendruomenės nuostatomis. Kokybiniuose interviu kai kurie dalykai, kai kurios mintys buvo nuolat kartojamos, todėl nekelia abejonių, kad jos atspindi vyraujančias kalbines nuostatas, o dėl kitų dalykų nuomonės išsiskyrė. Šiame skyriuje aptariamos ir tos skirtingos pozicijos.

Suprantama, atskirų narių nuostatos veikia bendrąsias bendruomenės nuostatas kalbos išlaikymo atžvilgiu ir atvirksčiai.

Iš kokybinių interviu matyti, kad tie tėvai, kurie išmoko vaikus kalbėti lietuviškai, yra labai gerbiami (jau cituotas 5 pavyzdys: „turėtų gaut už tai medali“), o apie tuos, kurie to nenori padaryti, manoma, kad yra tinginiai, nededa tam pastangų, negerbia savo šeimos istorijos (60 ir 61 pavyzdžiai):

60

T: *O jeigu patys kalba lietuviškai, bet savo vaikų nemoko?*

R: *Čia, sakyčiau, tam tikras apsileidimas.*

T: *Dar nenuatautėjimas?*

R: *Dar ne, ne, bet jau toksai apsileidimas. Tai kad neiti į bažnyčią, nedaryti pamokų, tai tas yra taip lengva iš tikrųjų <...> (JAV, vyras, 74, K1+, 70 metų ne Lietuvoje)*

61

T: *Kai atvažiuom, mus apgyvendino tam pačiam bute su šeima, kurių tėvelis buvo signataras <...>, ir tie tėvai labai labai lietuviški, tas mergaites augino labai lietuviškai, vyresnioji ištekėjo už lietuvio, atlankiusi visas tas parapijas, stovyklas, visur ir visiškai vaikų nuo pirmos dienos nemokė lietuviškai, man tas visiškai netilpo į galvą. Ir dabar netelpa. <...> Ir aš visiškai nesuprantu iki šiol, aš su ja niekad [niekad apie tai nekalbėjau], žinot, čia toks klausimas labai nepatogus. Jeigu tiems pasakai, jie jaučiasi, kad jiems prikiši, per tą gali prarast draugystę visiškai, bet mes esam sutikę tokių. Jau jeigu trečia karta, jau gali suprast, aš pati bandau skaičiuot ant pirštų, jau sunku pagauti. Bet mes tikrai nepalankiai žiūrim. (JAV, moteris, 68, K1+, 67 metai ne Lietuvoje)*

Kiti tyrimo dalyviai labiau kategoriški, jie mano, kad vaikų nemokymas lietuvių kalbos – jau nutautėjimo požymis:

62

R: *Aš nesuprantu, kodėl tėvai kalba [lietuviškai], įsijungia į lietuvišką veiklą, o vaikai absoliučiai nieko... Vaikas niekur nedalyvauja. Ir čia yra iš visų kartų žmonių, tai man tas va yra... Reiškias, tu nutautėjęs, jeigu tu skaitai, kad tau nereikėjo vaikui perduot visa, kas brangu, tai tada, koks tu lietuvis? Ne tik tavo vaikas nutautėjęs, bet ir tu nutautėjęs. (JAV, moteris, 40, K1, 12 metų ne Lietuvoje)*

Kai tyrimo dalyvių buvo klausama apie nutautėjimą, kalbos atsisakymas paprastai yra vienas iš pagrindinių jo požymių:

63

R: *Nu žinai, tas nutautėjimas, nu žinai, sakyčiau, jeigu paimt tokius ekstremalius atvejus, kurie išvažiuoja ir pasako: aš nieko, man ta Lietuva nieko nereiškia, man kalba nieko nereiškia, aš savo vaikus čia mokysiu tiktai angliškai, čia žodžiu, išvažiavau ir viską pamiršau <....>. (JAV, vyras, 33, K1, 11 metų ne Lietuvoje)*

Apie tai, kad kalba suvokiama kaip būtina, svarbi ir esminė lietuvių ir lietuvių kilmės asmens dalis užsiminta jau anksčiau, skyrelyje „Ar lietuvis turi mokėti lietuvių kalbą?“, iš šių kokybinės apklausos respondentų pavyzdžių taip pat matyti, jog jie mano, jog lietuvių kalbos mokytis būtina. Kaip jau minėta, tyrimo dalyviai, turintys kitokios gyvenimo patirties (neišmokė vaikų kalbėti lietuviškai dėl skyrybų, vaikai buvo mokomi lietuvių kalbos, bet suaugę ja nekalba ir pan.), nėra tokie kategoriški dėl nutautėjimo ir buvimo lietuviu, jie linkę sakyti, kad galima jaustis lietuviu ir nemokant kalbos.

Jei tėvai bandė vaikus išmokyti lietuvių kalbos, tačiau tas nepavyko, tokia situacija bendruomenės labiau suprantama ir toleruojama, ypač jei kalbama apie tolesnes kartas. Tačiau patys tėvai dėl to labai jaudinasi ir jaučiasi neįvykdę išsikeltų tikslų. Tyrimo dalyvė, K2 kartos, kurios dukros nekalba lietuviškai sklandžiai, mano, kad padarė, ką galėjo, ir neišgyvena skaudžiai to fakto, mano, kad tai normalu, tačiau vis tiek pavydžiai žiūri į vaikus, kurie užaugę JAV, tačiau gerai kalba lietuviškai (64 pavyzdys). Kitas tyrimo dalyvis, K1+ asmuo, labai jaudinasi, kad jo vaikai silpnai kalba lietuviškai (65 pavyzdys):

64

T: *O man sakė, kad kai kurių [trečiosios bangos emigrantų] vaikai nekalba lietuviškai.*

R: *Nu gal kur nors kitur, bet aš nesu turėjęs tokio patyrimo visai, čia visos šeimos, net ir tos, kurios ne tiek daug prisilaiko prie lietuvių, kai aš jų vaikus sutinku, jie visi labai sklandžiai lietuviškai kalba. Aš pavydžiu iš tikrųjų, kaip jie gražiai užaugino savo vaikus, nes mano vaikai tai jau nekalba taip, jų vaikai visai lietuviškai kalba šimtą procentų. (JAV, moteris, 65, K2)*

65

R: *Deja, didelis [skausmas] man, didelė žaizda širdyje, bet ką gali padaryt. Bet nors jie žino, kad yra lietuvių kilmės <...>. (JAV, vyras, 82, K1+, 68 metai ne Lietuvoje)*

Tačiau svarbu pabrėžti, kad vaikams bendruomenėje leidžiama kalbėti dominuojančia – anglų – kalba, ir tai suprantama kaip natūralus faktas:

66

R: *Man atrodo, daugumas čia vaikų, kaip aš į stovyklas nuvažiuodavau, skautų stovyklas, mes išsikabinę turime plakatus: „Stovykloje kalbama lietuviškai“, praeini, vien tiktai angliškai girdi (juokiasi). Bo jie visi čia augę, kai reikia, lietuviškai išmoksta. (JAV, vyras, 68, K2)*

Galima iškelti prielaidą, kad taip turbūt elgiamasi todėl, kad K1+, K2 ir K3 asmenys jau yra dvikalbiai ir visiems suprantama, kad jiems anglų kalba kalbėti lengviau. Taip pat manytina, kad taip elgiamasi, kad vaikams lietuvių kalba nebūtų brukama per prievartą, kad jie jaustųsi gerai, nesugalvotų nedalyvauti lietuviškos bendruomenės gyvenime, nors iš kalbintų tyrimo dalyvių matyti, kad nuolatinis kartojimas, jog reikia kalbėti lietuviškai, jiems buvo gerokai įgrisęs. Tačiau tam tikrose situacijose stengiamasi, kad vis dėlto anglų kalbos būtų mažiau (jau minėtoje skautų stovykloje, lietuviškų dainų ir šokių kolektyvuose):

67

R: *Stovyklose, mes visi vežame, kiek tik stovyklų gali, kurios lietuviškos, ypatingai ateitininkų, nepaprastai lietuviška. Mūsų vaikai tarpusavy kalbės angliškai, bet užsiėmimai, paskaitėlės, rankdarbiai ar kas, tai viskas vedami lietuvių kalba, su skautininkais tik taip ir bus kalbama. Aš prisimenu vieną kartą pasakojo podukra, jos buvo skautų stovykloje ir užklupo baisiausia audra, jau ten griaustinis ir žaibai tarp tų aukštų medžių ir merginos pradėjo klykt ir sakyt „help“ [gelbėkit] ir kažką ten rėkaut angliškai, tai skautininkė sako: „Mergaitės, lietuviškai.“ „Mums mirties pavojus ir mums visiškai nesvarbu, kaip mes rėksim.“ (Juokiasi.) „Sakykit lietuviškai.“ (Juokiasi.) „Nekalbam, klykiam.“ Tai tokios pastangos, amžinai dedamos tokios pastangos. Tos organizacijos ir susirinkimuose auklėjimas visas stovyklose būna lietuvių kalba. Tautiniai šokiai irgi lietuvių kalba. (JAV, moteris, 68, K1+, 67 metai ne Lietuvoje)*

Apibendrinant galima sakyti, kad lietuvių kalba lietuvių bendruomenėje labai gerbiama ir galvojama, kad lietuvis ir lietuvių kilmės asmuo privalo

išmokyti vaikus kalbėti lietuviškai. Kalbos neišmokymas labiau toleruojamas tolesnių kartų, mišrių šeimų, jei buvo stengiamasi, tačiau nepavyko. Yra suprantama, jei vaikai tarpusavyje kalbasi anglų kalba, bet bendruomenės nariai jaučia turį teisę raginti vaikus kalbėti lietuviškai. Tam tikrose situacijose manoma, kad gali būti vartojama tik lietuvių kalba. Tie, kurie sąmoningai nemoko vaikų lietuvių kalbos, praranda bendruomenės narių pagarbą, o kraštutiniais atvejais vertinami ir kaip nutautėję.

4.3. KALBŲ VADYBA, SIEKIANT IŠLAIKYTI LIETUVIŲ KALBĄ

Kaip jau minėta, vienas svarbiausių dalykų, lemiančių šeimos kalbų politiką – kokia kalba turi kalbėti vaikai. Vienos kartos kalbos perdavimas kitai kartai daugelio autorių laikomas esminiu kalbos išlaikymo veiksmu, kalbos gyvybingumu. Prieš pradėdant aptarti kalbų vadybos strategijas šeimoje, reikia išsiaiškinti, kokios yra tendencijos šeimose JAV, kiek yra lietuviškų šeimų, kiek yra mišrių, ar jose kalbama lietuviškai su partneriais ir su vaikais.

4.3.1. BENDRAVIMAS LIETUVIŠKAI ŠEIMOJE / PARTNERYSTĖJE

Svarbu, ar šeima vienatautė, ar mišri. Vienatautėje šeimoje susiduria tėvų (vidus) ir dominuojančios visuomenės (išorė) nuostatos, o mišrioje šeimoje dominuojančios visuomenės nuostatos iš išorės pereina į šeimos vidų. Tokiu atveju susidaro situacija, kuri labai nepalanki emigrantų kalbai – dominuojanti kalba yra ne tik už namų domeno ribų, bet ir namie, tad dažnai paveldėtoji kalba pasmerkta išnykti, nes lieka per mažai situacijų ją vartoti. Spolsky's (2009: 18–19) teigia, kad dažna mišri pora nusprendžia, kad aplinkos kalbą vaikai be didelių pastangų išmoks ne namie, tuomet jie deda dideles pastangas mokyti kitų kalbų. Dažnai pasitaikantis modelis mišrioje šeimoje – tėvai nusprendžia, kad kiekvienas su vaikais kalbės viena pasirinkta kalba. Toki

pasirinkimą lemia įsitikinimas, kad mažas vaikas mokosi kalbų daug lengviau, jei jis sieja kalbą su tam tikru kalbančiuoju.

Kiekybinėje apklausoje buvo klausama, ar respondentai gyvena / gyveno šeimoje ar partnerystėje. Apibendrintais gyvenančių ir gyvenusių šeimoje ar partnerystėje duomenimis, tokių buvo 384 respondentai, iš kurių lietuviškas šeimas ar partnerystes turi / turėjo 174 respondentai (45%), o mišrias – 210 respondentų (55%). Taip pat jų buvo klausama, kaip dažnai jie lietuviškai kalba / kalbėjo šeimoje ar partnerystėje³⁹. Iš 363 respondentų, kurie atsakė į šį klausimą, lietuviškoje šeimoje gyvena / gyveno 168 respondentai (46%), o mišrioje – 195 respondentai (54%). Bendravimas lietuviškai pateiktas 23 lentelėje.

Bendravimas lietuviškai partnerystėje / šeimoje JAV	Visi šeimos nariai lietuviai		Šeimos nariai įvairių tautybių, partneris / -ė ne lietuvis / -ė	
	N	Proc.	N	Proc.
Visada	132	79%	7	4%
Dažnai	21	12%	4	2%
Kartais	12	7%	35	18%
Niekada	3	2%	149	76%
Iš viso:	168	100%	195	100%

23 lentelė. Bendravimas lietuviškai partnerystėje ir šeimoje

Iš duomenų matyti, jei visi šeimos nariai yra lietuviai, tuomet visada lietuviškai bendraujama beveik keturiuose penktadaliuose šeimų (79%) ir atvirkščiai – niekada lietuviškai nebendraujama labai panašiam skaičiuje mišrių šeimų (76%). Galima iškelti prielaidą, kad pagrindinė priežastis, kodėl šeimoje / partnerystėje nebendraujama lietuviškai, yra ta, kad partneris nemoka lietuvių kalbos ir bendravimui pasirenkama ta kalba, kurią moka abu.

³⁹ Dalis iš jų neatsakė į šį klausimą (7 – iš turinčių mišrią šeimą, 6 – iš turėjusių lietuvišką šeimą, 8 – iš turėjusių mišrią šeimą). Pažymėtina, kad pakankamai daug respondentų pasirinko neatsakyti į šį klausimą, to nebuvo su kitais klausimais. Galima kelti prielaidą, kad šis klausimas yra svarbus jiems, tad tam tikriems dalykams nepavykus šeimoje, apie jį nenorima galvoti, prisiminti, galima kelti prielaidą, kad respondentams sunku apibūdinti vienu žodžiu situaciją šeimoje, nes nuostatos ir norai gali neatitikti praktikos, gali būti, kad situacija kito, todėl sunku ją apibūdinti.

Žiūrint į kitus duomenis, matyti, kad lietuvių kalba kitai kalbai, dažniausiai anglų kalbai, kartais, dažnai ar visada vietą užleidžia penktadalyje lietuviškų šeimų. Galima daryti tokias prielaidas: anglų kalba kalbama tam tikromis, tik su gyvenamąja šalimi susijusiomis, temomis, pavyzdžiui, darbo ar mokslo, kai angliškai kalbėti lengviau dėl tam tikros leksikos, realių; taip elgiamasi mokantis anglų kalbos; lietuviškai nekalbama arba kalbama kartais, jei partneris yra gimęs ar užaugęs JAV ir jam lietuviškai kalbėti yra sunku; jei partneris yra lietuvis, tačiau jis nemoka lietuviškai. Taip pat kalbą šeimoje gali pakeisti vaikai, kurie pereina į anglų kalbą ir nesutinka kalbėti lietuviškai, net jei to nori tėvai.

Ir atvirkščiai – beveik penktadalis asmenų mišrioje šeimoje visada, dažnai arba kartais kalba lietuviškai. Kokios gali būti tokio elgesio prielaidos? Viena vertus, taip gali būti elgiamasi, nes su vaikais kalbama lietuviškai, todėl kartu kalbos mokosi ir partneris. Partneris gali būti suinteresuotas išmokti ar jau moka lietuviškai, jam yra įdomu, yra pabrėžiamas noras išlaikyti sąsajas su partnerio ir vaikų kilmės šalimi, kartu stengiamasi neužmiršti ir kalbos. Antra vertus, partneris gali būti suinteresuotas išmokti ar jau moka lietuviškai, jam yra įdomu kita kultūra, jis palaiko partnerio lietuvių ar lietuvių kilmės asmens norą išlaikyti sąsajas su kilmės šalimi, kartu palaiko ir kalbos vartojimą. Šis aspektas atsiskleidė per interviu su antros kartos emigrante, gyvenančia mišrioje šeimoje su vyru amerikiečiu:

68

R: *Jis [mano vyras] amerikietis. Bet jam labai patinka su lietuviais.*

T: *O kodėl?*

R: *Aš manau, kad amerikiečiai mums pavydi. Ne vien tik mums gal, bet, žinai, tos tautos, kurios važiuoja čia ir laiko ryšius vieni tarp kitų, man atrodo, kad mūsų gyvenimas yra daug turtingesnis per tai. Draugystės, kultūra. O taip normaliai amerikiečių šeimos jie turi arba bažnyčią, arba, jeigu kartu gyvena, jeigu šeima netoli, tai turi šeimą, bet jie neturi tokio... tokių kultūrinių ryšių. Ir man dažnai draugai amerikiečiai sako, kad jie man pavydi. Kad ir jie norėtų taip turėti. (JAV, moteris, 65, K2)*

Tad jei šeima sukuriama su tokiu asmeniu, kuriam patinka kitų tautų kultūra ir kuris norėtų užmegzti tokius kultūrinius ryšius, draugystę su tos

kultūros žmonėmis, tuomet, tikėtina, kad jis pats nedraus, o gal ir skatins kitos kalbos vartojimą namuose, norės, kad kitą kalbą išmokytų vaikai. Šeštadieninėje mokykloje Los Andžele, kurioje buvo kalbinami šio tyrimo dalyviai, mokėsi ne tik vaikai, bet taip pat buvo suaugusių žmonių grupė, kurių dauguma buvo mišrių lietuvių ir lietuvių kilmės asmenų šeimų partneriai. Jie rodė didelį draugiškumą ir norą išmokti lietuvių kalbos.

Apibendrinant kiekybinius duomenis, galima sakyti, kad didžiojoje dalyje lietuviškų šeimų tarp partnerių visada ar dažnai kalbama lietuviškai. Mišriose šeimose tarp partnerių dažniausiai nekalbama lietuviškai, nors dalyje jų atsiranda vietos ir lietuvių kalbai, tačiau bendroji tendencija yra ta, kad didžiojoje dalyje mišrių šeimų lietuvių kalba nėra aktyviai vartojama.

Kiekybinėje apklausoje buvo taip pat klausama respondentų, turinčių vaikų ir auginusių / auginančių juos emigracijoje (iš viso tokių JAV – 314), ar jie stengėsi / stengiasi namie kalbėti lietuviškai. Kaip matyti iš 24 lentelės, du trečdaliai respondentų (65 proc.) visiškai sutinka ir sutinka su šiuo teiginiu. Nesutinkančių, visiškai nesutinkančių ir manančių, kad toks teiginys nepritaikomas jų gyvenimo situacijoje, yra 24 proc. Taigi iš pateiktų atsakymų matyti, kad dviejuose trečdaliuose šeimų laikomasi tokios nuostatos, kad vaikai turi kalbėti lietuviškai, o viename trečdalyje – vaikai neskatinami to daryti, lietuvių kalba palikta savieigai arba lietuviškai nekalbama.

Stengiausi / stengiuosi, kad vaikai namie kalbėtų lietuviškai / JAV	N	Proc.
Visiškai sutinku	164	52%
Sutinku	41	13%
Nei sutinku, nei nesutinku	36	11%
Nesutinku	16	5%
Visiškai nesutinku	18	6%
Nepritaikoma	39	13%
Iš viso:	314	100%

24 lentelė. Respondentų nuomonė dėl vaikų kalbėjimo namie lietuviškai

Nagrinėjant šio klausimo duomenis pagal kartas, matyti, kad su kiekviena karta pastangos, kad vaikai kalbėtų lietuviškai namuose, tolydžio mažėja,

K1 kartos respondentų, visiškai sutinkančių ir sutinkančių su šiuo teiginiu yra 83 proc., K1+ kartos – 67 proc., K2 kartos – 48 proc., o K3 kartos tik 23 proc. Manytina, kad mažėjimas yra natūralus procesas, paveldėtoji kalba užleidžia vietą dominuojančiai kalbai, šie duomenys koreliuoja su duomenimis apie respondentų lietuvių kalbos mokėjimą, tačiau jie taip pat rodo, kad respondentai linkę išlaikyti lietuvių kalbą. Pusė gimusių emigracijos šalyje ir ketvirtadalis tokių, kurių tėvai gimė emigracijos šalyje, nori, kad vaikai namie kalbėtų lietuviškai.

Pasižiūrėjus į duomenis pagal tai, kokia yra šeima – lietuviška ar mišri – ir kaip bendraujama su vaikais, matyti, kad mišrioje šeimoje su vaikais lietuvių kalba yra / buvo aktyviau vartojama nei su partneriais. Iš JAV šeimoje ar partnerystėje gyvenančių / gyvenusių respondentų, vaikų turėjo 314 respondentų, 5 iš jų į klausimą neatsakė. Iš 309 respondentų, atsakiusių į klausimą, 152 respondentai (49 proc.) gyveno lietuviškoje šeimoje, o 157 (51 proc.) mišrioje. Duomenys pateikti 25 lentelėje.

Bendravimas lietuviškai partnerystėje / šeimoje su vaikais / JAV	Visi šeimos nariai lietuviai		Šeimos nariai įvairių tautybių, partneris / -ė ne lietuvis / -ė	
	N	Proc.	N	Proc.
Visada	113	75%	29	18%
Dažnai	23	15%	30	19%
Kartais	14	9%	42	27%
Niekada	2	1%	56	36%
Iš viso:	152	100%	157	100%

25 lentelė. Bendravimas lietuviškai partnerystėje ir šeimoje su vaikais

Iš duomenų matyti, jei visi šeimos nariai yra lietuviai, tuomet su vaikais lietuviškai visada ir dažnai bendraujama devyniose iš dešimties šeimų (90%). Tai iš esmės tiek pat kaip partnerių bendravimas lietuviškai (visada ir dažnai) (91%). Panašus ir respondentų, kurie su vaikais bendrauja lietuviškai kartais ir nebendrauja niekada, skaičius. Vadinasi, lietuviškose šeimose su vaikais iš esmės kalbama taip pat, kaip ir su partneriu.

Visai kitokia situacija atsiskleidžia žiūrint į mišrias šeimas. Niekada su partneriu nėra bendraujama lietuviškai trijuose ketvirtadaliuose (76 proc.) mišrių šeimų, o su vaikais nebendraujama lietuviškai daugiau nei trečdalyje tokių (36 proc.) Su partneriu lietuviškai visada bendrauja nedidelė dalis (4 proc.) respondentų mišriose šeimose, o su vaikais – beveik penktadalis (18 proc.), su partneriu dažnai lietuviškai bendravo nedidelė dalis (2 proc.) mišrių šeimų, o su vaikais dažnai lietuviškai bendravo taip pat beveik penktadalis (19 proc.) respondentų, kartais su partneriu yra bendraujama lietuviškai penktadalyje (18 proc.) šeimų, o su vaikais – beveik trečdalyje (27 proc.) šeimų. Taigi su vaikais mišriose šeimose kalbama lietuviškai daug dažniau nei su partneriais. Nėra abejonės, kad pagrindinė tokio elgesio priežastis – noras vaikus išmokyti lietuvių kalbos, supažindinti su kultūra ir tradicijomis, palengvinti bendravimą su giminėmis ir artimaisiais Lietuvoje ir gyvenamoje šalyje.

Taigi iš kiekybinių duomenų matyti, kad mišriose šeimose didelė dalis lietuvių tėvų siekia išmokyti vaikus lietuvių kalbos. Apibendrinant galima sakyti, kad bendrosios tendencijos mišriose šeimose yra tokios: penktadalis lietuvių tėvų su vaikais bendrauja tik lietuviškai, du penktadaliai vartoja kelias kalbas ir lietuviškai kalba dažnai arba kartais, o kiti tėvai lietuvių kalbos nevartoja ir savo vaikų lietuviškai kalbėti nemoko, gali būti, kad jie norėtų, jog vaikai išmoktų lietuviškai, tačiau patys to nedaro. Tai, kad mišriose šeimose lietuviškai bendraujama iš dalies arba nebendraujama, lemia ne viena priežastis. Viena iš priežasčių, kurias dažniausiai nurodo respondentai – nepatogumas, nejaukumas dėl partnerio, kai partneris nemoka lietuviškai, nesupranta pokalbio:

69

T: *Mh. O kaip kalbate su mergaitėm?*

R: *Anglų kalba. Aa aš su jomis kalbėjau lietuviškai, kai jos mažos buvo, bet, žinai, negalima vyro išskirti. Tai labai, labai... Neįmanoma būtų buvę su jomis kalbėti viena kalba. O gal būtų buvę įmanoma, bet mes neįstengėm. Bet aš su jomis lietuviškai kalbėjau kasdieną mažiausiai dešimt minučių. Tarp dešimt ir penkiolikos minučių vien tik lietuviškai.*

Nuo gimimo dienos iki kol jos buvo gal turbūt kokių dešimt metų. Tai jos per tai supranta beveik viską. (JAV, moteris, 65, K2)

Iš 69 pavyzdžio atsiskleidžia ne tik priežastis, dėl kurios tyrimo dalyvė nusprendė su dukromis kalbėti angliškai – „negalima vyro išskirti“, bet ir jos pastangos išmokyti dukras lietuvių kalbos bent šiek tiek – „tarp dešimt ir penkiolikos minučių vien tik lietuviškai“, tokios pastangos davė neblogą rezultatą – dukros supranta lietuviškai, viena iš jų gali kalbėti, tuo ši tyrimo dalyvė didžiuojasi, nors ir apgailestauja, kad jos nekalba sklandžiai.

Antra priežastis, kuri būdingesnė išsiskyrusioms mišrioms šeimoms – vaikas per silpnai kalba lietuviškai, kad būtų galima su juo kalbėti tik lietuviškai, nes kartu praleidžiama nedaug laiko, tačiau ir toks bendravimo būdas duoda neblogų rezultatų:

70

T: O kokia kalba kalbat su sūnum?

R: Lietuviškai ir angliškai...<...> Todėl, kad jis... mes tikrai matomės šeštadieniais ir per šventes ir trūksta būtent šito kalbamosios bendravimo kalbos, šnekamosios...<...> Jo rašo jis puikiai, skaito gerai gramatika viskas, kalbamoji kalba, šnekamoji sunkiau... nu kasmet siunčiu pas tėvus į Lietuvą dabar ir važiuot pusantr mėnesio truputėlį truputėlį vėl pliusas ir pliusas... (JAV, vyras, 44, K1, 11 metų ne Lietuvoje)

70 pavyzdyje cituojamas tyrimo dalyvis nenusimena, kad vaikas nekalba lietuviškai labai gerai, didžiuojasi tuo, ką jis moka, ir stengiasi įvairiomis priemonėmis išmokyti savo devynmetį sūnų lietuviškai: leidžia į šeštadieninę mokyklą, veža pas senelius į Žemaitiją per atostogas. Ypač teigiamai jis vertina keliones į Lietuvą (apie tai plačiau skyriuje „Už namų domeno ribų“).

Gyvendami dominuojančios kalbos apsuptyje, mąstydami apie kalbos išlaikymą per kartas, matydami, kad mišriose šeimose lietuvių kalbos ne visada mokoma, kokybiniam interviu kalbinti tyrimo dalyviai išreiškia savo stiprias sąsajas su lietuvybe, lietuvių kalba, bet kartu pasidalija savo abejonėmis:

71

R: Aš jaučiu, kad mano kraujas yra lietuviškas, aš visą laiką būsiu lietuvis, bet ar vaikai išsilaikys, anūkai išsilaikys ligi pasaulio galo, tai čia kitas klausimas. (JAV, vyras, 74, K1+, 70 metų ne Lietuvoje)

R: *Mūsų generacijos čia eina ir tas gal pamažu viskas retėja, kaip sakant. Ta lietuviybė sunkiau darosi.* (JAV, vyras, 68, K2)

Tačiau iš kiekybinių duomenų (žr. 26 lentelę) matyti, kad respondentai norėtų, kad ateities kartos mokėtų lietuviškai.

Ar norėtumėte, kad jūsų ateities kartos (vaikai, anūikai, proanūikai ir t. t.) mokėtų lietuvių kalbą?										
JAV	Taip		Ne		Man nesvarbu		Nežinau		Iš viso:	
	N	Proc.	N	Proc.	N	Proc.	N	Proc.	N	Proc.
K1	189	90%	-	-	14	7%	5	2%	208	100%
K1+	56	85%	-	-	4	6%	6	9%	66	100%
K2	82	83%	1	1%	9	9%	7	7%	99	100%
K3	47	73%	-	-	10	15%	8	12%	65	100%

26 lentelė. Respondentų nuomonė dėl ateities kartų kalbėjimo lietuviškai

90 proc. K1 kartos asmenų norėtų, kad vaikai mokėtų lietuviškai, kalbant apie kitas kartas – šis rodiklis išlieka aukštas, nors ir sumažėja iki 85 proc. (K1+), 83 proc. (K2) iki 73 proc. (K3). Taigi daugiau nei du trečdaliai K3 kartos asmenų norėtų, kad ateities kartos mokėtų lietuviškai. Tad galima teigti, kad nusiteikimas dėl lietuvių kalbos išlaikymo yra tvirtas. Reikia pažymėti, kad iš visų apklausos respondentų, tik vienas pasirinko griežtą atsakymą „ne“. Taigi sprendžiant iš čia pateiktų emigrantų nuostatų dėl lietuvių kalbos išlaikymo matyti, kad noras išlaikyti lietuvių kalbą yra pakankamai stiprus, nors, aišku, kad ne kiekvienas yra linkęs išlaikyti kalbą, abejoja matydamas tolesnių kartų elgesį kalbos atžvilgiu.

4.3.2. SĄMONINGAS APSISPRENDIMAS LIKTI LIETUVIŲ BENDRUOMENĖJE

Apsisprendimas dėl kalbos išlaikymo iškyla jau antrajai kartai. Jei iš tėvų ir visos etninės grupės perimamos teigiamos nuostatos (tėvų, senelių) kalbos, gimtosios šalies atžvilgiu, tai lemia jau savarankišką ir sąmoningą K1+, K2, K3 kartos asmens apsisprendimą vartoti kalbą. Ypač tai aktualu kalbant apie tolesnių kartų emigrantus, kurie natūraliai kalba dominuojančia kalba, o kalbėti lietuviškai jie renkasi sąmoningai, taip pat sąmoningai renkasi buvimą bendruomenėje, lietuviškų tradicijų puoselėjimą, vaikų mokymą, priklausymą organizacijoms. Sąmoningumo svarbą mato ir Norvilas (2013: 51), „tarp užsienio lietuvių gimtosios kalbos vartojimas įgauna labai ryškų sąmoningumo pobūdį. Aišku, vaikas visada savaime mokysis ir vartos aplinkos kalbą. Tačiau atsidurdama kitame krašte, gimtoji kalba praranda sąlygas, kurios įgalintų savaimingą jos įsisavinimą ir vartojimą, todėl jai palankios sąlygos turi būti sudaromos sąmoningomis pastangomis. Tada lietuvių kalbos vartojimo raida užsienyje priklausys nuo to, kiek bus įstengiama šias sąlygas pakreipti lietuvių naudai.“ Per kokybinius interviu kalbinti tyrimo dalyviai įvardija, kad sąmoningai apsispręsti vartoti lietuvių kalbą ir mokyti jos savo vaikus dažnai lemia užmegzta draugystė, prisiminimai:

73

R: *Atsimena tuos laikus, tai smagiausius laikus tenai [skautų stovyklose] praleidę, savaitę dvi savaites kalnuose, tenai lietuviškos dainos, pasirodymai draugai. Ir visi taip maišosi ir paskui prapuola, išeina. Ir aš esu girdėjęs daug sykių: o, jau daug metų nebuvo stovykloj, aš noriu nuvažiuoti, išgirsti tas dainas, taip sakant, jaunystę atgyti dalinai (juokiasi). (JAV, vyras, 68, K1+)*

Apsisprendimas būti lietuvių bendruomenėje gali būti iš dalies nesąmoningas, tęsiant tėvų pradėtus dalykus, arba sąmoningas, pradedant kurti savo gyvenimą, ypač apsigyvenus naujoje vietoje ar po tam tikro laiko praleisto vien dominuojančios kalbos aplinkoje (mokymosi universitete, tarnavimo kariuomenėje ir pan.):

74

R: *Tėveliai mūsų įdavė tokią pastangą, kad išlaikė mumis, ir mes lietuviškai išmokom ir, žinoma, čia buvo pasirinkimas, mano asmeniškai pasirinkimas buvo, aš turėjau, dauguma draugai buvo iš lietuvių šeimų ir taip toliau. Aš galėjau sau lengvai savo keliais nueiti ir pasakyti „sudiev“ šitai bendruomenei ir gyventi. Bet aš nutariau ir žmona irgi taip pat jaučiasi, kad mes bandysim įdiegti tą lietuviybę, kiek galim. (JAV, vyras, 68, K1+)*

Gyvenant dominuojančios kalbos apsuptyje, tenka sąmoningai galvoti, kaip kalbos neužmiršti:

75

R: *Užsimiršta kalbos, reikia jas naudot, reikia gyvent tarp lietuvių. (JAV, vyras, 82, K1+, 68 metai ne Lietuvoje)*

Kai kurie tyrimo dalyviai teigia, kad reikia net specialiai galvoti, kada būtų galima vartoti lietuvių kalbą, nes visa aplinka priklauso dominuojančiai kalbai (gyvena vienas, mišrioje šeimoje ir kt.) ir nėra progų vartoti lietuvių kalbą:

76

T: *O kiek tu per dieną bendrauji lietuviškai?*

R: *Va, kiekvieną šeštadienį, bet savaitės bėgyje, sunku pasakyti, kartais niekad, kartais... (JAV, vyras, 44, K2)*

Nedaug progų bendrauti lietuviškai turi ne tik tolesnių kartų lietuviai ar lietuvių kilmės asmenys, bet ir pirmos kartos emigrantai:

77

R: *Čia, sakysim, yra skirtingai negu nuo Čikagos kur, jie ten kompaktiškai, o čia mūsų ta bendruomenė nėra tokia didelė, jinai labai išsisklaidžius kaip Los Andžele. Tai gal yra didesnė problema kažkur suvažiuot, susieit. Vyksta kokie renginiai, tada jau susieinam pabendraut, o šiaip visi darbuose išsimėtę, išsisklaidę ir paskendę kasdieniuose... tokia realybė čia.*

T: *Mh, o su kuo lietuviškai bendraujat daugiausia?*

R: *Su draugais susiskambinam čia... Namu [į Lietuvą] skambinu pastoviai, su sūnum kalbu, pats su savim pasikalbu (juokiasi)... (JAV, vyras, 44, 11 metų ne Lietuvoje)*

Kaip matyti iš tyrimo dalyvio patirties, gyvai bendrauti nėra daug galimybių, be to, trukdo dideli atstumai, tad daugiausia lietuviškai kalbama telefonu ir su sūnumi, tačiau sūnus gyvena atskirai su mama. Kaip pabrėžia šis

tyrimo dalyvis, reikia įdėti labai daug pastangų norint užsidirbti, susikurti gyvenimą, jam daug sunkiau nei čia gimusiems ir užaugusiems, tiesiog nėra laiko bendrauti.

Tad kai kurie tyrimo dalyviai teigia sąmoningai besirenkantys socialines veiklas (paprastai bendruomenėje: skautai, šokiai, mokytojavimas, organizacinis darbas), kad atsirastų galimybė vartoti kalbą:

78

R: *Aš jaučiu, kaip mano lietuvių kalba silpsta. <...> Aš prisiverčiau grįžt į lietuvišką mokyklą kaip mokytoja, kad man bent sykį per savaitę 4–5 valandas reikėtų kalbėt lietuviškai ir galvot lietuviškai, ir skaityt lietuviškai, ir paruošt pamokas [pasiruošt pamokoms]. Aš nežinau, kiek aš tobulinu lietuvių kalbą, bet aš jai padedu nenumirt (juokiasi). (JAV, moteris, 37, K3)*

Tačiau tolesnių kartų (K1+, K2, K3) atveju priklausymas lietuviškai bendruomenei nėra lygus kalbėjimui lietuviškai:

79

R: *Mes turim grupę Lietuvos alkoholikų, kurie susirenka kartą į mėnesį. Ir mes taip bendraujam. <...> Padedam viens kitam. <...> Taip mes bendraujam, jo, paremiam. <...> Bet tas įdomus bendravimas, kadangi ne visi gerai kalba lietuviškai, mes, pavyzdžiui, tą darom angliškai. <...> Bet jie visi lietuviai, jo, čia toks ypatingas susirinkimas tik kartą į mėnesį. Bet, pavyzdžiui, gale susirinkimo pasakom maldą, tai pasakom lietuviškai. Ir kadangi visi čia lankė, pavyzdžiui, aš maldų nemoku angliškai. (JAV, vyras, 44, K2)*

Taigi, kaip matyti iš pavyzdžio, priklausymas bendruomenei reiškia buvimą su žmonėmis, kurių patirtis panaši, kitų žmonių paramą, tai gali reikšti tam tikrą savitumą, išsiskyrimą iš kitų žmonių. Kadangi dominuojanti kalba stipresnė, dažnai bendraujant renkamosi būtent ji. Tai lemia ir žmonės, jau nekalbantys lietuviškai, bet norintys būti bendruomenėje. Tačiau svarbu pažymėti, kad tolesnių kartų bendravimas lietuviškai yra sąmoningas apsisprendimas, o tam galimybes paprastai sukuria lietuvių bendruomenė gyvenamoje šalyje.

4.3.3. SĄMONINGAS APSISPRENDIMAS DĖL LIETUVIŠKOS ŠEIMOS KŪRIMO

Kaip ir Coulmasas, Janet Holmes (2001: 56) atkreipia dėmesį, kad svarbu yra tai, ar asmenys iš etninės mažumos linkę tuoktis su savais. Galima teigti, kad tai kitas sąmoningo apsisprendimo aspektas. Jei abu tėvai kalba viena kalba, tokią kalbą daug lengviau išlaikyti. Milda Danytė (2008: 76), tyrinėjusi pokario bangos lietuvių vaikų, gyvenančių Kanadoje, tapatybę, teigia, kad kurti lietuviškas šeimas buvo ypač skatinamos merginos, nes išeivijoje visada buvo pripažįstamas moters indėlis išlaikant lietuviybę šeimoje. Iš savo tyrimo ji mato, kad visaip buvo stengiamasi įtikinti merginas, kad jos privalo ištekėti už lietuvių. Mišrios šeimos sąvoka buvo siejama su kalbos ir kultūros praradimu, o ją išlaikyti išeivijoje laikoma šventa atsakomybe, nes tuo metu niekas netikėjo, kad Lietuva greitai išsilaisvins (ibid., p. 76). Reikia pažymėti, kad ne šio vienas tyrimo dalyvis taip pat teigė jautęs tėvų norą, kad būtų sukurta lietuviška šeima, tą jautė ne tik merginos, bet ir vaikinai. Tyrimo dalyviai atsimena, kad, galvodami apie šeimą, jai sąmoningai rinkosi lietuvi ar lietuvių kilmės partnerį, kuris moka lietuviškai:

80

T: *Jūs norėjot, kad jūsų žmona būtų lietuvė, ar taip tiesiog išėjo?*

R: *Galvojau, čia buvo tarpas, sakykim, kaip draugės gimnazijoje, tai daugiausia, aišku, buvo amerikietės, universitete tai taip ir taip, bet po tai, jau link galo universiteto ir po universiteto kažkaip su amerikietėm, tai kažkaip, tai vis tiek žinojau, kad galų gale taip neišeis, ne ne ne, nes vis tiek aš jaučiau, kad tos visos tradicijos, viskas, tai man labai svarbu, kad būtų.*

T: *Tai toks buvo ir užsiprogramavimas truputį?*

R: *Nu jo, tai tėvai ir seneliai gerai įvarė į smegenis. (JAV užaugęs, vyras, 40, K2)*

81

R: *Vienas amerikoniukas jau pradėjo labai rimtai į mane žiūrėti. Ir aš nutariau, kad ne. Man jis patiko, bet aš mačiau mano gyvenimą labai niūrų be lietuvių. Čia mano lietuviški žodžiai mano galvoj man būnat 18 metų. Mano gyvenimas bus niūrus be lietuvių. Nu, gerai, dabar prisistato vienas lietuviukas, antros bangos, kuris visiškai nemokėjo*

lietuviškai, man jis labai patiko, bet aš taipogi sakau, aš noriu, kad mano vaikai kalbėtų lietuviškai ir su tokiu vyru, kuris nekalbės lietuviškai, negalėsiu taip vaikų išauginti, aš žinau. Žinau, kad realybė bus taip. Ir ir aš ir jo atsisakiau. Ir ištekėjau už lietuvių, kuris buvo neduok tu Dieve, nepasakosiu. (Juokiasi.) Vis tiek net ir lietuvis man nepatiko, kuris nemoka lietuviškai. (JAV, moteris, 68, K1+, 67 metai ne Lietuvoje)

Iš 81 pavyzdžio matyti tyrimo dalyvės išankstinis apsisprendimas likti lietuvių bendruomenėje ir lietuviškai auginti vaikus. Ne vienas antrosios bangos emigrantas prisiminė, kad šis klausimas apie lietuviškos šeimos kūrimą buvo labai svarbus ir jautrus tėvams, kad tėvai net minties neleido turėti, kad gali būti kitaip:

82

R: Gal tėveliai manęs būtų neatsisakę, jeigu aš amerikietį vesčiau <...> Bet mano generacijoje, gal aš paskutinė generacija kur, gal yra dar truputį jaunesnių, kur buvo šitoks nusistatymas, bet čia nebuvo nei klausimo. (JAV, moteris, 72, K1+, 68 metai ne Lietuvoje)

Iš kokybinių interviu matyti, kad apie tai galvoja ne tik antrosios bangos emigrantai ir jų vaikai, bet ir trečiosios bangos emigrantai:

83

T: O žmonos – lietuvių norėtumėt?

R: Jo.

T: Jau turit?

R: Draugę turiu lietuvių.

T: Lietuvių – iš Lietuvos ar čia gimusių?

R: Ne, iš Lietuvos. (JAV, vyras, 33, K1+, 14 metų ne Lietuvoje)

84

R: Aš tai labai norėčiau, aš labai norėčiau, kad jos [dukros] ir už lietuvių ištekėtų, iš tikrųjų, kad šeimas kurtų su lietuviais vien tik dėl to, kad nu man atrodo, kad, žinot, tos tradicijos, ta kultūra labai daug daug reikšmės turi žmogaus gyvenime, bet iš kitos pusės čia tik mano norai, aš nežinau, kaip bus. (JAV, moteris, 45, K1, 16 metų ne Lietuvoje)

Kaip matyti iš 83 ir 84 pavyzdžių, kalbinti tyrimo dalyviai iš trečiosios bangos labiau pabrėžia ne galimybę išlaikyti kalbą per kartas, bet sako, kad jiems svarbu pratęsti tradicijas, turėti žmogų šeimoje, kuris turi tokias pačias kultūrinės vertybes. Iš 85 pavyzdžio matyti, kad respondentas jaučia, kad su lietuviška sūnaus šeima galėtų būtų daugiau bendrumo, lietuvių sūnaus žmona

galėtų suprasti „niuansus“ – tai tas lietuviams atrodo svarbu, vertinga, jis pažymi, kad su tokia sūnaus šeima būtų daugiau galimybių bendrauti:

85

T: *O kaip jums, ar norėtusi, sakykim, kad turėtų žmoną lietuvę sūnus?*

R: *O čia buvo geras toks klausimas, žinai, kai kažkada mano koks nors amžiną atilsį žmogus, draugas sakydavo, labai būtų liūdna, jeigu atvestų kokį nors kitatautį, draugę, kur negali nei apie cepelinus pakalbėti, nei apie kitus, žinai, niuansus, matai kaip, planai šeimyniškai vis tiek kažkur yra geriau kada mažiau persimaišę būna, tai jeigu vat koks iš kitos tautelės ar tautos žmogus, žinai, jau labai mažai beliek mažai tų interesų kokių nors. <...> Galbūt svajočiau [apie lietuvišką sūnaus šeimą], jo, o norėti tai čia, žinai, ne mano galiose, kaip jau atsitiks, taip. (JAV, vyras, 50, K1, 22 metai ne Lietuvoje)*

Suprantama, trečiosios bangos emigrantų bendruomenė nėra nei tokia uždara, nei tokia konservatyvi kaip antrosios bangos emigrantų, tėvai (kurie dažnai yra Lietuvoje) palieka laisvę vaikams apsispręsti. Asmenys iš trečiosios bangos nemano, kad jų nuomonė gali paveikti vaikų pasirinkimą, 85 pavyzdyje cituojamas respondentas sako: „čia tik mano norai, aš nežinau, kaip bus“, „o norėti tai čia, žinai, ne mano galiose, kaip jau atsitiks, taip“. Tikėtina, kad nesant labai aiškiai išreikštos tėvų pozicijos, pakitus laiko aktualijoms, šios bangos vaikų santuokos dažniau bus mišrios.

Tačiau ir trečiosios bangos tyrimo dalyviams labai svarbi kalba, tas ypač atsiskleidžia išsiskyrusių respondentų nuomonėje:

86

R: *Sūnaus mama ne lietuvė, tai gal truputėlį buvo viena iš [skyrėjų] priešasčių, kad buvo sunku suuu... Man tikriausiai buvo labai biškį sunkiau... Labiau norėjosi savos kalbos, savo tradicijų ir sunkiai sekėsi suderinti, tai viena buvo [priežastis], bet tai... Ir daugiau priešasčių buvo... (JAV, vyras, 44, K1, 11 metų ne Lietuvoje)*

Iš šio tyrimo dalyvio minčių matyti, kad kaip vieną svarbiausių išsiskyrimo priežasčių jis nurodo savos kalbos, kultūros ir tradicijų trūkumą, negebėjimą susiderinti, nors neneigia buvus ir kitų priežasčių.

4.3.4. EMOCINIS PRISIRIŠIMAS PRIE LIETUVIŲ KALBOS

Be anksčiau aptartų dalykų, lemiančių sąmoningą apsisprendimą, labai svarbus ir emocinis veiksnys – dažnai kalbos išlaikymą lemia tai, kad paveldėtąją kalbą žmonės suvokia kaip tinkamiausią šeimos bendravimui, ji jiems sava ir intymi kalba. Kopeliovich (2013: 254), aprašiusi savo šeimos kalbų vadybos atvejį Izraelyje, teigia, kad rusų kalbos pasirinkimas buvo natūralus ir akivaizdus, nes ši kalba jiems abiem su vyru buvo artima. Tai buvo stipri motyvacija apsisprendžiant išlaikyti rusų kalbą šeimoje, perduoti ją savo vaikams.

Be to, labai svarbi ir galimybė išreikšti save, tik gimtąja kalba žmonės jaučia galį pasakyti viską, ką nori ir kaip nori. Ruby (ibid., p. 73), tyrinėjusi močiutės vaidmenį išlaikant bengalų kalbą, teigia, kad pagrindiniai veiksniai, kurie formavo mamos (vėliau močiutės) ideologines nuostatas ir norą imtis aktyvių veiksmų mokant kalbos vaikus (vėliau ir anūkus), buvo emociniai. Jai buvo svarbu, kad galėtų su vaikais pasidalyti prisiminimais apie Bangladešą, kad galėtų save išreikšti ir išsakyti savo siekius. Ji augino vaikus taip, lyg jie augtų Bangladeše ir didžiavosi, kad jie kalba, skaito ir rašo bengališkai, laikosi Bangladeše įprastų kultūrinių normų, ypač pagarbos vyresniajam. Tokia motinos laikysena lemia tai, kad vaikai kalbasi su ja bengališkai, nors tarpusavyje daugiausia kalba angliškai (Ruby 2011: 73), taip pat tokia pozicija lėmė, kad vaikai savo vaikus stengiasi išmokyti paveldėtosios kalbos.

Lichačiova (2014: 124), apibūdindama rusų ir rusakalbių, gyvenančių Lietuvoje, požiūrį į rusų kalbą, rašo, kad vertindami rusų kalbą, jos tyrimo respondentai ją įvardija kaip tokią, kuria kalbėdami: gali atsipalaiduoti; pasakyti visus niuansus; ši kalba tinkama, kai nori užčiuopti esmę, gražiai užbaigti, pavartoti tam tikrą žodelį, tinkama ieškojimams, kaip pasakyti; tai kalba, kuri leidžia žmogui save išreikšti. Taigi iš tyrimo matyti, kad žmonės, kalbėdami savo gimtąja kalba / viena iš gimtųjų kalbų, jaučiasi galintys pasakyti, tai ką nori, išreikšti subtilius niuansus.

Stiprų emocinį ryšį su lietuvių kalba patvirtina ne vienas šio tyrimo dalyvis:

87

R: *Buvo toks natūralus instinktas ir aš pagalvojau: „Nu kaip aš galiu su savo vaikais kalbėt angliškai? Man čia būtų visiškai visiškai nepriimtina, visiškai nepriimtina.“* (JAV, moteris, 72, K1+, 68 metai ne Lietuvoje)

88

T: *O namuose kaip kalbat?*

R: *Lietuviškai.*

T: *Lietuviškai?*

R: *Ką čia su mama šnekėsi angliškai.* (JAV, vyras, 33, K1+, 14 metų ne Lietuvoje)

Ką tik cituotas tyrimo dalyvis (88 pavyzdys) dar neturi vaikų, bet norėtų pratęsti šnekėjimą lietuviškai savuose namuose, nors ir suvokia, kad tai nebus lengva:

89

T: *Kaip auklėsit savo vaikus?*

R: *Lietuviškai.*

T: *Nemanot, kad bus sunku?*

R: *Manau. Bus sunku, nes jie mokykloj kalbės angliškai, o lietuviškai tiktai šeimoj.* (JAV, vyras, 33, K1+, 14 metų ne Lietuvoje)

Iš kiekybinių duomenų (žr. 27 lentelę) matyti, kad respondentų emocinis ryšys su lietuvių kalba yra stiprus. Didžioji dauguma respondentų (84 proc.) teigia, kad brangiausia / mieliausia kalba yra lietuvių kalba, o dominuojanti šalies kalba brangiausia / mieliausia atrodo tik labai mažai daliai respondentų (4 proc.). Šie duomenys rodo, kad lietuvių kalba atrodo brangiausia / mieliausia ir tuomet, kai ji yra tik viena iš gimtųjų kalbų, ir tuomet, kai yra mažiau vartojama nei dominuojanti šalies kalba. Tarp respondentų įvardytų kitų variantų yra „žemaičių kalba“ (2 resp.) – respondentams brangiausia / mieliausia yra tarmė, tikėtina, kad tai jų pačių / jų tėvų gimtoji tarmė. Taip pat tarp kitų variantų yra „gimtoji kalba“ (8 resp.), manytina, kad respondentai, neįvardydami konkrečios kalbos, siekia pabrėžti, kad, nesvarbu, kokia kalba bebūtų, bet jei ji gimtoji, tuomet ji yra brangiausia / mieliausia. Įdomu pastebėti, kad trys respondentai kaip brangiausią / mieliausią kalbą įvardija

lotynų kalbą, o vienas – sanskrito. Galima būtų iškelti prielaidą, kad tokias respondentų nuostatas formuoja nuomonė apie lietuvių kalbos kilmę, manymas, kad ji labai sena, panaši į sanskrito ir lotynų kalbas, šios nuostatos buvo plačiau aptartos skyriuje „Seniausia gyva kalba pasaulyje“.

Brangiausia / mieliausia kalba / JAV	N	Proc.
Lietuvių	368	84%
Anglų	18	4%
Kiti variantai* (išvardyti su respondentų skaičiumi po lentele)	24	5%
Neatsakė	28	7%
Iš viso:	438	100%

*Gimtoji (8), ispanų (2), italų (1), kinų (1), lenkų (1), lotynų (3), rusų (1), sanskrito (1), suomių (1), visos (2), vokiečių (1), žemaičių (2).

27 lentelė. Respondentų nuomonė apie tai, kuri kalba brangiausia / mieliausia

Mintį, kad lietuvių kalba brangiausia / mieliausia, išsako ir per interviu kalbinti respondentai. Mieliausia yra lietuvių kalba, nes ji – sava (90 pavyzdys), kai kurie jų nustemba paklausti, kokia kalba mieliausia, nes mano, kad tai savaime aišku (91 pavyzdys):

90

R: *Lietuvių man mieliausia kalba, nes yra mano kalba, bet aš nežinau, ar jinai yra gražiausia. Negaliu atsakyti.* (JAV, vyras, 33, K1+, 14 metų ne Lietuvoje)

91

T: *Brangiausia?*

R: *Nu tai jau lietuvių, kas per klausimas.* (Juokiasi.) (JAV, vyras, 33, K1, 11 metų ne Lietuvoje)

Taigi iš duomenų matyti, kad sąmoningą apsisprendimą likti bendruomenėje ir pasirinkti lietuvi ar lietuvių kilmės partnerį, kuris moka lietuviškai, lemia labai stiprios ir aiškiai išreikštos jų tėvų nuostatos, suvokimas, kad lietuviškoje šeimoje bus lengviau auginti vaikus lietuviškai ir laikytis įprastų tradicijų, be to, apsisprendimą lemia iš vaikystės suformuota tam tikra socialinė aplinka, į kurią norisi grįžti ir kurioje jautiesi savas, pažįstamas, galintis tikėtis paramos. Buvimas bendruomenėje nereiškia kalbėjimo vien lietuviškai, nes bendruomenė toleruoja vaikų kalbėjimąsi

tarpusavyje dominuojančia kalba, neatstumia tolesnių kartų ar mišriose šeimose užaugusių lietuvių ir lietuvių kilmės asmenų, kurie nekalba lietuviškai, bet nori dalyvauti bendruomenės veikloje. Be to, nemažai lemia ir tai, kad lietuvių kalba suvokiama kaip šeimos kalba ar viena iš šeimos kalbų, emocinis ryšys su ja stiprus, be jos neįsivaizduojamas šeimos gyvenimas ir yra sąmoningai nusiteikiama ją išlaikyti.

4.3.5. VADYBA NAMŲ DOMENE

Svarbu pažymėti, kad taikomos vadybos strategijos net toje pačioje šeimoje kinta, jos priklauso nuo šeimos: vaikų amžiaus, tėvų statuso vaikų akyse ir nuo santykio su vaikais, galimybės vaikui skirti laiko, atstumo iki bendruomenės, šeštadieninės mokyklos, požiūrio į ją ir daugybės konkrečių dalykų. Taip pat priklauso nuo šalies švietimo sistemos, požiūrio į emigrantų kalbą, tėvų ekonominės ir socialinės padėties. Taip pat svarbu, ar tėvai sulaukia bendruomenės palaikymo, ar nenusivilia dėl to, kad vaikas priešinasi arba nekalba taip gerai, kaip jie tikisi.

Šeimos kalbų politika gali būti labai griežta („kad niekad negirdėčiau kalbant kita kalba“), nulemta tam tikro asmens buvimo („turi kalbėti šia kalba, kai tavo močiutė čia“) ar skirta tik tam tikram laikui (pasakų skaitymas prieš miegą), vartojama tik tam tikrais atvejais (pavyzdžiui, kai kuriose žydų ortodoksų šeimose hebrajiškai kalbama šeimai kartu valgant per šabą) (Spolsky 2009: 24–25). Bartha (2005: 26–27), tyrinėjusi etninę vengrų bendruomenę JAV, prieina prie išvados, kad jos tirtose šeimose vyravo trys kalbų vadybos modeliai:

- 1) *autoritarinis* modelis – tie, kurių puristinis nusiteikimas stiprus (norima išlaikyti „švarią“ ir „gryną“ kalbą), namie ir bendruomenėje kalba tik paveldėtąja kalba ir reikalauja, kad jų pačių ir kiti vaikai kalbėtų taip pat;
- 2) *interakcinis* modelis – tie, kurie pabrėžia, kad jiems svarbu, kad vaikai mokėtų tinkamai pritaikyti ir etninės, ir daugumos kalbos diskurso

strategijas, kalba ir paveldėtąja, ir dominuojančia kalba, priklausomai nuo aplinkybių ir situacijos;

- 3) *integracinis* modelis – tie, kuriems svarbesnės kitos nuostatos nei kalbos išsaugojimas, kalba tik dominuojančia kalba su savo vaikais, net tuomet, jei patys tarpusavyje kalbasi paveldėtąja kalba. Mokslininkė teigia, kad kai kuriais atvejais taip elgiamasi sąmoningai, taip simboliškai parodant norą pasipriešinti etninei bendruomenei.

Išanalizavusi K1+ kartos informantų kalbą, Bartha, tyrusi paveldėtosios vengrų kalbos funkcinę redukciją, prieina prie išvados, kad visų K1+ kartos informantų kalbai būdinga tam tikra funkcinė redukcija, kurios dydis priklauso nuo pasirinkto tėvų modelio. Didžiausias kalbos nykimas yra tų informantų kalboje, kur tėvai laikėsi integracinio modelio, šiuo atveju funkcinė redukcija persmelkia visą kalbinę sistemą, o geriausiai kalbą išlaikė tie, kurių tėvai laikėsi autoritarinio modelio.

4.3.5.1. Dažniausi kalbų vadybos modeliai lietuvių / lietuvių kilmės emigrantų šeimose

Iš kokybinių interviu matyti, kad bendruomenėje geriausiai vertinamas autoritarinis kalbų vadybos modelis. Dalis lietuvių emigrantų šeimų laikosi interakcinio modelio, o integracinio modelio tarp tų, kurie vaikai gerai kalba lietuviškai, nepasitaikė. Dalis kalbintų respondentų, kurie buvo sukūrę mišrias šeimas, taikė integracinį modelį (jau cituotas 62 pavyzdys – su dukromis per dieną kalbėjo lietuviškai po 10–15 minučių). Kai kurie iš jų teigia, kad jų vaikai gali suprasti ar kalbėti lietuviškai. Taikę šį modelį linkę pabrėžti, kad taip buvo elgiamasi tam, kad namuose būtų viena kalba, kad partneris nesupranta lietuviškai, todėl yra nepatogu su vaikais kalbėti lietuviškai, tačiau skirtingai nuo Barthos aptarto integracinio modelio, nėra pabrėžiamas noras integruotis į dominuojančią visuomenę. Tačiau galima iškelti prielaidą, kad taip besielgiantys mano, kad vaikams, kurie ir namuose kalba angliškai, bus

lengviau, kad jie mano, jog tai tik dalis jų vaikų tapatybės, kad tapatybė galima ir be lietuvių kalbos.

Pastangos taikyti autoritarinį kalbų vadybos modelį ypač ryškios antrosios bangos atveju, iš beveik visų kokybinių interviu, darytų su šios bangos tėvais / vaikais, augusiais jų šeimose, matyti, kad buvo taikomas būtent šis modelis. Galima daryti prielaidą, kad antrosios bangos atveju tokį kalbų vadybos modelį buvo lengviau taikyti, nes tuomet vyravo stiprus tėvų autoritetas, tėvai gerbiami vien todėl, kad jie yra tėvai. Tokiose šeimose pasakymas „Peržengęs namų slenkstį kalbėsi tik lietuviškai“ buvo dažnai nekvestionuojamas, gerbiamas.

92

R: *Buvo tokia pozicija: namuose kalbame lietuviškai. Jie [tėvai] sakydavo: Jonai, kalbėk lietuviškai.* (JAV, vyras, 44, K2)

93

R: *Aš aiškiai suvokiau, kad tėveliai kalba tik lietuviškai, kad čia namuose yra Lietuva, su seseria kalbėjom tik lietuviškai. Aš labai džiaugiuosi, kadangi mums čia didžiausia dovana.* (JAV, moteris, 68, K1+, 67 metai ne Lietuvoje)

94

R: *Mes visada lietuviškai turėjom kalbėti, anglų kalba nebuvo leidžiama pas mus namuose.*

T: *O ką sakydavo tėvai? Bausdavo ar bardavo, ar bausmių kokių imdavosi?*

R: *Dabar aš nebeprišimenu. Jie buvo labai griežti ant to, jo, jau kad vien tik lietuvių kalba, jeigu pereidavom į anglų, tai jau tuoj pat jiems sugaudavo, kad jau jau reik, jau negalima, taip negalima. Drausdavo.* (JAV, moteris, 65, K2)

Iš 92 ir 93 pavyzdžių matyti, kad pozicija dėl kalbėjimo namuose aiškiai išreikšta ir pakankamai griežta, o 94 pavyzdyje – labai griežta. 93 pavyzdyje cituojama tyrimo dalyvė net su vyresne seserimi kalbėjo lietuviškai. Kaip jau minėta, paprastai vyresnieji, pradėję lankyti mokyklą, parneša daugumos kalbą namo ir paprastai broliai ir seserys daugiau kalba dominuojančia kalba. Taigi šioje šeimoje tėvų nuostatos buvo tikrai labai stiprios, nes atlaikė bendraamžių iš daugumos visuomenės nuostatas. Tačiau 94 pavyzdyje cituota tyrimo dalyvė sako, kad griežtumas ne visuomet padėdavo, su broliu ji kalbėdavo lietuviškai,

nes jis buvo gerokai jaunesnis ir mokėjo tik lietuviškai, bet su kitais vaikais lietuviškai kalbėdavo tik prie tėvų:

95

R: <...> visi [lietuviai] tėvai tenais gana griežtai laikė, kad čia vien tik lietuviškai ir negalima, anglų kalbos nereikia ir nenorim, ir čia vien tik lietuviškai. Tai kai tėvai buvo, tai mes visą laiką lietuviškai, o kai jau, kai tėvai išeidavo arba į kitą kambarį pereinavo, tai mes jau į anglų kalbą pereinavom. (JAV, moteris, 65, K2)

Taigi iš šio pavyzdžio matyti, kad lietuviai vaikai lietuviškai kalba tik prie tėvų, tikėtina, kad jiems lengviau kalbėti angliškai nei lietuviškai. Kad vaikai kalba angliškai, kai tėvai negirdi, žino ir patys tėvai:

96

R: Uždaro duris, kalba angliškai. Namie kalba lietuviškai. (JAV, vyras, 50, K1, 22 metai ne Lietuvoje)

Nemaža tikimybė, kad vaikų kalbinį elgesį veikia ne tik tai, kad anglų kalba yra aktyvesnė, ja kalbėti paprasčiau, bet ir bendraamžių iš dominuojančios visuomenės nuostatos, noras pritapti, parodyti tėvams, kad jie priklauso ne tik lietuviškai, bet ir gyvenamosios šalies bendruomenei. Danytė (2008: 72) iš savo tyrimo mato, kad vaikai, išmokę anglų kalbą, „galėjo išreikšti ne visai sąmoningą protestą prieš priverstinai diegiamą lietuvišką identitetą. Kalbėti angliškai namuose buvo būdas pristatyti save kaip kanadietį, iš dalies panaikinti ribą tarp lietuvių ir kanadiečių erdvės.“ Kad bendraamžiai labai smarkiai veikia vaikus, kad vaikai nori priklausyti ir gyvenamosios šalies kultūrai, aiškiai mato ir šio tyrimo dalyviai:

97

R: Aš kai pažiūriu į kitus, va, kas turi vaikus, tai ikimokyklinio amžiaus vaikai pakankamai gerai lietuviškai šneka, nes jie šeimoj gyvena su tėvais, bet paskui, kai pradeda eit į mokyklą, iš karto atsiranda draugai amerikoniukai, ir tada labai sunkiai, kas liečia lietuvių kalbą. Mes turim, tarp kitko, labai gerą lietuvių mokyklą čia. Bet, aišku, jie neišmoko ant tiek, kiek išmoktų vaikai gyvendami Lietuvoj. Bet bendrą – skaityt, rašyt – įmanoma išmokt. (JAV, vyras, 33, K1+, 14 metų ne Lietuvoje)

Kaip matyti iš 97 pavyzdžio, tyrimo dalyvis teigia, kad draugai iš dominuojančios visuomenės pakeičia vaiko kalbinį elgesį, o galima to atsvara

yra lituanistinė mokykla (apie tai bus plačiau kalbama skyriuje „Vadyba už namų domeno ribų“).

Antrosios emigrantų bangos lietuviškose šeimose užaugę vaikai buvo linkę perkelti tėvų taikytą autoritarinį kalbų vadybos modelį į savo šeimą. Gali būti, kad taip elgiamasi todėl, kad autoritarinis tėvų taikytas modelis pasiteisino, jie patys išmoko lietuviškai, tad tą patį stengėsi daryti ir su savo vaikais:

98

R: *Mano tėvas tai ne lietuvis. Bet aš augau be tėvo, tai mama labai užsispyrus buvo, kad lietuviškai kalbėt.* (JAV, moteris, 37, K3)

99

R: *Mes tarėmės [su žmona] ir mum abiem lietuvybė buvo labai svarbu. Mes sakėm, kad juos išmokysim, išmokysim lietuviškai, o angliškai natūraliai išmoks. Ir kada pirma mergaitė ėjo į pradžios mokyklą, jinai, galima sakyti, beveik nė vieno angliško žodžio nemokėjo.* (JAV, vyras, 74, K1+, 70 metų ne Lietuvoje)

Kaip matyti iš 99 pavyzdžio, tyrimo dalyvis pabrėžia tą dalyką, kad dukra iki mokyklos nemokėjo dominuojančios kalbos. Tokį dalyką pabrėžia ir kiti tyrimo dalyviai:

100

R: *Kai mūsų sūnus augo, tai iki kol pradėjo darželį, jisai angliškai nemokėjo.* (JAV, vyras, 68, K2)

101

R: *Mano vaikai nežinojo, kad aš moku angliškai, kol nenuvedžiau į amerikietišką darželį. Ir žiūri į mane mano dukrytė, <...> nustebo, sako: „Mama, tu moki angliškai?“ (Juokiasi.) Tai buvo labai juokinga.* (JAV, moteris, 68, K1+, 67 metai ne Lietuvoje)

Danytė (2008) taip pat atkreipia dėmesį į tai, kad pokario bangai svarbiausias lietuvybės ženklas buvo kalba, visi jos kalbinti interviu dalyviai tvirtino, kad pirmoji jų kalba buvo lietuvių. Net tie tėvai, kurie gerai mokėjo angliškai, vengė šia kalba kalbėti šeimoje. Ji pažymi, kad išėivijos periodinėje spaudoje buvo dažnai pabrėžiama, kad geriausia nemokėti vaikų anglų kalbos, taip juos ilgiau apsaugant nuo svetimos šalies kultūros. Ji teigia, kad nors dipukai troško vaikams gero išsilavinimo, dauguma sąmoningai nesistengė jų

paruošti prieš išleidžiant į mokyklą (Danytė 2008: 71). Taigi tokia kalbų vadyba šeimoje buvo visoje pokario lietuvių bendruomenėje vyraujančių nuostatų atspindys, tam tikra siekiamybė, manant, kad taip bus lengviau vaiką išmokyti lietuvių kalbos ir suformuoti jo lietuvišką tapatybę, atskirti ją nuo šalies tapatybės.

Kaip matyti iš 102 pavyzdžio, tyrimo dalyvė nepaisė to, kad ji pati vaikystėje patyrė nemažai įtampos dėl to, kad buvo pradėta leisti į mokyklą visiškai nesuprantanti angliškai, vadinasi, nuostatos taikyti tokią pačią kalbų vadybą šeimoje yra stipresnės už asmeninę patirtį:

102

R: *Ir aš truputį bijojau, sakiau, kas, jeigu jai bus kaip man, jeigu ten vaikai bus jai nemalonūs ir mokytojai nemalonūs, bet ji taip greit išmoko, taip greit išmoko, kad nuostabu.* (JAV, moteris, 68, K1+, 67 metai ne Lietuvoje)

Apie neigiamą patirtį nemokant anglų kalbos kalba ir kitas tyrimo dalyvis:

103

R: *Aš atsimenu, kada aš buvau apie penkių šešių metų, dar buvom dar buvom Rytuose gyvenom ir mane, žinai, vaikai apstumdė ir primušė. Nieko baisaus, bet, žinai, apstumdė, žinai, mane išgąsdino, žinai, gavau į snukį ir aš nesupratau kodėl. Nesupratau kodėl, nesupratau, kas čia darosi, tik nu aš buvau ant dviratuko, mani nustūmė kažkas, kitas paspyrė teip toliau. Bet dabar atsimenu tą momentą, kad aš buvo sukonfiūzintas, žinai, kas čia darosi. Tai va, reiškia, kad, žinai, apstumdė mane už tai, kad aš buvau, žinai, kaip durniukas – nesupratau angliškai. Ir ir ir viskas. Tai aš tik kai pradėjau, aš atsimenu nuėjau į darželį ir ir ir toks pritrenktas sėdėjau porą dienų ir tada kažkaip už porą savaitių pradėjo viskas normaliai būti. Ir dingo ta baimė.* (JAV, vyras, 58, K2)

Iš šio tyrimo dalyvio pavyzdžio matyti, kad jis buvo apstumdytas kitų vaikų, nes jiems nepatiko, kad jis nesupranta angliškai, tačiau ši neigiama patirtis nepaveikė jo nusistatymo su savo vaikais kalbėti tik lietuviškai. Nors, jis pripažįsta, kad pakitus vaikų auginimo sąlygoms, jo vaikai iš aplinkos išmoko angliškai, o jis iš tiesų nemokėjo nė vieno žodžio, tad jo ir vaikų situacijos negalima lyginti.

Tai, kad kalbėjimas tik savo kalba veiksmingas, teigia ir King, Fogle, Logan-Terry (2008: 915). Savo darbe mokslininkės aprašo tyrimą, kuriame teigiama, kad geriau kalbą sekasi išlaikyti toms šeimoms, kurios taiko strategiją viena kalba – vienas asmuo, o kalbantis nedominuojančia kalba apsimeta, kad nesupranta, jei vaikas kalba ne mažumos kalba, tokiu atveju vaikas daugiau vartoja jo kalbą.

Paklausti apie lietuvių kalbos vartojimą šeimoje, dauguma antrosios bangos tyrimo dalyvių iš pradžių teigia, kad kalbėjo tik lietuviškai, bet uždavus papildomų klausimų, paaiškėja, kad kartais buvo bendraujama ir dominuojančia kalba:

104

T: *Tėvai tave kalbino lietuviškai, o brolis ir sesuo?*

R: *Mes bendrai kalbėjom lietuviškai namuose. Aš manau, gal buvo gal buvo mano pirma kalba. <...>*

T: *O nebuvo taip, kad su broliu ir seserim žaisdami, ten mašinėles stumdydami jau angliškai burgzdavot?*

R: *Jo, jo, angliškai.*

T: *Angliškai?*

R: *Jo, tarp mūsų turbūt dažniau angliškai negu kad lietuviškai.*

T: *Natūraliai?*

R: *Bet natūraliai ir tikrai maišosi [kalbos]. (JAV, vyras, 44, K2)*

105

R: *Lietuviškai dauguma, bet kartais ir angliškai, maišom, maišém, prisipažįstu, jo (juokiasi). (JAV, vyras, 68, K2)*

Gali būti, kad tyrimo dalyviai renkasi tokį pasakojimo apie šeimos kalbų vadybą būdą, nes kalbėjimas vien lietuviškai yra prestižiškiausias bendruomenėje, gali būti, kad kalbėjimas ir dominuojančia kalba šeimoje yra natūralus, todėl nesureikšminamas, tačiau, skirtingai nuo Csillos Barthos apibrėžto interakcinio modelio, toks kalbėjimasis renkamas ne tiek dėl to, kad vaikai mokėtų gerai kalbėti ir angliškai, bet dažniau dėl to, kad taip vaikams yra lengviau:

106

R: *Buvom susitarę, kad lietuviškai kalbėsime, taip, bet, aš galvoju, tas su laiku nueina, kai pamatai, kad vaikam lengviau yra [angliškai kalbėti]. (JAV, vyras, 68, K2)*

107

T: *Žaidimo kalba buvo anglų?*

R: *Nu jo, tarp savęs tai jo, mama sako: „Vaikai kalbėkit lietuviškai“, o po kiek laiko, tai vėl [pradedame kalbėti] angliškai.*

R: *Mama, kai pamato, tai sako, kalbėkit lietuviškai, o vėliau: „Ai, tiek to“.* (JAV užaugęs, vyras, 40, K2)

Norvilas (2013: 44) savo dvikalbių respondentų atsakymuose mato, kad jie linkę paisyti tėvų noro kalbėti lietuviškai: „atsižvelgiama į kitų žmonių, ypač tėvų pageidavimus: „Tėvams geriau patinka, kai aš lietuviškai kalbu“, arba: „Šeimos rate jaučiu atsakomybę kalbėti su tėvais jų gimtąja kalba“, tad labai svarbus išreikštas sąmoningas tėvų noras. Ruby (2011: 81), kuri tyrė, kaip septynerių metų mergaitė yra mokoma paveldėtosios bengalų kalbos Londone, stebėjo trijų asmenų: mamos, močiutės ir mokytojos kalbinį elgesį su mergaite, klausė apie jų nuostatas. Mokslininkė prieina prie išvados, kad geriausiai sekasi močiutei, nes mergaitė jaučia, kad mama ir mokytoja linkusios kalbėti angliškai, o močiutė – bengališkai, todėl ir mergaitė renkasi su močiute kalbėti bengališkai, be to, mergaitė nėra spaudžiama išmokti kalbą, yra atsipalaidavusi. Autorė pastebi, kad močiutei sekasi, nes jai labai padeda patirtis, įgyta auginant savo vaikus.

Iš kokybinių šio tyrimo interviu matyti, jog tyrimo dalyviai neslepia, kad kalbėjimas tik lietuviškai reikalauja didelio pasiryžimo ir kartais, priklausomai nuo aplinkybių (draugai, mokykla), sąmoningai renkamosi ir dominuojanti kalba, taigi iš dalies taikomas ir interakcinis modelis:

108

R: *Šeimoj lietuviškai stengiamės, bet, aišku, vaikai, jie jau galvoja anglų kalba, kaip sakoma, nes aplinka daugiau angliška, tai visą laiką namuose vyksta kova su dukra. Ji natūrali, ne tai, kad ji priešintųsi, bet ji natūraliai pradeda pasakoti. Grįžta: „Kaip sekasi mokykloje?“, ir pradeda pasakoti ką nors angliškai. Sakom, kad reikia lietuviškai, bet būna kitą kartą, pamokas kai reikia ruošti, yra terminologija, kuri yra jai lengviau, pamokas, kai jai reikia padėt, pavyzdžiui, algebra ar ką nors, tai tada kalbam angliškai.* (JAV, moteris, 40, K1, 12 metų ne Lietuvoje)

Kalbant apie namuose taikomus kalbų vadybos būdus, svarbus dar vienas aspektas – sąmoningos pastangos kuo daugiau kalbėti su vaiku paveldėtąja

kalba. Svarbus ne tik nusiteikimas kalbėti tam tikra kalba, bet ir tos kalbos vartojimo dažnis, tiesioginis kontaktas. King, Fogle, Logan-Terry (2008: 915) aprašo dvikalbių vaikų tyrimą Australijoje, kuriame išsiaiškinta, kad daug svarbiau tiesiogiai į vaiką orientuotas pokalbis nei laiko, praleisto su vaiku, trukmė. Į akis krinta tai, kad kokybiniams interviu kalbinti tyrimo dalyviai labai daug žino apie Lietuvos ir šeimos istoriją, iš to matyti, kad su vaikais buvo daug kalbama, tyrimo dalyviai įvardija sąmoningas pastangas būti su vaikais ir nuolat kalbėti lietuviškai. Matyti, kad tyrimo dalyviai sąmoningai stengiasi kalbėti kuo daugiau lietuviškai ir tai suvokia kaip kalbos skatinimą. Taip jie elgiasi, kad vaikai nuolat girdėtų lietuvių kalbą ir, manytina, kad sudarytų sąlygas lietuviškam pokalbiui – jei tėvai kalba lietuviškai, jie tikisi ir lietuviško atsakymo.

Taigi iš kokybinių interviu matyti, kad dažniausiai lietuviškose šeimose stengiamasi taikyti autoritarinį kalbų vadybos būdą, kuris yra perduodamas iš kartos į kartą. Kad asmenybės stiprumas, tam tikras „kietumas“ labai svarbus išlaikant kalbą emigracijoje atkreipia dėmesį ir kiti tyrėjai. Aleksandravičius et al. (2013: 11), analizavęs Brazilijos lietuvių tapatybę, sako, kad „viena antropologinė prielaida yra teigtina: labiausiai savo lietuviškosios tapatybės neišsižadėjo stipriausios, sėkmingiausios asmenybės. Tai darbštieji, stiprieji, likimui nenusižeminę lietuviai, kurių ūkiai tapo pavyzdiniai, o jie – gerbiami apylinkių lyderiai. Baraun de Kurtechipės (Bara ode Curtegeipe) apylinkėse buvo Balčiūnų fazenda. Iš jos kilo šiandien garsus pirmasis tose vietose išsilavinęs medikas. Spėkit, ar jis kalba lietuviškai? Atsakymas – taip.“ Taigi lietuvių kalbos išlaikymas čia siejamas su charakteriu, vidine stiprybe, nepalūžimu tiek prisitaikant, susikuriant gerovę emigracijos šalyje, tiek išlaikant kalbą ir tapatybę. Iš dalies taikomas ir interakcinis būdas, nes tyrimo dalyviai mano, kad jo reikalauja aplinka, be to, pateisina tokį kalbėjimą tuo, kad vaikams kalbėti daugumos kalba lengviau. Integracinis būdas nėra dažnas, labiau būdingas mišrioms šeimoms, be to, tokiose šeimose užaugę vaikai yra tik šiek tiek pramokę lietuviškai.

Tačiau reikia pažymėti, kad kiekviena šeima skirtinga, tad sunku apibendrinti, galima tik bandyti tai padaryti, neužmirštant, kad yra ir nedėsningų atvejų, kad vienoje šeimoje veiksmingesnės yra vienos priemonės, o kitoje – atvirkščiai taip tėvams elgiantis vaikas nutolo nuo jų kalbos. Taip pat reikia pažymėti, kad ne visose šeimose norima išlaikyti lietuvių kalbą.

4.3.5.2. Kalbų vadybos laikymosi griežtumas ir skatinimas

Autoritarinis vadybos modelis susijęs su elgesiu šeimoje griežtai reikalaujant kalbėti lietuviškai. Iš kiekybinių duomenų (žr. 28 lentelę) matyti, kad respondentai (314 respondentų), auginę ar auginantys vaikus ne Lietuvoje, kalbėjimą lietuviškai namie supranta skirtingai, vieni laikėsi ar laikosi griežtesnės pozicijos, kiti – stengėsi ar stengiasi nereikalauti to griežtai.

Kai vaikai kalbėjo / kalba ne lietuviškai, griežtai reikalaudavau / reikalauju kalbėti lietuviškai / JAV	N	Proc.
Visiškai sutinku	43	14%
Sutinku	47	15%
Nei sutinku, nei nesutinku	57	18%
Nesutinku	54	17%
Visiškai nesutinku	52	17%
Nepritaikoma	61	19%
Iš viso:	314	100%

28 lentelė. Tėvų nusiteikimo griežtumas, jei vaikai kalba ne lietuviškai

Kaip matyti iš 28 lentelės, truputį mažiau nei trečdalis (29 proc.) respondentų tėvų visiškai sutinka ir sutinka su teiginiu „Kai vaikai kalbėjo / kalba ne lietuviškai, griežtai reikalaudavau / reikalauju kalbėti lietuviškai“, o su juo nesutinka ir visiškai nesutinka truputį daugiau nei trečdalis (34 proc.) respondentų, dar 18 proc. neturi aiškios nuomonės dėl to, ar griežtai reikalavo / reikalauja iš vaikų kalbėti lietuviškai, manytina, kad jie vienais atvejais to reikalauja griežčiau, kitais nekalbėjimą lietuviškai vertina atlaidžiau.

Pažymėtina, kad beveik penktadalis respondentų (19 proc.) mano, kad toks teiginys nepritaikomas jų situacijai.

Lyginant šią nuomonę su respondentų, augusių ne Lietuvoje, nuomone, matyti, kad tėvų griežtumas reikalaujant kalbėti lietuviškai namuose vertinamas panašiai. Vaikai, augę ne Lietuvoje (218 respondentų), šiek tiek labiau linkę vertinti tėvų elgesį kaip griežtą ir labiau linkę paneigti tai, kad tėvai elgėsi griežtai (žr. 29 lentelę). Daugiau nei trečdalis (36 proc.) respondentų, augusių ne Lietuvoje, visiškai sutinka ir sutinka su teiginiu „Kai vaikai kalbėdavo ne lietuviškai, tėvai griežtai reikalavo kalbėti lietuviškai“. Su šiuo teiginiu nesutinka ir visiškai nesutinka taip pat daugiau nei trečdalis (39 proc.) respondentų. Dar 13 proc. respondentų savo tėvų elgesio negali įvertinti nei kaip griežto, nei kaip negriežto, tikėtina, kad jų tėvai vienais atvejais to reikalavo griežčiau, kitais – atlaidžiau.

Kai vaikai kalbėdavo ne lietuviškai, tėvai griežtai reikalavo kalbėti lietuviškai / JAV	N	Proc.
Visiškai sutinku	42	19%
Sutinku	38	17%
Nei sutinku, nei nesutinku	38	17%
Nesutinku	28	13%
Visiškai nesutinku	49	23%
Nepritaikoma	23	11%
Iš viso:	218	100%

29 lentelė. Vaikų patirtis, jei kalbėdavo ne lietuviškai

Taigi matyti, kad trečdalis respondentų linkę laikytis griežtesnės pozicijos ir mano, kad tokios pozicijos buvo / yra laikomasi jų šeimoje, kai augo. Manytina, kad griežtumą lemia antrosios bangos suformuotas šeimos kalbų vadybos modelis. Ir atvirkščiai – tikėtina, kad respondentai, nesutinkantys su šiuo teiginiu, taip sakosi todėl, kad patys patyrę ar matę autoritarinį kalbų vadybos modelį kitose šeimose, linkę manyti, kad per didelis griežtumas nepadeda išmokti kalbos. Be to, neabejotina, daug lemia ir pasikeitęs požiūris į šeimą, laisvesni, demokratiškesni santykiai šeimoje.

Griežtas reikalavimas kalbėti lietuviškai ir rimtai mokytis lietuvių kalbos kokybiniam interviu kalbintų tyrimo dalyvių vertinamas kiek skirtingai. Vieni sakosi manę, kad taip ir turi būti, per daug neanalizavę tos situacijos, kurioje auga, o kiti sakė, kad nepritaria išskirtinai griežtam reikalavimui kalbėti lietuviškai.

Tyrimo dalyvė, patyrusi griežtą tėvų liepimą kalbėti lietuviškai, rimtas močiutės pamokas, teigia maniusi, kad tai yra normalu ir to griežtumo nesureikšminusi:

109

R: *Mano močiutė <...> buvo mano pirma [lietuvių kalbos] mokytoja [šeštadieninėje mokykloje], bet ji mane visada mokindavo, kadangi ji buvo mokytoja. Aš kai maža, nuo pat mažens mokinausi gramatiką ir skaitymą, skaitybą viską viską viską, ji mane mokino nuo pat mažens ir mano brolių irgi taip pat mokino, griežtai (nusijuokia). Bet su meile (nusijuokia). <...>*

T: *O nekalbėdavot su draugais, kad ką čia tėvai nori, kodėl čia ta lietuvių, mum nereikia, ar... Kaip jūs su kitais draugais lietuviais? <...>*

R: *Ne, mum atrodė, man atrodė, kad normalu. <...> Nemanau, kad mes baisiau daug apie tai kalbėdavom, visi kažkaip tai priėmė, kad čia normalu, kad čia net ir ne toks, tokia mūsų, tokia mūsų laimė arba nelaimė (juokiasi). (JAV, moteris, 65, K2)*

Iš šio pavyzdžio matyti, kad ir tyrimo dalyvė, ir jos lietuviai ir lietuvių kilmės draugai nekėlė klausimo, ar tėvai teisingai elgiasi taip griežtai reikalaudami jų kalbėti lietuviškai („mum atrodė, man atrodė, kad normalu“), mokytis lietuvių kalbos namuose ir šeštadieninėje mokykloje, ji linksmi apibendrina, kad tokia buvo lietuvių vaikų „laimė arba nelaimė“. Tačiau reikia pažymėti, kad respondentė sakosi jautusi ne tik močiutės, kuri ją mokė lietuvių kalbos ir namuose, ir šeštadieninėje mokykloje, griežtumą, bet ir meilę.

Kita tyrimo dalyvė mano, kad tėvai neturi versti mokytis kalbos ir turi stengtis nebūti per griežti, kad vaikai nuo jos nenusisuktų, ji pati mano, kad patyrė ir griežtą, ir negriežtą auklėjimą vienu metu, ji sako, kad toks elgesio būdas labiausiai tinkamas:

110

R: *Tėvelis visada atsisėsdavo, kiek galėjo su visom pamokom padėti. Ir jautėsi tokia meilė, nebuvo, kad čia priverstinis, bet va pasikalbėkim apie Lietuvą, aš tau padėsiu, matai, iš kur kilęs tas žodis, jau buvo viskas įmegzta į pasakojimą.* (JAV, moteris, 68, K1+, 67 metai ne Lietuvoje)

Iš tėvų turi jaustis tvirtas nusistatymas kalbos išmokimo atžvilgiu, tačiau vaikui tą daryti turi būti malonu ir ne per sunku. Ši tyrimo dalyvė taip elgėsi ir su savo vaikais, ji išsako tokias pažiūras apie lietuvišką vaikų auklėjimą:

111

R: *Neturi būt per daug rimta, turi būt, kaip sako amerikiečiai, „fun“, lietuvių kalba turi būt malonu, tos dainos padeda, tie šokiai padeda, vaikam draugaut padeda, ir čia yra labai tik, ne vien tik ta klasė viską nulemia, ne vien tik tas tėvų varymas, grūdimas per gerklę, kaip jie sako. Kadangi tie, kuriems daugiausia grūdama, tie greičiausiai pabėga.* (JAV, moteris, 68, K1+, 67 metai ne Lietuvoje)

Iš tyrimo dalyvės žodžių matyti, kad ji labai stengėsi sukurti tokią lietuvišką aplinką, kuri nebūtų priverstinė, kuri skatintų pačius vaikus kalbėti lietuviškai, kad lietuvių kalba nesiasocijuotų tik su griežtu tėvų liepimu.

Panašius dalykus yra aprašiusi ir Kopeliovich (2013: 255), ji teigia, kad pati kalba atrodo vertybė tėvams, bet ne mažiems vaikams, tad prie kalbos turėtų traukti išskirtinis turinys, charizmatiškas asmuo ar patrauklus užsiėmimas.

Dauguma tėvų yra linkę pabrėžti, kad lietuvių kalba turi būti natūrali, kad nereikia elgtis su vaikais griežtai, jei jie kalba ne lietuviškai, bet nereikia ir papirkinėti dovanomis, jei jie kalba lietuviškai. Iš kiekybinės apklausos (žr. 30 lentelę) matyti, kad tik ketvirtadalis (24 proc.) respondentų iš JAV visiškai sutinka ir sutinka su teiginiu „Kad vaikai kalbėtų lietuviškai, skatinau / skatinu juos dovanomis ar siūliau / siūlau jiems patrauklių dalykų“, o su juo nesutinka ir visiškai nesutinka 39 proc. respondentų, dar 16 proc. nėra apsisprendę, o kiti mano, kad toks teiginys nepritaikomas jų situacijai.

Kad vaikai kalbėtų lietuviškai, skatinau / skatinu juos dovanomis ar siūliau / siūlau jiems patrauklių dalykų / JAV	N	Proc.
Visiškai sutinku	43	14%
Sutinku	30	10%
Nei sutinku, nei nesutinku	50	16%
Nesutinku	58	18%
Visiškai nesutinku	67	21%
Nepritaikoma	66	21%
Iš viso:	314	100%

30 lentelė. Respondentų nuomonė dėl vaikų skatinimo

Kokybiniams interviu kalbinti tėvai skatinimo dovanomis nesureikšmino, jie labiau pabrėžė lietuviškos aplinkos sudarymo svarbą. Iš 112 pavyzdžio matyti, kad tyrimo dalyvė lietuviškų knygų biblioteką suvokia kaip kalbos skatinimą, kad to pakako ir jokių kitų specialių veiksmų nesiėmė.

112

T: *O jūs, kai jie [vaikai] augo, skatinot juos kaip nors kalbėt lietuviškai, naudėt, žadėdavot ką nors?*

R: *Nereikėjo.*

T: *Nereikėjo?*

R: *Nereikėjo. Su mumis jie visą laiką lietuviškai kalbėjo.*

T: *Bet tai ten, specialiai stengėtės ką nors, kad lietuviška knyga po akim jiems būtų, ar tokie dalykai...*

R: *Taip. Mes prisivežėm daugybę, prisisiuntėm knygų. Dar viskas – išsiuntėm prieš atvažiuodami čia. Ir pas mus gana didelė lietuviškų knygų biblioteka namuose, ir jie skaitydavo. (JAV, moteris, 69, K1, 25 metai ne Lietuvoje)*

Kiti tyrimo dalyviai pripažino, kad vis dėlto vienais ar kitais būdais stengėsi paskatinti vaikus kalbėti lietuviškai, pabrėždami ir tai, kad jie apskritai skatino vaiką dirbti, skaityti, neakcentuodami lietuvių kalbos:

113

R: *Kai buvo mažesnėse klasėse, pradinėse galbūt, tai pažadėdavom, nu, kad jeigu gerai pabaigsi, gerais pažymiais lietuvišką mokyklą, tai jau būtinai nuvažiuosim, kažkokį žaisliuką tu išsirinksi, ar panašiai, bet čia buvo nebūtinai dėl lietuviškos, aš sakyčiau, kad išvis paskatint vaiką dirbt – ne būtent, kad dėl lietuvių kalbos, o tą lietuvių priimdavo natūraliai. (JAV, moteris, 40, K1, 12 metų ne Lietuvoje)*

114

R: *Pagirdavom, jei šeštadieninę mokyklą gerus pažymius gaudavo. Gaudavo pagyrimą ir taip toliau, bet mes... Gal tenai [mama] pinigėliais duodavo, žinai, jei gauna gerą pažymį, neatsimenu dabar. (Juokiasi.) (JAV, vyras, 68, K2)*

Nors dauguma tėvų nesureikšmina skatinimo dovanomis ir pabrėžia, kad lietuvių kalba turi būti natūralus dalykas, ne Lietuvoje augę tyrimo dalyviai atsimentą tėvų taikytas skatinimo priemonės. Tiesa, kaip skatinimą jie suvokė ne tik konkrečias materialias dovanas, bet ir kaip laiką, praleistą su daug dirbančiais tėvais:

115

R: *Buvo toks laikotarpis, kai aš pats nenorėjau skaityt knygas, bet kokias knygas, ir tėvas sakė: „Jeigu skaitysi anglišką knygas, aš tau duosiu vieną centą už kiekvieną puslapį, bet jeigu paskaitysi lietuviškai, aš tau duosiu tris centus už kiekvieną puslapį, jo, buvo toks žaidimas.*

T: *O tai padėjo?*

R: *Jo, aš manau, kad padėjo. (JAV, vyras, 44, K2)*

116

R: *Pavyzdžiui, mano tėvelis labai daug su manimi eidavo pasivaikščioti, galbūt dėl to, kad aš mamą varydavau iš proto, ji sakydavo: „Nuimk tą vaiką, išvesk nuo manęs“ (juokiasi), kadangi aš buvau labai išdykusi, o mano tėvelis labai kantrus, tai jis paimdavo mane už rankos. Ir kiekvienas pasivaikščiojimas būdavo pamokėlė, ir dar eidavom pro parduotuvę, tai aš jį ten nusivesdavau, tai man nupirkdavo ką nors, ar kokį pieštuką gražų ar saldainiuką, tai, žinot, man būdavo ir bendravimas su tėveliu labai malonus, čia buvo pamoka, aš nekvailas vaikas, aš supratau, kad tėvelis pasinaudos bet kokia proga, kadangi jis mokytojas ir jau neiškenčia jo natūra [pamokyti], jam buvo labai svarbu išaiškint kalbos plonybes, kurių kartais knygoj nerasi. Ir tai mano geriausi vaikystės prisiminimai.*

T: *O tas saldainiukas gal irgi lėmė šį bei tą?*

R: *Nu, žinai, kremu torto nepagadinsi (juokiasi). (JAV, moteris, 68, K1+, 67 metai ne Lietuvoje)*

Taigi iš duomenų matyti, kad tik dalis tėvų laikosi strategijos skatinti vaikus dovanomis ir kitais dalykais, o dauguma laikosi strategijos, kad lietuvių kalba turi būti vaikams natūrali, o jei ir skatina, tai labiau pabrėžia skatinimą dirbti, mokytis, skaityti, o ne pačią lietuvių kalbą. Tačiau iš kokybiniais interviu ne Lietuvoje užaugusių kalbintų tyrimo dalyvių matyti, kad jie gerai

atsimena tėvų taikytas skatinimo priemonės ir teigia, kad jos padėjo suformuoti teigiamą santykį su lietuvių kalba.

4.3.5.3. Kalbų vadybos skirtumai su vyresniais ir jaunesniais vaikais

Dar vienas svarbus aspektas, kalbant apie kalbų vadybą šeimoje, yra tėvų elgesys su vyresniais ir jaunesniais vaikais ir santykiai tarp vyresnių ir jaunesnių vaikų, kurie taip pat veikia tėvų nuostatas, kalbinį elgesį ir kalbų vadybą šeimoje. Ne vienas autorius pastebi, kad geriausiai kalbą moka vyresni vaikai, o jaunesni kalbą moka prasčiau. Viena vertus, vyresni vaikai, pradėję lankyti darželius ir mokyklas, parneša dominuojančią visuomenės kalbą namo, ima su jaunesniais broliais ir seserimis kalbėtis ta kalba, antra vertus, tėvams pritrūksta energijos ir laiko mokyti paveldėtosios kalbos antrąjį ir tolesnius pagal gimimo eilę vaikus tiek, kiek buvo skirta pirmajam.

Norint išsiaiškinti, kaip JAV gyvenantys lietuviai ir lietuvių kilmės emigrantai elgiasi su vyresniais ir jaunesniais vaikais, kiekybinėje apklausoje buvo klausama, ar vienodai respondentai elgiasi / elgėsi, stengdamiesi, kad vaikai kalbėtų lietuviškai (žr. 31 lentelę). Iš šių duomenų aiškėja, kad didesnė dalis respondentų (64 proc.) mano, kad jų elgesys su jaunesniais ir vyresniais vaikais nesiskyrė (pasirinko atsakymus „visiškai sutinku ir sutinku“). Beveik penktadalis (18 proc.) mano, kad jų elgesys su vyresniais ir jaunesniais vaikais, stengiantis, kad jie kalbėtų lietuviškai, skyrėsi (pasirinko atsakymus „nesutinku“ ir „visiškai nesutinku“). Dar beveik penktadalis (18 proc.) savo nuomonės neišsakė, pasirinko neutralų variantą („nei sutinku, nei nesutinku“). Taigi galima daryti prielaidą, kad didesnė dalis tėvų, nusprendusių išlaikyti lietuvių kalbą, elgiasi vienodai ir su vyresniais ir su jaunesniais vaikais.

Ir su vyresniais, ir su jaunesniais savo vaikais elgiusi / elgiausi taip pat, stengdamasis (-i), kad jie kalbėtų lietuviškai / JAV	N	Proc.
Visiškai sutinku	99	44%
Sutinku	45	20%
Nei sutinku, nei nesutinku	42	18%
Nesutinku	24	11%
Visiškai nesutinku	16	7%
Iš viso:	226	100%

31 lentelė. Kalbų vadyba su vyresniais ir jaunesniais vaikais

Norint išsiaiškinti, kuo skiriasi tėvų vykdoma kalbų vadyba su jaunesniais vaikais, kiekybinėje apklausoje taip pat buvo klausama, ar tėvai taisė jaunesniojo vaiko klaidas kaip ir vyresniojo (žr. 32 lentelę), ar jie buvo tiek pat griežti, kiek ir su vyresniuoju (žr. 33 lentelę).

Netaisau / netaisiau jaunesnio vaiko / jaunesnių vaikų klaidų / JAV	N	Proc.
Visiškai sutinku	5	2%
Sutinku	15	7%
Nei sutinku, nei nesutinku	69	31%
Nesutinku	88	39%
Visiškai nesutinku	49	21%
Iš viso:	226	100%

32 lentelė. Kalbų vadyba dėl jaunesniojo vaiko klaidų

Iš duomenų (žr. 32 lentelę) matyti, kad didesnė dalis (60 proc.) tėvų nesutinka ir visiškai su teiginiu „Netaisau / netaisiau jaunesnio vaiko / jaunesnių vaikų klaidų“, beveik trečdalis (31 proc.) renkasi neutralią poziciją, o sutinkančių ir visiškai sutinkančių su tokiu teiginiu yra beveik dešimtdalis (9 proc.). Lyginant su klausimu apie tėvų elgesį su jaunesniais ir vyresniais vaikais dėl pastangų kalbėti lietuviškai, išryškėja, kad panašus skaičius (64 proc. ir 61 proc.) tėvų linkę elgtis su vyresniais ir jaunesniais vaikais vienodai. Labiau skiriasi respondentų, pasiliekančių prie neutralios pozicijos, skaičius (18 proc. ir 31 proc.), gali būti, kad tai lemia ne skirtingas elgesys su jaunesniais ir vyresniais vaikais, o požiūris į klaidų taisymą. Ne visi respondentai mano, kad klaidas taisyti būtina, kai kurie teigia, kad klaidos yra

natūrali kalbėjimo lietuviškai dalis, netaiso vaikų, kad neišgąsdintų, kad jiems netaptų nedrašu kalbėti lietuviškai, stengiasi tik padėti, jei vaikas neranda reikiamo žodžio.

Su jaunesniu / jaunesniais vaikais esu / buvau atlaidesnis (-ė) ir ne taip griežtai elgiuosi / elgiausi, drausdamas (-a) kalbėti nelietuviškai / JAV	N	Proc.
Visiškai sutinku	14	6%
Sutinku	44	19%
Nei sutinku, nei nesutinku	59	26%
Nesutinku	67	30%
Visiškai nesutinku	42	19%
Iš viso:	226	100%

33 lentelė. Kalbų vadyba dėl griežtumo jaunesniojo vaiko atžvilgiu

Iš duomenų matyti (žr. 33 lentelę), kad daugiau nei pusė (59 proc.) tėvų nesutinka ir visiškai su teiginiu „Su jaunesniu / jaunesniais vaikais esu / buvau atlaidesnis (-ė) ir ne taip griežtai elgiuosi / elgiausi, drausdamas (-a) kalbėti nelietuviškai“, maždaug ketvirtadalis (26 proc.) renkasi neutralią poziciją, o sutinkančių ir visiškai sutinkančių su tokiu teiginiu taip pat yra ketvirtadalis (25 proc.). Lyginant su klausimais apie elgesį su jaunesniais ir vyresniais vaikais dėl pastangų kalbėti lietuviškai, dėl jaunesnių vaikų klaidų taisymo, išryškėja, kad tėvų, linkusių elgtis su vyresniais ir jaunesniais vaikais vienodai, skaičius yra labai panašus:

64 proc. (pastangos) – 60 proc. (klaidos) – 59 proc. (griežtumas)

Kiek kitokia tendencija išryškėja žiūrint į tuos, kurie skirtingai elgiasi su jaunesniais ir vyresniais vaikais. Lyginant tuos, kurie nesutiko, kad su vyresniais ir jaunesniais vaikais elgėsi vienodai, matyti didesnis skirtumas:

18 proc. (pastangos) – 8 proc. (klaidos) – 26 proc. (griežtumas)

Taigi tėvai, skirtingai besielgiantys su jaunesniais vaikais, dažniau linkę būti atlaidesni jaunesniems vaikams nei vyresniems, tačiau mažiau skiriasi jų pastangos.

Kad kalbų vadyba skiriasi priklausomai nuo to, kiek vaikų auga šeimoje, pabrėžia ir kokybiniais interviu kalbinti tyrimo dalyviai. Dalis iš jų yra

įsitikinę, kad paveldėtoji kalba stipri išlieka tik tose šeimose, kurios augina vieną vaiką. 117 pavyzdyje cituojamas tyrimo dalyvis įsitikinęs, kad tuo atveju, jei šeimoje auga daugiau nei vienas vaikas, tuomet ne tik vaikai tarpusavyje kalbasi dominuojančia šalies kalba, bet ir tėvai prisitaiko prie jų ir pereina prie šalies kalbos:

117

R: Aa, žinai, čia yr įdomus toks momentas, jei paklaustum, kiek šeimoj vaikų yra, ir tie sako, žinai, du, tai tie kalba šeimoj angliškai, o jeigu vienas yra, šeimos kalba yra, aš turiu minty žinai lietuvių emigracijoje, vienas tai yra šeimos kalba lietuvių, pas visus. <...> Nes pakankamai daug žmonių turiu pažįstamų ir draugų, kur du vaikai jie nūtemp paskui save tievus, štai tada kažkaip jiems greičiau viskas, žinai, susinivelioja į aplinką. (JAV, vyras, 50, K1, 22 metai ne Lietuvoje)

Tokią tyrimo dalyvio nuomonę kuria draugų ir pažįstamų šeimose matoma kalbų vadybos praktika. Jo nuomone, jei šeimoje yra du vaikai, paveldėtąją lietuvių kalba kalbama mažai, tad ji išnyksta iš šeimos gyvenimo. Taigi, tyrimo dalyvio nuomone, per vaikus šeima greitai asimiliuojasi. Tačiau nereikia užmiršti, kad pirmos kartos respondentai, kurie patys dažniausiai yra užaugę vienakalbėje aplinkoje, kartais pernelyg jautriai reaguoja į kalbėjimą šeimoje ne viena kalba, mano, kad, kalbant keliomis kalbomis, laikantis kitokių kalbų vadybos būdų šeimoje, paveldėtoji kalba nėra išmokstama.

Tačiau tai, kad šeimose, kur yra daugiau nei vienas vaikas, vaikai tarpusavyje kalba angliškai, patvirtina dauguma kokybinio tyrimo dalyvių. Tik tose šeimose, kuriose tėvų taikoma kalbų vadyba paveldėtosios kalbos atžvilgiu labai stipri, kur vaikai nedrįsta pasipriešinti, kur vaikai nuo mažumės patys apsisprendžia kalbėti paveldėtąją kalba (jau cituotas 93 pavyzdys), vaikai tarpusavyje kalbasi ne dominuojančia šalies kalba. 118 pavyzdyje tyrimo dalyvis, trečias iš keturių vaikų, teigia, kad jis supratęs, jog kitaip nebus, namuose vis tiek reikės kalbėtis lietuviškai ne tik su tėvais, bet ir tarpusavyje su broliais ir seserimis:

118

T: *Ar jūs namie su tėvais kalbėdavot lietuviškai visada?*

R: *Būtinai, buvo privaloma pas mus, buvo uždrausta anglų kalba. Anglų kalba buvo uždrausta. Žinai, pradėjom, kai pradėjom mokintis, eit į mokyklas, pradėjom angliškai plepėti, jeigu tėvas įeidavo į kambarį, sako uždrausta. Sakydavo, kai žengsit per slenkstį, tik lietuviškai. Ir viskas, buvo uždrausta namie kalbėt anglų kalboj.*

T: *Ir jūs ir tarpusavyje, broliai, seserys, žodžiu, visi kalbėjot...*

R: *Visi kalbėjom lietuviškai.*

T: *Klausydavot tėvų, nenorėdavote vis tiek... [pasipriešinti]?*

R: *Nebuvo, buvo beviltiška neklausyti tenais, buvo beviltiška, tokia situacija. <...> Tai pasidarė normalu, nors mes visi vaikai tarpusavy kalbėjom angliškai, kai buvo va, žinai, šokių repeticija [lietuvių bendruomenėje], taip toliau, vis tiek namuose kalbėjom tik lietuviškai. (JAV, vyras, 58, K2)*

Iš šio pavyzdžio aiškėja, kad tėvų taikoma kalbų vadyba buvo tokia stipri, kad vaikai suprato, jog tėvams pasipriešinti nepavyks ir namuose kalbėjo tarpusavyje kalbėjo tik lietuviškai. Tokią kalbų vadybos praktiką šeimoje galėjo lemti ir tai, kad du vyresnieji vaikai buvo gimę Lietuvoje ir jiems lietuvių kalba galėjo būti natūralesnė ir stipresnė nei vėliau ne Lietuvoje gimusiems vaikams. Tačiau tai, kad visi vaikai neperėjo į anglų kalbą namuose, lėmė ir tai, kad jaunesnieji vaikai to nepadarė. Tačiau tyrimo dalyvis pažymi, kad, išėję į lietuviškų šokių repeticiją, ten, kur nedraudavo kalbėtis angliškai, vaikai kalbėdavosi pramaišiu. Vadinasi, kalbų vadyba šeimoje, tikintis, kad vaikai tarpusavyje kalbės paveldėtąja lietuvių kalba, turi būti aiškiai išreikšta, vaikų elgesys kontroliuojamas, pozicijos laikomasi, ji išsakoma, kai vaikai elgiasi kitaip.

Kitas kokybinio tyrimo dalyvis (119 pavyzdys), vyriausias iš keturių vaikų, teigia, kad jis moka lietuvių kalbą geriausiai iš visų. Iš šio pavyzdžio matyti, kad tėvai jam daugiausia iš visų vaikų skyrė laiko, mokė jį lietuvių kalbos, padėdavo ruošti pamokas:

119

R: *Kai vaikas dar buvau, mama, tėvai, nes aš vis tiek atsimenu, kai buvau pirmam, antram skyriuj [šeštadieninėje mokykloje], su mokslais padėdavo, tai grįždavau iš angliškos mokyklos, mama kartu su manim atsisėdavo, tai vis tiek rašydavau lietuviškus pratimus.*

T: *Dirbdavo?*

R: *Dirbdavo, taip, o po to kas buvo, kai persikėlėm į Filadelfiją, tai pirmais metais, kaip buvau trečiam skyriuj, tai kartu su savo bendraamžiais, bet tuo metu mano lietuvių kalba buvo žymiai stipresnė negu kitų vaikų, tai perkėlė sekančiais metais į šeštą skyrių.*

T: *O, supratau, tai čia dėl to, kad namuose dirbdavo tėvai?*

R: *Bet čia išėjo taip tik su manim, su mano broliu ir sesėm, tai jau tokio nebuvo. (JAV užaugęs, vyras, 40, K2)*

Kaip matyti iš 119 pavyzdžio, tyrimo dalyvis teigia, kad jis ne tik geriausiai mokėjo kalbą iš visų keturių vaikų, bet mokėjo geriau ir už kitus lietuvius / lietuvių kilmės vaikus, lankančius šeštadieninę mokyklą. Jis mano, kad tai tėvų darbo rezultatas. Šis tyrimo dalyvis sako, kad, gimus kitiems vaikams, tėvai jau nebeturėjo tiek laiko, be to, jie iš dalies nusivylė negalėdami paveikti vaikų kalbėjimo tarpusavyje angliškai. Iš pradžių jie nuolat ragindavo šnekėti lietuviškai, bet vėliau nustojo tą daryti, nes nemanė, kad gali tokį vaikų elgesį pakeisti (jau cituotas 107 pavyzdys). Taip pat jis pažymi, kad labai svarbios augant vaikui šeimoje susiklosčiusios aplinkybės. Jauniausia jo sesuo augo tuo metu, kai jis jau buvo vedęs lietuvę iš Lietuvos. Ir būtent ši aplinkybė lėmė tai, kad jauniausia sesuo paveldėtąją lietuvių kalbą moka geriau nei du viduriniai vaikai:

120

R: *Mano tai stipriausia [lietuvių kalba], daug dalykų priklauso nuo žmonos. <...> Ir kas labai įdomu, mano manymu, kas įdomu, tai, pavyzdžiui, mano seserė už mane trim su puse metų jaunesnė, brolis aštuonių metų jaunesnis, o jauniausia – keturiolika metų skirtumas. Bet tuo metu, kaip [žmona] atvažiavo į Ameriką, tai jauniausia, tai buvo apie dvylika metų. Dažnai pas mus ateidavo, nes mūsų butas buvo netoli jos mokyklos, tai po sporto, kaip eidavo, tai pas mus užeidavo, kol mama atvažiuodavo ją paimti, parvežt namo, tai jai buvo didesnė įtaka [mano žmonos] irgi. <...> Tai ji, aš sakyčiau, iki šiol. Iš visų keturių, tai po manęs, tai jos kalba stipriausia. Brolis ir ta, kur Bostone gyvena, sesė, supranta, bet daugiausia dabar atsiliepia tai angliškai. (JAV užaugęs, vyras, 40, K2)*

Apie vyresniojo vaiko įtaką jaunesniojo paveldėtosios kalbos mokymuisi ir įtaką šeimos kalbų vadybai kalba ir kitas tyrimo dalyvis. Jis su žmona

nusprendė su vaikais kalbėtis tik lietuviškai, tačiau pakitusios vaikų auginimo sąlygos lėmė tai, kad dukra anglų kalbą išmoko pati iš aplinkos:

121

R: <...> *Bet pastebėjau, kad, užtai, kad žiūri [dukra] vidiakus visokius ir, žinai, cartoons multikus [multiplikacinius filmus] <...> Tai pamatėm, kad ji vis tiek mokinas angliškai, nors mes nė vieno žodžio angliškai namie nekalbėdavom. <...> Kalbėjom tik lietuviškai ir vieną dieną namuose sakė, kad, žinai, ji nuori kažkokį pyragėlį, sausainuką, sako, tėveli, aš nuoriu, ir sakau ne, negalima, sugadinsi apetitą, valgysim vakarienę, negalima. Ir sako, bet aš nuoriu. Negalima. Tai padėjau ant, žinai, ant staliuko ir tai žiūriu lipa, išsitraukus kėdę lipa imti, tai pakėliau ir padėjau dar aukščiau, kur nuors, ir ta pirmi žuodžiai iš jos anglų kalboj, žinai, trenkė su koja į žemę, sako: daddy I said I want a cookie [tėveli, pasakiau, kad noriu sausainio]. Taip sakant, angliškai, mane... Atrodo, kad sako: durniau, jeigu nesupranti lietuviškai, pasakysiu angliškai I want a cookie [noriu sausainio]. Ir aš nustebau. Tuojaus telefonu skambinu [vardas], sakau, vaikas moka angliškai. Pirmas sakinyš. Ir mąstė angliškai.*

T: *Tai kiek jai buvo metų?*

R: *Tai jai buvo du. Du su puse gal, bet ne daugiau, nes buvo sūnus tik gimęs. Tai va, tai žinai, tokie dalykai. Tai vis tiek kitaip, o bet tą viską pagavo iš televizoriaus ir taip toliau, su kitais draugais, o aš tai iki penkių metų ne [nekalbėjau angliškai iš viso]. (JAV, vyras, 50, K2)*

Nors šis tyrimo dalyvis su žmona buvo pasiryžęs namuose kalbėti tik lietuviškai, vyresnioji dukra pakeitė šį nusistatymą. Nemaža lėmė ir tai, kad jie su žmona buvo labai užsiėmę, daug dirbo ir negalėjo skirti pakankamai laiko lietuvių kalbos mokymui, be to, juos kartais prižiūrėjusi močiutė taip pat mokėjo anglų kalbą, vaikai tą žinojo ir tuo naudojosi:

122

R: <...> *Kai sūnus gimė, jai [dukrai] buvo apie du metai, du metukai, tai, kai suėjo koki trys ir jau pradėjo taip rimčiau kalbėt, tai ji jį kalbino angliškai. Jau buvo beviltiška. Mes vėl pasistengėm kalbėti tik lietuviškai namuose, jam [sūnui] pasidarė beviltiška. Mes kalbėjom su ja lietuviškai, ji atsakinėjo angliškai. Ir jau jį [sūnų] kalbino angliškai, žinai. Tai va čia tavo broliukas, o ji sako, žinai, little brother [mažasis broliukas], tai, žinai, pasikeitė viskas. Ir pagalvojom, kad, žinai, čia neverta, vis tiek mes dirbantys žmonės, tai vaikai pas močiutę, močiutė irgi, močiutė irgi dirbo tarp, kaip sakant, visuomenei dirbo, turėjo angliškai mokėt ir ji irgi labai*

laisvai maišė kalbas, tai vaikai pasinaudojo tą ir pradėjo angliškai.
(JAV, vyras, 50, K2)

Tačiau paprašytas apibūdinti vaikų kalbos mokėjimą, respondentas teigia, kad vaikai išmoko kalbėti lietuviškai, vyresnioji geriau, o jaunesnis sūnus supranta, tačiau jam nedrašu kalbėti:

123

R: Mano duktė kalba neblogai, žinai, su akcentu, bet neblogai kalba lietuviškai, o mano sūnus, jis biškį sarmatinasi [gėdijasi dėl] apie tą akcentą, tai jis jis tyli. Jis viską supranta, bet jis jau daugiau, kaip sakau, biški sarmatinasi. <...> O duktė, žinai, drąsiai elgiasi. (JAV, vyras, 50, K2)

Iš kiekybinių ir kokybinių duomenų matant, kad dalis tėvų pirmajam vaikui skiria daugiau dėmesio mokydami jį paveldėtosios lietuvių kalbos, o vėlesniems vaikams mažiau, be to, manant, kad vyresnieji vaikai daro neigiamą įtaką jaunesniųjų paveldėtosios lietuvių kalbos mokymuisi, nutarta išsiaiškinti, ar skiriasi vaikų pagal gimimo eilę šeimoje, kalbos mokėjimas. Respondentų kiekybinėje apklausoje buvo klausta, kaip jų vaikai moka / mokėjo lietuvių kalbą vaikystėje (žr. 34 lentelę). Respondentų, kurių vaikai dar maži ir nekalba, duomenys į lentelę neįtraukti. Kartu žiūrima į ketvirtą ir vėlesnius vaikus, nes tokių vaikų buvo nedaug.

Kaip jūsų vaikas/vaikai moka/ mokėjo lietuvių kalbą vaikystėje? /JAV	1 vaikas (vyriausias)		2 vaikas		3 vaikas		4 ir kiti vaikai	
	N	Proc.	N	Proc.	N	Proc.	N	Proc.
Gerai	136	47%	87	41%	33	39%	12	31%
Vidutiniškai	44	15%	35	17%	13	15%	7	18%
Prastai	16	6%	13	6%	2	2%	2	5%
Tik šiek tiek supranta / suprato	33	12%	22	10%	10	12%	7	18%
Visai nemoka / nemokėjo	60	20%	54	26%	27	32%	11	28%
Iš viso:	289	100%	211	100%	85	100%	39	100%

34 lentelė. Lietuvių kalbos mokėjimas vaikystėje pagal eiliškumą šeimoje

Iš šių duomenų matyti, kad vyriausias vaikas dažniausiai iš visų mokėjo / moka kalbą gerai (47 proc.), o ketvirtas ir vėlesni iš visų lietuvių kalbą gerai moka rečiausiai (31 proc.). Sudėjus gerai ir vidutiniškai vaikystėje lietuviškai kalbėjusius / kalbančius vaikus, matyti, kad tokių mažėja priklausomai nuo to, kelintas vaikas šeimoje. Matyti, kad kuo tolesnis vaikas pagal gimimo eilę šeimoje, tuo mažiau gerai kalbančių, taigi bendroji tendencija yra tolygus mažėjimas. Tačiau mažėjimas nėra didelis ir ryškiau atsiskleidžia tik tarp pirmojo ir ketvirtojo ir tolesnių vaikų (15 proc.):

63 proc. (1 vyriausias) → 58 proc. (2 vaikas) → 54 proc. (3 vaikas) → 49 proc. (4 ir vėlesni vaikai)

Pasižiūrėjus į tuos, kurie vaikystėje iš viso nemokėjo lietuvių kalbos, matyti, kad rečiausiai taip buvo pirmam vaikui (21 proc.), o dažniausiai trečiam vaikui (32 proc.). Pažvelgus pagal gimimo eilę šeimoje, matyti, kad tendencijos, jog lietuviškai nekalbančių vaikų sulig kiekvienu vėliau gimusiu nėra, tai nepriklauso nuo to, kelintas vaikas šeimoje:

20 proc. (1 vyriausias) → 26 proc. (2 vaikas) → 32 proc. (3 vaikas) → 28 proc. (4 ir vėlesni vaikai)

Tačiau galima šiuos duomenis interpretuoti ir šiek tiek kitaip, jei manytume, kad dažniausiai trečiasis vaikas yra paskutinis šeimos vaikas, o šeimų su keturiais ir daugiau vaikų nėra daug, tuomet aiškėja, kad bendra tendencija, kad kuo tolesnis vaikas šeimoje, tuo dažniau jis nekalbės lietuviškai, yra.

Apibendrinant tėvų elgesį su vyresniais ir jaunesniais vaikais, matyti, kad didesnė dalis tėvų linkę elgtis su vyresniais ir jaunesniais vaikais vienodai. Tačiau dalis tėvų jaunesniems vaikams yra atlaidesni, ne taip stengiasi kaip su vyresniais vaikais kalbėti lietuviškai. Taip pat pažymėtina, kad iš kiekybinių duomenų matyti, kad dažniausiai gerai paveldėtąją lietuvių kalbą vaikystėje mokėjo / moka vyriausias vaikas. Tai, kad yra mažiau jaunesnių vaikų, kurie gerai moka / išmoko paveldėtąją lietuvių kalbą vaikystėje, lemia tai, kad vyresniesiems vaikams yra lengviau kalbėti dominuojančia šalies kalba. Be to, nemaža įtakos turi ir pakitusios vaikų auginimo sąlygos (animaciniai filmai,

seneliai, kurie moka kalbėti angliškai, daug dirbantys ir mažai namuose laiko praleidžiantys tėvai ir kt.) Suprantama, tai tik bendrosios tendencijos, o kalbėjimas lietuviškai iš esmės priklauso ne nuo to, kelintas vaikas šeimoje, bet nuo šeimoje susiklosčiusios situacijos, kalbų vadybos. Nors, be abejo, kiekvienas vaikas keičia kalbų vadybą šeimoje.

4.3.6. VADYBA UŽ NAMŲ DOMENO RIBŲ

Kaip jau minėta, norint išmokyti vaikus paveldėtosios kalbos emigracijoje, būtina praplėsti namų domeno ribas, kad vaikai galėtų bendrauti ir už namų domeno ribų ir įgyti kalbinių gebėjimų, įgūdžių, reikalingų kitoje socialinėje aplinkoje, turėtų galimybių ta kalba kalbėti ne tik namuose, ne tik su artimaisiais, bet ir su mažiau pažįstamais ar nepažįstamais žmonėmis, jaunesniais ir vyresniais, oficialesnėse, oficialiose ar neformaliose situacijose. Tai svarbu ir dėl to, kad tėvų formuojamos nuostatos, susijusios su paveldėtąja kalba, būtų pagrįstos, kad taip būtų sumažinta bendraamžių iš dominuojančios visuomenės įtaka. Kadangi lietuvių etninės bendruomenės nėra tokios gausios, kad sudarytų atskirus kvartalus, tad nėra daug galimybių sudaryti lietuvišką kaimynystę. Taigi tėvams lieka galimybė sukurti lietuvišką socialinę aplinką: draugų lietuvių vaikai gyvenamojoje šalyje ir Lietuvoje, pačių vaikų lietuviai ir lietuvių kilmės draugai, skautai, ateitininkai, šokių ir kiti būreliai, lietuviškos bendruomenės ir parapijos gyvenimas, lituanistinė mokykla. Visus šiuos dalykus ir vardija kalbinti respondentai.

Kaip jau minėta anksčiau, XX a. pradžioje emigravę žmonės statė bažnyčias, mokyklas, ligonines, kūrė parapijas⁴⁰. Tą patį darė ir antrosios

⁴⁰ Strateginių studijų centro atlikto tyrimo duomenimis, JAV lietuvių organizacinė veikla turi šimtmetes tradicijas ir apima įvairias socialinio gyvenimo sferas, pradedant kultūrine veikla (chorai, teatrai, tautinių šokių grupės, bibliotekos, kalbos mokymas), verslo organizacijomis ir baigiant politiniais veiksmais. Iki šiol veikia lietuviškų parapijų tinklas, sukurtas pirmosios emigracijos bangos (iki Antrojo pasaulinio karo). Lietuviai ir lietuvių kilmės asmenys yra pasklidę po visą JAV teritoriją, lietuvių bendruomenės apylinkės veikia 28 valstijose. JAV lietuvių bendruomenė veikia teritoriniu

bangos emigrantai, buriasi ir trečiosios bangos emigrantai. Paprastai lietuvių emigrantų bendruomenės kūrėsi prie parapijų, todėl parapija įgijo didelę reikšmę kalbos išlaikymui, nes suteikė jai paramą įvairiais būdais: galimybė susitikti, susiburti, susivienyti, tai konkreti fizinė vieta, kur kalba gali egzistuoti, tam tikra kalbinė teritorija. Į parapijos patalpas paprastai renkasi bendruomenė, prie jos kuriasi lituanistinė mokykla.

4.3.6.1. Lietuvių bendruomenės gyvenimas ir šeštadieninė mokykla

Kaip pastebi Weiyun He (2010: 66), tyrinėjanti paveldėtosios kalbos mokymąsi, paveldėtosios kalbos mokymosi pagrindas yra mokinio dalyvavimas socialinėje bendruomenės veikloje, nuolatinis prisitaikymas prie besikeičiančios įvairialypės veiklos ir tapatybės. Taigi, norint išmokyti vaiką paveldėtosios kalbos, reikia jam sukurti galimybę užmegzti socialinius ryšius su paveldėtąją kalbą vartojančia bendruomene. Tačiau, norint sukurti vaikui lietuvišką socialinę aplinką, reikia, kad patys tėvai ją turėtų. Kiekybinėje apklausoje buvo klausiama, ar respondantai dalyvauja bendruomenės gyvenime (žr. 35 lentelę). Iš duomenų matyti, kad du trečdaliai respondentų dalyvauja bendruomenės gyvenime: 31 proc. aktyviai ir 39 proc., kai turi galimybę. Taigi galima būtų daryti prielaidą, kad bendruomenės gyvenimas atrodo reikalingas didžiajai daliai emigrantų.

principu, ji pasidalijusi į 69 apylinkes, kurios skirstomos į 9 apygardas. Naujoji emigracija JAV gali naudotis ir lietuviškų mokyklėlių tinklu, išplėtotu po Antrojo pasaulinio karo. (SSC, 2006, 275–277)

Dalyvavimas bendruomenėje / JAV	N	Proc.
Aktyviai dalyvauju	135	31%
Kai turiu galimybę	172	39%
Nedalyvauju, nes nėra bendruomenės	31	7%
Nedalyvauju dėl objektyvių priežasčių	67	15%
Nedalyvauju, nes nežinoma	28	6%
Nedalyvauju	3	1%
Nedalyvauju, nes nesutampa požiūris	2	1%
Iš viso:	438	100%

35 lentelė. Dalyvavimas bendruomenės gyvenime

Kyla klausimas, kodėl trečdalis respondentų nedalyvauja bendruomenės gyvenime. 7 proc. teigia nedalyvaujantys, nes nėra bendruomenės. Pokariu pasitraukę lietuviai paprastai kūrėsi prie kitų lietuvių ir lietuvių kilmės asmenų (išvažiuojant reikėjo iškvietimo), o trečiosios bangos emigrantai dažniau kuriasi pagal mokslo, darbo arba partnerio gyvenamąją vietą, todėl dažnai gyvena tokiose vietose, kur lietuvių ir lietuvių kilmės asmenų mažai ar nėra. Taip pat svarbu paminėti ir bangų konfliktą – trečiosios bangos emigrantai yra labai skirtingų interesų, jų požiūris į gyvenimą dažnai skiriasi tarpusavyje ir nuo antrosios bangos emigrantų. Neseniai išvykus iš Lietuvos ir palaikant glaudžius santykius su lietuviais Lietuvoje nėra poreikio bendrauti su lietuviais ir lietuvių kilmės asmenimis iš JAV, puoselėti lietuviybę, jei emigruojama iš nusivylimo, su lietuviais ir lietuvių kilmės asmenimis nenorima turėti bendrų reikalų.

Kiekybinėje apklausoje respondentų, augusių ne Lietuvoje (143 respondentai), taip pat buvo klausama, kur jie išmoko lietuviškai (buvo galima rinktis keletą atsakymų) (žr. 36 lentelę).

Kur išmokote lietuvių kalbos? / JAV (Buvo galima rinktis daugiau nei vieną atsakymą.)	N	Proc.
Iš artimųjų (šeimos, giminių, draugų)	133	93%
Lietuvių bendruomenėje	48	34%
Lietuvių kalbos kursuose	25	17%
Lituanistinėje mokykloje	63	44%
Kitur	11	8%
Iš viso:	143	-

36 lentelė. Respondentų atsakymai apie tai, kur išmoko lietuvių kalbos

Duomenys patvirtino tą faktą, kad svarbiausia kalbos mokymuisi yra namų ir artimųjų aplinka (93 proc.), tačiau beveik du trečdaliai (61 proc.) lietuvių kalbos išmokimą sieja ir su formaliu mokymu (lituanistinė mokykla ir lietuvių kalbos kursai), beveik pusė (44 proc.) išmokimą sieja su lietuvių bendruomene. Respondentai, įvardiję savus būdus išmokti lietuvių kalbos, minėjo tokius dalykus:

- 1) formalų mokymąsi: su privačiu mokytoju (3 resp.), baltų kalbų vasaros institute (1 resp.);
- 2) neformalų mokymąsi lietuvių bendruomenėje: vasaros stovyklose (2 resp.), skautų organizacijoje (1 resp.);
- 3) savarankišką mokymąsi: savarankiškai (1 resp.), internete (2 resp.), skaitant knygas (1 resp.).

Taigi matyti, kad ir formalus mokymas, ir veikla lietuvių bendruomenėje, respondentų nuomone, turi labai didelę reikšmę mokantis paveldėtosios kalbos. Iš kokybinių interviu taip pat ryškėja nuostata, kad reikia vaikams sudaryti sąlygas ir kitose vietose mokytis lietuviškai, nors respondentai pažymi, kad kalbą vaikas visų pirma išmoksta šeimoje:

124

R: Aišku tas, kad aš norėčiau, kad vaikai kalbėtų lietuviškai <...> Jeigu tu su vaiku pasirenki bendrauti lietuviškai, tai jau yra didelis dalykas, o po to jau kiti dalykai, tai, pavyzdžiui, galima į tą lietuvišką mokyklėlę leisti, žinai, dalyvauti toj lietuviškoj veikloj, žinai, yra tokių dalykų, kur truputį to mokyklinio paruošimo vaikai irgi gali gaut. Žinai, ten toks paruošimas, kad dauguma tų vaikų vis tiek šneka su akcentu. <...> Tai labai priklauso, kaip tėvai šneka, kaip dažnai jie šeimoj šneka. Jeigu kiekvieną dieną tas pats vyksta, tai yra daug geriau negu nuvesti vien

tiktai į lietuvišką mokyklėlę, o patiem ten nelabai rūpintis. Tai, žodžiu, visa tai galima daryti po truputį. (JAV, vyras, 33, K1, 11 metų ne Lietuvoje)

Dauguma kalbintų antrosios bangos tyrimo dalyvių lituanistinę mokyklą laiko labai svarbia kalbos išlaikymo priemone, emigrantai lituanistinę mokyklą mini iškart, kai klausiama, kaip išmoko ar savo vaikus mokė lietuvių kalbos:

125

R: Aš turiu, aš turėjau žmoną, mes divorsuoti [išsiskyre], bet turim sūnų, jis dabar lanko šeštadieninę. <...> Jo, bet jisai gyvena 90 procentų su savo mamyte ir ji amerikone, jo, o aš su juo bendrauju 10 procentų laiko, tai aš šeštadieniais jį vežu į lietuvišką mokyklą. Ir kartais bendraujam su skautais. Bet laiko mažai. (JAV, vyras, 44, K2)

126

R: Išmokau namie, mamytė, tėvelis, paskui lankiau šeštadienines mokyklas, gyvenom Pietų Vokietijoje, Memingeme augom, ir, žinoma, kitų lagerių buvo, bet mano vėliausi prisiminimai Memingemas. Taip sakant, ten buvo šeštadieninės mokyklos. <...> [tyrimo dalyvio ir jo sesers vaikai] čia Los Andželes gimę ir ėjo jie visi 12 metų į šeštadieninę. (JAV, vyras, 68, K2)

Kaip matyti iš 125 pavyzdžio, nors laiko, praleidžiamo su sūnumi, yra mažai, tyrimo dalyvis dalį jo skiria sūnaus vedimui į lituanistinę mokyklą, taip pat mini, kad kartais dalyvauja ir kitoje bendruomenės veikloje – skautų organizacijoje. Iš 126 pavyzdžio matyti, kad pats tyrimo dalyvis augdamas lankė lituanistinę mokyklą karo pabėgėlių stovykloje Vokietijoje, o paskui tą patį kalbų vadybos modelį perkėlė ir į savo šeimą – leido savo vaikus į lituanistinę mokyklą. Kalbinti trečiosios bangos emigrantai taip pat veda vaikus į lituanistinę mokyklą:

127

R: Ir šeštadieniais nuo pat trijų metų važiuojam į šeštadieninę mokyklą, kur, kaip sakoma, kalbą, istoriją, gramatiką, geografiją Lietuvos mokosi. <...> Vedėm šeštadieniais į mokyklą, kad ji turėtų tą Lietuvą irgi. (JAV, moteris, 40, K1, 12 metų ne Lietuvoje)

Tyrimo dalyviai teigia, kad lituanistinė mokykla svarbi dėl kelių priežasčių. Viena vertus, ji pastiprina lietuvių kalbą, vaikai sužino apie Lietuvos geografiją, istoriją, išmoksta skaityti ir rašyti (127 ir 128 pavyzdys),

tai lyg kompensacija tėvams, neturintiems pakankamai laiko ir galimybių. Antra vertus, vaikai susipažįsta, susiranda draugų ir taip savaime atsiranda progų bendrauti lietuviškai, be to, vaikai supranta, kad yra ir kitų vaikų, kurių tėvai laikosi tokių pačių nuostatų (129 pavyzdys):

128

R: <...> *Jeigu jinai [vyresnioji dukra] neitų į lietuvių mokyklą, tada aš nežinau, kaip būtų, bet kadangi šeštadieniais einam į mokyklą, o ten ir namų darbai kiekvieną dieną yra užduodami ir mes ruošiam kiekvieną vakarą ten po kelis pratimus ar tekstus skaitom, taip kad vyresnioji mano praktiškai jinai atvažiavo dviejų su puse, tai jinai lankydama tą lituanistinę mokyklą tryliką metų, jinai išmoko ir rašyti, ir skaityti tikrai čia. <...> Ir nors mažoji mano jau prašo, kad kitais metais nebeitų, bet aš nenusileisiu, jinai pabaigs tą mokyklą, nes ta mokykla tikrai labai daug davė. Aš tiek, aš fiziškai neturiu tiek laiko su ja tiek dirbt tiek namuose, kiek jinai mokykloj sužino ir lietuvių kalbos, ir istorijos, ir geografijos lietuviškos tos visos. (JAV, moteris, 45, K1, 16 metų ne Lietuvoje)*

129

R: *Bet, kas įdomu, kad tie vaikai, nuvažiavę į tą lietuvišką mokyklą, susipažino su kitais lietuviukais, pamatė, kad jie nėra tokie jau egzotiški, ir kad va, čia proga, kad tie vaikai panašiai mąsto kaip aš, panašūs dalykai darosi jų šeimose, jie mane supranta, ir tos draugystės išsivysto per visą gyvenimą. <...> Tai aš žiūriu, tie vaikai buvo šešių metų, kai susipažino, dabar jau 40 metų ir čia jų geriausi draugai. Nesvarbu, kur jie bus pasaulyje. Mano sūnaus [kuris gyvena Lietuvoj] geriausias draugas lietuviukas, kuris buvo vakar švento Kazimiero parapijoj [Los Andžele]. (JAV, moteris, 68, K1+, 67 metai ne Lietuvoje)*

Kaip teigia tyrimo dalyviai (129, 130, 131 ir 132 pavyzdžiai), draugystė, prasidėjusi lituanistinėje mokykloje, tęsiasi visą gyvenimą, taigi tokią mokyklą lanke vaikai ir suaugę turi lietuvišką aplinką. Lituanistinė mokykla ir kita lietuviška veikla sukuria progą bendrauti lietuviškai, turėti panašios patirties ir požiūrio, į gyvenimą lietuvių ir lietuvių kilmės draugų, susirasti lietuvių partnerį ir taip toliau pratęsti lietuviybės puoselėjimą:

130

R: *Mes pažįstam viens kitą nuo gimimo, čia retas dalykas. <...> Aš galiu išvardint gal 30, kuriuos aš pažįstu nuo gimimo, žinai, per visas mokyklas, per viską. (JAV, vyras, 44, K2)*

131

R: *Kasdienėj mokykloj yra kiekvieną dieną, kiekvienais metais kitos mokytojos, kita klasė <...> maišosi draugai <...>. Lietuviškoj mokykloj kiekvieną šeštadienį ta pati [dienotvarkė], tas vėliavos pakėlimas, tas pats himnas, tos pačios mokytojos, ta pati rutina, tas pats visą laiką per tą patį, tokia kaip kaip išmoksta, tokio stabilumo duoda. Ir aam tie patys vaikai metais iš metų iš metų ir jie draugauja ne tik kad, žinai, su savo klase <...> Tie patys vaikai, tie patys visi, tas blynų balius, šokiai, „Spindulys“ yra labai geras šokių kolektyvas, trupučiuką jie ten pakeliauja, bet ne taip daug, tos stovyklos labai suartina ir jie tokie yra draugai tokie, toksai toks tvirtas, geras kolektyvas. <...> Dabar ir jie jau tokie tvirti draugai. (JAV, moteris, 50, K1, 20 metų ne Lietuvoje)*

132

R: *Ir kiek tokių tų vedybų lietuvių tarpe per tą veiklą, per ateitininkų stovyklas, tautinių šokių grupes, labai daug porų susitiko. Ir tie tęsia tą lietuvišką tradiciją, dabar jų vaikai panašiai spardosi iš ryto [vežami į lituanistinę mokyklą], kada nors bus dėkingi. (Juokiasi.) (JAV, moteris, 68, K1+, 67 metai ne Lietuvoje)*

Įdomu sužinoti, kokios yra bendrosios tendencijos, ar tėvai, auginantys vaikus emigracijoje, noriai veda vaikus į šeštadienines lituanistines mokyklas. Kiekybinėje apklausoje (žr. 37 lentelę) respondentų, turinčių vaikų ir auginusių / auginančių juos emigracijoje, buvo klausiama, ar jie stengiasi / stengėsi vaikus vesti į lietuviškas mokyklėles, bendruomenės renginius ir pan.

Stengiausi / stengiuosi vaikus vesti į lietuviškas mokyklėles, bendruomenės renginius ir pan. / JAV	N	Proc.
Visiškai sutinku	117	37%
Sutinku	61	20%
Nei sutinku, nei nesutinku	24	8%
Nesutinku	20	6%
Visiškai nesutinku	25	8%
Nepritaikoma	67	21%
Iš viso:	314	100%

37 lentelė. Respondentų nuomonė dėl vaikų vedimo į lietuviškas mokyklėles, bendruomenės renginius ir pan.

Kaip matyti iš 37 lentelės, daugiau nei pusė respondentų (57 proc.) sutinka su šiuo teiginiu. Nesutinkančių, visiškai nesutinkančių ir manančių, kad toks teiginys nepritaikomas jų gyvenimo situacijoje, yra trečdalis (35 proc.),

dar 8 proc. respondentų nėra apsisprendę. Lyginant pačių respondentų dalyvavimą bendruomenės gyvenime (žr. 35 lentelę – 70 proc. aktyviai ir jei turi galimybę) ir vaikų vedimą į bendruomenės renginius ir lituanistinę mokyklą (57 proc.), matyti, kad respondentams kiek svarbiau atrodo patiems eiti į bendruomenę nei vesti ten vaikus.

Taigi iš pateiktų atsakymų matyti, kad pusėje šeimų laikomasi tokios nuostatos, kad vaikams mokantis lietuvių kalbos svarbi lituanistinė mokykla ir bendruomenė, o kitai pusei lituanistinė mokykla ir bendruomenė neatrodo pakankamai vertinga. Kad ne visiems lietuvių kalbos mokėjimas yra vertybė ir ne visi linkę vaikus vesti į lietuvišką mokyklą, teigia ir kalbinti tyrimo dalyviai:

133

R: *Mūsų draugų tarpe tokių šeimų nėra [kuriems lietuvių kalba nesvarbi], bet aš žinau, bent jau iš [šeštadieninės] mokyklos vaikų kitų, nu, žinot, su kuriais bendraujam, tėvai, yra tokių, kurie šneka angliškai ir ir yra tokių keletą žinau šeimų, kur ir neleidžia į tą lietuvišką mokyklą, nes galvoja, kad, nu, neapsimoka, nebereikia ir taip toliau aaa, o man tai labai didelė reikšmė. (JAV, moteris, 45, K1, 16 metų ne Lietuvoje)*

Kartais nesusidaro tinkamos sąlygos vesti vaikus į lituanistinę mokyklą: mokykla per toli, jos nėra, pamokos mokykloje vyksta tuo pačiu laiku kaip ir sporto ar muzikos būreliai ir pan. Apie sunkumus derinant vaikų veiklą kalbėjo ne vienas tyrimo dalyvis:

134

R: *Čia man kova [tarp beisbolo ir lietuviškos mokyklos]. Manau, kitiems tėvams taip pat. Kadangi vaikai nenori lankyt tą mokyklą šeštadieniais, ir sportuoti nori, nori pamiegoti, televiziją pažiūrėti. Visi draugai žaidžia šeštadieniais, jie nelanko mokyklos. (JAV, vyras, 44, K2)*

Kaip matyti iš 134 pavyzdžio, tyrimo dalyvis teigia, kad vaikai būtų linkę užsiimti tokia pat veikla kaip ir jų bendraamžiai, jie mieliau sportuotų ar kitaip leistų laisvą laiką nei lankytų šeštadieninę lituanistinę mokyklą. Būtent šiuos dalykus mini tyrimo dalyviai, patys lankę šeštadieninę mokyklą:

135

R: *Man vienintelis [nepatikęs] dalykas [iš lietuviško tėvų auklėjimo] buvo ta šeštadieninė mokykla, nes pas mus buvo, ėjo keturias valandas šeštadieniais ir oi baisiai nusibosdavo. O mano kiti draugai amerikoniški draugai visi lauke žaidžia, sportavo, o mes tenais sėdim lietuviškoj mokykloj ir rašom diktantus ir panašiai.* (JAV, moteris, 65, K2)

Tačiau lanke / lankantys lituanistinę mokyklą (anksčiau – lietuvių kalbos kursas), įvertina jos naudą ir svarbą. Jie teigiamą vertina mokyklą ne tik užaugę (136 pavyzdys), bet ir būdami vaikais (137 pavyzdys), net ir vaikai sakosi, kad tokį patį kalbų vadybos būdą taikys ir savo šeimoje, ir savo vaikus veš į lituanistinę mokyklą.

136

R: *Bet daugumas vaikų nenori važiuot faktiškai, paskui, kai užauga, tai jiems atrodo, kad buvo gera idėja, bet šiaip, šeštadienis, galėtų žaist, paskui Amerikoj yra visokiausių nu tokių progų vaikam žaist įvairius sportus ir taip toliau, o jie čia atvažiuos į šeštadieninę ir mokintis lietuviškai, ne visi labai akvatni [su mielu noru] tą daryti.* (JAV, vyras, 82, K1+, 68 metai ne Lietuvoje)

137

R: *Buvo kažkada laikas, kai: „O mano draugai gali veikti ką nori, gali šeštadienį rytą išsimiegot, o aš turiu važiuot į mokyklą.“ <...> Visi jie nenori, tie vaikai. Bet kai paklausi: „Ar veši čia savo vaikus?“, visi kaip vienas atsako: „Vešiu“. Jie nenori todėl, kad vaikas natūraliai geriau sėdės prie televizoriaus ar beleką žais, bet neis dirbt. Tai nēr, sakyčiau, taip blogai, kad jie nenori. Bet jie supranta, kodėl jie ten yra ir kodėl jie ten dirba, visi sako: „Savo vaikus turėsiu, vešiu“. Manau, kad tikslas pasiektas, kad jie supranta, kodėl jie ten.* (JAV, moteris, 40, K1, 12 metų ne Lietuvoje)

Reikia pažymėti, kad, nors dauguma kalbintų respondentų mini sunkumus, susijusius su šeštadieninės mokyklos lankymu, tačiau tą daro ne visi, kai kurie iš jų visai šių dalykų nesako. Respondentai prisimena, kad tam tikri dalykai nepatiko, tačiau juos atsivėrė kiti, ir tie nepatikę dalykai nepakeitė bendro teigiamo nusistatymo šeštadieninės mokyklos atžvilgiu. Jie tvirtina, kad jie patys (138 pavyzdys) arba jų vaikai (139 pavyzdys) noriai lankė / lanko šeštadieninę mokyklą:

138

T: *Ar jums patiko?*

R: *Aa patiko, kad galėjom, žinai, vis tiek artimieji, draugai buvo lietuviai ir patiko, kad visi lietuviai kartu ten, žinai, išdykaudavom, žinai, vyrukai, mes buvom vaikai dvylikos trylikos keturiolikos metų, išdykaudavom, žinai, taip toliau, bet kad kursai patiktų nebūtinai, bet buvo... svarbiausias dalykas buvo socialinis gyvenimas ir pajusti, kad tu esi ne ne ne kitoks nei kiti, nes buvo tokių atvejų augdamas, <...> tu čia gimei, kalbi angliškai be akcento, bet tu esi kituoks, nes tavo gyvenimas namie yra kituoks, tu dalyvauji kažkokiose šventėse, šokiuose, žinai, o amerikoniukai, žinai, visi sportuoja ir ir taip toliau, žinai, visai kituoks gyvenimas, tai buvo toks atsipalaiduojimas, kai su kitais lietuviukais buvai nuvežtas ir paliktas, kad tu esi dabar, tu esi, tu nesi vienas. Yra kiti, kur gyvena kaip tu, kiti, kur turi griežtus tėvus, kiti, kur liepia kalbėti lietuviškai, kiti ir užtai pasidarė, žinai, labai artimos draugystės, žinai. (JAV, vyras, 58, K2)*

139

R: *<...> stengiamės, va, mokykloj eina, kol kas patinka... <...> Jo, skautai yra, čia berniukus galima pririšt, jiems tai patinka, irgi surišta su ta veikla, nu ir jo... tarp kitko, va tie, kur ateina, matosi skirtums tarp, sakysim, vaikų, kur ten [amerikietiškoje] mokykloj mokosi ir kur čia renkasi, skirtumas tikrai yra... Ir galiu pasakyt, didžiutis, kad biškį yra aukščiau tos pilkos masės stovi. (JAV, vyras, 44, K1, 11 metų ne Lietuvoje)*

Kaip matyti iš 138 ir 139 pavyzdžių, tyrimo dalyviai džiaugėsi / džiaugiasi šeštadienine mokykla, lietuvių kalbos kursais. 138 pavyzdyje cituojamas respondentas aiškina, kad noras eiti į lietuvių kalbos kursų⁴¹ buvo draugai, jis nemėgo rašyti diktantų ir mokytis linksnių, bet jam patiko būti tarp savų ir suprasti, kad jis yra toks ne vienas, kad ir kiti vaikai patiria tą patį šeimose, kad ne jo vieno tėvai yra griežti ir liepia kalbėti paveldėtąja kalba. Taigi norą eiti į mokyklą lemia socialinis gyvenimas. Panašią priežastį nurodo ir 139 pavyzdyje cituojamas tyrimo dalyvis, jo devynmetį sūnų labai įtraukia skautų veikla. Taip pat iš šio pavyzdžio aiškėja, kad respondentas tuos vaikus, kurie lanko šeštadieninę mokyklą ir mokosi paveldėtosios kalbos, susipažįsta su kultūra, vertina kaip geresnius, kurie „stovi aukščiau pilkos masės“, kurių

⁴¹ Tuo metu lietuvių kalbos kursai vyko kiekvieną darbo dieną po pietų.

akiratis platesnis. Galima daryti prielaidą, kad tai yra vienas iš jo motyvų vesti sūnų į šeštadieninę mokyklą.

Galima būtų daryti kelias prielaidas, kodėl lituanistinė mokykla ir bendruomenės renginiai teigiamai vertinami tik daugiau pusės kiekybinės apklausos respondentų (žr. 37 lentelę). Viena iš priežasčių, matyt, bus pati lituanistinė mokykla ir griežtas tėvų liepimas ją lankyti. Karčiauskaitė (2008: 67), aprašydama šeštadieninių mokyklų situaciją, pažymi, kad „daugeliui Amerikoje gimusių vaikų, tas perdėtas tautiškumo *grūdimas* nebuvo priimtinas ir dėl to dažnas jų to nepriimdavo“. Vaikai, tikėtina, kurie buvo vežioti ten savo tėvų, bet nenorėję ten eiti, nuobodžiavę, nesupratę, kodėl jie būtinai turi būti tik lietuviais, vis dėlto gali nuspręsti savo vaikų nevesti, ypač kai mokyklos laikas sutampa su kitų užsiėmimų laiku.

Taip pat manytina, kad skiriantis emigracijos priežastims, skiriasi ir požiūris į lietuvių kalbos išlaikymą – ne visi tai nori daryti. Jei viena iš emigracijos priežasčių nusivylimas, neigiamas emocinis santykis gali susiformuoti ir su lietuvių bendruomene. Taip pat gali nesutapti dviejų skirtingų emigracijos bangų požiūris, vertybės, poreikiai. Neseniai emigravusių asmenų vaikams reikia kitokių pamokų nei sunkiai kalbantiems ar nekalbantiems tolesnių kartų lietuvių ir lietuvių kilmės asmenų vaikams. Karčiauskaitė (2008: 67) sako, kad 1990–2000 metais šeštadienines mokyklas lankančių poreikiai smarkiai išsiskyrė, trečiosios bangos emigrantų „didelė dalis, nors ir atidėliojo grįžimą į Lietuvą, galvojo, kad jie kažkada grįš, todėl vaikų paruošimas lietuvių kalbai, kad jie toliau galėtų tęsti mokslus Lietuvoje, buvo būtinas. Tuo tarpu trečiosios kartos lietuviams, dažnai sukūrusiems mišrias šeimas, šeštadieninės mokyklos buvo reikalingos kaip papildomas užsiėmimas, kad jie gautų tam tikras elementarias žinias apie Lietuvą, išmoktų keletą dainų <...>“. Taigi tokių skirtingų poreikių vaikų buvimas vienoje klasėje sukelia papildomų rūpesčių ir mokytojams, vieną reikia mokyti kaip gimtakalbį Lietuvoje, o kitą mokyti taip, lyg lietuvių kalba jam būtų užsienio kalba, nes jis, nors ir susijęs kraujo ryšiais, pažįsta kultūrą, bet kalbos moka tik keletą žodžių.

Būtent dėl tokios situacijos šeštadieninėse mokyklose tėvai, neseniai emigravę iš Lietuvos, matydami, kad vaikai per pertraukas lituanistinėje mokykloje kalbasi dominuojančia kalba ar lietuviškai kalba su akcentu, jaučiasi taip, lyg jiems nesisektų vykdyti savo užsibrėžto tikslo – išmokyti vaikus lietuvių kalbos. Ne pirmosios emigracijos kartos emigrantai šį faktą priima kaip natūralų ir teigia, kad vaikai vis vien išmoksta lietuvių kalbos (jau cituotas 66 pavyzdys „praeini, vien tiktai angliškai girdi <...> jie visi čia augę, kai reikia, lietuviškai išmoksta“).

Jei nėra bendruomenės patogiu atstumu, trečiosios bangos emigrantai paprastai nelinkę kurti bendruomenės savarankiškai, jie linkę apsiriboti savų draugų būreliu, skirtingai nuo antrosios emigracijos bangos, kuri daug intensyviau kūrė lietuviškas bendruomenes ir mokyklas. Be to, viena iš lietuviškos mokyklos nelankymo priežasčių gali būti tai, kad tada, kai neįmanoma suderinti papildomos sportinės ar kitokios veiklos su lituanistine mokykla, yra nusprendžiama rinktis ne lituanistinę mokyklą.

Taigi priežastys, kurios traukia vaikus į lituanistinę šeštadieninę mokyklą, yra įdomi veikla, draugai, jų palaikymas, galimybė suformuoti savitą, išskirtinę tapatybę nei dominuojanti visuma. Taip pat manytina, kad būtent šios priežastys turėtų atsverti sunkumus, kurie kyla apsisprendus lankyti mokyklą, vežiojant į ją ir mokantis kalbos, ruošiant namų darbus.

4.3.6.2. Kalbų vadyba dėl vaikų draugų

Vienas iš būdų praplėsti vaiko galimybes šnekėti lietuviškai – skatinti situacijas, kuriose jis gali susirasti lietuvių / lietuvių kilmės draugų. Nors vaikai, augantys ne Lietuvoje, linkę kalbėtis tarpusavyje dominuojančia šalies kalba, vis dėlto galima tikėtis, kad dalį laiko jie praleis bendraudami lietuviškai. Jei vaiko draugas dominuojančios šalies kalbos nemoka, tuomet bendravimo kalba bus lietuvių kalba. Kiekybinėje apklausoje taip pat buvo klausiama, ar tėvai, auginę / auginantys vaikus ne Lietuvoje, stengiasi, kad vaikai turėtų lietuviškai kalbančių draugų (žr. 38 lentelę). Šie rezultatai labai

panašūs į tuos rezultatus, kurie atsiskleidė klausiant tėvų, ar jie stengiasi vesti vaikus į lituanistines mokyklas, bendruomenės renginius ir pan.

Stengiausi / stengiuosi, kad vaikai turėtų kuo daugiau lietuviškai kalbančių draugų ir su jais bendrauti / JAV	N	Proc.
Visiškai sutinku	99	32%
Sutinku	55	17,5%
Nei sutinku, nei nesutinku	55	17,5%
Nesutinku	20	6%
Visiškai nesutinku	27	9%
Nepritaikoma	58	18%
Iš viso:	314	100%

38 lentelė. Respondentų pastangos dėl lietuviškai kalbančių vaikų draugų

Kaip matyti iš 38 lentelės, sąmoningas pastangas, kad vaikai turėtų lietuvių ir lietuvių kilmės draugų, deda pusė respondentų (49,5 proc.), tokių, kurie nusiteikę to nedaryti arba mano, kad tai nepritaikoma jų situacijoje, yra trečdalis – 33 proc. Beveik penktadalis (17,5 proc.) yra tokių, kurie nei sutinka, nei nesutinka su šiuo teiginiu, tikėtina, kad ši dalis tėvų aktyviai neskatina turėti lietuvių ir lietuvių kilmės draugų, nes mano, kad susidraugaujama natūraliai arba kad vaikai draugus turi pasirinkti patys.

Suprantama, lietuviai ir lietuvių kilmės draugai dažniausiai atsiranda be papildomų pastangų – vienija bendra patirtis, interesai, su lietuviais ir lietuvių kilmės asmenimis draugaujama ne dėl to, kad vaikai gautų pabendrauti lietuviškai:

140

R: Mano tėvai draugaudavo su lietuviais <...>, viena šeima gal gyvena vienam mieste, kita šeima – kitam, čia viskas labai išsiplėtusi, tai, pavyzdžiui, mes gyvenom 30 mylių nuo parapijos, bet kiekvieną šeštadienį mus veždavo, jo. Bet ir jų lietuvių draugai ne arti gyveno, žinai, gal už 10 mylių, 20 mylių, bet savaitgaliais, rodos, susieidavo visi, visos šeimos arba prie pliažo, arba pas kažką ten namuose ir žaisdavom su vaikais, ir dažnai būdavo tokie nu pabuvimai, kur būdavo keletas šeimų. <...> Čia buvo tikri jų draugai, nu, mano tėvai, čia buvo jų draugai. Aš manau, ir daug lietuvių, jie bendravo tik su lietuviais ne dėl to, kad būtų toks lietuviškas dalykas. (JAV, vyras, 44, K2)

Emigracijoje tėvų lietuviai ir lietuvių kilmės draugai dažnai vaikams atstoja gimines ir kitus artimuosius. Kaip rašo Danytė (2008: 70), dauguma antros kartos vaikų augo Kanadoje beveik be giminių: išėivijoje jie dažniausiai neturėjo senelių, dėdžių ir tetų. Viena jos cituojama respondentė teigia, kad augo „visada trokšdama giminių“. Tad kartais šią vietą užėmė tėvų draugai iš lietuvių bendruomenės, su kuriais užsimegzdavo nepaprastai šilti ryšiai. Ši autorė prisimena, kad ji pati vaikystėje aiškiai neskirdavo tikrų giminių nuo tėvų draugų, kurie jų šeimoje susiburdavo per įvairias šventes. Galima manyti, kad susiklostę šilti santykiai ir artimas lyg su giminėmis ryšys lemia norą ir savo vaikams sukurti tokią aplinką augti.

Patys patyrę, kokią naudą ir pagalbą auginant vaikus duoda lietuviai ir lietuvių kilmės draugai, tolesnių kartų emigrantai jaudinasi, kaip jiems pavyks auginti vaikus lietuviškai neturint tiek draugų, kiek tėvai turėjo:

141

R: *Aš net kasdien su seserim nekalbu, nes neišeina, tai bendrai viskas [auginant vaiką] bus angliškai, nors vyras tvarkoj su tuo faktu, kad aš lietuviškai kalbėsiu, bus tik aš, aš ir vaikas, nebus tos paramos kaip gal mano mamos generacijoje <...>, tai jie daugiau tos lietuviškos paramos turėjo, ir jų tėvai buvo arti, ir broliai, ir seserys, ir ta bendruomenė. Ir dabar yra daug sudėtingiau, tai aš nežinau, kaip bus, aš nežinau. Bet bet, tai aš užtat labai laiminga, kad aš turiu nors vieną draugę, kuri yra iš Lietuvos, ir mes tarpu savęs kalbam lietuviškai. Su savo vaikais, su vaiku, dabar laukiasi antro, kalbasi lietuviškai. Tai bus tas pavyzdys man, mes vaikus auginsim kartu, tai čia va mes lietuviškai kalbamės. Reikia tų pavyzdžių, labai mažai jų yra. (Juokiasi.) (JAV, moteris, 37, K3)*

Kad tam tikra ne tik kalbos, bet ir kultūros aplinka vaikus mokant paveldėtosios kalbos labai svarbi, pastebėta ir kituose tyrimuose. Ruby (2011: 74), tyrinėjusi močiutės vaidmenį išlaikant paveldėtąją kalbą, pažymi, kad jos respondentė, sėkmingai išmokiusi savo vaikus paveldėtosios kalbos, stengiasi ir anūkę vestis pas gimines ir draugus. Ji nori, kad anūkė pamatytų, kad tie kultūriniai dalykai, kurių ji stengiasi išmokyti, iš tiesų yra. Ji teigia, kad lankymasis pas gimines ir draugus padeda mokant.

Didesnė dalis respondentų džiaugiasi, jei vaikai susidraugauja su kitais lietuvių ir lietuvių kilmės asmenų vaikais, tačiau neriboja ir kitokių draugysčių, supranta, kodėl jos susiformuoja:

142

T: *O jūs pati skatinat tą draugystę su lietuviais?*

R: *Čia, kaip sakoma, ne tai kad skatinimas, bet natūraliai išėjo <...>. Ratas yra tie patys lietuviai, atvažiavę iš Lietuvos, ir tada vaikai automatiškai bendrauja, nes bendraujama šeimom. <...> Ir būna, kad mokykloj yra daugiau lietuvių <...> Geriausia draugė yra indė, berniuką turi lenką <...> Dar yra toks... Kadangi tu gerai mokiniesi, tai dažniausiai būsi klasėse su daug azijatų vaikų, nes tai yra tos sustiprintos klasės, tai tose labai daug tų azijatų draugų, ir pas ją yra labai daug draugų iš Kinijos, Korėjos ir panašiai. (JAV, moteris, 40, K1, 12 metų ne Lietuvoje)*

Kaip matyti iš 142 pavyzdžio, pažymima, kad draugystė su lietuviais ir lietuvių kilmės vaikais susiformuoja be pastangų iš šono, bet taip pat manoma, kad natūraliai susiformuoja draugystė su kitų tautybių emigrantais, norinčiais gerai mokytis, turinčiais panašios patirties. Keletas tyrimo dalyvių iš antrosios bangos teigė, kad tėvai buvo nusiteikę griežtai ir neleido draugauti su ne lietuviais ir lietuvių kilmės asmenimis:

143

T: *O, sakykit, sakėt vaikystėj, kad jūsų namuose niekada nebūdavo amerikiečių, ar jūs neturėjot amerikiečių draugų, ar tiesiog nenorėjot? Kaip taip susiklostė, juk buvo mokykloje vis tiek draugai amerikiečiai.*

R: *Nu taip. Mokykloj, buvo amerikiečių mokykla, buvo seselės, vienuolės kazimierietės, ir lietuvės, nu buvo taip ir lietuvių, ir jau nekalbančių lietuviškai, nes buvo angliška, amerikietiška, mokykla. Tai buvo taip, kad tėvai sakydavo nesivesti namo amerikiečių ir ir turbūt gražiau tą viską paaiškindavo, nes aš čia labai tiesmukiškai sakau, nes niekad man nepasakė, kad amerikiečio prašau nevesti į namus, bet jeigu aš pasiūlydavau, ar ar čia gali ateiti tokia [nelietuviškas vardas pavardė], tai ir mama sakydavo, tai gal geriau pakviesk [lietuviškas vardas] tai aha [lietuviškas vardas ir pavardė], tai aha, o kodėl? Tai šito klausimo, matyt, neklausiau (nusijuokia). (JAV, moteris, 63, K2)*

Kaip matyti iš 143 pavyzdžio, tyrimo dalyvei tėvai neleisdavo parsivesti amerikiečių draugų iš mokyklos, tačiau jai nekildavo klausimas, kodėl taip elgiamasi. Ji teigia, kad namų aplinką ir mokyklos aplinką ji buvo atskyrusi ir

buvo visiškai natūralu, kad angliškai bendraujama tik mokykloje, o visose kitose situacijose – lietuviškai. Ji taip pat teigia, kad tuomet, kai augo, nemanė, kad su ja buvo elgiamasi griežtai, o dabar, žiūrėdama iš laiko perspektyvos, tą griežtumą vertina teigiamai, kaip pasiteisinusią tėvų kalbų vadybos priemonę:

144

R: O dėl kalbos, dėl kitų, visi tėvai norėjo, kad vaikai kalbėtų lietuviškai, bet nesiėmė tokių griežtų priemonių ir man niekad dėl to neskaudėjo, aš nepastebėjau, kad čia kažkas man neleidžiama ar kažkas man neduodama. Tikrai vertinu savo tėvus, tuo labiau, kad jie man padovanojo kalbą. (JAV, moteris, 63, K2)

Ši tyrimo dalyvė, kaip ir anksčiau cituoti tyrimo dalyviai, kalbą vertina kaip dovaną.

Taigi iš duomenų matyti, kad dalis tėvų laikosi tokios nuostatos, kad, vaikams mokantis lietuvių kalbos, reikia skatinti turėti lietuvių ir lietuvių kilmės draugų. Tėvai stengiasi sukurti vaikams lietuvišką socialinę aplinką, kuri iš dalies yra savaiminė – vienija bendra kilmė, patirtis, iš kitos pusės taip elgiamasi ir ieškant palaikymo auginant vaikus. Skatindami arba tikėdamiesi, kad vaikai natūraliai susidraugaus su kitais lietuviais ir lietuvių kilmės asmenimis, tėvai nedraudžia ir draugysčių su kitų tautų vaikais, išskyrus itin griežtai nusiteikusius antrosios bangos emigrantus. Daliai tėvų lietuviškai kalbantys draugai neatrodo reikalingi arba tokių nėra gyvenamojoje aplinkoje. Suprantama, jei vaikai šeimoje mažai kalba lietuviškai / nekalba lietuviškai, tuomet ir lietuviškai kalbantys draugai nesustiprins lietuvių kalbos.

4.3.6.3. Kelionės į Lietuvą

Dar viena galimybė praplėsti namų domeną ir sudaryti sąlygas pramokti ar sustiprinti lietuvių kalbą, sudaryti sąlygas ją vartoti, yra kelionės į Lietuvą. Dabar auginantys vaikus sakosi matantys, kad pabuvimas Lietuvoje duoda labai stiprų impulsą mokantis kalbos, vaikai pastiprina kalbą, išmoksta naujų dalykų, tie vaikai, kurie dažnai būna Lietuvoje, geriau kalba lietuviškai nei tie, kurie būna retai arba išvis nėra buvę.

145

R: *Ir [dukrai mokytis kalbos] labai padeda atostogos Lietuvoj. Sakyčiau, ką mes patys netaisyklingai ar kirčiuojam, tai visada po, grįžus po atostogų iš Lietuvos vasarą, matai, kaip atsiranda naujas lietuviškas žodis su nauju lietuvišku kirčiu, ką pamiršę patys netaisyklingai sakom, ar ką nors tai.* (JAV, moteris, 40, K1, 12 metų ne Lietuvoje)

146

R: *[Tie vaikai, kurie] kiekvieną vasarą važiuoja pas senelius į Lietuvą, tai jų žodynas žymiai platesnis ir linksniai suderinti, ir skaičiai su giminėm būna suderinti, o tie, kur, pavyzdžiui, yra gi tokių, kur čia nelegaliai gyvena, ir jie negali parvažiuot į Lietuvą. <...> Tai jie aplamai nežinos, kas ta Lietuva, tik iš tų paveiksliukų, ir kadangi ta kalba tokia buitinė namuose, gal kitų namuose netgi nešnekama lietuvių kalba, taip kad jie, vienu žodžiu, labai labai prastai šneka. Ir labai labai didelis skirtumas va su tais vaikais, kurie dažnai važiuoja į Lietuvą.* (JAV, moteris, 45, K1, 16 metų ne Lietuvoje)

146 pavyzdyje cituojama tyrimo dalyvė yra lituanistinės mokyklos mokytoja, ji turi daugiau galimybių stebėti įvairių vaikų lietuvių kalbos mokėjimą, iš jos nuomonės matyti, kad kelionės į Lietuvą vaikams padeda lengviau perprasti lietuvių kalbos sistemą.

Iš 147 pavyzdžio matyti, kad tyrimo dalyvis skeptiškai vertina mokymąsi šeštadieninėje mokykloje. Jau anksčiau minėta, kad trečiosios bangos emigrantai, užaugę Lietuvoje ir baigę lietuviškas mokyklas, iš šeštadieninės mokyklos tikisi daugiau, jų poreikiai ir nuostatos dėl to, ką vaikas turėtų išmokti mokykloje, skiriasi nuo tų, kurie gimė ir užaugo ne Lietuvoje. Jis mato, kad sūnaus kalba iš esmės apsiriboja tik namų sritimi, tačiau mano, kad ir šią kalbos kompetenciją jis įgijo ne tiek šeštadieninėje mokykloje, bet daugiau per keliones į Lietuvą. Jis teigia, kad vienos vasaros atostogos Lietuvoje atstoja tris šeštadieninės mokyklos mokymosi metus:

147

R: *(Juokiasi) Jo [sūnaus] kalba yra kambarinė lietuviška kalba, jeigu šiek tiek ėjo į tą lietuvišką mokyklėlę, tai čia nedidelės davė, man atrodo, tos naudos. Daugiau buvo nauda, kai nuvažiuodavo į Lietuvą per vasarą pabūti ten, žinai, baigdavo iš karto tarkim, palyginus čia, kokius tris metus, tris klases į priekį.* (JAV, vyras, 50, K1, 22 metai ne Lietuvoje)

Iš kokybinių interviu matyti, kad vaikai, augę ne Lietuvoje, nuvažiavimą į Lietuvą suvokė kaip stiprų impulsą, kaip pastūmėjimą link lietuviybės. Dažnas tyrimo dalyvis sakėsi, kad nuvažiavęs suvokė, kad ta šalis egzistuoja iš tikrųjų, kad tai nėra tėvų sugalvotos istorijos, kad ji iš tiesų skirtinga nei jų gyvenamoji aplinka, gavo galimybę palyginti savo susikurtą ir realų vaizdą:

148

T: *Ir koks buvo jausmas, čia yra tėvų pasakota Lietuva, paveikslėliai, o čia va ji tikra yra?<...> Kokios mintys? Ar jums padėjo labiau būti lietuviu ar?*

R: *No, padėjo daug, bo [nes], kaip sakant, gavai susipažinti su ta visa istorija, tai, žinoma, kad man architektūra patinka ir taip toliau, ir, kai augau, ir esu matęs tą Trakų pilį tikrai iš fotografijų ir Palangą iš fotografijų ir taip toliau. Ir nuvažiuoji nuvažiuoji į Lietuvą ir tą viską pamatai, taip sakant. <...> Aš nenusivyliau.<...> Gal tas paveikslas, ką tėveliai, ką knygos rašė, gal buvo kitas, kaip sakant, Lietuva tokia kilni, bet kartais ir pamatai, kad Lietuva yra kitokia, yra ta istorija ir taip toliau, bet šiom dienom Lietuva ir tais laikais, kai gavo nepriklausomybę, kai aš buvau pirmą sykį, buvo sovietų laikais, ir, žinoma, tuo laiku matai ir paskui palygini, kas tuo laiku buvo, kas šiandieną ar prieš 10 metų, kai buvau paskutinį sykį, yra didelis skirtumas ir, mano manymu, viskas yra į gerą, kas vyksta dabar Lietuvoj. Žinoma, tikrai laiko užtrunka. (JAV, vyras, 68, K2)*

149

R: *Buvo gana įdomu [Lietuvoj pabūti], Amerikoje buvo knygu, bet tos knygos buvo gan prastos, sovietiškos, tai matydavom nuotrauką Gedimino pilies, bet tik iš vieno vaizdo, tai buvo labai įdomu atvykti į Lietuvą ir pamatyti kitą galą pilies, kas ten darosi, žinai, ar kad ten yra griuvėsių, ar kad gal spalvą, mano tai galvoj juodos baltos dažniausiai <...> Kokio didumo ta pilis, kartais neaišku, tai viskas buvo labai įdomu. (JAV, vyras, 44, K2)*

149 pavyzdyje cituojamas tyrimo dalyvis nusprendė ir savo sūnui parodyti Lietuvą, jis sako, kad kelionė paskatino sūnų daugiau kalbėti lietuviškai:

150

R: *Sūnų nuvežiau prieš porą metų. Mes buvom dvi savaites. Jam labai fain [gerai]. Jis pradėjo daugiau kalbėti lietuviškai. Jam buvo labai įdomu pamatyti gatvėje, kad „pašto dėžutė“ parašyta „paštas“, žinai, čia nėra tokių dalykų. (JAV, vyras, 44, K2)*

Ne vienas tyrimo dalyvis per interviu prisipažino, kad kelionė į Lietuvą vaikystėje, paauglystėje ar net suaugus paskatino išsaugoti lietuvišką tapatybę, sudarė aiškesnę ir detalesnę Lietuvos paveikslą, leido suvokti, kuo skiriasi istorija ir dabartis, paskatino daugiau kalbėti lietuviškai, tad tai yra vienas iš būdų auginti vaikus lietuviškai.

Kelionės į Lietuvą pastiprina motyvaciją ir toliau dalyvauti lietuviškoje veikloje, tokiose kelionėse atsiranda galimybė realiai kalbėti lietuviškai ne tik su savais, pamatyti, kad pakanka kalbinės kompetencijos susikalbėti lietuviškai, kelionės į Lietuvą padeda vaikams suprasti, kodėl reikia kiekvieną šeštadienį eiti į lituanistinę mokyklą:

151

R: *Tai tie vaikai grįžo [iš Lietuvoje vykusios šokių ir dainų šventės], <...> [kai kurie] buvo pirmąkart Lietuvoj, dar net kiti jų ir tėvai nebuvo, jie buvo visi sužavėti, buvo visi tokie laimingi ir patenkinti, ir sako: „Va dabar suprantam, kodėl į tą lietuvišką mokyklą mus tėvai eiti verčia“. Ir ten kažkas nevažiavo, tai girdėjom tokį net pasakymą: „Ooo, tu kaip kvailai padarei, kad nevažiavai“, nes ten iš kažkokių ambicijų nevažiavo mergaitė, sako, visai be reikalo, taip smagu buvo, taip smagu, visi lietuviškai, sako, kalba ir mes lietuviškai mokėjom ir buvo labai labai patenkinti, užtai mes taip ir norim, bet ne visi tėvai išgali arba turi giminių, kad savo vaikus tuos nuvežtų į Lietuvą kuo anksčiau, kad jie suprastų, kodėl į tą lietuvišką mokyklą eina. (JAV, moteris, 50, K1, 20 metų ne Lietuvoje)*

Skirtingai nuo antrosios bangos, trečiosios bangos emigrantai turi daug daugiau galimybių palaikyti ryšius su Lietuva: bendrauti šiuolaikinėmis komunikacijomis priemonėmis, grįžti į ją, tad ir išmokyti kalbos, ir motyvuoti vaikus, ir parodyti praktinę kalbos naudą yra lengviau, ir galimybė užmegzti ryšius su lietuviais iš Lietuvos didesnė.

Trečiosios bangos emigrantai, turintys daugiau socialinių ryšių su Lietuva, džiaugiasi galintys ne tik sustiprinti lietuvių kalbą, bet ir sukurti vaikui lietuvišką bendraamžių aplinką, parodyti kitokį gyvenimo būdą, sudaryti vaikams galimybę pajusti Lietuvą:

152

T: *Tai tas motyvas dukrai važiuot į Lietuvą dėl kalbos?*

R: *Dėl kalbos, bet jai ir šiaip smagu – ir kultūra, ir draugai, ir giminės, ir, kaip sakoma, truputį kitoks vaikam bendravimas Lietuvoj negu čia. Čia jie daugiau uždaryti, čia tėveliai tik turi pavežt, ten jie patys vieni pas kitus nueit gali, va taip... Traukia vaikus ten. (JAV, moteris, 40, K1, 12 metų ne Lietuvoje)*

Apie kitokį gyvenimo būdą, kurį pamato į Lietuvą atvažiuavę vaikai, kalba ir antrosios bangos emigrantai. 153 pavyzdyje cituojamas tyrimo dalyvis teigia, kad į Lietuvą vaikus traukia du dalykai: tai, kad jie supranta lietuviškai, ir tai, kad Lietuvoje visai kitokios socialinio gyvenimo taisyklės, mažiau žmonių:

153

T: *O vaikai nori važiuot į Lietuvą?*

R: *Ou jè. Patinka. Vaikams tai ten rojus, jiems yra rojus. Jie supranta kalbą ir ten yra tokia socialinė laisvė, kurios mes neturim čia, didžiuose miestuose, žinai, Los Angeles, Čikaga, taip toliau, žinai, čia uždrausta maudytis, uždrausta žuvauti, uždrausta šokt nuo tilto, o ten nuvažiuoji prie Trakų ir žiūri va, nuo tilto šoka, maudosi, žuvis gaudo. Ir tokios laisvės mes čia neturim, būtent, žinai, kur nors kaime, bet vis tiek čia yra kitaip, čia yra daug žmonių. <...> važiuoji per gamtą, išvažiuoji ir, žinai, kur nors per keliukus, žvyrkelius ir tuščia, natūralu, švaru ir grožis. Ir to čia nepajusi. Čia, žinai, čia kur važiuoji – žmonės žmonės žmonės. Ir visur lentelės, ir visur tvorelės, ir čia uždrausta tas, negalima to. O ten atrodo, kad visi daro ką nori (juokiasi). (JAV, vyras, K2, 58)*

Tačiau net ir kelionėse į Lietuvą emigrantai turi dėti pastangas dėl kalbos išlaikymo ir aiškiai išreikšti savo norus dėl kalbėjimo lietuviškai. Tyrimo dalyvis (154 pavyzdys), kuris vaiko susilaukė mišrioje šeimoje ir yra išsiskyres, deda pastangas, kad vaikas išmoktų geriau lietuviškai, vienas iš jo veikslių – sūnaus kelionės į Lietuvą, tačiau ir čia jis turi pasistengti, nes artimieji dažnai linkę prisitaikyti prie vaiko ir, jei moka, pereina į tą kalbą, kurią suprasti ir kalbėti vaikui lengviau:

154

T: *Tai tėvai žemaitiškai šneka?*

R: *Žemaitiška šneka visi: tevai, broulis, sesou, visi varom žemaitiška.*

T: *Aha, o sūnus tada kaip [kalba], kai sugrįžta iš Žemaitijos?*

R: *Lietuviškai, biškį žemaitiškai, angliška, biškį rusiška – katilas, bet sakau lietuviškai šnekėti tėvam, sakau lietuviškai... Yra nėra durnas*

[sūnus], *kai pasakai, kad nori, tada pradeda galvoti ir supranta, ir pasako jo, bet visada ieško lengvesnio kelio... Seneliai bočiai ooo nesupranta, vaikas tuoj pradeda, sakau baikit, nereikia man, kalbėt lietuviškai puikiai jis greit, nu kariaujam (nusijuokia).* (JAV, vyras, 44, K1, 11 metų ne Lietuvoje)

Kaip matyti iš 154 pavyzdžio, net ir Lietuvoje išlaikyti kalbą siekiantys emigrantai negali atsipalaiduoti, turi ir toliau stengtis vykdyti savo užsibrėžtą kalbų politiką, aiškinti savo tėvams, kad nepereitų į tą kalbą, kuria vaikui kalbėti lengviau.

Tačiau apibendrinant galima sakyti, kad kelionės į Lietuvą emigracijoje augantiems ar gimusiems lietuvių ar lietuvių kilmės asmenų vaikams padeda suvokti, kuo skiriasi tėvų ar senelių gimtasis kraštas, koks gyvenimo būdas jame vyrauja. Taip pat sustiprina lietuviškos tapatybės jauseną. Lietuvoje vaikai supranta, kad lietuvių kalba iš tiesų vartojama, pamato, kad gali ją suprasti ar kalbėti, atsiranda progų ją vartoti. Sustiprėjusi lietuvių kalba ir lietuviškoji tapatybė, tikėtina, padeda atremti bendraamžių iš dominuojančios visuomenės nuostatas ir spaudimą, suvokti savo savitumą, išskirtinumą kaip pranašumą, o ne kaip trūkumą. Taigi kelionės į Lietuvą padeda išlaikyti kalbą ir skatina vaikus jos mokytis, nes kelionėje išryškėja kalbos nauda, atsiranda galimybė susieti žinias su realiu elgesiu.

5. IŠVADOS

Šiame darbe buvo analizuojama, kas lemia lietuvių kalbos išlaikymą JAV, kokia yra lietuvių kalbos ir lietuviškos ar iš dalies lietuviškos tapatybės sąsaja. Kad lietuvių kalba būtų išlaikyta, reikia, kad susidarytų teigiamos nuostatos lietuvių kalbos išlaikymo atžvilgiu ir būtų laikomasi veiksmingos kalbų vadybos šeimoje.

Darbai pasitelktų kiekybinės apklausos ir kokybinių pusiau struktūruotų giluminių interviu duomenų analizė rodo esminius veiksnius, lemiančius **kalbinės ideologijos susiformavimą**:

1. **Teigiamas nuostatas Lietuvos atžvilgiu didele dalimi nulemia emigracijos banga.** Ypač ryškiai tai parodo antrosios bangos emigrantai, laikę save politiniais pabėgėliais, kryptingai siekę išsaugoti ir savo vaikams suformuoti lietuvišką tapatybę, perduoti kultūrą, įdiegti patriotiškumo, tautinės savigarbos jausmus. Kalba čia buvo savaime suprantama kaip sistemingo lietuviškumo formavimo priemonė.
2. **Kryptingos žinios apie Lietuvą, šeimos istoriją.** Antrosios bangos emigrantų vaikams buvo daug pasakojama apie Lietuvą, jos istoriją, karą, šeimos istoriją. Galima daryti prielaidą, kad tokios žinios padėjo suprasti savo lietuvišką ar iš dalies tapatybę, motyvavo išlaikyti lietuvių kalbą. Tokio požiūrio kryptingumą patvirtina ir dabartinių emigrantų vaikai, kurie atostogauja pas gimines, tie, kurie turi galimybę, domisi Lietuva, šeima, kalba, ją tobulina.
3. **Teigiamos nuostatos lietuvių kalbos atžvilgiu:**
 - a) antrosios bangos emigrantai stengėsi išlaikyti kalbą kaip simbolinį savo etninės tapatybės, garbės ir pilietiškumo ženklą, taip jie parodė savo skirtingumą nuo ankstesnės ekonominės emigracijos bangos išreiškdami nuostatą, kad lietuviai turi mokėti lietuviškai;

- b) įvairių kartų respondentams svarbus idėjinis motyvas, kad lietuvių kalba užtikrina kultūrinį tęstinumą;
- c) ir antrąją emigrantų bangą, ir emigravusius po nepriklausomybės atkūrimo vienija idėja, kad lietuvių kalba labai prestižiška, kad „ji – viena seniausių pasaulio kalbų“;
- d) labai stiprus dar vienas ideologinis motyvas – siekis apsaugoti pačią lietuvių kalbą, kad ji būtų „švari“, „gryna“, „be priemaišų“, kad lietuvių kalba nebūtų surusinta ir neperimtų žodžių iš anglų kalbos. Nors emigrantai ir abejoja savo lietuvių kalbos žiniomis, jie pabrėžia, kad kartais jų kalba geresnė nei lietuvių Lietuvoje. Viena vertus, toks griežtas nusiteikimas kalbos taisyklingumo atžvilgiu gali sutrukdyti išsaugoti kalbą, nes tėvai gali nusivilti, kad jiems nepavyks išmokyti taip kalbėti savo vaikų, kaip jie tikisi, o vaikams gali būti nedrąsu kalbėti, jei jie negali įvykdyti keliamų reikalavimų. Kita vertus, toks konservatyvumas gali ir padėti išsaugoti kalbą;
- e) net ir nemokant lietuvių kalbos, teigiamos nuostatos lietuvių kalbos atžvilgiu išlieka. Nors kalba suvokiama kaip svarbi lietuviškumo dalis, tačiau jos nemokėjimas netrukdo suformuoti lietuviškos ar iš dalies lietuviškos tapatybės;
- f) tolesnių kartų tyrimo dalyviai lietuvių kalbą vertina kaip galimybę gyventi įdomesnį, kultūriškai įvairesnį gyvenimą nei vienakalbė dominuojanti visuomenė;
- g) ir antrosios bangos, ir trečiosios bangos emigrantai kalbą vertina iš praktinių sumetimų – gerai yra mokėti daugiau kalbų, ji suteikia galimybę bendrauti su lietuviais iš Lietuvos, vėlesnėms kartoms lietuviškai svarbu bendrauti ir su lietuviais bei lietuvių kilmės asmenimis, gyvenančiais ne Lietuvoje.

4. Teigiamos JAV lietuvių bendruomenės kalbinės nuostatos lietuvių kalbos išlaikymo atžvilgiu:

- a) kalba lietuvių bendruomenėje suvokiama kaip būtina, svarbi ir esminė lietuvio ir lietuvių kilmės asmens dalis;

- b) manoma, kad lietuvis ir lietuvių kilmės asmuo privalo išmokyti vaikus kalbėti lietuviškai. Tačiau stengiamasi prisitaikyti prie kintančios situacijos: tolesnių kartų, mišrių šeimų lietuviai ir lietuvių kilmės asmenys kalba silpniau, bendruomenėje toleruojama padėtis, kai buvo stengiamasi išmokyti vaikus kalbos, tačiau nepavyko. Tie, kurie sąmoningai nemoko vaikų lietuvių kalbos, praranda bendruomenės narių pagarbą, o kraštutiniais atvejais vertinami ir kaip nutautėję.
- c) vaikams bendruomenėje leidžiama kalbėti dominuojančia kalba ir tai priimama kaip natūralus dalykas, vaikams lietuvių kalba nebrukama per prievartą, siekiant, jog jie nepabėgtų iš lietuviškos bendruomenės. Tačiau reikia pažymėti, kad bendruomenės nariai jaučia turį teisę raginti vaikus kalbėti lietuviškai;
- d) tam tikrose situacijose stengiamasi, kad dominuojančios kalbos būtų kuo mažiau, pavyzdžiui, lituanistinėje mokykloje, skautų ir ateitininkų stovyklose ir pan.

Realus kalbos išlaikymo ar perėjimo prie kitos kalbos klausimas iškyla antrajai kartai, nes šios kartos stipresnė kalba paprastai yra dominuojančios visuomenės kalba. Kad K1+, K2 ir K3 kartų lietuvių ir lietuvių kilmės emigrantų dominuojanti anglų kalba yra stipresnė, patvirtina ir kokybinių bei kiekybinių duomenų analizė. Didžiosios dalies K1+ ir K2 kartų respondentų viena pirmųjų kalbų buvo lietuvių kalba, o K3 kartos – tik trečdalis, tačiau kuo tolesnė karta, tuo mažiau respondentų lietuvių kalbą įvardijo kaip kalbą, kurią geriausiai moka. Iš kiekybinės apklausos ir kokybinių pusiau struktūruotų giluminių interviu duomenų analizės matyti, **kad sėkmingos ir veiksmingos kalbų vadybos šeimoje gairės išlaikant lietuvių kalbą yra tokios:**

- 1. Norima perduoti lietuvių kalbą kitoms kartoms.**
- 2. Išlaikyti kalbą yra sąmoningai apsisprendžiama.**

- 3. Lietuvių kalba suvokiama kaip viena iš kalbų, labiausiai tinkančių šeimos bendravimui.**
- 4. Šeimoje stengiamasi laikytis autoritarinio kalbų vadybos modelio** – namie ir bendruomenėje stengiamasi kalbėtis tik paveldėtąja kalba ir reikalaujama, kad savi vaikai ir kiti vaikai kalbėtų lietuviškai. Pastebėta, kad autoritarinis kalbų vadybos būdas yra perduodamas iš kartos į kartą. Kiti du būdai – interakcinis ir integracinis – nėra tokie sėkmingi lietuvių kalbos išlaikymo atžvilgiu, tačiau ir juos dėsningai taikant vaikai pramoksta lietuviškai.
- 5. Kalbėjimas lietuviškai yra suvokiamas kaip natūralus.** Dalis tėvų yra nusiteikę vaikus skatinti dovanomis ir kitais būdais, tačiau dauguma tėvų laikosi nuomonės, kad vaikai lietuvių kalbos mokėjimą turi priimti kaip savaime suprantamą dalyką. Ne Lietuvoje užaugę tyrimo dalyviai gerai atsimena tėvų taikytas skatinimo priemones ir teigia, kad jos padėjo suformuoti teigiamą santykį su lietuvių kalba.
- 6. Su vyresniais ir su jaunesniais vaikais stengiamasi elgtis vienodai.** Iš tyrimo duomenų analizės matyti, kad vyriausias vaikas kalbą moka geriausiai, o jaunesniems vaikams pritrūksta tėvų ryžto, energijos ir laiko taip pat gerai išmokyti kalbą. Tačiau tai tėra bendrosios tendencijos, o paveldėtosios lietuvių kalbos išmokymas iš esmės priklauso ne nuo to, kelintas vaikas šeimoje, bet nuo šeimoje susiklosčiusios situacijos. Kalbų vadyba šeimoje išlaikant lietuvių kalbą yra sėkminga ir veiksminga tada, kai su visais vaikais elgiamasi vienodai, kalbų vadyba yra aiškiai išreikšta, vaikai žino, ko iš jų tikimasi, tėvai nenusivilia ir neleidžia perimti vyresniems vaikams šeimos kalbų vadybos. Nors, be abejo, kiekvienas vaikas keičia kalbų vadybą šeimoje.
- 7. Sudaroma lietuviška aplinka už namų domeno ribų:**
 - a) ir formalus mokymas, ir neformali veikla lietuvių bendruomenėje turi didelės reikšmės mokantis paveldėtosios kalbos;
 - b) lituanistinė mokykla svarbi dėl dviejų priežasčių: viena vertus, ji pastiprina lietuvių kalbą, antra vertus, vaikai susipažįsta, susiranda

draugų ir taip savaime atsiranda progų bendrauti lietuviškai, užsimezga draugystė, kuri gali tęstis ir suaugus. Be to, vaikai supranta, kad yra ir kitų vaikų, kurių tėvai laikosi tokių pačių nuostatų ir kalbų vadybos;

- c) dalis tėvų, ypač tie, kurie laikosi autoritarinio kalbų vadybos modelio, aktyviai stengiasi, kad vaikai turėtų lietuviškai kalbančių draugų, o kiti tėvai nededa papildomų pastangų, nes mano, kad vaikų draugystė turi atsirasti savaime;
- d) labai svarbios ir kelionės į Lietuvą: jos paskatina mokytis kalbos, sustiprina kalbą, parodo, kad kalbos gebėjimų ir žinių pakanka bendrauti lietuviškai, leidžia susipažinti su Lietuva, palyginti susikurtąjį ir realų šalies vaizdą, sustiprina lietuviškos tapatybės jauseną.

Pažymėtina, kad šiame darbe labiausiai išryškėjo pokario bangos emigrantų ir jų vaikų ar anūkų šeimos kalbų politika ir vadyba. Analizuotos trečiosios bangos emigrantų kalbinės nuostatos ir kalbų vadybos būdai buvo panašūs į antrosios bangos. Svarbu turėti omenyje, kad trečioji banga yra nevienalytė, o pakalbinti giluminiams interviu dažniau pasisėkė tuos, kurie noriai kalbėjo apie lietuvių kalbą, buvo nusiteikę ją išlaikyti, nes lietuvių kalba ir jos išlaikymas atrodė svarbūs. Taip pat reikia pasakyti, kad antrosios bangos vaikai, anūkai jau užaugę, jau galima matyti, ar jie išlaikė kalbą, ką jie patys mano apie kalbos išlaikymą, o trečiosios bangos vaikai dar tik auga, dar nesukūrę šeimų arba vaikai tokiose šeimose dar maži.

Taip pat reikia atkreipti dėmesį, kad trečiosios bangos emigrantai dažnai kuriasi ten, kur lietuvių ir lietuvių kilmės asmenų nėra daug arba visai nėra, tad šalia nėra lietuvių bendruomenės, kuri galėtų padėti išlaikyti kalbą. Be to, net ir esant bendruomenei, matyti, kad trečiosios bangos emigrantai mažiau dalyvauja bendruomenės gyvenime. Kadangi antrosios bangos emigrantams dalyvavimas bendruomenėje buvo svarbus veiksnys išlaikant lietuvių kalbą ir tapatybę, tai, galima daryti prielaidą, kad tie trečiosios bangos emigrantai,

kurie neina į lietuvių bendruomenę, savo vaikams sudaro per mažai sąlygų socializuotis lietuviškai ir įgyti pakankamai kalbinės kompetencijos, reikalingos už namų domeno ribų.

Tačiau trečiosios bangos emigrantų sąlygos sugrįžti į Lietuvą žymiai geresnės, o atsiradus šiuolaikinėms technologijoms, galima bendrauti lietuviškai dažniau. Būtent dėl šių priežasčių šio darbo išvadas būtina tikrinti po kurio laiko, aiškinantis ir lyginant, kaip šie nauji veiksniai lemia trečiosios bangos emigrantų kalbinės ideologijos formavimąsi, kalbų vadybos būdus šeimoje. Tad klausimas, kas lemia lietuvių kalbos išlaikymą ir lietuviškos ar iš dalies lietuviškos tapatybės susiformavimą emigracijoje, kokie kalbų vadybos būdai veiksmingiausi, vis dar reikalauja daugiau tyrimų.

LITERATŪROS SĄRAŠAS

- Aleksandravičius, E., 2013. *Karklo diegas. Lietuvių pasaulio istorija*. Vilnius: Versus aureus.
- Bartha, C., 2005. Constructing different ethnic identities: Symbolic values, linguistic ideologies and language maintenance in a Hungarian American immigrant community (New Brunswick, NJ). *Comunidades e individuos bilingües*. C. C. Pereiro, A. M. Suárez, X. Rodríguez-Yáñez (eds.). Vigo: Servicio de Publicacións da Universidade de Vigo. 21–33.
- Clyne, M. G., 2003. *Dynamics of Language Contact – English and Immigrant Languages*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Clyne, M., Kipp, S., 1997. Trends and Changes in Home Language Use and Shift in Australia, 1986–1996. *Journal of Multilingual and Multicultural Development*. 18:6, 451–473.
- Clyne, M., Kipp, S., 1998. Language concentration in metropolitan areas. *People and place*. 6:2, 50–60.
- Coulmas, F., 2005. *Sociolinguistics: The study of speakers' choices*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Creswell, J. W., 2009. *Research Design. Qualitative, Quantitative, and Mixed Methods Approaches*. Sage: Los Angeles.
- Curdt-Christiansen, X. L., 2009. Invisible and visible language planning: ideological factors in the family language policy of Chinese immigrant families in Quebec. *Language Policy*. Springer. 8, 351–375.
- Česnūytė, V., 2012. Šeimos samprata: Lietuvos gyventojų subjektyvus požiūris. *Socialinis darbas*. 11:2, 257–270.
- Čiubrinskas, V., 2005. Transnacionalinis identitetas ir paveldas: lietuviškumas diasporoje. *Sociologija. Mintis ir veiksmai*. 2, 41–54.
- Čiubrinskas, V., 2009a. Transatlantic migration vis-à-vis politics of identity: two ways of Lithuanian-ness in the US. *Filosofija. Sociologija*. 20:2, 85–95.

- Čiubrinskas, V., 2009b. Reclaimed Identity: Heritage and Genealogy of the Lithuanian Immigrants in Texas. *Identity Politics: Histories, Regions and Borderlands. Acta Historica Universitatis Klaipedensis XIX, Studia Anthropologica*. 3, 79–91.
- Danytė, M., 2008. Tarp dviejų tapatybių: pokario lietuvių išeivijos antrosios kartos kanadietės patirtis. In: *Emigracija ir šeima: vaikų ugdymo problemos ir iššūkiai* (sud. E. Aleksandravičius, D. K. Kuzmickaitė). Vilnius: Versus Aureus. 69–78.
- Dapkutė, D., 2001. *Lietuvių išeivijos liberaliosios srovės genezė : politiniai-organizaciniai aspektai (1945 m. – šešto dešimtmečio pabaiga)*. Daktaro disertacija. Vytauto Didžiojo universitetas.
- Dapkutė, D., Lietuviai pasaulyje. Prieiga internetu: <http://www.iseivijosinstitutas.lt/lietuviai-pasaulyje>.
- Didžiosios Britanijos lietuvių bendruomenė: praeitis, dabartis, ateitis* (sud. D. Dapkutė), 2009. Vinius: Versus aureus.
- Dolson, D. P., 1985. The effects of Spanish home language use on the scholastic performance of Hispanic pupils. *Journal of Multilingual and Multicultural Development*. 6: 2, 135–155.
- Emigracija ir šeima: Vaikų ugdymo problemos ir iššūkiai*, 2008 (sud. E. Aleksandravičius, D. K. Kuzmickaitė), Vilnius: Versus Aureus.
- Extra, G., Yagmur, K., (eds.), 1995. *Urban Multilingualism in Europe: Immigrant Minority Languages at Home and School*. Multilingual Matters LTD: Clevedon, Buffalo, Toronto.
- Family: Forms and functions (1993). Occasional papers series 2, 1992. United Nations.
- Fishman, J. A., 1970. *Sociolinguistics: A brief introduction*. Rowley: Newbury House.
- Fishman, J. A., 2001a. 300-plus years of heritage language education in the United States. In: J. K. Peyton, D. A. Ranard, and S. McGinnis (Eds.), *Heritage languages in America: Preserving a national resource*.

- Washington, DC & McHenry, IL: Center for Applied Linguistics & Delta Systems. 81–89.
- Fishman, J. A., 2001b. *Can Threatened Languages Be Saved? Reversing Language Shift Revisited: A 21st Century Perspective*. Clevedon: Multilingual Matters.
- Fogle, L. W., King K. A., 2012. Child Agency and Language Policy in Transnational Families. *Issues in Applied Linguistics*. 19:1, 1–24. Prieiga internetu:
<http://www.cehd.umn.edu/ci/people/profiles/documents/king2012childagency.pdf>
- Giles, H., Johnson, P., 1987. Ethnolinguistic identity theory of language in ethnic group relations. *International Journal of the Sociology of Language*. 68, 69–99.
- Gilytė, A., Kleniauskaitė R., 2013. *Lietuvių emigrantų kalbinis elgesys ir kalbinės nuostatos: Vokietijos ir JAV atvejai*. Magistro darbas (vad. M. Ramonienė).
- Hatoss, A., 2013. *Displacement, Language Maintenance and Identity: Sudanese refugees in Australia*. Amsterdam, Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.
- He, A. W., 2010. The heart of heritage: sociocultural dimensions of heritage language learning. *Annual Review of Applied Linguistics*. 30, 66–82.
- Heynes, E., 2010. What is the difference between indigenous and immigrant heritage languages in the United States? P. 1–3. *Heritage Briefs*. Prieiga internetu: <http://www.cal.org/heritage/research/briefs.html>
- Holmes, J. 2001. *An Introduction to Sociolinguistics*. Harlow: Pearson Education Limited.
- Karčiauskaitė, I., 2008. Lituaništinis švietimas emigracijoje. In: *Emigracija ir šeima: vaikų ugdymo problemos ir iššūkiai* (sud. E. Aleksandravičius, D. K. Kuzmickaitė). Vilnius: Versus Aureus. 27–68.
- Kelleher, A., 2010. What is a heritage language? *Heritage Briefs*. 1–3. Prieiga internetu: <http://www.cal.org/heritage/research/briefs.html>

- Kennedy, E., Park, H. S., 1994. Home language as a predictor of academic achievement: A comparative study of Mexican- and Asian-American youth. *Journal of Research & Development in Education*. 27: 3, 188–194.
- King, K. A., Fogle, L., Logan-Terry, A., 2008. Family Language Policy. *Language and Linguistics Compass* 2/5. Blackwell Publishing Ltd. 907–922.
- Kopeliovich, S., 2013. Happylingual: A Family Project for Enhancing and Balancing Multilingual Development. *In: Successful Family Language Policy: Parents, Children and Educators in Interaction* (eds. M. Schwartz, A. Verschik,). Springer. 249–276.
- Krashen, S., 1998. Language shyness and heritage language development. *In: S. Krashen, L. Tse, J. McQuillan* (eds.) *Heritage Language Development*. Culver City: Language Education Associates. 41–49.
- Krupickaitė, D., 2015. Lietuvių diasporos struktūra ir jos atspindys projekto tyrime. *In: Emigrantai: kalba ir tapatybė* (kolektyvinė monografija, moksl. red. M. Ramonienė). Vilnius: VUL.
- Kuznecovienė, J., 2006. Šiuolaikinės lietuvių tautinės tapatybės kontūrai. *Sociologija. Mintis ir veiksmai*. 2, 84–107.
- Kuznecovienė, J., 2009a. Lietuvių imigrantų tautinės tapatybės darybos strategijos Airijoje, Anglijoje, Ispanijoje ir Norvegijoje. *Filosofija. Sociologija*. 20:4, 283–291.
- Kuznecovienė, J., 2009b. Lietuvių imigrantų Norvegijoje, Anglijoje ir Ispanijoje įsitraukimo strategijos: nuo konformizmo iki navigacijos. *Filosofija. Sociologija*. 2009. 20:2, 96–103.
- Kvieskienė, G., 2003. *Socializacija ir vaiko gerovė*. Vilnius: UAB „Baltijos kopija“.
- Labov, W., 1966. *The Social Stratification of English in New York City*. Washington D.C.: Centre for Applied Linguistics.
- Liang, X., Fuller, B., Singer, J. D., 2000. Ethnic differences in child care selection: the influence of family structure, parental practices, and home language. *Early Childhood Research Quarterly*. 15: 3, 357–384.

- Lichačiova, A., 2009. Lietuvos rusų ir rusakalbių sąvokos „gimtoji kalba“ suvokimas. *Kalbos kultūra*. 82, 253–258.
- Lichačiova, A., 2014. – Лихачёва, А. Б., 2014. “То, что тебе по наследству передали родители”: русский язык в восприятии русскоязычных жителей Литвы. *Slavistica Vilnensis*. 59, 17–132.
- Lietuviškojo identiteto trajektorijos* (sud. V. Čiubrinskas, J. Kuznecovienė), 2008. Kaunas: Vytauto didžiojo universitetas.
- Lietuvių kalbos žodynas* (t. I–XX, 1941–2002): elektroninis variantas, 2008. (Red. koleg. G. Naktinienė, J. Paulauskas, R. Petrokienė, V. Vitkauskas, J. Zabarskaitė). Vilnius: Lietuvių kalbos institutas. Prieiga internetu: www.lkz.lt.
- Lietuvos Respublikos Konstitucija. Prieiga internetu: <http://www3.lrs.lt/home/Konstitucija/Konstitucija.htm>
- Lietuvos statistikos departamentas. Emigrantų skaičius 2001–2009 metais. Prieiga internetu: db1.stat.gov.lt/M3020103.
- Lietuvos valstybės ilgalaikė strategija lietuvių emigracijos ir išėivijos atžvilgiu (tyrimo vadovas E. Motieka), 2006. Strateginių tyrimų centras.
- Lingvodidaktikos terminų žodynas*. 2012. Ramonienė, M., Brazauskienė, J., Burneikaitė, N., Daugmaudytė, J., Kontutytė, E., Pribušauskaitė, J. Vilnius: VUL.
- Liubinienė, N., 2009. Migrantai iš Lietuvos Šiaurės Airijoje: „savos erdvės“ konstravimas. Daktaro disertacija. Kaunas.
- Lytra, V., 2011. Discursive constructions of language and identity: parent’s competing perspectives in London Turkish complementary schools. *Journal of Multilingual Development*. 33:1, 85–100.
- Luykx, A., 2005. Children as Socializing Agents: Family Language Policy in Situations of Language Shift. *Proceedings of the 4th International Symposium on Bilingualism*. J. Cohen, K. T. McAlister, K., Rolstad, M. J. Somerville (eds.). MA: Cascadilla Press. 1407–1414.
- Lukaševičiūtė, I., 2013. *Kalba ir tapatybė: Lietuvos emigrantų Ispanijoje atvejais*. Bakalauro darbas (vad. M. Ramonienė).

- Maceina, A., 1990. *Pedagoginiai raštai*. Kaunas: Šviesa.
- May, S., 2000. Uncommon Languages: The Challenges and Possibilities of Minority Language Rights. *Journal of Multilingual and Multicultural Development*. 21:5, 366–385.
- Martinaitis, Ž., Žvalionytė, D., 2007: *Emigracija iš Lietuvos: ką žinome, ko nežinome ir ką turėtume žinoti?* Prieiga internetu: http://www.academia.edu/1480886/Martinaitis_and_Zvalionyte_2007._Emigracija_is_Lietuvos_ka_zinome_ko_nezinome_ir_ka_turetumeme_zinoti
- Miestai ir kalbos* (kolektyvinė monografija, moksl. red. M. Ramonienė), 2010. Vilnius.
- Miestai ir kalbos II. Sociolingvistinis Lietuvos žemėlapis* (kolektyvinė monografija, moksl. red. M. Ramonienė), 2013. Vilnius.
- Migracija skaičiais, 2014. Prieiga internetu: <http://123.emn.lt/>
- Morkevičius, V., 2012. *Turinio analizė socialiniuose tyrimuose*. Pranešimo skaidrės. Prieiga internetu: http://www.vaidasmo.lt/lt/dest/kita/2012-04-27_ktu_turinio-analize.pdf.
- Norvilas, A., 2013. *Tauta, kalba ir tapatybė*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.
- Pauwels, A., 2008. Maintaining the Community Language in Australia: Challenges and Roles for Families. *International Journal of Bilingual Education and Bilingualism*. Routledge. 8:2–3, 124–131.
- Pažūsis, L. 2009. Šiaurės Amerikos lietuvių kalba: (dvikalbystės sąlygojamų reiškinių tyrinėjimai): straipsnių rinkinys. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.
- Pillai, S., Soh W. Y., Kajita, A. S., 201. Family language policy and heritage language maintenance of Malacca Portuguese Creole. *Language & Communication*. 37: 75–85.
- Platačiūtė, V., 2012. Tarptautinė migracija: dešimties metų procesas tarp valstybių sienų. *LCC Liberal Arts Studies. Volume V: Borders, Boundaries, and Barriers: New Paradigms for the Twenty-first Century*. 89–98.

- Pokalbiai lietuvių pasaulio pakraštyje: Brazilija* (sud. E. Aleksandravičius, D. Kuzmickaitė, I. Celešiūtė, M. Raškauskienė), 2013. Vilnius: Versus aureus.
- Portes, A., Hao L., 2002. The Price of Uniformity: Language, Family and Personality Adjustment in the Immigrant Second Generation. *Ethnic and Racial Studies*, Vol. 25, No. 6, 889–912.
- Ralys, K., 2009. *Rengimo šeimai pagrindai. Profesionalų ir bendruomenės praktika, rengiant jaunimą šeimai*. Metodinė medžiaga Socialinės pedagogikos ir socialinio darbo studentams. Vilnius: VPU.
- Ramonienė, M. 2015. Kiekybinis ir kokybinis emigrantų kalbos tyrimai. In: *Emigrantai: kalba ir tapatybė* (kolektyvinė monografija, moksl. red. M. Ramonienė). Vilnius: VUL.
- Ramonienė, M., 2006. Nuostatos dėl bendrinės kalbos ir tarmės: Joniškėlio atvejis. *Kalbos kultūra*. 79, 137–148.
- Ruby, M., 2011. The role of a grandmother in maintaining Bangla with her granddaughter in East London. *Journal of Multilingual and Multicultural Development*. 33:1, 67–83.
- Saunders, G. W., 1988. *Bilingual Children: From Birth to Teens*. Clevedon: Multilingual Matters.
- Scheele, A. F., Leseman, P. M., May, A. Y., 2010. The home language environment of monolingual and bilingual children and their language proficiency. *Applied Psycholinguistics*. Cambridge: Cambridge University Press. 31:1, 117–140.
- Seloni, L., Sarfati, Y., 2012. (Trans)national language ideologies and family language practices: a life history inquiry of Judeo-Spanish in Turkey. *Language Policy*. 12:7–26.
- Silverman, D. 2011. *Interpreting Qualitative Data. A Guide to the Principles of Qualitative Research*. Sage Publications Ltd, Great Britain.
- Spolsky, B., 2004. *Language policy*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Spolsky, B., 2009. *Language Management*. Cambridge: Cambridge University Press.

- Spolsky, B., 2012. Family language policy – the critical domain. *Journal of Multilingual and Multicultural Development*. 33:1, 3–11.
- Statistics Canada. 2001 Census. Mother Tongue. Prieiga internetu: <http://www12.statcan.ca/english/census01/Products/Reference/dict/pop082.htm>
- Statistikos departamentas, 2010. *Demografijos metraštis 2009*. Vilnius.
- Successful Family Language Policy: Parents, Children and Educators in Interaction* (eds. M. Schwartz, A. Verschik), 2013. Springer.
- Tamošiūnaitė, A., 2008. The Lithuanian Language in the United States: Shift or Maintenance? *Lituanus*. Vol. 54:3, 60–78.
- Tamošiūnaitė, A., 2012. *Lituanistinės mokyklos iššūkiai: mokinių nuostatos ir kalbos vartojimo polinkiai*. Pranešimo skaidrės. Čikagos lituanistinė mokykla. Prieiga internetu: <http://www.svietimotaryba.org/index.htm>.
- Tumėnas, S., 2006. JAV lietuvių požiūrio į dvikalbystę ir kalbos vertybinės skalės sociolingvistinė analizė. *Acta Humanitarica Universitatis Saulensis*. 163–168.
- Tumėnas, S., 2008. Emigracijos į JAV ir lituanistinio švietimo išėivijoje ypatumų raiška. *Gimtasai kraštas*.
- United States Census. *Detailed Language Spoken at Home and Ability to Speak English for the Population 5 Years and Older by States: 2006-2008 (ACS)*. Prieiga internetu: <http://www.census.gov/hhes/socdemo/language/>.
- United States Census. *New Census Bureau Report Analyzes Nation's Linguistic Diversity. Population Speaking a Language Other than English at Home Increases by 140 Percent in Past Three Decades*. 2010. Prieiga internetu: http://www.census.gov/newsroom/releases/archives/american_community_survey_acs/cb10-cn58.html.
- United States Census. *Population by Selected Ancestry Group and Region: 2009*. Prieiga internetu: <http://www.census.gov/compendia/statab/2012/tables/12s0053.pdf>.

- Užsienio reikalų ministerija, 2010. *Lietuvos valstybės atkūrimo 20-metis: diplomatinės tarnybos indėlis ir vaidmuo. Faktai ir skaičiai*. Prieiga internetu: <https://se.urm.lt/index.php?2768531236#Uzsieniolt>.
- Užsienio reikalų ministerija, 2014. *Globali Lietuva*. Prieiga internetu: <http://www.urm.lt/default/lt/globali-lietuva>.
- Vaicekauskienė, L., Sausverde, Ė., 2012. Lietuvos tarmių rezervatas. Socialiniai ir geografiniai tarmės mobilumo ribojimai tiesioginių tyrimų duomenimis. *Taikomoji kalbotyra*, Nr. 1. Prieiga internetu: <http://taikomojikalbotyra.lt/azalija.serveriai.lt/lt/2012/12/lietuvos-tarmiu-rezervatas-socialiniai-ir-geografiniai-tarmes-mobilumo-ribojimai-tiesioginiu-tyrimu-duomenimis>.
- Van Deusen-Scholl, N., 2009. Toward a Definition of Heritage Language: Sociopolitical and Pedagogical Considerations. *Journal of Language, Identity & Education*. 2:3, 211–230.
- Vilkienė, L., 2006. Lietuvių kalba – gimtoji ir negimtoji – mokykloje. Ar galima suvienodėti. *Kalbotyra*. 56 (3), 156–163.
- Žvalionytė, D., 2014. *Grįžusių migrantų integracija kilmės šalies darbo rinkoje: Lietuvos atvejo analizė*. Daktaro disertacija. Vilniaus universitetas.

SCHEMŲ SĄRAŠAS

1 schema. Šeimos kalbų politikos samprata	45
2 schema. Šeimos kalbų politikos kryptys	47
3 schema. Šeimos kalbų politika ir ją lemiantys veiksniai (pagal Curdt-Christiansen 2009: 355)	48
4 schema. Perėjimas prie kitos kalbos per tris kartas	52
5 schema. Tradicinės priegios šeimos kalbų vadybos kryptis	59
6 schema. Šeimos kalbų vadybos kryptis atsižvelgiant į vaikus veikiančias nuostatas	61

LENTELIŲ SĄRAŠAS

1 lentelė. Emigracija į JAV (lentelė sudaryta pagal duomenis iš: Krupickaitė (2015))	26
2 lentelė. Apklauso klausimyno struktūra	64
3 lentelė. Kiekybinės apklauso respondentų pasiskirstymas pagal lytį	67
4 lentelė. Kiekybinės apklauso respondentų pasiskirstymas pagal kartas	67
5 lentelė. Kiekybinės apklauso respondentų pasiskirstymas pagal amžių	67
6 lentelė. Kiekybinės apklauso respondentų pasiskirstymas pagal išsilavinimą	68
7 lentelė. Kiekybinės apklauso respondentų pasiskirstymas pagal užsiėmimą	68
8 lentelė. Kiekybinės apklauso respondentų pasiskirstymas pagal gyvenamąją vietą	68
9 lentelė. Respondentų pasiskirstymas pagal tai, ar turi vaikų	69
10 lentelė. Kiekybinės apklauso respondentų pasiskirstymas pagal vaikų skaičių	69
11 lentelė. Kokybinių interviu tyrimo dalyviai	73
12 lentelė. Lietuvių kalbos kaip pirmosios išmokimas	79
13 lentelė. Respondentų geriausiai mokama kalba	79
14 lentelė. Respondentų kalbos pasirinkimas pildant apklausą	81
15 lentelė. Lietuvių kalbos mokėjimo svarba	91

16 lentelė. Respondentų nuomonė, kodėl nesvarbu mokėti lietuvių kalbą	92
17 lentelė. Respondentų nuomonė dėl to, kurią kalbą (šalies ar lietuvių) geriau mokėti vaikams	94
18 lentelė. Respondentų nuomonė, kodėl svarbu mokėti lietuvių kalbą	95
19 lentelė. Kaip respondentai save įvardija pagal tautybę	99
20 lentelė. Santykis su pirmąja kalba, geriausiai mokama kalba ir tapatybe	102
21 lentelė. Respondentų nuomonė apie tai, ar stengiasi kalbėti lietuviškai taisyklingai	110
22 lentelė. Respondentų nuostata dėl to, ar stengiasi vartoti tik lietuviškus žodžius kalbėdami lietuviškai	114
23 lentelė. Bendravimas lietuviškai partnerystėje ir šeimoje	133
24 lentelė. Respondentų nuomonė dėl vaikų kalbėjimo namie lietuviškai	135
25 lentelė. Bendravimas lietuviškai partnerystėje ir šeimoje su vaikais	136
26 lentelė. Respondentų nuomonė dėl ateities kartų kalbėjimo lietuviškai	139
27 lentelė. Respondentų nuomonė apie tai, kuri kalba brangiausia / mieliausia	148
28 lentelė. Tėvų nusiteikimo griežtumas, jei vaikai kalba ne lietuviškai	158
29 lentelė. Vaikų patirtis, jei kalbėdavo ne lietuviškai	159
30 lentelė. Respondentų nuomonė dėl vaikų skatinimo	162
31 lentelė. Kalbų vadyba su vyresniais ir jaunesniais vaikais	165
32 lentelė. Kalbų vadyba dėl jaunesniojo vaiko klaidų	165
33 lentelė. Kalbų vadyba dėl griežtumo jaunesniojo vaiko atžvilgiu	166
34 lentelė. Lietuvių kalbos mokėjimas vaikystėje pagal eiliškumą šeimoje	171
35 lentelė. Dalyvavimas bendruomenės gyvenime	175
36 lentelė. Respondentų atsakymai apie tai, kur išmoko lietuvių kalbos	176
37 lentelė. Respondentų nuomonė dėl vaikų vedimo į lietuviškas mokyklėles, bendruomenės renginius ir pan.	179
38 lentelė. Respondentų pastangos dėl lietuviškai kalbančių vaikų draugų	185

1 PRIEDAS KIEKYBINIS KLAUSIMYNAS⁴²

Klausimynas buvo paruoštas projekto „Emigrantų kalba“ dalyvių. Šią apklausą respondentai pildė internetu, gavę nuorodą. Apklausą atliko UAB „SIC“. Respondentai galėjo pasirinkti kalbą, kuria pildys: lietuvių, anglų, vokiečių ir ispanų.

1. Ar jūs asmeniškai ne Lietuvoje gyvenate ilgiau nei 3 metus (be ilgesnių nei pusės metų pertraukų)?

1. Taip
2. Ne → NUTRAUKTI INTERVIU

2. Ar bent vienas iš jūsų keturių senelių yra/ buvo lietuvių tautybės?

1. Taip
2. Ne → NUTRAUKTI INTERVIU

3. Kurie iš šių jūsų šeimos narių yra/ buvo lietuvių tautybės (bent pusiau lietuvių tautybės)? Pažymėkite visus tinkamus atsakymus

1. Motina
2. Tėvas
3. Motinos tėvas
4. Motinos motina
5. Tėvo tėvas
6. Tėvo motina

4. Kokios tautybės jūs esate?

1. Lietuvis (-ė)
2. Pusiau lietuvis (-ė)
3. Kitos tautybės (*įrašykite*): _____
4. Nežinau

5. Kur (kokioje šalyje) gimėte jūs, jūsų tėvai, seneliai?

	1. Lietuvoje	2. Kitur (<i>Įrašykite</i>)
1. Jūs	1	2
2. Motina	1	2
3. Tėvas	1	2
4. Motinos tėvas	1	2
5. Motinos motina	1	2
6. Tėvo tėvas	1	2
7. Tėvo motina	1	2

⁴² Kiekybinis klausimynas yra publikuotas – *Emigrantai: kalba ir tapatybė* (kolektyvinė monografija, moksl. red. M. Ramonienė), 2015. Vilnius: VUL, 210–222.

6. Ar jūs esate pirmos, antros ar trečios kartos emigrantas iš Lietuvos?

1. Esu pirmos kartos emigrantas (-ė) (emigravau aš, tačiau mano tėvai ir seneliai gyvena/gyveno Lietuvoje)
2. Esu pirmos kartos emigrantas (-ė) (emigravau kartu su tėvais)
3. Esu antros kartos emigrantas (-ė) (mano tėvai emigravo iš Lietuvos, aš pats jau gimiau ne Lietuvoje)
4. Esu trečios kartos emigrantas (-ė) (mano seneliai emigravo iš Lietuvos, tėvai ir aš jau gimėme ne Lietuvoje)
5. Kita (*nurodykite*): _____

7. Šalis, kurioje pastaruoju metu nuolat gyvenate:

1. Jungtinė Karalystė
2. Airija
3. Ispanija
4. Vokietija
5. Norvegija
6. Kita šalis Europoje (*nurodykite*): _____
7. JAV
8. Kanada
9. Australija
10. Pietų Amerikos šalis (*nurodykite*): _____
11. Kita šalis (*nurodykite*): _____

8. Kokios šalies/ kokių šalių pilietis (-ė) esate? Galite įrašyti ir daugiau nei vieną

1. _____
2. _____
3. _____

9. Kokia kalba, jūsų nuomone, gali būti laikoma gimtąja kalba? Galimi keli atsakymų variantai

1. Motinos kalba
2. Tėvo kalba
3. Pirma namie išmokta kalba / pirmos namie išmoktos kalbos
4. Šalies, kurioje gimiau ir užaugau, kalba
5. Šalies, kurioje gyvenu, kalba
6. Kita kalba (*nurodykite*): _____

10. Kokia jūsų pirmoji išmokta kalba? Galimi keli atsakymų variantai

1. Lietuvių kalba
2. Kita kalba (*nurodykite*): _____
3. Kita kalba (*nurodykite*): _____

11. Kaip jūs jaučiatės galvodamas (-a) apie save? Ar jūs jaučiatės esantis (-i) labiau... Galimas vienas atsakymas

1. Lietuvis (-ė)
2. Pusiau lietuvis (-ė), pusiau kitos tautybės / šalies žmogus
3. Šalies, kurioje daugiausiai gyvenate, žmogus
4. Žemyno, kuriame gyvenate, žmogus (europietis, amerikietis)
5. Pasaulio žmogus
6. Kita (*nurodykite*): _____
7. Nežinau, sunku pasakyti

LIETUVIŲ KALBOS MOKĖJIMAS

12. Kokias kalbas mokate (nors šiek tiek suprantate)? Pradėkite vardyti nuo tos, kurią mokate geriausiai.

1. _____
2. _____
3. _____
4. _____
5. _____

13. Kaip jūs mokate lietuvių kalbą?

	Gerai	Vidutiniškai	Prastai	Visai ne
1. Suprantu	1	2	3	4
2. Kalbu	1	2	3	4
3. Skaitau	1	2	3	4
4. Rašau	1	2	3	4

14. Ar jums svarbu mokėti lietuvių kalbą?

1. Labai svarbu
2. Labiau svarbu nei nesvarbu
3. Labiau nesvarbu nei svarbu
4. Visai nesvarbu

Jeigu 14 kl. = 1–2

15.1. Kodėl, jūsų nuomone, svarbu mokėti lietuvių kalbą? Pasirinkite ne daugiau kaip 3 jūsų nuomonę geriausiai atitinkančius atsakymus

1. Nes lietuvis turi mokėti lietuvių kalbą
2. Nes lietuvių kalbos mokėjimas užtikrina lietuvių kalbos ir kultūros išsaugojimą ir tęstinumą
3. Kad galėčiau bendrauti su lietuviais, gyvenančiais Lietuvoje (giminėmis, draugais, pažįstamais ir pan.)
4. Kad galėčiau bendrauti su lietuviais, gyvenančiais ne Lietuvoje (giminėmis, draugais, pažįstamais ir pan.)
5. Dėl darbo
6. Dėl mokslų
7. Dėl viešojo gyvenimo (bendruomenės gyvenimo ir pan.)
8. Kita (*rašykite*): _____

Jeį 14 kl. =3-4

15.2. Kodėl lietuvių kalbos mokėjimas, jūsų nuomone, yra nesvarbus? Galimi keli atsakymai

1. Nes galima būti lietuviu ir nemokant kalbos
2. Nes nėra su kuo / kur bendrauti lietuviškai
3. Nes galiu susikalbėti ir kitomis kalbomis
4. Kita (*įrašykite*): _____

16kl. užduoti, jei respondentas gimė ne Lietuvoje (5.1 kl.=2)

16. Kur išmokote lietuvių kalbos? Galimi keli atsakymai

1. Gyvendamas (-a) / lankydamasis (-asi) / mokydamasis (-asi) ir pan. Lietuvoje
2. Gyvendamas (-a) ne Lietuvoje
3. Kita (*nurodykite*): _____

Jeį 16 kl. =2

17. Kaip išmokote lietuvių kalbos? Galimi keli atsakymai

1. Iš artimųjų (šeimos, giminių, draugų)
2. Mokykloje
3. Lietuvių bendruomenėje
4. Lietuvių kalbos kursuose
5. Su privačiu mokytoju
6. Kitur (*įrašykite*): _____

18 kl. užduoti, jei respondentas lietuvių kalbos gerai nemoka (13.1–4 klausime bent vieną kartą pasirinko „vidutiniškai“, „prastai“, „visai ne“)

18. Ar stengiatės gerinti / tobulinti savo lietuvių kalbos mokėjimą?

1. Taip
2. Ne

Klausti visų

19. Kuri kalba jums atrodo... Įrašykite

1. Gražiausia? _____
2. Reikalingiausia? _____
3. Brangiausia / mieliausia? _____

LIETUVIŲ KALBOS VARTOJIMAS

20. Ar savo gyvenamoje šalyje vartojate lietuvių kalbą?

1. Taip → *klausti 21 kl.*
2. Ne → *klausti 22 kl.*

21. Kokiose situacijose savo gyvenamoje šalyje vartojate lietuvių kalbą?

1. Namuose
2. Kavinėse, parduotuvėse, kirpyklose ir pan.
3. Darbe
4. Mokykloje, aukštojoje mokykloje
5. Lietuvių bendruomenės susirinkimuose
6. Bažnyčioje
7. Kita (*įrašykite*): _____

22. Ar dalyvaujate gyvenamosios šalies lietuvių bendruomenės veikloje?

1. Taip, aktyviai dalyvauju
2. Dalyvauju, kai turiu galimybę, retkarčiais
3. Nedalyvauju, nes gyvenamojoje šalyje nėra aktyviai veikiančios lietuvių bendruomenės
4. Nedalyvauju dėl objektyvių priežasčių (per toli, neturiu laiko ir pan.)
5. Nedalyvauju, nes man tai neįdomu, nejaučiu poreikio dalyvauti
6. Kita (*įrašykite*): _____

23. Kaip dažnai jūs lietuviškai bendravote / bendraujate su...

Vertindami bendravimo su konkrečiais žmonėmis dažnį atsižvelkite į tai, kaip dažnai jūs į tą žmogų kreipiatės lietuviškai (bendravimo metu), o ne kaip dažnai jūs su juo apskritai bendraujate

	Visada	Dažnai	Kartais	Niekada	Neturėjau / neturiu
1. Su vyru, partneriu / žmona, partnere	1	2	3	4	5
2. Su vaikais	1	2	3	4	5
3. Su anūkiais	1	2	3	4	5
4. Su motina	1	2	3	4	5
5. Su tėvu	1	2	3	4	5
6. Su broliu (-iais), seserimi (-is)	1	2	3	4	5
7. Su močiute iš tėvo pusės	1	2	3	4	5
8. Su seneliu iš tėvo pusės	1	2	3	4	5
9. Su močiute iš motinos pusės	1	2	3	4	5
10. Su seneliu iš motinos pusės	1	2	3	4	5
11. Su kitais giminaičiais, gyvenančiais ne Lietuvoje	1	2	3	4	5
12. Su kitais giminaičiais, gyvenančiais Lietuvoje	1	2	3	4	5
13. Su lietuvių kilmės draugais, gyvenančiais ne Lietuvoje	1	2	3	4	5
14. Su lietuviais draugais, gyvenančiais Lietuvoje	1	2	3	4	5
15. Su savo bendradarbiais	1	2	3	4	5

24. Kokias kalbas vartojate namuose, kuriuose šiuo metu nuolat gyvenate? Galimi keli atsakymai

1. Lietuvių kalbą
2. Sutuoktinio (-ės) / partnerio (-ės) kalbą (jei ji nėra lietuvių kalba arba kalba šalies, kurioje šiuo metu gyvenate)
3. Kitų kartu gyvenančių giminaičių kalbą (jei ji nėra lietuvių kalba arba kalba šalies, kurioje šiuo metu gyvenate)
4. Šalies, kurioje gyvenate, kalbą
5. Kitą kalbą (*nurodykite kalbą ir kodėl ją vartojate*): _____

25. O kuria kalba bendraujate dažniausiai?

1. Lietuvių kalba
2. Sutuoktinio (-ės) / partnerio (-ės) kalba (jei ji nėra lietuvių kalba arba kalba šalies, kurioje šiuo metu gyvenate)
3. Kitų kartu gyvenančių giminaičių kalba (jei ji nėra lietuvių kalba arba kalba šalies, kurioje šiuo metu gyvenate)
4. Šalies, kurioje gyvenate, kalba
5. Kita kalba (*nurodykite*): _____

26. Ar šalies, kurioje gyvenate, pagrindinė kalba yra anglų kalba?

1. Taip
2. Ne

Jei šalies, kurioje gyvena, pagrindinė kalba yra anglų kalba (26 kl.=1), apie anglų kalbą klausimų neužduoti (C stulpelio)

Jei respondentas namuose nurodo vartojantis kitas kalbas nei lietuvių ar šalies kalbą (24 kl.=2,3,5), užduoti D stulpelio klausimus. Jei vartoja tik lietuvių kalbą ir / ar šalies kalbą (24 kl.=1,4) D stulpelio klausimų neužduoti

27. Kokiomis kalbomis jūs:

Jei neklausote radijo, nesibarate ar nenaršote internete, atsakydami apie kalbų vartojimą šiose situacijose žymėkite „Niekada“

		A. KALBA ŠALIES, KURIOJE GYVENU	B. LIETUVIŲ KALBA	C. ANGLŲ KALBA	D. KITA KALBA, KURIA KALBU NAMUOSE	PEREINU IŠ VIENOS KALBOS Į KITĄ
1. SKAITOTE KNYGAS	DAŽNAI	1	1	1	1	
	KARTAIS/RETAI	2	2	2	2	
	NIEKADA	3	3	3	3	
2. SKAITOTE SPAUDA, ŽURNALUS	DAŽNAI	1	1	1	1	
	KARTAIS/RETAI	2	2	2	2	
	NIEKADA	3	3	3	3	
3. RAŠOTE	DAŽNAI	1	1	1	1	1
	KARTAIS/RETAI	2	2	2	2	2
	NIEKADA	3	3	3	3	3
4. KLAUSOTE RADIJO	DAŽNAI	1	1	1	1	
	KARTAIS/RETAI	2	2	2	2	
	NIEKADA	3	3	3	3	
5. ŽIŪRITE TV	DAŽNAI	1	1	1	1	
	KARTAIS/RETAI	2	2	2	2	
	NIEKADA	3	3	3	3	
6. BARATĖS	DAŽNAI	1	1	1	1	1
	KARTAIS/RETAI	2	2	2	2	2
	NIEKADA	3	3	3	3	3

7. GALVOJATE	DAŽNAI	1	1	1	1	1
	KARTAIS/ RETAI	2	2	2	2	2
	NIEKADA	3	3	3	3	3
8. NARŠOTE INTERNETE	DAŽNAI	1	1	1	1	
	KARTAIS/ RETAI	2	2	2	2	
	NIEKADA	3	3	3	3	
9. SKAIČIUOJATE	DAŽNAI	1	1	1	1	1
	KARTAIS/ RETAI	2	2	2	2	2
	NIEKADA	3	3	3	3	3
10. MELDŽIATĖS	DAŽNAI	1	1	1	1	
	KARTAIS/ RETAI	2	2	2	2	
	NIEKADA	3	3	3	3	

28. Ar manote, kad jūsų vartojama lietuvių kalba yra tokia pati kaip Lietuvoje gyvenančių lietuvių?

1. Taip → *klausti 30 kl.*
2. Ne → *klausti 29 kl.*

29. Kokių skirtumų pastebite? Galimi keli atsakymai

1. Tarimo, intonacijos, atsiradusio akcento
2. Žodyno (pvz., ima stigti lietuviškų žodžių darbo, mokslo kontekste ir pan.)
3. Gramatikos (pastebite, kad daro įtaką šalies, kurioje gyvenate, kalba, pvz., sakydami lietuvišką sakinį jį tiesiogiai verčiate iš šalies, kurioje gyvenate, kalbos)
4. Rašybos (abejojate dėl žodžių rašybos, skyrybos taisyklių ir pan.)
5. Kokių dar? (*nurodykite*): _____

ŠEIMA IR KALBA

30. Jūsų dabartinė šeiminė padėtis:

1. Vedęs / ištekėjusi, gyvenu su partneriu / partnere
2. Išsiskyręs / išsiskyrusi
3. Našlys / našlė
4. Nevedęs / netekėjusi

31. Ar turite vaikų?

1. Taip, turiu nepilnamečių vaikų / nepilnametį vaiką (iki 18 metų amžiaus)
2. Taip, turiu suaugusių vaikų / suaugusį vaiką (18 metų ir vyresnių)
3. Turiu ir nepilnamečių, ir suaugusių vaikų
4. Ne, neturiu

32–35kl. užduoti, jei turi vaikų (31 kl.=1–3)

32. Kiek vaikų turite?

1. 1 vaiką
2. 2 vaikus
3. 3 vaikus
4. 4 vaikus
5. 5 vaikus
6. 6 vaikus
7. ... vaikus

33 kl. lentelėje automatiškai suprogramuoti tiek vaikų, kiek nurodys 32 klausime

33. Kaip jūsų vaikas /vaikai moka / mokėjo lietuvių kalbą vaikystėje?

Jei turite 2 ir daugiau vaikų, pradėkite vertinti nuo vyriausio vaiko

	Gera	Vidutiniškai	Prastai	Tik šiek tiek supranta/suprato	Visai nemoka/nemokėjo	Dar nekalba (per mažas)
1. 1 vaikas	1	2	3	4	5	6
2. 2 vaikas	1	2	3	4	5	6
3. 3 vaikas	1	2	3	4	5	6
4. 4 vaikas	1	2	3	4	5	6
5. 5 vaikas	1	2	3	4	5	6
6. ... vaikas	1	2	3	4	5	6

34. Skaitydami elgesį su vaikais nusakančius teiginius, įvertinkite, kiek jūs su jais sutinkate:

	Visiškai sutinku	Sutin-ku	Nei sutinku, nei nesutin-ku	Nesutin-ku	Visiškai nesutin-ku	Nepritai-koma
1. Stengiuosi / stengiausi, kad vaikai namie kalbėtų lietuviškai	1	2	3	4	5	6
2. Stengiuosi / stengiausi, kad vaikai kalbėtų lietuviškai ten, kur yra lietuvių (lietuvių susibūrimuose, pas gimines, pas draugus ir kt.)	1	2	3	4	5	6
3. Stengiuosi / stengiausi, kad vaikai turėtų kuo daugiau lietuviškai kalbančių draugų ir su jais bendrautų	1	2	3	4	5	6

4. Stengiuosi / stengiausi vaikus vesti į lietuviškas mokyklėles, bendruomenės renginius ir pan.	1	2	3	4	5	6
5. Kad vaikai kalbėtų lietuviškai, skatinu / skatinau juos dovanomis ar siūlau / siūliau kitų jiems patrauklių dalykų	1	2	3	4	5	6
6. Kai vaikai kalba /kalbėjo nelietuviškai, griežtai reikalauju / reikalavau, kad kalbėtų lietuviškai	1	2	3	4	5	6
7. Jeigu lietuviškai kalbėdami vaikai daro / darė klaidų, pataisau / pataisydavau	1	2	3	4	5	6
8. Jeigu lietuviškai kalbėdami vaikai įterpia / įterpdavo nelietuviškų žodžių, padedu / padėdavau jiems surasti lietuvišką žodį	1	2	3	4	5	6
9. Manau, kad geriau tegu vaikai kalba su klaidomis, bet lietuviškai, o ne kokia kita kalba	1	2	3	4	5	6
10. Visada aiškinu / aiškinau vaikams, kaip svarbu mokėti lietuviškai	1	2	3	4	5	6
11. Manau, kad vaikams svarbiau mokėti šalies, kurioje gyvena kalbą, o ne lietuviškai	1	2	3	4	5	6

35 kl. užduoti, jei turi 2 ir daugiau vaikų (32 kl.>2).

35. Skaitydami elgesį su vaikais nusakančius teiginius, įvertinkite, kiek jūs su jais sutinkate:

	Visiškai sutinku	Sutinku	Nei sutinku, nei nesutinku	Nesutinku	Visiškai nesutinku
1. Ir su vyresniais, ir su jaunesniais savo vaikais elgiuosi /elgiausi taip pat, stengdamasis (-i), kad jie kalbėtų lietuviškai	1	2	3	4	5
2. Su jaunesniu /jaunesniais vaikais esu /buvau atlaidesnis (-ė) ir ne taip griežtai elgiuosi / elgiausi, drausdamas (-a) kalbėti nelietuviškai	1	2	3	4	5
3. Netaisau /netaisiau jaunesnio vaiko / jaunesnių vaikų klaidų	1	2	3	4	5

Klausti visų

36. Ar jūs užaugote Lietuvoje (gyvenote Lietuvoje iki 16 m.)?

1. Taip
2. Ne

37 kl. užduoti, jei užaugo ne Lietuvoje (36 kl.=2)

37. Skaitydami tėvų elgesį su Jumis (ar kitais vaikais) nusakančius teiginius, įvertinkite, kiek jūs su jais sutinkate:

	Visiškai sutinku	Sutinku	Nei sutinku, nei nesutinku	Nesutinku	Visiškai nesutinku	Nepritaikoma
1. Tėvai visada stengėsi, kad vaikai namie kalbėtų lietuviškai	1	2	3	4	5	6
2. Tėvai visada stengėsi, kad vaikai būtinai kalbėtų lietuviškai ten, kur yra lietuvių (lietuvių susibūrimuose, pas gimines, pas draugus ir kt.)	1	2	3	4	5	6
3. Tėvai visada stengėsi, kad vaikai turėtų kuo daugiau lietuviškai kalbančių draugų ir su jais bendrautų	1	2	3	4	5	6
4. Tėvai visada stengėsi vaikus vesti į lietuviškas mokyklėles, bendruomenės renginius ir pan.	1	2	3	4	5	6

5. Kad vaikai kalbėtų lietuviškai, tėvai skatindavo dovanomis ar siūlydavo kitų patrauklių dalykų	1	2	3	4	5	6
6. Kai vaikai kalbėdavo nelietuviškai, griežtai reikalavdavo, kad kalbėtų lietuviškai	1	2	3	4	5	6
7. Jeigu lietuviškai kalbėdami vaikai darydavo klaidų, pataisydavo	1	2	3	4	5	6
8. Jeigu lietuviškai kalbėdami vaikai įterpdavo nelietuviškų žodžių, padėdavo surasti lietuvišką žodį	1	2	3	4	5	6
9. Tėvai visada aiškindavo, kaip svarbu mokėti lietuviškai	1	2	3	4	5	6

Klausti visų

38. Galvodami apie save, įvertinkite, kiek jūs sutinkate su šiais teiginiais:

	Visiškai sutinku	Sutinku	Nei sutinku, nei nesutinku	Nesutinku	Visiškai nesutinku	Nepritai koma
1. Man labiau patinka draugauti su lietuviškai kalbančiais žmonėmis	1	2	3	4	5	6
2. Stengiuosi visada būti ten, kur būna lietuviškai kalbančių žmonių (lietuvių renginiuose, vakarėliuose ir pan.)	1	2	3	4	5	6
3. Geriausiai savo mintis galiu išreikšti vartodamas lietuvių kalbą	1	2	3	4	5	6
4. Stengiuosi lietuviškai kalbėti taisyklingai	1	2	3	4	5	6
5. Stengiuosi vartoti tik lietuviškus žodžius kalbėdamas (-a) lietuviškai	1	2	3	4	5	6
6. Man patinka klausytis lietuvių kalbos	1	2	3	4	5	6
7. Man patinka kalbėti lietuviškai	1	2	3	4	5	6

8. Man patinka klausytis lietuviškos muzikos	1	2	3	4	5	6
9. Aš domiuosi lietuvių kultūra	1	2	3	4	5	6
10. Aš ilgijosi Lietuvos	1	2	3	4	5	6

39 kl. užduoti, jei turi šeimą / partnerį (30 kl.= 1)

39. Kokia jūsų dabartinės šeimos (partnerystės) tautinė sudėtis?

1. Visi šeimos nariai yra lietuviai / partneris (-ė) yra lietuvis (-ė)
2. Šeimos nariai yra įvairių tautybių / partneris (-ė) yra ne lietuvis (-ė)

40 kl. užduoti, jei turėjo šeimą / partnerį (30 kl.= 2-3)

40. Kokia buvo jūsų šeimos (partnerystės) tautinė sudėtis?

1. Visi šeimos nariai buvo lietuviai / partneris (-ė) buvo lietuvis (-ė)
2. Šeimos nariai buvo įvairių tautybių / partneris (-ė) buvo ne lietuvis (-ė)

41 kl. užduoti, jei sudėtis yra / buvo mišri (39 / 40 kl.= 2)

41. Ar jūsų partneris (-ė) moka / mokėjo lietuvių kalbą?

1. Gerai moka / mokėjo
2. Vidutiniškai moka / mokėjo
3. Prastai moka / mokėjo
4. Tik šiek tiek supranta / suprato
5. Visai nemoka / nemokėjo

Jei 41 kl.=2-5

42. Ar norėtumėte / norėjote, kad jūsų partneris (-ė) lietuviškai mokėtų geriau?

1. Taip
2. Ne
3. Man nesvarbu

Klausti visų

43. Ar norėtumėte, kad jūsų ateities kartos (vaikai, anūkai, proanūkiai ir t. t.) mokėtų lietuvių kalbą?

1. Taip
2. Ne
3. Man nesvarbu
4. Nežinau

44. Ar norėtumėte, kad jūsų ateities kartos (vaikai, anūkai, proanūkiai ir t. t.) gyventų Lietuvoje?

1. Taip
2. Ne
3. Man nesvarbu
4. Nežinau

45. Ar pats/ pati norėtumėte grįžti gyventi į Lietuvą?

1. Taip
2. Ne
3. Nežinau

46. O ar ketinate grįžti gyventi į Lietuvą?

1. Taip
2. Ne
3. Nežinau

ŠVENTĖS IR SIMBOLIAI

47. Kurias iš šių švenčių švenčiate laikydamiesi lietuviškų tradicijų? Galimi keli atsakymai

1. Kūčias
2. Šv. Kalėdas
3. Užgavėnes
4. Jonines
5. Vėlines
6. Lietuvos valstybines šventes (Kovo 11-ąją, Vasario 16-ąją, Mindaugo karūnavimo dieną ir pan.)
7. Kita (*nurodykite*): _____

48. Ar namuose turite lietuviškų simbolių / Lietuvos simbolikos? Galimi keli atsakymai

1. Taip, matomoje vietoje esame pasikabinę / pasistatę Lietuvos vėliavą, Vytį ar kitokios Lietuvos valstybės simbolikos
2. Taip, matomoje vietoje turime paveikslų su Lietuvos gamtos ar miestų vaizdais, lietuviškų meno dirbinių, gintarų, juostų ir pan.
3. Turime, tačiau jie nėra matomoje vietoje
4. Neturime
5. Kita (*nurodykite*): _____

JŪSŲ TAPATUMAS

49. Kai kalbate skirtingomis kalbomis, ar jaučiatės lyg būdamas (-a) kitas žmogus?

1. Taip, kalbėdamas (-a) kita kalba ir pats / pati jaučiuosi kitaip
2. Ne, jokio skirtumo nejaučiu
3. Nežinau

50. Kaip prisistatote savo gyvenamoje šalyje?

1. Kaip lietuvis (-ė)
2. Kaip tos šalies gyventojas (-a)
3. Kaip kitos, ne lietuvių tautybės, žmogus. (*Nurodykite kodėl*): _____
4. Vengiu tokios situacijos / su tokia situacija nesusidūriau
5. Kita (*nurodykite*): _____

51. Kaip prisistatote Lietuvoje?

1. Kaip lietuvis (-ė)
2. Kaip šalies, kurioje gyvenate, lietuvis (-ė)
3. Kaip užsienietis (-ė)
4. Kaip kitos, ne lietuvių tautybės, žmogus. (*Nurodykite kodėl*): _____
5. Nesusiduriu su tokia situacija
6. Kita (*nurodykite*): _____

52. Ar šalies, kurioje gyvenate, žmonės, jūsų nuomone, laiko Jus „savu (-a)“?

1. Taip
2. Ne
3. Nežinau

53. Ar jaučiatės Lietuvoje „savas (-a)“?

1. Taip
2. Ne
3. Nežinau

54. Kuo, jūsų nuomone, Jus laiko lietuviai Lietuvoje?

1. Tokiu pačiu lietuviu (-e), kaip ir jie patys
2. Užsienio lietuviu (-e)
3. Nesusiduriu su tokia situacija
4. Kita (*nurodykite*): _____

55. Su kurios šalies kultūra tapatinatės?

1. Su Lietuvos
2. Su šalies, kurioje gyvenate
3. Su kitos šalies. (*Nurodykite kodėl*): _____
4. Nesusimąstau apie tai

56. Su kurios šalies istorija tapatinatės?

1. Su Lietuvos
2. Su šalies, kurioje gyvenate
3. Su kitos šalies. (*Nurodykite kodėl*): _____
4. Nesusimąstau apie tai

JŪS IR LIETUVA

57. Kiek metų jūs gyvenate ne Lietuvoje? (*Nurodykite metų skaičių*): _____

Jei respondentas gimęs ne Lietuvoje (5.1 kl. = 2)

58. Ar esate buvęs Lietuvoje?

1. Taip, buvau vieną kartą
2. Taip, buvau 2–5 kartus
3. Taip, buvau daugiau nei 5 kartus
4. Ne, nė karto nebuvau

Jei 58 kl. = 1–3

59. Dėl kokių priežasčių vykote į Lietuvą? Galimi keli atsakymai

1. Susitikti su giminaičiais Lietuvoje
2. Aplankyti savo tėvų ar giminaičių gimtąją šalį
3. Darbo reikalais
4. Mokyti lietuvių kalbos, Lietuvos istorijos ar pan.
5. Studijuoti
6. Atostogauti, keliauti
7. Kita (*irašykite*): _____

Jeį 58 kl.=4

60. Ar norėtumėte nuvykti į Lietuvą?

1. Taip
2. Ne

Jeį 60 kl.=1

61. Kodėl norėtumėte?

1. Noriu susitikti su giminaičiais Lietuvoje
2. Noriu aplankyti savo tėvų ar giminaičių gimtąją šalį
3. Noriu mokytis lietuvių kalbos
4. Noriu studijuoti
5. Noriu pakeliauti
6. Kita (*įrašykite*): _____

Jeį 60 kl.=2

62. Kodėl nenorėtumėte?

Klausti visų

63. Kokią Lietuvą matote savo prisiminimuose, svajonėse, kai galvojate apie ją?

IR KELI KLAUSIMAI APIE JUS

D1. Jūsų lytis:

1. Vyras
2. Moteris

D2. Kiek jums metų? _____

D3. Jūsų išsimokslinimas:

1. Pradinis / pagrindinis
2. Vidurinis
3. Specialusis vidurinis / aukštesnysis
4. Aukštasis
5. Kita (*nurodykite*): _____

D4. Jūsų pagrindinis užsiėmimas:

1. Pats sau darbdavys, -ė
2. Samdomas darbuotojas, -a
3. Motinystės / vaiko priežiūros atostogose
4. Bedarbis, -ė
5. Namų šeimininkė, -as
6. Pensininkas, -ė
7. Moksleivis, -ė / studentas, -ė

D5. Kur pastaruoju metu gyvenate:

1. Didmiestyje
2. Mieste
3. Miestelyje
4. Kaime

Gal pažįstate kitų lietuvių / lietuvių kilmės žmonių, gyvenančių ne Lietuvoje ilgiau nei 3 metus, kurie galėtų dalyvauti šiame tyrime?

Jei pažįstate, maloniai prašome nurodyti jų elektroninio pašto adresą arba *Skype* vartotojo vardą. Mes su jais būtinai susisieksime.

Arba maloniai prašome persiųsti jiems šią nuorodą: xxx

AČIŪ UŽ SKIRTĄ LAIKĄ!

2 PRIEDAS KOKYBINIŲ GILUMINIŲ INTERVIU SCENARIJUS⁴³

Kokybinių giluminių interviu scenarijus buvo paruoštas projekto „Emigrantų kalba“ dalyvių. Interviu buvo atliekami gyvai arba per „Skype“ programą, interviu buvo įrašyti, o paskui iššifruoti. Kai kurie interviu atlikti Lietuvoje, kiti – per ekspedicijas-komandiruotes į Vokietiją ir JAV.

Klausimai asmenims, emigravusiems iki 1990 m., ir jų palikuonims	Klausimai asmenims, emigravusiems po 1990 m., ir jų palikuonims
<u>Atrankiniai klausimai</u>	
1. Ar jūs gyvenate ne Lietuvoje daugiau nei 3 metus? / Kiek metų gyvenate ne Lietuvoje?	
2. Ar bent vienas iš jūsų senelių yra / buvo lietuvis?	
I. TYRIMO PRISTATYMAS. Leidimas įrašinėti.	
II. RESPONDENTO IR / AR JO ŠEIMOS EMIGRACIJOS ISTORIJA	
1. Kaip atsidūrėte ne Lietuvoje? Kas pirmas ir kada išvyko? Dėl kokių priežasčių?	
2. Ar laikote save emigrantu? Kodėl?	
3. Kur gimėte jūs ir jūsų tėvai?	
4. Ar didelė jūsų šeima? Kas ją sudaro?	
III. LIETUVIŲ KALBA	
A. MOKĖJIMAS	
1. Ar mokate lietuviškai?	
Jeigu NE : Ar norėtumėte išmokti? Kodėl?	

⁴³ Kokybinių giluminių interviu scenarijus yra publikuotas – *Emigrantai: kalba ir tapatybė* (kolektyvinė monografija, moksl. red. M. Ramonienė), 2015. Vilnius: VUL, 227–230.

<p>Jeigu TAIP: Kaip jūs įvertintumėte savo lietuvių kalbos mokėjimą?</p> <ul style="list-style-type: none"> • Kalbate? Laisvai? • Suprantate? Visuose kontekstuose? • Skaitote? • Rašote? 	
<p>2. Kaip, kur ir kada išmokote lietuvių kalbą? Ar stengiatės gerinti / tobulinti savo lietuvių kalbos mokėjimą?</p>	
<p>3. Ar jūsų tėvai / seneliai / kiti šeimos nariai moka lietuviškai?</p>	
<p>4. Ar jums asmeniškai svarbu mokėti lietuvių kalbą? Kodėl?</p>	
<p>5. Ar tai jūsų gimtoji kalba? O kas iš viso yra gimtoji kalba: tėvo, motinos, šalies, kurioje gyvenate kalba? Kas? Jeigu NE: kokia jūsų gimtoji kalba ir kodėl ją laikote gimtąja? Kokia jūsų pirmoji išmoktoji kalba?</p>	
<p>6. O ką laikote savo gimtąja šalimi? Kaip jūs jaučiatės galvodamas (-a) apie save? Lietuvis (-ė), pusiau lietuvis (-ė), pusiau kitos tautybės / šalies žmogus? Šalies, kurioje daugiausiai gyvenate, žmogus? Žemyno, kuriame gyvenate, žmogus (europietis, amerikietis)? Pasaulio žmogus?</p>	
<p>7. Jeigu kas nors iš šeimos moka lietuviškai, o jūs (respondentas) nemokate, tai kodėl?</p>	
<p>8. Ar galite pasakyti, kad jūsų vartojama lietuvių kalba yra tokia pati kaip ir Lietuvoje gyvenančių lietuvių? Gal pastebite skirtumų:</p> <ul style="list-style-type: none"> • tarimo, intonacijos? • žodyno? • gramatikos? • kokių dar? 	<p>Ar galite pasakyti, kad jūsų vartojama lietuvių kalba keičiasi? Kas, pastebite, kinta:</p> <ul style="list-style-type: none"> • tarimas, intonacija? • pradeda trūkti žodžių? • pradeda kelti sunkumų gramatika? • kas dar?

B. VARTOJIMAS (JEIGU MOKA LIETUVIŠKAI)	
<p>1. Ar vartojate lietuvių kalbą? Jeigu TAIP: su kuo bendraujate lietuviškai? Kada, kur ir kodėl? Kokiose situacijose, su kuo:</p> <ul style="list-style-type: none"> • namie; • kavinėse, parduotuvėse, kirpyklose; • darbe, gal studijose; • bendruomenėje, su draugais; • bažnyčioje; • gal kitur? 	<p>1. Ar savo gyvenamoje šalyje vartojate lietuvių kalbą? Kokiose situacijose, su kuo:</p> <ul style="list-style-type: none"> • namie; • kavinėse, parduotuvėse, kirpyklose; • darbe, gal studijose; • bendruomenėje, su draugais; • bažnyčioje; • gal kita?
<p>2. Klausimai apie kalbinės veiklos rūšis:</p> <p>– Ar jūs skaitote lietuviškai? Knygas? Spaudą? Ar dažnai tai darote?</p> <p>– Ar jūs klausotės radijo lietuviškai? Žiūrite TV (pvz., internete)? Ar dažnai tai darote?</p> <p>– Ar jums tenka rašyti lietuviškai? Kokiose situacijose? Ar dažnai?</p> <p>– Kokia kalba jūs:</p> <ul style="list-style-type: none"> • galvojate? • skaičiuojate? • baratės? • meldžiatės? 	
B.1. NAMAI, ŠEIMA	B.1. NAMAI, ŠEIMA ne Lietuvoje
<p>1. Ar bendraujate lietuviškai su tėvu, motina, seneliais, broliais / seserimis, vaikais, anūkais, artimesniais ir tolimesniais giminėmis, draugais / pažįstamais, kolegomis, visais, ir nepažįstamais, kurie moka lietuviškai LIETUVOJE IR GYVENAMOJE ŠALYJE? YPAČ SVARBU:</p> <ul style="list-style-type: none"> • su motina, • su seneliais ar kitais vyresnio 	<p>1. Ar bendraujate lietuviškai su tėvu, motina, seneliais, broliais /seserimis, vaikais, anūkais, artimesniais ir tolimesniais giminėmis, draugais / pažįstamais, kolegomis, visais, ir nepažįstamais, kurie moka lietuviškai, šiuo metu jūsų gyvenamoje šalyje? Su kuo?</p>

<p>amžiaus šeimoje gyvenančiais žmonėmis,</p> <ul style="list-style-type: none"> • (jeigu turi) su jaunesniais ir vyresniais broliais ir seserimis (kaip su jais buvo ir yra bendraujama, kaip / kokiomis kalbomis bendraujama tarpusavyje ir su tėvais bei kitais vyresniais šeimos nariais, ar vyresni broliai / seserys atnešė daugumos / šalies kalbą į šeimą, kada). 	
<p>2. Ar namie kalbama / buvo kalbama apie kalbų vartojimą, lietuvių kalbą, kas ir ką kalbėjo, kokios šeimos narių nuostatos, kaip jos veikia realią kalbinę praktiką?</p> <ul style="list-style-type: none"> • Kas šeimoje užsiėmė kalbų vadyba, skatino kokią kalbinę praktiką (kalbos išlaikymą ar perėjimą prie kitos kalbos)? • Kaip elgėsi tėvai? Ar visą laiką elgėsi vienodai (kai vaikai buvo maži, kai pradėjo lankyti mokyklą, kai vaikai paaugo / užaugo)? Ar tėvai vienodai elgėsi su visais vaikais: ir vyresniais, ir jaunesniais? • Ar paauglystėje nepablogėjo kalbos mokėjimas? Kaip reagavo tėvai? Ar taisė, kontroliavo? Kaip vaikai reagavo? • Kaip tai veikė santykius šeimoje? 	<p>Klausti, jei ne Lietuvoje gyvena <u>visa</u> šeima</p>

3. Kiek šeimoje vartojama sakytinė ir rašytinė kalba? Ar mokoma rašytinės kalbos?	Klausti, jei ne Lietuvoje gyvena <u>visa</u> šeima
4. Ar būna, kad kartais kalbant ar rašant pritrūksta lietuviškų žodžių? Kada?	
5. Ar vyksta kodų kaita?	
6. Ar jūsų šeimoje vartojama kuri nors tarmė? Jeigu taip , kokია?	Klausti, jei ne Lietuvoje gyvena <u>visa</u> šeima
7. Jeigu patys auginate / auginate (dvikalbius) vaikus, kokia tai patirtis, kas buvo sunku ir kas lengva, ar nebuvo / nėra konfliktų, ar vaikai norėjo / nori kalbėti lietuviškai, kodėl ir pan.	
8. Jeigu ištekėtumėte už ne lietuvio / vestumėte ne lietuvę, ar šeimoje norėtumėte kalbėti lietuviškai? Ar jūsų vaikai kalbėtų lietuviškai?	
B.2. MOKYKLA	B.2. MOKYKLA NE LIETUVOJE
1. Ar (kokioje nors) mokykloje bendravote lietuviškai? Jeigu taip , kokioje?	
<ul style="list-style-type: none"> • Su kuo (mokytojais, mokiniais)? • Ar dažnai / kartais? Kada (per pamokas, pertraukas)? • Kokiomis temomis? 	
[Ar mokykloje buvo dvikalbis ugdymas? Ar norėtų (savo vaikams ir anūkams) dvikalbio ugdymo mokyklų?]	
B.3. INTERNETAS	
1. Ar vartojate lietuvių kalbą internetinėje erdvėje ?	
<ul style="list-style-type: none"> • Ar bendraujate lietuviškai el. laiškais, <i>Skyp'u</i> ar kt.? Kaip dažnai? • Ar naršote lietuviškus tinklalapius? Kokius? Kaip dažnai? • Ar dalyvaujate socialiniuose tinkluose, kokuose, kokiomis kalbomis? 	

IV. NUOSTATOS
<p>1. Pasaulyje yra daugybė kalbų. Vienos žmonėms atrodo gražesnės, kitos reikalingesnės darbe ar keliaujant, trečios – įprasčiausios kasdienybėje, o yra tokių kalbų, kurių mokėjimas laikomas prestižo dalyku. Kuri kalba jums atrodo:</p> <ul style="list-style-type: none"> • gražiausia, • reikalingiausia, • įprasčiausia, • brangiausia / mieliausia, • prestižiškiausia?
V. TAUTYBĖ IR KALBA
<p>1. Kokia jūsų tautybė? Ar galėtumėte paaiškinti, kodėl laikote save lietuviu / nelietuviu? Iš ko galima nuspręsti, kad žmogus yra būtent vienos, o ne kitos tautybės?</p> <p>Jeigu atsakoma, kad yra lietuvis:</p> <ul style="list-style-type: none"> • ar jums svarbu, kad esate lietuvis? Kodėl? • yra įvairių tautybių pavadinimų: <i>lietuvis</i>, <i>Amerikos lietuvis</i> ir pan. Kaip save pavadintumėte? Kodėl? • ar lietuviui iš viso svarbu mokėti lietuviškai? Kodėl?
2. Kokios tautybės jūsų tėvai ir seneliai? (Jeigu turi) Vaikai? Sutuoktinis / partneris?
3. Ar kalbos mokėjimas ir vartojimas kaip nors susijęs su jūsų tautine tapatybe? Kaip? Kodėl? Kai kalbate skirtingomis kalbomis, ar jaučiatės lyg būdamas (-a) kitas žmogus?
4. Kaip prisistatote savo gyvenamoje šalyje? Ar sakote, kad esate lietuvis? Kodėl?
5. Ar jūsų gyvenamoje šalyje žmonės jus laiko lietuviu?
6. Ar Lietuvoje jus laiko lietuviu?
7. O kaip prisistatote Lietuvoje?
8. Su kuria istorija, kultūra – Lietuvos ar šalies, kurioje gyvenate (gal kt.) – tapatinatės? Kodėl?
9. Kai sakote ar galvojate „mano tauta“, „ mums tai įprasta“, ką turite galvoje? Kodėl?
10. Ar jūsų namuose yra lietuviškos simbolikos? Kokios? Ar ji matoma? Kodėl?
11. Ką, jūsų nuomone, reiškia pasakymas „nutautėjęs žmogus“?

RESPONDENTO

- lytis
- amžius
- išsilavinimas
- veikla
- gyvenamoji vieta

Eksperto vertinimas ir pastabos. (*Irašykite į diktofoną išėjęs iš respondento arba interviu pradžioje.*)

Apklausą atliko:

Apklausa data:

[Socialinės respondento padėties, gyvensenos, kalbėsenos vertinimas, kitos pastabos.]